

TUDOMÁNYOS ÉS MŰSZAKI TÁJÉKOZTATÁS

70. évfolyam, 2. lapszám

BME OMIKK
2023

Tisztelt Olvasóink!

Szeretettel ajánlom figyelmükbe 70. évfolyamunk 2. lapszámát, mely legnagyobb öröömre igazán tartalmas és színvonalas olvasnivalót kínál a TMT olvasóinak.

Farkas Alexandra cikke a tudományos eredményeket népszerűsítő intézményi kommunikáció jelentőségét vizsgálja, és felhívja a figyelmet annak pozitív és lehetséges negatív megítélésére és hatásaira.

Moldován István írásában a digitális megőrzés témakörét járja körbe, elsősorban a közgyűjtemények nézőpontjából. Részletesen bemutatja, hogy a digitális világ és annak tűnékenysége milyen kihívások elé állítja a memóriaintézményeket.

Szűts Etele és Hegedűs Henriett az idén tízéves Magyar Nemzeti Digitális Archívum aggregációs adatbázis eddig elért eredményeiből válogat, ezáltal bemutatva a MaNDA adatbázist a kezdeti lépésektől egészen a jövőbeli tervekig és célkitűzéseikig.

Holl András és munkatársai cikkükben a REAL repozitórium modern magyar nyelvű tartalmainak szövegtörzsként való felhasználását, illetve a „A magyar nyelv digitális támogatása a magyar tudományosság szolgálatában” programot mutatják be a TMT közönségének.

Vántsa Judit tanulmányában az erdélyi könyvtári olvasóköri és biblioterápiás foglalkozások történetét és működését ismerhetjük meg.

Kiszl Pétertől a „Könyvtárak és a pénzügyi kultúra” tanulmányorozat második fejezetét olvashatjuk „Kompetenciák” alcímmel, melyben a tudatos pénzügyi döntések elősegítésére szolgáló könyvtári kezdeményezésekre irányítja rá a figyelmet.

Az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) webarchívumának elmúlt hat évi tapasztalatai alapján a digitálisan születő kultúra, azon belül a webtartalom megőrzésének kérdéseivel foglalkozik **Drótos László** írása.

Igazán különleges archívummal ismerkedhetünk meg **Pelbárt Jenő** cikkében, melyben a Digitális Magyar Vízjel Adatbank történetét, működését és szolgáltatásait, illetve a vízjeltörténetet és -kutatást mutatja be.

Sasvári Péter és **Fejes Zsuzsanna** cikke azt vizsgálja, hogy a tudományos és doktori bizottságok által közzétett folyóiratlisták milyen szempontok szerint kerülnek ABCD besorolásra, és ez a besorolás hogyan változik a nemzetközi listák MTA által történő felülvizsgálata során.

A Bródy Sándor Könyvtár Helyismereti gyűjteményében bevezetett digitalizálási folyamatok bemutatására, ezen belül a mozgókép-feldolgozásra fókuszál **Vas Gábor Tamás** írása, mely törekvések célja a digitalizált objektumok kereshetőségének és archiválásának korszerű kialakítása.

Beszámolóink közül az első két írás a Minősített könyvtári címet elnyerő Balatoni Regionális Történeti Kutatóintézet, Könyvtár és Kálmán Imre Emlékház és a Széchényi István Városi Könyvtár (Sopron) munkásságát és a díjig vezető - olykor rögzös utat mutatja be **Csizmadia Tünde** és **Virág Anett** tollából.

Prokné Palik Mária a Műszaki Szekció életének két jeles eseményéről számol be olvasóinknak.

Az egyik **Leitgéb Mária** előadása volt, melyből az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék könyvtárának történetét, gyűjteményeit és folyóiratát ismerhette meg a szekció. A másik nagy jelentőségű esemény az immár 53 éves Műszaki Szekció 2023. áprilisában zajló cikluszáró és tisztújító taggyűlése volt.

„Az ember a legújabb technológiák között” című konferencia előadásairól **Tószegi Zsuzsanna** számol be nekünk. A Nemzeti Közzolgálati Egyetemen rendezett konferencia témái többek között a mesterséges intelligencia, az ember-gép kapcsolata és a jog és technológia voltak.

Danyi Melinda

Tudománynépszerűsítő intézményi kommunikáció a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetemen

Farkas Alexandra

Egyre több fórumon esik szó arról, hogy a tudományos kutatások módszereiről, eredményeiről a szűkebb szakmán túl a döntéshozók és a széles nagyközönség felé is szükséges és érdemes kommunikálni, még hozzá közérthető, világos, pontos és követhető módon. A szóbeli és írásbeli tudománynépszerűsítő tevékenység hatása és megítélése ugyanakkor pozitív és negatív is lehet az érintett kutató és az őt foglalkoztató intézmény hírneve szempontjából. Ám ahhoz, hogy a mérleg nyelve minél többször billenjen a pozitív hatások felé, a tudománykommunikációt érintő attitűdök felmérése és megértése, valamint a kapcsolódó készségek fejlesztése is elengedhetetlen. Ennek elősegítése érdekében született meg az alábbi felmérés is, amely a tudományos eredményeket népszerűsítő intézményi kommunikáció jelentőségét vizsgálta a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (MATE) kutatóinak körében.

tudomány, tudománykommunikáció, tudománynépszerűsítés, tudományos eredmények

1. A kutatók tudománykommunikációval kapcsolatos attitűdje

Több nemzetközi felmérés is bizonyítja, hogy az aktív tudománykommunikációs tevékenység, azaz a kutatók tudományról szóló közérthető kommunikációs törekvései szakmai körökben is pozitív hatással vannak a hírnévre és segítik a tudományos életpálya kiteljesedését. *Peters et al.* (2008) felmérése során például amerikai, japán, német, brit és francia kutatók 77%-a jelezte azt, hogy a médiamegjelenések révén személyük jobban láthatóvá válhat a lehetséges támogatók előtt, de *Massarani-Peters* (2016) szerint brazil kutatók 24%-a is jutott már anyagi támogatáshoz a médiaszerepléseket követően. *Alonso-Flores és Moreno-Castro* (2018) szintén vizsgálta spanyol egyetemek kutatóinak ezzel kapcsolatos véleményét, ahol a válaszadók 46,5%-a szerint az intézményi kommunikációnak köszönhetően a kutatások jobban ismertté váltak a kollégák előtt, 21%-a pedig arról is beszámolt, hogy egy téma iránt érdeklődő vállalat a kommunikációnak köszönhetően vette fel vele a kapcsolatot.

Több tanulmány ugyanakkor ezzel ellentétes tapasztalatokról és a tudománykommunikációra időt szánó kutatók negatív megítéléséről is beszámol. *Peters et al.* (2008) eredményeiből például az is kitűnik, hogy a megkérdezett kutatók 42%-a szerint a kollégák részéről, 43%-a szerint az intézmény vagy a tanszék vezetője részéről, 43%-a szerint pedig a széles nagyközönség felől lehet számitani kritikai megjegyzésre. Fontos ugyanakkor megjegyezni, hogy nem volna szabad negatívan megítélni azokat, akik közérthető formában is közléteszik eredményeiket valamilyen platformon, az alapkutatások egy része ugyanis részben az adófizetők pénzéből valósul meg, akik felé elvárható a rendszeres visszajelzés (*Farkas, 2022*).

Magyarországon kimondottan a kutatók szemszögéből csak néhány alkalommal vizsgálták a tudományos élet képviselői és a társadalom közti kommunikáció szerepét. Az egyik legrészletesebb ilyen empirikus kutatást *Mosoniné Fried Judit* végezte kollégáival 2004-ben az MTA Kutatásszervezési Intézetének közreműködésével (*Mosoniné et al., 2004*). Az online kérdőívek révén feltett kérdésekre a meg-

kérdezett 5.646 szakember közül 1.182 fő (21%) válaszolt az MTA köztestületi tagjai közül. A kutatás előtt megfogalmazott hipotézisek némiképp illeszkednek a fent idézett negatív megítéléshez, *Mosoniné* és kollégái ugyanis előzetesen arra számítottak, hogy a megkérdezettek nagy része nem kíván a laikusokkal szakmai kérdésekről párbeszédet folytatni, hogy többségük nehezen szakad el a szakzsargon-tól és nem fejlesztené kommunikációs készségeit, hogy többségük inkább lebecsüli a tudománynépszerűsítésben eredményes kutatókat, mint hogy elismerné őket, jelentős hányaduk pedig egyáltalán nem is szánna időt a társadalmi nyilvánosságra. A meglehetősen borús képet festő várakozásokkal ellentétben az derült ki, hogy a kutatók és a nagyközönség közti párbeszédet a válaszadók 76%-a támogatja, 3%-a nem tartja fontosnak, ugyancsak 3%-a pedig kifejezetten károsnak tartja (*Mosoniné et al.*, 2004). 78% szerint a közvélemény tájékozódásának elősegítése egyértelműen a kutatók feladata, ugyanakkor 70% szerint tudománykommunikációs szakemberek, 38% szerint pedig újságírók is segíthetik ezt a tevékenységet. A felmérés alapján a kutatók mintegy fele szerint a párbeszédnek köszönhetően a laikusok akár a mindennapokban is használható tudáshoz juthatnának, könnyebben tudnának dönteni a saját életükkel kapcsolatos ügyekben, továbbá képesek lennének saját véleményt alkotni bizonyos kérdésekről. A párbeszéd ugyanakkor előnyt jelenthet a kutatóknak is, 52,8% szerint ugyanis ennek köszönhetően potenciális együttműködő partnerekkel is fel tudnák venni a kapcsolatot. A kutatóknak azonban a felmérés szerint mindössze 8,1%-a vár pénzügyi, 6,4%-a pedig szakmai előrelépést a társadalmi párbeszéd-től, ami igen pesszimista hozzáállást tükröz. *Komár* (2020) hozzáállása ennél pozitívabb, meglátása szerint ugyanis a tudománykommunikációs tevékenység nem marad jutalom nélkül, hiszen valós, mérhető és kiaknázható előnyt jelent a 21. század kutatói és a különböző szakterületek számára.

2. Tudománykommunikációhoz kapcsolódó attitűdök vizsgálata a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem kutatói körében

Ahogy *Mosoniné et al.* (2004) eredményei is rámutattak, a tudományos ismeretterjesztés nem kizárólag a kutatók feladata. Ennek megfelelően hazai

és nemzetközi szinten is egyre gyakoribb az a megoldás, hogy nem maga a kutató közli laikusok számára érthető formában tudományos munkájának esszenciáját, hanem ebben – a kutató nyitottsága és együttműködése esetén – a munkahelyét jelentő felsőoktatási intézmény, kutató-fejlesztő cég, kutatóközpont vagy kutatóintézet kommunikációs munkatársa, szóvivője, vagy egy ezzel megbízott kommunikációs ügynökség nyújt számára segítséget (*Farkas*, 2023). Hazánkban ezt a gyakorlatot követi például az Eötvös Loránd Kutatóhálózat és a Semmelweis Egyetem is, 2017 decembere óta pedig jómagam is hétről hétre azon dolgozom, hogy a gödöllői központú Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem (és a jogelőd Szent István Egyetem) tudományos és innovációs tevékenysége sajtóközlemények írása és kiküldése, valamint interjúk szervezése révén szélesebb körben is ismertté váljon. Ezzel párhuzamosan ugyanakkor folyamatosan foglalkoztat a kérdés, hogy a MATE oktató-kutatói hogyan értékelik a tudományos eredményeket is népszerűsítő egyetemi sajtókommunikáció szerepét, hatását és jelentőségét, így a fent idézett hazai és nemzetközi felmérésekből kiindulva célul tűztem ki e kérdések vizsgálatát (*Farkas*, 2022, 2023).

A Nemzeti Tehetség Program, valamint a Kulturális és Innovációs Minisztérium támogatásával végzett kutatásban az általam összeállított online kérdőívet a MATE 271 oktató-kutatója töltötte ki, ami 27%-os részvételi arányt jelent. A résztvevők közül 50 fő további pozitív vagy negatív gondolatait, aggodalmait is megfogalmazta a tudománykommunikációval kapcsolatban.

Az eredmények alapján a válaszadók 97%-a szerint valamilyen okból fontos, hogy egy kutató rendelkezzen kommunikációs ismeretekkel. Mindez 214 fő szerint azért fontos, mert a kutatási eredményeket minél szélesebb körben be kell mutatni, 212 fő szerint azért, hogy egy kutató élvezetes órákat tarthasson az egyetemen, 141 fő szerint pedig azért, mert a kutatási pályázatok esetében is kötelező a nyilvánosság. Az egyik kutató külön hangsúlyozta, hogy „a mai világban, amikor mindenki mindennek a tudósa, szükség van hiteles, szakmai anyagok megjelenésére, hogy a laikusok számára ne fals információk terjedjenek a különböző online és offline platformokon”. 54 fő azt jelezte,

hogyan fontos lenne, hogy eredményeit a nagyközönség is megismerje, erre azonban nem jut ideje. Az egyik kutató azt is hozzáfűzte, hogy „a fő probléma az ismeretterjesztő tevékenységgel az, hogy a kutatók többsége nem tud rá időt szakítani, még azok is nehezen teszik meg, akik motiváltak benne”. Ilyen esetekben van különösen nagy szükség a kutatókkal szoros együttműködésben dolgozó kommunikációs szakemberekre, akik képesek segíteni az új eredmények népszerűsítését. Mint azt az egyik válaszadó is írta, „az egyetemi Médiaközpont sokat segíthet abban, hogy a populárisabb kutatási eredmények eljuthassanak a nagyközönséghez még akkor is, ha azt az eredményt elérő kolléga nem tudja kellően laikus szinten megfogalmazni”.

A felmérésben részt vett kutatók 77%-a szerint azért pozitív az egyetem sajtótevékenysége, mert ennek köszönhetően új kutatás-fejlesztési együttműködések jöhetnek létre, 78%-a pedig azért ítélte pozitívnak az egyetem sajtótevékenységét, mert ennek hatására nőhet a felvételizők száma. Az aktív és rendszeres intézményi kommunikációnak valóban van ilyen hatása is, hiszen azoké a felsőoktatási intézményeké a jövő, akik mellett, hogy 21. századi követelményeknek megfelelő oktatást folytatnak, tudatosan gazdálkodnak és számos szálon összefonódnak a vállalati szférával, a külvilág felé is folyamatosan kommunikálnak (Rámháp, 2010). Nyilvánvalóan ez az aktív és folyamatos PR-tevékenység is hozzájárult ahhoz, hogy 2023-ban több mint 40%-kal többen nyújtották be jelentkezésüket a MATE képzéseire, mint egy évvel korábban (uni-mate.hu). A MATE esetében egyébként mindez azért is különösen fontos, mert egy 2021. február 1-jén átalakult és megújult alapítványi egyetemről van szó, így erős intézményi kommunikációra van szükség ahhoz, hogy a pályaválasztás előtt álló diákok, valamint szüleik és tanáraik is megismerjék az új egyetemet. Ezt erősíti az egyik kérdőívet kitöltő kutató üzenete is, aki szerint „nyilvánvaló, hogy a rendszeres megjelenés segíti az egyetem arculatának kialakítását”. 20 fő ugyanakkor arra is felhívta a figyelmet, hogy a sajtóban esetlegesen megjelenő túlegyszerűsített, hatásवादász cikkek ronthatják az egyetem hírnevét.

A túlnyomó többség szerint az intézményi kommunikációnak a bemutatott kutató hírneve szempontjából is pozitív hatása van. 210 fő szerint ennek köszönhetően a kutató személye a nagyközönség előtt is ismertté válik, 174 fő szerint pedig a médiamegjelenések akár pályázati sikert és elismerést is hozhatnak a kutatóknak. 26 fő szerint ugyanakkor a sajtóban megjelenő szakmai hibák és pontatlan információk rossz fényt vetnek a kutató személyére, 8 fő szerint pedig a médiamegjelenések irigységet keltenek a kollégákban. Szintén az érintett hírnevéért aggódik az egyik kutató, aki szerint, „a pontos, szakmailag is hiteles fogalmazás nagyon fontos, hiszen az esetleges hibák a szakmailag is tájékozott közönség körében nagyon visszatetsző hatást kelthetnek”. Egy másik kutató szerint „a pozitív hatások mellett sajnos sok múlik a riportert, a szerkesztőt és a médium szakmai (újságírói) hozzáértésén, színvonalán, szándékán”.

Az elemzés többek között arra is rávilágít, hogy a tudománynépszerűsítés és az intézményi kommunikáció esetében fokozottan törekedni kell arra, hogy a megjelenő cikkek, sajtóközlemények szövegezése nyelvtani szempontból helyes, szakmailag korrekt, ugyanakkor figyelemfelkeltő is legyen, és ne maradjanak benne nyitott kérdések és félreérthető információk. Ekkor nagyobb az esélye ugyanis annak, hogy az adott médium változtatás nélkül közli a szöveget, ami valóban építheti egy kutató és az intézmény hírnevét. Az eredmények ugyanakkor arra is utalnak, hogy a tudományos kutatások közérthető és hiteles népszerűsítéséhez erősíteni kell a kutatók kommunikációs ismereteit, készségeit, továbbá növelni kell a kutatók és a kommunikációs szakemberek közti bizalmat és együttműködést.

3. Gondolatok a tudománykommunikáció oktatásának szükségességéről

A tudománykommunikációhoz kötődően arról is fontos szót ejteni, hogy hazánkban néhány kivételtől eltekintve a tudományos pályákon sem BSc-, sem MSc-, sem PhD-képzésen nincs igazán olyan kurzus, ahol egy fiatal megtanulhatná, hogy hogyan kell közérthető cikket írni, interjút adni vagy tudománynépszerűsítő előadást tartani (Farkas, 2022, 2023).

A szerző könyvének borítója

Korábban az Eötvös Loránd Tudományegyetemen működött ugyan Tudománykommunikáció a természettudományban MSc szak a kommunikációs, múzeumpedagógiai és kutatásmenedzseri tevékenység fejlesztésére, ez azonban 2015-ben megszűnt. Jó hír, hogy a 2022/2023. tanévben a Semmelweis Egyetemen elindult egy kimondottan a fenti készségekre fókuszáló egészség- és tudománykommunikáció kurzus. A legtöbb felsőoktatási intézményben azonban pusztán egy-egy olyan elméleti vagy gyakorlati óra jellemző, ahol a tudományos írás olyan praktikáit oktatják, mint a hivatkozások helyes használata és egyéb formai követelmények. Holott a kutatói pályára készülő fiataloknak minél előbb, de legkésőbb a doktori képzés során meg kell tanulniuk, hogyan születik egy sajtóközlemény, hogyan épül fel egy ismeretterjesztő

cikk, mikor érdemes és mikor nem érdemes sajtótájékoztatót szervezni, hogyan kommunikálhat egy kutató az online térben, mit jelent egy kutatási pályázattal kapcsolatos kötelező nyilvánosság, hogyan kell felkészülni egy rádió- vagy TV-interjúra, és mindezekkel kapcsolatban kihez lehet segítségért fordulni egy egyetemen vagy kutatóhelyen. Éppen ezért született meg és e témák kapcsán nyújt iránymutatást a fiatal kutatóknak az *50 út a közérthető tudományhoz* című, tizenegy fejezetre tagolt könyv is (Farkas, 2023). Az pedig már csak hab a tortán, hogy az eredmények tömör összefoglalásához szükséges intellektualitás a tudományos produktiváshoz is sokszor nélkülözhetetlen, ezért a tudománynépszerűsítés terén aktív kutatók sokszor aktívabbak és sikeresebbek a kutatás-fejlesztés terén is (Jensen et al., 2008).

Beérkezett: 2023. április 20.

Dr. Farkas Alexandra, PhD

a környezetbiológia doktora, tudománykommunikációs szakértő, tudományos újságíró Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetem, Médiaközpont
farkas.alexandra@uni-mate.hu

Hivatkozások

- Alonso-Flores, J., Moreno-Castro, C. *Does Science Communication Enhance Researcher Impact? A Survey among Scientists at Spanish Universities*, Journal of Education and Social Policy, 5(2), p. 34–44, 2018.
<https://doi.org/10.30845/jesp.v5n2p5>
- Farkas, A. *Közérthetően és hitelesen. Élet és Tudomány*, 77(18), p. 582–584, 2022.
- Farkas, A. *50 út a közérthető tudományhoz*. Vármédia Print Kft., 2023, ISBN: 978-615-01-7337-5.
- Jensen, P., Rouquier, J. B., Kreiner, P., Croissant, Y. *Scientists Who Engage with Society Perform Better Academically*, Science and Public Policy, 35(7), p. 527–541, 2008.
<https://doi.org/10.48550/arXiv.0810.4672>
- Komár, Z. *Tudománykommunikáció a doktori képzés hallgatóinak szemszögéből*, Jel-Kép, Kommunikáció, közvélemény, média, 2020/1. szám, p. 85–101, 2020.
<https://doi.org/10.20520/Jel-Kep.2020.1.85>
- Massarani, L., Peters, H. P. *Scientists in the public sphere: Interactions of scientists and journalists in Brazil*, Annals of the Brazilian Academy of Sciences, 88(2), p. 1165–1175, 2016.
<https://doi.org/10.1590/0001-3765201620150558>
- Mosoniné, F. J., Pálinkó, É., Stefán, E. *Kommunikáció a kutatók és a laikusok között: a kutatók szerepe. Kérdőíves vizsgálat az MTA köztestületi tagjainak körében*, Világosság, 2004/5. szám, p. 5–27, 2004.
- Peters, H. P., Brossard, D., de Cheveigné, S., Dunwoody, S., Kalfass, M., Miller, S., Tsuchida S. *Science Communication. Interactions with the Mass Media*. Science, 321(5886), p. 204–205, 2008.
<https://doi.org/10.1126/science.1157780>
- Rámháp, Sz. *A marketing térhódítása a hazai felsőoktatásban*. Jelenkori Társadalmi és Gazdasági Folyamatok, 5(1–2), p. 125–129, 2010.
uni-mate.hu *Több mint 40 százalékkal többen jelentkeztek idén a MATE-ra*, Elérhető: <https://uni-mate.hu/h%C3%ADr/-/content-viewer/tobb-mint-40-szazalekkal-tobben-jelentkeztek-iden-a-mate-re/20123> (Utolsó elérés: 2023. 04. 20.)

Digitális megőrzés

Moldován István

Kiindulásként érdemes röviden áttekinteni, hogy a digitalizáció hogyan alakította át a közgyűjtemények által gyűjtött, kezelt dokumentumok világát, változtatta meg radikálisan az információhordozókat és ezzel együtt a fogyasztást. Az információk digitálissá válásának következményeit bár hétköznapi életünkben is nap, mint nap tapasztalhatjuk, de közgyűjteményi, könyvtáros nézőpontból kiemelten fontos e változások azonosítása és kezelése. Vázlatosan bemutatom, hogy a digitális világ, annak tűnékenysége milyen kihívásokat állít a memória-intézmények elé. Ez után kitérek a külföldön már mind a különböző oktatási, akadémiai intézményekben, mind a nemzeti könyvtárakban elindult kezdeményezésekre, projektekre, majd a hazai közgyűjtemények és az OSZK válaszait körvonalazom.

digitális, digitális megőrzés, digitalizálás, közgyűjtemény, könyvtár

Bevezető

Tanulmányomban a digitális megőrzés témakörét a területi korlátok adta lehetőségek között, az általános, részletes áttekintés igénye nélkül szeretném körbejárni, elsősorban a közgyűjtemények nézőpontjából.

A papírtól a digitális információig

A könyvnyomtatás kezdetétől, a XV. századtól a XX. századig – bár a dokumentumformák változtak, bővültek – a papír volt az emberi tudás, az információ legfontosabb hordozója. A kézzel írt kódexek helyét lassan átvette a nyomtatott könyv, majd a XVIII. századtól a könyv mellé felzárkóztak a hírlvelek, folyóiratok, egyéb sajtótermékek. A dokumentumformák változását követte a közgyűjtemények, a könyvtárak gyűjtőkör¹ is. A kézirat után a fő gyűjtőköri dokumentumtípus a könyv lett. (1. táblázat) Emellett egyre fontosabb részt képviseltek az időszaki kiadványok a hírlvelektől a napilapokon át a kulturális vagy tudományos szakfolyóiratokig, illetve a gyűjtőkör számos egyéb hagyományos dokumentumtípussal is kiegészült, a képeslapoktól kezdve a térképeken át a fotóig.

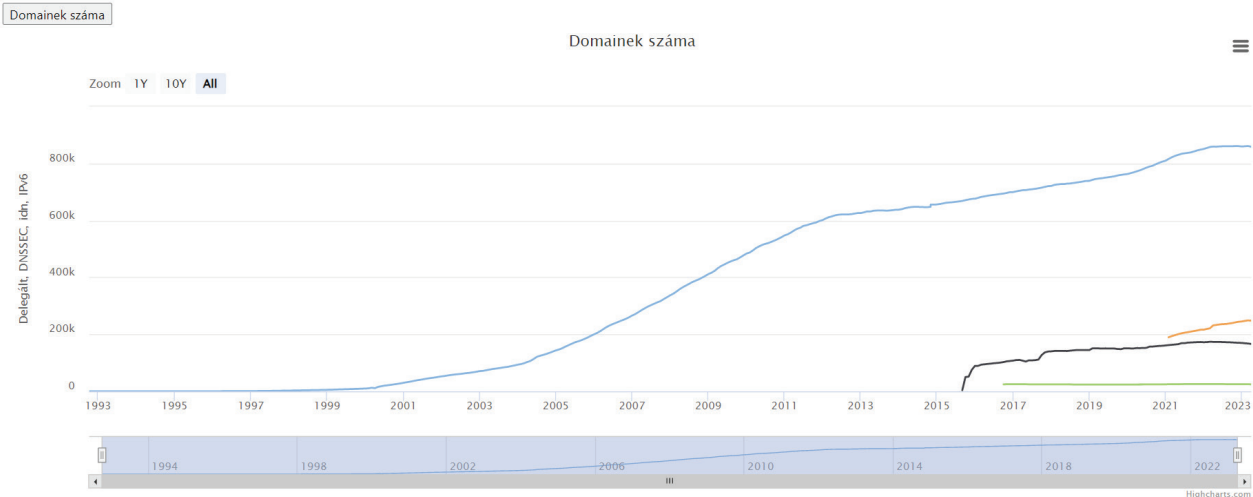
A XX. század közepétől megjelentek a nem hagyományos dokumentumok: a hangzó anyagok (bake-lit lemez, audio CD lemez), a képet és az audiovizu-

1. táblázat Könyvforgalom

Forrás: Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülete
<https://mkke.hu/konyvforgalom/osszesites>
(Megtekintve: 2022.02.07)

Év	Megjelent könyvcím	Átlagos példányszám
2020	14 694	1907
2019	13 901	2280
2018	12 877	2367
2017	11 857	1109

ális információt rögzítő (pl. VHS kazetták, CD, DVD) formátumok. Az 1990-es évektől feltűntek a digitális formátumú dokumentumok is, eleinte inkább különböző offline információhordozókon. Ekkor jelent meg az internethálózat is Magyarországon, az Információs Infrastruktúra Fejlesztési Programnak² köszönhetően. Az eleinte csak az akadémiai szférában (felsőoktatás, tudományos kutatóintézetek, közgyűjtemények) elérhető hálózat az évtized közepétől teret nyert a közoktatásban, a vállalkozásokban, a háztartásokban, az államigazgatásban is. Noha az első hazai könyvtári katalógusok már az 1990-es évek elején is elérhetőek voltak³, az internethálózat és szolgáltatásai igazán a 2000-es évektől vált széles körben elterjedté.

1. ábra Magyarországon bejegyzett domainek száma (— delegált domainek)
 Forrás: Hivatalos .hu domain nyilvántartó, <https://info.domain.hu/stats/hu>
 (Megtekintve: 2022.03.01.)

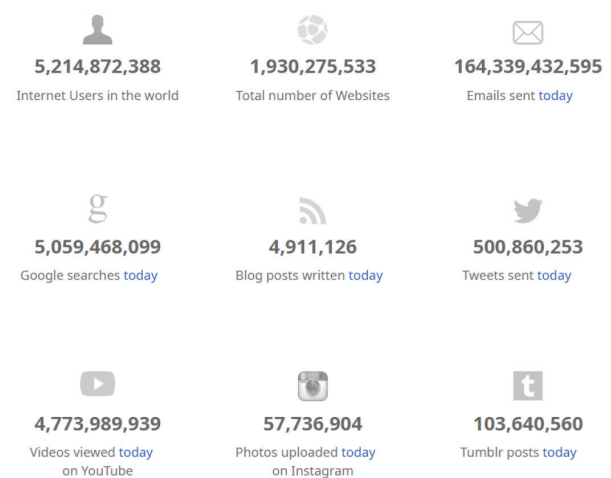
Míg 2000. 01. 01-én Magyarországon még csak 9 761 domain név volt bejegyezve, addig 2022. 03. 01-én, 22 két évvel később már 857 977. (1. ábra)

Az internet és a rajta található szolgáltatások, információk exponenciálisan fejlődnek, mára az analóg világhoz képest több nagyságrenddel nagyobb tömegű információ jelenik meg rajta, és tűnik el rövid időn belül. A szédítő méretek érzékeltesére álljon itt egy adott időpillanatban rögzített statisztika. (2. ábra)

„Digital is all around” – a digitális világ körülvessz bennünket, mondhatnánk parafrázeálva a népszerű karácsonyi film (Igazából szerelem) díjnyertes dalát. A korábban közgyűjtemények által hagyományos hordozón gyűjtött és megőrzött információk egyre nagyobb hányada válik digitálissá. Részint egyre nagyobb tömegben, számos projekt keretében digitalizálják a közgyűjtemények állományait (lásd pl. Hungaricana⁴), másrészt egyre nagyobb számban már csak digitálisan, többnyire online jelennek meg a legkülönbözőbb információk a lexikonoktól kezdve az e-könyveken, zenéken át a használati utasításokig. A digitális információ azonban sokkal veszélyeztetettebb és tünékenyebb, mint a hagyományos papíralapú információhordozók. A könyvtárak gyűjteményeiben nem ritkán több száz éves könyvek, fóliánsok, kódexek is találhatóak, azonban például az 1997–2007. között működő *Neumann Digitális Könyvtár* honlapjának már nyoma sincs, kivéve néhány szolgáltatást és digitális tartalmat, amelyet átmentettek az Orszá-

gos Széchényi Könyvtárba (OSZK) és a Petőfi Irodalmi Múzeumba (PIM). Az 1996-os *Internet Expo*-nak már csak töredékei találhatók meg, néhány képernyőfotó őrzi fakuló emlékét. De már a 2005-ös „A Nagy Könyv” országos projekt honlapja és a rajta lévő információk is eltűntek (csak egy amerikai webarchívum őrzi a nyomát⁵). Pedig ezek a történések, kulturális információk alig 15–20 évesek, amely időtáv a könyvtárak hagyományos dokumentumai számára csak egy pillanat.

A tünékenység a digitális világban azonban mélyebb rétegekben is létezik, nem csak egy-egy weboldal szintjén. A digitális információk tárolására adott típusú fájlok szolgálnak. Ezek sajnos

2. ábra Internetstatisztika

Forrás: Internet live stats <https://www.internetlivestats.com/>
 (Megtekintve: 2022.02.22. 14:05)

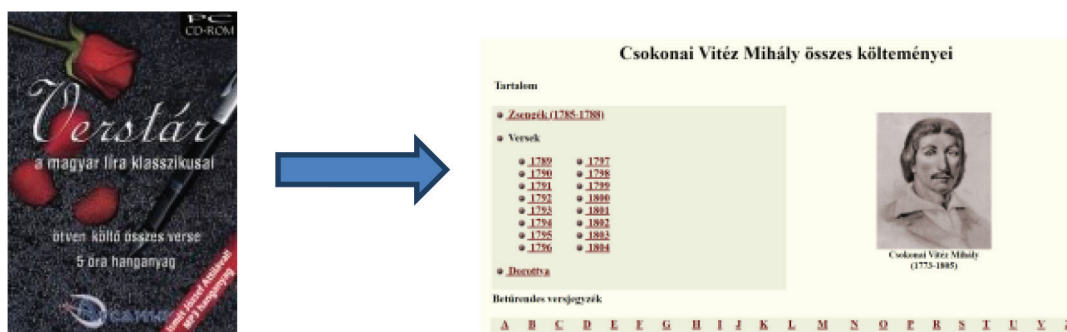
szintén gyorsan elavulhatnak, így az adott technikai környezetben lévő információ – nem is túl hosszú – idővel elérhetetlenné válhat és válik is. Az e-könyvek számára már 21 éve kidolgoztak speciális formátumokat, amelyek könnyebben kezelhetővé, jobban olvashatóvá tették őket. A Microsoft 2000-ben vezette be a *Microsoft Reader*⁶ LIT formátumát a hozzá szükséges olvasó alkalmazással, 2012-ben pedig bejelentette a fejlesztés és a támogatás leállítását. A formátumot azonban széles körben elkezdték használni az elektronikus könyvkiadásban, így a 2000 után az OSZK-ba kötele példányként beküldött e-könyvek⁷ között számos cím található, amelyet már nemigen lehet elolvasni. Hasonló módon jártak a 2005-ben az *Adobe* által bevezetett *Flash* formátumot használók, mivel ennek támogatását a cég és a böngészők 2020 végén megszüntették, ezáltal rengeteg értékes információ vált elérhetetlenné és olvashatatlaná. Míg a nyomtatott kiadványok fizikai avulása évtizedek, évszázadok alatt megy végbe, addig a digitális formátumok évek alatt elavulhatnak, elérhetetlenné téve a bennük lévő tartalmat. A Library of Congress ezért állított össze és aktualizál egy ajánlást 2004 óta a fenntartható digitális formátumokról (*Sustainability of Digital Formats*⁸). Míg a nyomtatott kiadványok esetén a tartalom szervesen összekapcsolódik a hordozóval, a papírra nyomtatott szöveg a papírral, addig a digitális kiadványoknál a tartalom nincs feltétlenül ilyen szerves és elválaszthatatlan kapcsolatban az információhordozóval. Sőt, ez a kapcsolat minél szorosabb – lásd például a CD-ROM-kiadványokat, dinamikus tartalmakkal bíró online kiadványokat, adatbázisokat –, azok annál sérülékenyebbek, műlékonyabbak. Az információt hordozó hardver illetve

szoftver elemek rövid távú elavulása a tartalom hozzáférhetetlenségét, megsemmisülését okozhatja. Ezért a digitális információk megőrzésének egyik fontos feltétele, hogy a tartalom elválasztható, kinyerhető legyen az adott hordozóból, környezetből, migrálható, konvertálható egy másik hardver-szoftver környezetbe, hiszen a tartalom megőrzése a fontos, nem az információhordozóé.

Erre példa, ahogyan az 1998-ban *Windows 3.1*-es operációs rendszerre írt kezelőszoftverben megjelentetett *Verstár'98*, klasszikus magyar költők verseit tartalmazó CD-ROM tartalma megfelelő konverzió után *HTML-formátumban* bekerült a *Magyar Elektronikus Könyvtárba* (MEK). Ez utóbbi még jó darabig olvasható, felhasználható lesz, míg az eredeti CD-lemez sok számítógépben már olvashatatlan. (3. ábra)

A digitális örökség megőrzése

A digitális világ térhódítására válaszul az UNESCO 2003 októberében kiadta a *Charta a digitális örökség védelméről*⁹ című felhívását. A *Charta* a digitális kulturális örökség jelentőségére, veszélyeztettségére és a hozzáférés fontosságára hívta fel a figyelmet. Ebből kifolyólag sürgette a cselekvést, stratégiák és politikák kifejlesztését, elsősorban a közgyűjteményeknek címezve a felszólítást. „A nemzeti megőrzési politikák kulcselementeként az archívumokkal kapcsolatos törvényhozásnak és a könyvtáraknak, levéltáraknak, múzeumoknak és más nyilvános gyűjteményeknek fel kell ölelniük a digitális örökséget.”¹⁰ A *Charta* paradoxona – jól mutatva mondanivalója jelentőségét –, hogy a magyar fordítás, amely az UNESCO hazai oldalán volt elérhető, évekkel ezelőtt eltűnt. Szerencsére még 2004-ben a *Könyv, könyvtár, könyvtáros* című

3. ábra A *Verstár'98* CD-ROM, és annak tartalma a MEK-ben

Forrás: <http://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/338960> és <https://mek.oszk.hu/00600/00636/>

szakmai lap megjelentette, így annak mind nyomtatott, mind online változatában megtalálható a magyar nyelvű szöveg is.

A digitális megőrzés szereplői

Mielőtt rátérünk a közgyűjtemények digitális megőrzésben való szerepére, érdemes megnézni, milyen versenytársaink is akadnak ezen a területen. A hagyományos, állami fenntartású könyvtárak az elmúlt két évszázadban szinte monopolhelyzetben voltak az írott kultúra emlékeinek összegyűjtésében és megőrzésében, a digitális információk megjelenésével azonban elveszítették e pozíciójukat. A XX. század végéig ugyancsak népszerűek voltak az akár több ezer címből álló házi könyvtárak is, az ezredforduló, az internet rohamos terjedése után ezek száma is erőteljesen csökkent.¹¹ Az online világ térhódításával, a digitális információk számának exponenciális növekedésével a könyvtárak messze nem tudnak lépést tartani. A *Web2.0* világában nemzetközi informatikai cégek ingyen, jelentős tömegű tárhelyet és megfelelő alkalmazásokat biztosítanak a civil szférának, cégeknek, különböző intézményeknek, magánembereknek, hogy akár jelentős mennyiségű digitális információt gyűjtsenek össze és azokból szolgáltatásokat építsenek. Talán nem is nagyon kell bemutatni a népszerű szolgáltatásokat, amelyek különböző dokumentumtípusokat őriznek, archiválnak és osztanak meg mindenki számára. Ilyen például a [Flickr](#), [Scribd](#), [SlideShare](#), [Youtube](#); a nagy tárhelyszolgáltatók, például a [Google Drive](#), [OneDrive](#) is biztosítanak archiválási és megosztási lehetőséget, amelyet százmilliók vesznek igénybe. Digitális dokumentumok gyűjtésével, megőrzésével az informatikai mogulok mellett magánszemélyek, civil szervezetek is foglalkoznak. Magyarországon az egyik legnagyobb és legismertebb közösségi alapon szerveződött nyilvános fotóarchívum a [Fortepan](#). A 2010-ben, két magánember által indított archívumba számtalan magánszemély, de intézmények is töltik fel fotóikat, rengeteg negatívot sikerült digitalizálniuk. A fotók adatolását is önkéntesek végzik, crowdsourcing keretében. Míg a [Fortepan](#) inkább a régi fotók digitalizálásával bővül, addig van néhány népszerű hazai fotóműhely, ahol az amatőr fotósok digitális fotóikat gyűjtik, teszik közzé és értékelik, mint például a [Fotóbarlangban](#).

Érdeemes megemlíteni a talán kevésbé ismert *Topotékák*¹² rendszerét is. Az Ausztriából indult kezdeményezés már több országban, közöttük Magyarországon is megtalálható. A *Topotékák* lényegében közösségi fotóarchiváló rendszerek, amelyek egy-egy helyi közösség, település fotóit igyekeznek összegyűjteni, megőrizni és bemutatni. Helyi fenntartójuk egy-egy intézmény, néhány esetben könyvtár, de sok helyről, magánkézben lévő fotókat is gyűjtenek, sőt segítenek digitalizálni. Az infrastruktúrát egy osztrák nonprofit szervezet biztosítja. Jelenleg Magyarországon 13 *Topotéka* üzemel, amelyből 3 egy-egy budapesti kerületé.

Digitális megőrzési programok

A digitális megőrzés jelentőségére nemcsak az UNESCO hívta fel a figyelmet. A világ számos országában és régiójában indultak el olyan programok, amelyek ezzel a szerteágazó témával foglalkoznak, adnak segítséget és iránymutatást, egyébebe szervezik a felsőoktatást, kutatóintézeteket, közgyűjteményeket.

NESTOR – <https://www.langzeitarchivierung.de/>
A NESTOR német közgyűjteményi szövetség, amely a hosszú távú digitális megőrzés érdekében jött létre. A szövetségben számos munkacsoport tevékenykedik, amelyek például a formátumok azonosításával, emulációval, metaadatokkal, a digitális anyagok megőrzésével foglalkoznak. Külön munkacsoport foglalkozik a személyes digitális archiválással is, segítve a magánszemélyek digitális környezetének kezelését, megőrzését. A munkacsoportok eredményeit többek között különböző nyilvános publikációkban osztják meg. Ezek egy részét több nyelvre is lefordították, egyet – a megbízható digitális archívumok NESTOR minősítéseiről szólót – magyarra¹³ is.

DCP (Digital Preservation Coalition) – <https://www.dpconline.org>

A DCP a NESTOR-hoz hasonló, 2002-ben létrehozott szövetség, amelynek célja a digitális megőrzés jelentőségének tudatosítása, stratégiák kidolgozása, tapasztalatok, ismeretek megosztása. Tagjai többek között az angol, ausztrál, skót, Wales-i nemzeti könyvtár, illetve levéltárak, múzeumok és számos egyetemi könyvtár.

Digital Preservation at the Library of Congress – <https://www.digitalpreservation.gov/>

Az USA-ban a Kongresszus 2000-ben indította el 100 millió dolláros támogatással a *Nemzeti Digitális Információs Infrastruktúra és Megőrzési Programot* (NDIIPP), amelyet a Kongresszusi Könyvtár vezetett. A könyvtár egy széleskörű, együttműködő hálózatot hozott létre, amely a digitális információk megőrzése kérdéseinek számos területével foglalkozott. A program később több különböző kezdeményezésre vált szét, többek között *National Digital Stewardship Alliance* (NDSA) néven egy 264 tagból álló konzorcium jött létre a digitális örökség megőrzése érdekében. Az NDSA (<https://nds.org/>) házigazdája a Digitális Könyvtári Szövetség (*Digital Library Federation*). A szervezet az előzőekben említett szövetségekhez hasonló módon, munkacsoportokban dolgozik a digitális megőrzés különböző témáin, publikációkban és konferenciákon teszi hozzáférhetővé az eredményeit.

Digitális megőrzés a nemzeti könyvtárakban

A digitális megőrzés jelentőségét sok ország nemzeti könyvtáraiban is felismerték, a digitalizáció a gyűjtőkör módosítását kényszerítette ki számos helyen.

Az IFLA először 2014-ben, majd három évvel később, 2017-ben végzett kérdőíves felmérést 17 nemzeti könyvtárban arra vonatkozóan, hogy az egyes országokban milyen mértékben foglalkoznak a digitális dokumentumok gyűjtésével, megőrzésével. Arra vártak választ, hogy a megkérdezett nemzeti könyvtárak, – különösen a köteleespéldányok gyűjtőkörébe – mennyire vonták be a már digitálisan keletkezett e-könyveket, e-folyóiratokat, egyéb kereskedelmi online kiadványokat. A megkérdezett könyvtárak több mint felében a köteleespéldányokra vonatkozó jogszabályok már kiterjedtek az online kiadványokra is. Az IFLA felmérésébe a magyar nemzeti könyvtárat is bevonták, bár a felmérés idejében a hazai köteleespéldány-jogszabály még nem igazán vonatkozott az online kiadványokra. A felmérés eredményeként 2018 nyarára jelentés készült *Results of the Survey of Digital Legal Deposit Policies and Practices at National Libraries* címmel, amely elérhető az IFLA honlapján.

2018 nyarán a *Library of Congress* is készítette egy átfogó felmérést 15 nemzeti könyvtárról, különös

tekintettel az online és a digitális kiadványok megőrzésének gyakorlatára. A 15 könyvtárból kettőben (Olaszország és Hollandia) nincs kötelespéldány-szabályozás, az összes többiben igen, amelyek már vagy vonatkoznak rá, vagy tervezik kiterjeszteni azt az online kiadványokra is. Az országok többségében a kötelespéldány-szabályozás mind az online dokumentumok beszolgáltatására, egy ún. e-depositra, mind a könyvtár általi begyűjtésre, webáratásra is kiterjed, tudniillik bizonyos típusú online kiadványok weblapok esetén a beküldés, depozitálás nem kivitelezhető. Jellemző, hogy az összehasonlító vizsgálatról tudósító eredeti weboldal már nem létezik a Library of Congress honlapján, ezt az *Internet Archive* oldalon találhatjuk meg. A vizsgálat végén elkészült tanulmány viszont a könyvtár digitális gyűjteményébe került egy tételként: <https://www.loc.gov/item/2018299330/>.

Digitális megőrzés Magyarországon – vázlatos áttekintés

Magyarországon ismereteink szerint ezidáig nem készült átfogó digitális megőrzési stratégia.

A 2017-ben létrejött *Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia* (KDS)¹⁴ értelemszerűen alapvetően a közgyűjteményi tartalmak digitalizálására és azok minél szélesebb körű hozzáférhetővé tételére koncentrált. A projekt az első szakaszában azt célozta meg, hogy 2020-ig a közgyűjtemények digitalizált állományának – a teljes digitalizálendő állományhoz képest – meg kell közelítenie az 50%-ot. Ennek megvalósulásáról nincs információ. A könyvtári területen 2019-ben zajlott széles körű digitalizálást célzó pályázat¹⁵, a KDS-K, amelynek ágazati aggregátora az Országos Széchényi Könyvtár volt. 2009-ben indult a négyéves *Elektronikus levéltári projekt*, amelynek „célja volt, hogy a köziratképző szervek – ideértve [a] törvényhozás, államigazgatás, jogszolgáltatás szerveit és az önkormányzatokat – maradandó értékű elektronikus iratainak kezelésére kialakításra kerüljön az elektronikus iratok hosszú távú megőrzését biztosító feltétel- és informatikai rendszer.”¹⁶ E projekt – számos országban történt kezdeményezésekhez hasonlóan – már reagált a levéltári iratok területén zajló digitális átalakulásra. A projekt zárása után elindult az *Elektronikus Levéltári Portál*,¹⁷ amelynek működését az elektronikus iratok levéltári átadására vonatkozó rendelet¹⁸ is szabályozza.

A fenti projektek mellett a digitális kéziratok, digitális hagyatékok gyűjtésének és feldolgozásának kérdéseit az elmúlt öt évben két rendezvényen is áttekintették a szektor szakemberei. 2017-ben a *Digitálisan létrejött (born digital) „kéziratok” kezeléséről*¹⁹ a Petőfi Irodalmi Múzeum szervezésében zajlott kétnapos workshop, amelyen külföldi résztvevők már konkrét gyakorlatokat, megoldásokat és szoftvereket is bemutatnak. 2021-ben a *Born digital* címmel a Petőfi Irodalmi Múzeum Digitális Bölcsészeti Központja és az Országos Széchényi Könyvtár szervezésében²⁰ lebonyolított műhelykonferencián többek között az OSZK-ban indult webarchiválási projektről, a levéltári digitális archiválási tapasztalatokról, az e-mail-archiválásról, képzőművészeti és audiovizuális digitális anyagok archiválásának, kezelésének gyakorlatáról, illetve born digital jogi kérdésekről hangzottak el előadások.

Digitális megőrzés a könyvtárakban

A hazai könyvtárak tevékenységében jellemzőbb az analóg állomány digitalizálása, mint a digitálisan született dokumentumok kezelése. A digitalizálás – amit több korábbi projekt is támogatott – széleskörű, így számos hazai könyvtár rendelkezik kisebb-nagyobb digitalizált állománnyal, digitális könyvtárral, köztük például az alábbi közkönyvtárak:

- Dr. Kovács Pál Könyvtár és Közösségi Tér Digitális Könyvtára
- [Verseghy Ferenc Elektronikus Könyvtár](#)
- [Nagykanizsai Kistérségi Adatkezelő Rendszer](#)

A tudományos és a felsőoktatási könyvtárakban már találunk jó példákat a digitális dokumentumok – főként a disszertációk, az oktatók publikációi – gyűjtésére. Sok hazai könyvtár üzemeltet repozitóriumot. A magyar felsőoktatási intézmények és az MTA Könyvtára létrehozta a nyílt hozzáférés (open access) hazai gyakorlatának kialakítása céljából a HUNGarian Open Repositories (HUNOR)²¹ konzorciumot, és egy repozitóriumi közös keresőt is, amely az Open Archives Initiative protokollt támogató hazai archívumokban teszi lehetővé a keresést, navigációt (<http://oaikereso.sztaki.hu/kereso/index.php>).

Azonban a könyvtárak gyarapítási tevékenysége még mindig inkább az analóg, papírdoku-

mentumokra koncentrál. A digitális forrásokat inkább közvetítik előfizetett források keretében, lásd például: [EISZ](#), [ADT](#), [SZAKTÁRS](#).

Ennek persze az is lehet az oka, hogy noha már Magyarországon is évek óta megjelentek a kereskedelmi forgalomban megvásárolható e-könyvek (pl. <https://www.ekonyv.hu/>, <https://www.multimediplaza.com/>), alkalmas kölcsönzési rendszer hiányában ezeket a könyvtárak nem tudják megvenni, az olvasóknak kikölcsönözni.

Digitális megőrzés az OSZK-ban

A kezdetek

A digitálisan született dokumentumok – első lépésben könyvek – gyűjtése, megőrzése és szolgáltatása az OSZK-ban voltaképpen 1999-ben kezdődött meg, amikor az [Országos Széchényi Könyvtár](#) felvállalta, hogy otthont ad a Nemzeti Információs Infrastruktúra Fejlesztési Program (NIIF) által támogatott, akkor már 5 éve sikeresen működő [Magyar Elektronikus Könyvtár](#) (MEK) projektnek. A MEK a szerzőktől, kiadóktól érkező, digitálisan született, illetve nyomtatásban megjelent könyvek digitális változatait fogadja be. Az állomány 24 087 cím 2023. 04. 19-én.

2004-ben indult az [Elektronikus Periodika Adatbázis és Archívum](#), amelynek tevékenysége a magyar vonatkozású elektronikus időszaki kiadványok könyvtári igényű nyilvántartására, illetve egyes folyóiratok archiválására irányul. A digitalizált kiadványok mellett egyre több digitálisan született folyóirat, hírlevél került az állományba, amely 2023.04.19-én 1589 cím és 216 044 füzet. A kísérleti jelleggel elkezdődött első lépésben a hazai könyvtári podcastek archiválása is az EPA-ban, de ezt 2022. őszén az OSZK leállította. Az elektronikus periodikumok gyűjtését igen hatékonyan elősegíti, hogy 2015 óta a Nemzeti Kulturális Alap minden folyóirat-támogatási pályázatában kötelezően előírja a kiadóknak a kiadványok digitális változatának megküldését az OSZK-nak és azok nyilvános szolgáltatásának engedélyezését. Sajnos ezt a megállapodást az NKA-támogatású könyvekre még nem sikerült kiterjeszteni.

2007-ben létrejött a Digitális Képtár, mivel a digitális megőrzési tevékenységünkbe tartozó dokumentumok körébe bevontuk a digitális képeket, 2016-tól pedig az olyan speciális online

kiadványokat mint a tudományos, oktatási prezentációk vagy az infografikák, illetve a digitalizált könyvek és újságok illusztrációi. Az állomány 2023 tavaszán 123 691 dokumentum.

E három gyűjtemény közös jellemzője, hogy nyilvánosak, korlátozás nélkül hozzáférhetők. A jogvédett kiadványok közkinccsként használhatók már fel, a nem jogvédettek a szerzők, kiadók, szerkesztőségek engedélyével, sokszor kérésére kerülnek a nyilvános gyűjteménybe. A viszonylag korán elkezdett gyűjtőmunkának köszönhetően számos 1990-es évek végi, 2000-es évek eleji olyan digitális kiadványok kerültek a gyűjteményekbe, amelyek eredeti online forrása régen eltűnt.

Az 1998-as kötelesempéldány-rendelet (60/1998. (III.27.) Korm. rendelet) ugyan alig említette az elektronikus kiadványokat, de már az 1990-es évek elejétől érkeznek a nemzeti könyvtárba offline kötelesempéldányok helyi hordozókon (mágneslemezek, optikai lemezek, pendrive-on). 2000-ben megjelentek a *Vikk.net* Kiadó gondozásában az első kereskedelmi terjesztésű, online e-könyvek kötelesempéldányai az OSZK-ban, amelyeket a könyvtár néhány évig zárt háttértárakon őrzött. Az e-könyvek kínálatának várható bővülésére készülve 2007-ben kezdődött el egy új digitális könyvtári rendszer kiépítése, amely összekapcsolva az *Amicus* integrált könyvtári rendszerrel fogadni képes az e-könyvkiadók által kötelesempéldányként beküldött dokumentumokat – főként – e-könyveket. A fejlesztés révén 2008-ban el is indult az OSZKDK²² (OSZK Digitális Könyvtár) adatbázisa, amely a mai napig üzemel és már fogadja az e-periodikumokat is 2021 januárjától. 2021. december 31-én az állománya 32 237 dokumentum volt.

Az új kötelesempéldány-rendelet

Noha a nemzeti könyvtár 2015-ben megújított gyűjtőköri szabályzata²³ már foglalkozott a digitálisan született dokumentumok gyűjtésének kérdésével, a fenti szolgáltatásokon kívül igazán szervesen ez a tevékenység nem épült be a könyvtár gyűjtési, szolgáltatási munkafolyamataiba. Ez talán azzal is magyarázható, hogy a fő gyűjtési mechanizmust a kötelesempéldány-rendelet határozza meg, és a fent említett 1998-as rendelet 2020. december 31-ig hatályban volt. Hosszas előkészítés és egy éves halasztás után 2021. január

1-vel lépett hatályba a 717/2020. (XII. 30.) Korm. rendelet a kiadványok kötelesempéldányainak szolgáltatásáról, megőrzéséről és hasznosításáról. A jogszabály rendelkezik a nyomtatott kiadványok mellett az online kiadványok, valamint a nyomtatott kiadványok digitális változatainak beszolgáltatási kötelezettségéről is. A kiadók egy plusz nyomtatott példánnyal kiválthatják ezt a kötelezettséget (ahogyan ezt sokan meg is teszik), amit a nemzeti könyvtár digitalizál, ez azonban természetesen nem éri el az eredeti digitális változat minőségét. A digitális kötelesempéldányok egyelőre továbbra is az OSZKDK adatbázisba kerülnek, de a korábbi gyakorlatnak megfelelően sok kiadvány érkezik a MEK és az EPA gyűjtemények számára is, így azokat a nyilvántartás érdekében oda is átirányítjuk.

Az új rendelet csak a kiadványok beküldését, depozitálását írja elő kötelezően, így azokat az eredeti online kiadványokat, amelyek portáljellegűek, vagy folyamatosan frissülnek, nem reális depozitálni. Beküldeni csak önálló fájlokban lévő dokumentumot tudnak a tartalom-előállítók, mint pl. e-könyveket, e-folyóiratokat. Az új rendelet tervezési szakaszának a végén az OSZK munkatársai igyekeztek – külföldi példákat felmutatva – azt kibővíteni a speciális online kiadványok, weboldalak felé, de sajnos ezt nem sikerült integrálni a rendeletbe.

A Webarchiválás

A 2016 őszén indult *Országos Könyvtári Rendszer Projekt*²⁴ egyik szakmai fejlesztése részeként támogatást kapott a majdnem 10 éve tervezett webarchiválás. A pilot-projekt 2017 tavaszán kezdődött, és két és fél éves tanulási és tesztidőszak után ma már megvalósul a magyar webtérben közzétett tartalmak egy részének időszakos lementése és gyűjteménybe szervezése. A KDS-projekt jogi szabályozásának részeként a következő években létrejöttek azok a jogszabályok, amelyek végül az OSZK feladataként határozzák meg a nemzeti webtér archiválását, amely – ugyancsak – 2021. január 1-én lépett életbe.

A magyar webarchívum *OSZK-Webarchívum* néven, önálló honlapon, a <https://webarchivum.oszk.hu/> címen működik, ahol rengeteg módszertani ismeret, wiki, oktatóanyag, konferencia-előadások, cikkek, bibliográfia található a webarchi-

válásról, illetve emellett nyilvános webarchívum. Szerzői jogi előírás, hogy archivált honlapokat csak az adatgazdák engedélyével lehet nyilvánosan szolgáltatni. Ez meglehetősen nehézkes, munka- és időigényes folyamat, ezért csak néhány száz archivált weboldal található a honlapon. Ugyanakkor a webarchiválást szabályozó rendelet kimondja, hogy a „nemzeti könyvtár jogosult a kormányzati és önkormányzati tartalomszolgáltató és az állami vagy önkormányzati fenntartású intézmény tartalomszolgáltató archivált webtartalmá, valamint a költségvetési támogatás igénybevételével létrehozott archivált webtartalom nyilvános szolgáltatására”.²⁵ Noha a zárt archívumban már százezres nagyságrend a learatott weboldalak száma, az állami fenntartású intézmények honlapjainak nyilvános, tömeges szolgáltatása még a későbbiekben várható.

Statisztikai adatok 2021 végén:²⁶

Nyilvános állomány

- 307 db válogatott és engedélyezett vagy nem engedélyköteles webhely negyedéves gyakoriságú mentései;
- 99 db OSZK-s webhely 1–2 alkalommal való mentései;
- 1 db esemény alapú részgyűjtemény (Rákóczi-emlékév);
- kb. 6 terabájt összméret.

Zárt állomány

- 15 db tematikus részgyűjtemény (pl. irodalom, művészet, kultúra, vallás, oktatás, kutatás, önkormányzat, közgyűjtemény);
- 5 db műfaj szerinti részgyűjtemény (időszaki kiadványok, híroldalak, Facebook, Instagram, Twitter);
- 13 db esemény alapú részgyűjtemény (pl. választások, sportesemények, járvány);
- kb. 51 ezer válogatott webhely negyedévenkénti mentései és oldalképei;
- kb. 446 ezer részben automatikusan összegyűjtött webhely féléves gyakoriságú mentései és oldalképei;
- kb. 56 terabájt összméret.

A tervek szerint a zárt archívum teljes állománya a tervek szerint 2022 folyamán hozzáférhető lesz a nemzeti könyvtár épületén belül.

Záró gondolatok

A webaratás sokszor töredékesen tudja csak elmenteni az egyre bonyolultabb, technikailag fejlettebb weboldalak tartalmát, hiszen itt a tartalmakat sokszor különféle alkalmazások, például CMS-rendszerek, adatbázisok állítják elő. Ezt egészíti ki jól a fentebb említett dokumentumszintű archiválási tevékenység. A kötelempéldányok online kiadványokra való alkalmazása is segít ezek egy részének begyűjtésében. Bár valószínűsíthető, hogy a tartalom-előállítók részéről ennek messze nem lesz olyan gyakorlata, rutinja, mint a hagyományos analóg világban.

A növekvő digitális világban óriási tömegű információ termelődik és tűnik el nap mint nap. Ezek teljes körű mentése ugyanúgy megvalósíthatatlan idea, mint akár a korábbi, papíralapú kiadványoké. Tudományos kutatók a környezettan tudományos eszközeivel, statisztikai modellezéssel a megmaradt irodalom alapján becsülték meg a közelmúltban, hogy a középkori irodalom 90 százaléka elveszett.²⁷ Valószínűleg az antik irodalomnak is csak töredéke maradt csak ránk. Tehát ne legyenek illúzióink, a XX. század végén kialakult digitális világnak is csak egy kis része fog megőrződni. A klasszikus közgyűjteményeknek új technikákat, de elsősorban új szemléletet kell elsajátítaniuk, hogy valamenynyit megőrizhessünk a jelen digitális lenyomatából a jövő számára. Ez csak közösen, összefogással együttműködések mentén valósítható meg.

Néhány példa arra, hogy a hallgatók és olvasók hogyan tudják, hogyan tudnák segíteni a digitális megőrzést:

- Segítség az online sajtó címeinek felderítésében. Lehetőség szerint ezek archiválásában, ennek jogi rendezésében is való közreműködés; <https://epa.oszk.hu/html/kapcsolat/#bejelent>
- Együttműködés a digitális könyvek felderítésében, címek gyűjtésében, lehetőség szerint ezek archiválásában, jogi rendezésében is segítség; [Archiválásra javasolt könyv a MEK számára](#)
- Fontos, megőrzendő webhelyek címeinek gyűjtése, ajánlása; [Archiválásra javasolt webhely – MIA](#)

Beérkezett: 2023. április 5.

Moldován István

Gyűjteménymegőrzési Főosztály
Digitális Megőrzési Osztály
Országos Széchényi Könyvtár
E-mail: moldovan.istvan@oszk.hu

Végjegyzet

- 1 Hozzáférhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/K%C3%B6nyvt%C3%A1ri_gy%C5%B1jt%C5%91k%C3%B6r
- 2 20 éves a magyarországi internet = Hozzáférhető: <https://mek.oszk.hu/18700/18732>
- 3 HUNOPAC - Hozzáférhető: <https://mek.oszk.hu/html/opac.htm>
- 4 Hozzáférhető: <https://hungaricana.hu/hu/>
- 5 Hozzáférhető: <https://web.archive.org/web/20051028015927/http://www.anagykonyv.hu/>
- 6 Hozzáférhető: https://en.wikipedia.org/wiki/Microsoft_Reader
- 7 Hozzáférhető: <https://oszkdk.oszk.hu/DRJ/435>
- 8 Hozzáférhető: <https://www.loc.gov/preservation/digital/formats/index.html>
- 9 Charta a digitális örökség védelméről
= Könyv, könyvtár, könyvtáros, 2004. november, 9. p.
Hozzáférhető: <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00059/pdf/02digiorokseg.pdf>
- 10 Uo. p. 11.
- 11 A lakosság fele nem olvas – Interjú Tóth Mátéval = konyvtarak.hu, 2020. október 17. 12:00
Hozzáférhető: <https://www.konyvtarak.hu/hirek/lakossag-fele-nem-olvas-interju-toth-mateval>
- 12 Hozzáférhető: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Topot%C3%A9ka>
- 13 Hozzáférhető: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:0008-2019050905>
- 14 Hozzáférhető: <https://digitálisjoeletprogram.hu/hu/tartalom/kds-kozgyujtemenyi-digitalizalasi-strategia>
- 15 Hozzáférhető: <https://www.oszk.hu/kds-k>
- 16 Hozzáférhető: https://mnl.gov.hu/mnl/szkk/elektronikus_leveltar_projekt
- 17 Hozzáférhető: <https://www.eleveltar.hu/>
- 18 34/2016. (XI. 30.) EMMI rendelet az elektronikus formában tárolt iratok közlevéltári átvételének eljárásrendjéről és műszaki követelményeiről Hozzáférhető: https://mnl.gov.hu/elektronikus_iratok_leveltari_atadasa
- 19 Hozzáférhető: <https://pim.hu/hu/esemenyek/digitalisan-letrejott-born-digital-keziratok-kezelese>
- 20 Hozzáférhető: <https://pim.hu/hu/esemenyek/born-digital-muhelykonferencia>
- 21 Hozzáférhető: <https://openscience.hu/hunor/>
- 22 Hozzáférhető: <https://oszkdk.oszk.hu/>
- 23 Hozzáférhető: https://www.oszk.hu/sites/default/files/f_18_2015_gyujtokori_szabalyzat.pdf
- 24 Hozzáférhető: <https://www.oszk.hu/okr-projekt>
- 25 626/2020. (XII. 22.) Korm. rendelet a webarchiválás részletes szabályairól
Hozzáférhető: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a2000626.kor>
- 26 Hozzáférhető: <https://webarchivum.oszk.hu/ujsgiroknak/alapinformaciok-es-adatok/>
- 27 A középkori irodalom 90 százaléka elveszett, [Index.hu](http://index.hu), 2022.02.26. <https://index.hu/techtud/2022/02/26/kozepkori-irodalom-elveszett-muvek-kornyezettan-ismeretlenfajok-statisztikai-modell/>

10 éves a Magyar Nemzeti Digitális Archívum

Szüts Etele, Hegedűs Henriett

Idén tíz éve, hogy a Forum Hungaricum Nonprofit Kft. jogelődje, a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet létrehozta a Magyar Nemzeti Digitális Archívumot (MaNDA DB – <https://mandadb.hu>). Az aggregációs adatbázist Lovas Lajos ötletgazda, főigazgató 2013. március 23-án a Balatoni Múzeum Üdvözlét a Balatonról című kiállítás megnyitóján mutatta be először. Tanulmányunkban a MaNDA aggregációs adatbázis első tíz évében elért főbb eredményekből válogattunk.

digitalizálás, digitális archívum, kulturális örökségvédelem, aggregáció, MaNDA, adatbázis

Bevezetés

2011-ben látott napvilágot az Európai Bizottság (EB) 2011/711/EU ajánlása a *kulturális anyagok digitalizálásáról és online hozzáférhetőségéről, valamint a digitális megőrzésről*¹. Az Ajánlás az EB akkori digitális politikájának egyik fő eszköze volt, amelynek célja az információs és kommunikációs technológiák optimalizálása az európai kulturális örökség teljes gazdasági és kulturális potenciáljának felszabadítása érdekében. A dokumentum kitért a szervezés és finanszírozás kérdéseire, a közkincsnek jelölt, valamint a szerzői joggal védett dokumentumok digitalizálására, megőrzésére, továbbá az Europeana Alapítvánnyal (Europeana Foundation) való közreműködésre. Talán nem véletlen egybeesés, hogy a Nemzeti Erőforrás Minisztérium (NEFMI) ugyanebben az évben alapította a Forum Hungaricum Nonprofit Kft. (továbbiakban: Forum Hungaricum) szakmai jogelődjét, a *Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézetet*, MaNDA-t. Az intézmény részére törvényben rögzített feladatként lett meghatározva a magyar kulturális örökség digitalizálása és széleskörű hozzáférhetőségének biztosítása. A feladat ellátása véget hozta létre az intézmény a MaNDA adatbázist², amelynek a bemutatója és „átadása” 2013. március 23-án a Balatoni Múzeum Üdvözlét a Balatonról című kiállítás megnyitóján történt. Tanulmányunkban a MaNDA aggregációs adatbázis első tíz évében elért főbb eredményeiből szemezgetünk, évekre bontva.

2011–2012

Előzmények – Mandalat

2011 novemberében az akkor *Mandalat* címmel megjelent közgyűjteményi digitalizálási koncepció az egész közgyűjteményi szakma figyelmének középpontjába került. A közzétételt követően a KATALIST-en, 2012 februárjában a Petőfi Irodalmi Múzeumban (PIM), illetve 2012 áprilisában az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK) megrendezett *Egy MaNDALAT bánt engemet – a magyar írott kulturális örökség digitalizálásának időszzerű kérdései*³ című szimpóziumon, majd a 2012. évi Networkshopon⁴ is tartottak hozzászólásokat a témában; továbbá megjelent néhány elemző értékelés is a koncepcióról.⁵

A *Mandalat* dokumentum célja a magyar digitális kulturális örökség hosszú távú fenntarthatóságára vonatkozó átfogó, elméleti koncepció megalkotása volt. Az elméleti koncepciót a MaNDA kérésére egy független kutatócsoport készítette, és az előzőekben ismertetett széleskörű viták nyomán jött létre. A 29 oldalas dokumentum egy ideális nemzeti digitális kulturális közgyűjteményi módszertani központ feladatait vázolja fel, amelyhez a jogszabály egyértelműen hozzárendeli a nemzeti digitális kulturális örökséggel kapcsolatos legfőbb felelősséget úgy, hogy magát a feladatot a közgyűjteményekkel együtt közösen oldja meg. A dokumentum tudatosan törekedett egy szakterületek feletti szóhasználat (fogalomtár) meghatá-

rozására annak érdekében, hogy az elvi kiindulópontok megfogalmazását ne korlátozza az érintett területek bármelyikének sajátos nézőpontja.

A háttérintézmény megalapítása

A *Digitális Megújulás – Magyarország Középtávú IKT Cselekvési Terv* a 2010–2014. közötti időszakra vonatkozóan határozta meg az információs társadalom nyújtotta előnyök és az infokommunikációs technológiák eredményeinek átfogó hasznosítási szándékát, külön is nevesítve a kulturális örökség digitális megőrzésével kapcsolatos feladatokat. A kapcsolódó akcióprogram rögzítette a MaNDA létrehozásának szükségességét is: „Az akció célja, hogy Magyar Nemzeti Digitális Archívum létrehozásával – az Európai Unió tagállamaihoz hasonlóan – a kormányzat a magyar kultúra által létrehozott valamennyi alkotást, a szépirodalomtól a képzőművészetten át a filmművészetig biztonságosan, digitálisan rögzítse, és hozzáférhetővé tegye egy központi nyilvános felületen. A cél nem csupán az alkotások többszörösen biztosított digitális megőrzése, hanem a jelenleg szétszórt és részben zárt archívumok anyagának elérhetővé tétele valamennyi érdeklődő számára, a jogdíjjal nem terhelt alkotások esetében díjmentesen, szükség esetén pedig online díjfizetés mellett. Az Archívum törekszik a minél szélesebb körű szabad felhasználás megteremtésére a nemzeti és uniós szerzői jog keretei között. Mivel a kultúra szövete naponta új alkotásokat hoz létre, a gyűjtemény is folyamatosan új alkotásokkal gyarapszik. Ezek rögzítése és archiválása szintén a létrejövő Magyar Nemzeti Digitális Archívum feladata.”⁶

A dokumentum tartalmazta a megvalósításhoz elengedhetetlen intézkedések elemeit és a végrehajtás időbeni menetrendjét. A projekt időtávja 2011. I. negyedétől 2013. IV. negyedévéig terjedt, a megvalósításért a NEFMI Kulturális Államtitkársága volt felelős a Nemzeti Fejlesztési Minisztérium (NFM) Infokommunikációs Államtitkárságának közreműködése mellett. 2010. november 26-án a NEFMI Kulturális Államtitkárságának kezdeményezésére megalakult a *Nemzeti Kulturális Digitális Dokumentációs Klaszter* (NKDDK), amelynek az egyik alapfeladata a magyar nemzeti kulturális örökség egységes online archívum létrehozásával kapcsolatos fejlesztési célkitűzések megvalósítása volt.

A MaNDA-projekt kezdetén el kellett dönteni, hogy milyen szervezeti formában működjön. Felmerült új szervezet – költségvetési intézmény, vagy nonprofit gazdasági társaság – létrehozásának lehetősége is, ezt azonban az előre jelzett magas költségek, illetve a létrehozással kapcsolatos várhatóan hosszas folyamat miatt hamar elvetették.

Felmerült, hogy a projektet egy már meglévő szervezetbe integrálják, ekkor a hasonló végzett feladatkör miatt, értelemszerűen szóba került a *Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ Nonprofit Kft.* (továbbiakban: Neumann-ház), mint potenciális befogadó intézmény. A Neumann-ház tulajdonosi jogait azonban a Magyar Nemzeti Vagyonkezelő (MNV) Zrt. gyakorolta, irányítását pedig a NFM látta el. Ezek a körülmények voltak azok, amik miatt a MaNDA-projekt Neumann-házon belüli működtetése esetén a kulturális tárca szakmai irányítása nem lett volna szavatolható, ezért ez az opció sem volt elfogadható. A megoldásnak egy már létező, a NEFMI közvetlen irányítása alatt álló, költségvetési formában működő közgyűjtemény feladatkörének a MaNDA-projektrel való kiegészítése tűnt. A NEFMI irányítása alatt számos olyan közgyűjtemény működött, amely több éves tapasztalattal rendelkezett a kulturális örökségünk digitalizálása területén. Lehetőleg olyan közgyűjteményt kerestek, amely kereken belül a MaNDA leendő országos digitalizációs tevékenysége kellő figyelmet tud kapni. Ezek alapján született meg a döntés, hogy az akkori Magyar Nemzeti Filmarchívum (MNFA) bázisán alakul meg a MaNDA. Az MNFA akkor már meghatározó ismeretekkel rendelkezett az audiovizuális tartalmak digitalizálásának a területén. A következő feladat az MNFA alapító okiratának módosítása volt, aminek az első változata 2011 februárjában készült el. A jogszabályok módosításával a *2011. évi LX. törvénnyel*⁷ jött létre a miniszter irányítása alatt álló, önálló közgyűjteményként működő MaNDA, az intézmény új alapító okirata 2011. augusztus 15-én lépett hatályba.⁸

Az alapító okirat szerint a MaNDA fő célkitűzése a következő volt: „A Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet a nemzeti erőforrás miniszter (a továbbiakban: miniszter) irányítása alatt álló közgyűjtemény, amelynek alapfeladata, hogy a magyar kulturális örökség részét képező értékeket, különö-

sen az irodalmi, képzőművészeti, zenei, audiovizuális alkotásokat számba vegye, digitálisan rögzítse, ily módon is az utókor számára megőrizze, és széleskörű hozzáférhetőségét megteremtse, továbbá - speciális szakfeladatként - ellássa a magyar és egyetemes filmkultúra tárgyi, írásos és egyéb dokumentumainak - különösen a magyar játék-dokumentum, híradó, kísérleti és animációs filmek és a hozzájuk kapcsolódó dokumentumok - gyűjtésével, feldolgozásával, megőrzésével kapcsolatos feladatokat, szakmai szolgáltatásokkal, kutatási tevékenységgel hozzájáruljon a magyar kultúra fejlődéséhez és segítse a mozgóképkultúrával összefüggő oktatást."⁹

2011. november 15-én Réthelyi Miklós nemzeti erőforrás miniszter Lovas Lajost nevezte ki¹⁰ öt évre a magyar nemzeti kultúrkincs digitalizálását és digitális közzétételét szolgáló MaNDA főigazgatójává.¹¹

2013

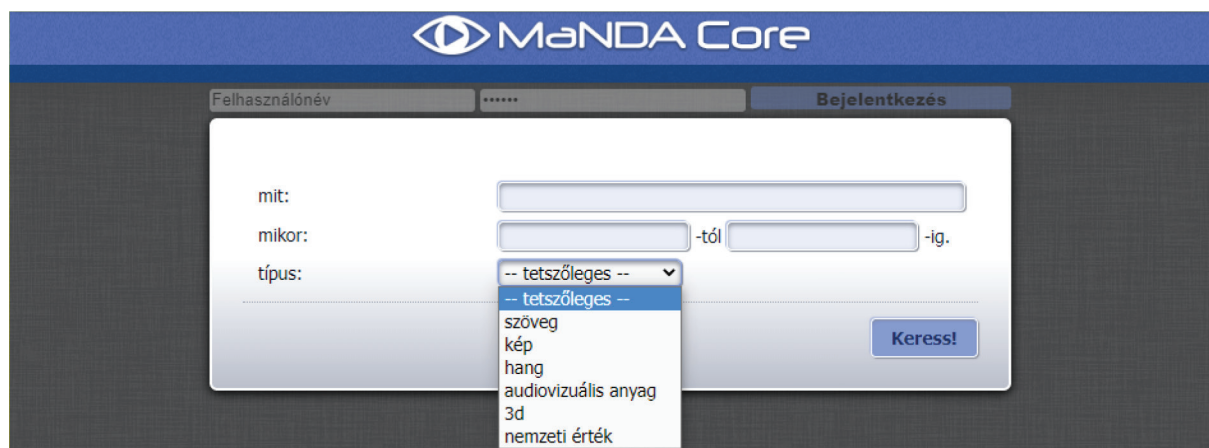
Az adatbázis létrehozása

A 2010-es évek elején az állami források felhasználásával Magyarországon már jelentős mennyiségű nemzeti kultúrkincs digitalizálása történt meg. Az így keletkezett kulturális értékekre fokozottan igaz volt, hogy jobbára a közgyűjtemények zárt, belső rendszereiben, a nagyközönség számára elzárt felületeken voltak csak fellelhetők. Az egyes gyűjtemények adatbázisainak kialakítása és archiválási módja jellemzően eltérő, hatékony kereshetőségük sok esetben nem megoldott. Annak érdekében, hogy a MaNDA által koordinált országos digitalizációs munka szervezeten folyjon, és a keletkezett digitális tartalmak egy közös

felületen lehessenek elérhetők és továbbíthatók az Europeana-ba, a MaNDA kidolgozta az általa koordinált Országos Kulturális Digitalizációs Közfoglalkoztatási Programsorozatot¹². A programsorozat lehetőséget adott arra, hogy ezeket a folyamatosan bővülő, különböző formátumú kulturális állományokat egységesített szabvány szerint digitalizáljuk, megőrizzük (Dublin Core alapú Europeana Semantic Elements) és közzétegyük.

Abból a célból, hogy az intézmény a kulturális örökségünk digitalizált példányait rendszerezve megőrizhesse és széleskörűen elérhetővé tegye, az Europeana archívumának mintájára kifejlesztette saját felhőalapú¹³ aggregációs szolgáltatását, a *mandadb.hu*-t (1. ábra).

Az adatbázis célkitűzése a digitalizált, magyar vonatkozású szellemi, kulturális örökség rendszerezése, és a hatályos szerzői jogi keretek között a nagyközönség számára nyilvánosságra hozatala egy központi nyilvános online felületen. Az aggregációs adatbázis publikusan elérhető rekordjainak növekedése az indulás óta folyamatos (2. ábra). A gyűjtés - a digitális tartalmak közzétételével - hozzájárul a közgyűjteményekben és közművelődési intézményekben őrzött kulturális javak a magyar társadalom, a határon túl élő magyar közösségek, illetve a nemzetközi érdeklődők számára történő eljuttatásához, a tudományos kutatás elősegítéséhez, a közoktatás számára minőségi digitális tartalmak szolgáltatásához, illetve a helyi közösségek érdeklődési körébe tartozó, helyi gyűjtemények, események digitális lenyomatának az adott közösség felé való közvetítéséhez.

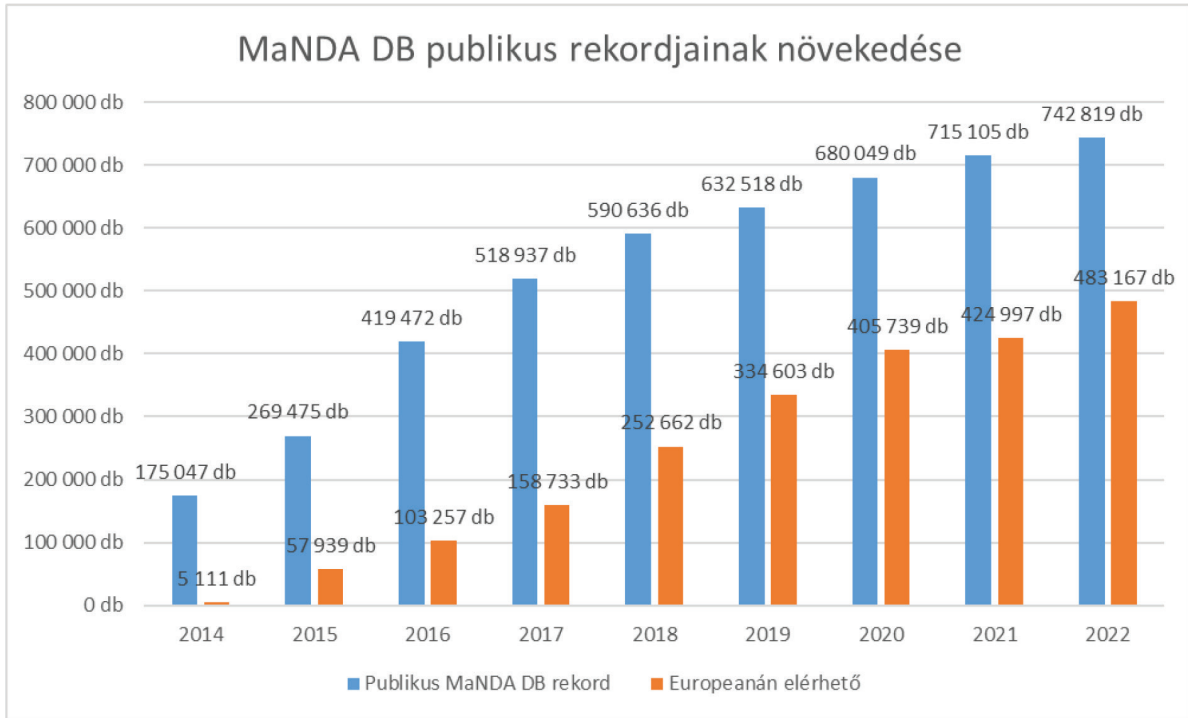

1. ábra A MaNDA adatbázis-kereső felülete 2013-ban

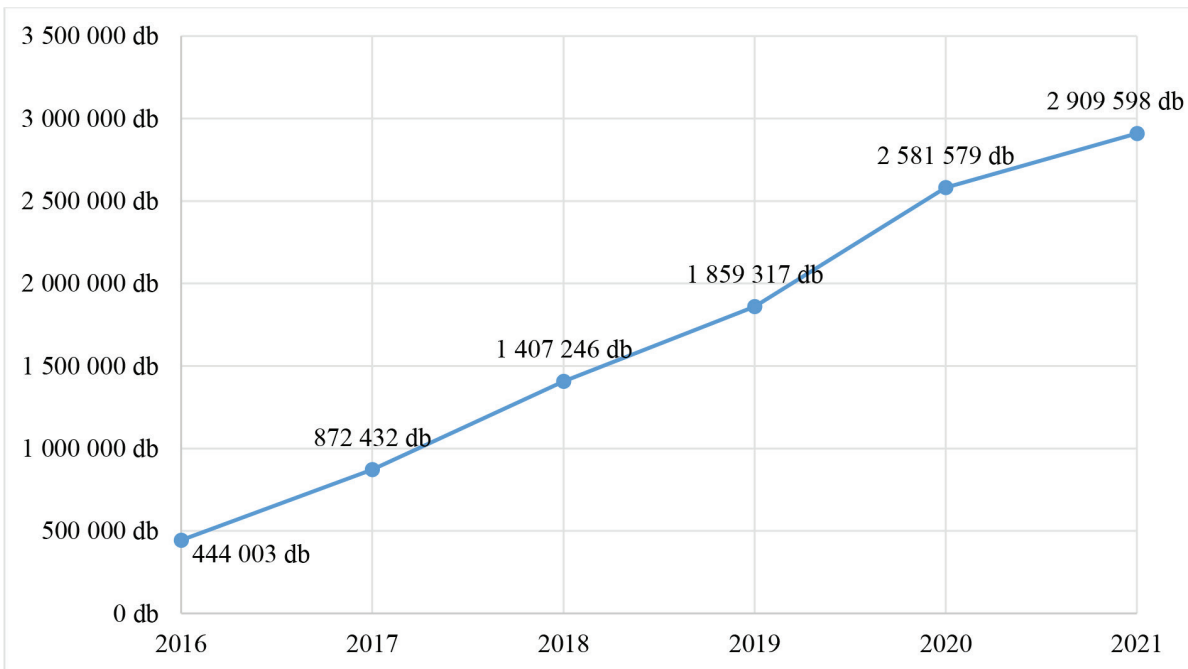
Az adatbázis betekintést nyújt partnerintézményei állományába, közzéteszi a kulturális tartalmakat, amelyeknek fellelhetősége egységes adatbázis hiányában nehezebben lenne megvalósítható. (3. ábra)

Az adatbázis bemutatója

2013. március 23-án Lovas Lajos ötletgazda, akkori főigazgató a Balatoni Múzeum "Üdvözet a Balatonról" című kiállítás megnyitóján mutatta be először a mandadb.hu webcímen elérhető digitális archí-

2. ábra MaNDA DB aggregációs adatbázis publikus rekordjainak növekedése 2014–2022

3. ábra MaNDA adatbázis oldalmegtekintéseinek alakulása 2016*–2021 között. Forrás: Google Analytics
* Az adatbázisról a Google Analytics 2016 nyaratól tartalmaz adatokat az évenkénti oldalmegtekintések számáról.

vumot (4. ábra). Az azóta eltelt 10 év alatt több mint 200, különböző típusú közművelődési és gyűjteményi intézmény – magyarországi múzeum, könyvtár, levéltár, magángyűjtemény, civil szervezet, kulturális- és oktatási profilú intézmény és egyházi gyűjtemény – csatlakozott a társaság által koordinált Országos Kulturális Digitalizációs Programhoz, és ezidáig több mint 750 ezer adatbázisrekorddal és az azokhoz tartozó 13,4 millió metaadattal gyarapította az online gyűjteményt.

2014

Az intézményen belül az archívum fejlesztésével kapcsolatos feladatokat kezdetekben a *Kutatási és Fejlesztési Főosztály*¹⁴ látta el, aminek a személyi állománya 2014 elejétől az év közepéig 3 főről 11 főre nőtt. 2014 áprilisában sikeresen lezárultak az Europeana irányába indított adatexportok tesztjei, így az év során a MaNDA megkezdte a páneurópai archívum felé a tömeges adatszolgáltatást.¹⁵

2014-ben a Kutatási és Fejlesztési Főosztály munkatársai 81 szakmai szemlét tartottak a digitalizálási programban részt vevő intézményekben. Ezek közül 53 vidéki és 23 budapesti helyszín volt, voltak olyan települések, ahol a szemlén egyszerre több partnerintézmény képviseltette magát, a helyszínen Monitoring-lapot töltöttek ki az érintettek. Ezek a lapok szolgáltak a partnerintézményekben végzett szakmai szemle dokumentációjaként, melyek tartalmazzák a látogatáson közreműködő személyek adatait, észrevételeit és tapasztalatait.

Képes Gábor, akkori főosztályvezető így nyilatkozott a szakmai szemlékről: „(...) Ózdtól Zalalövőig, Debrecentől Szolnokig, Szentendrétől Kecskemétig jártuk végig az intézményeket. Láthattunk digitalizálás közben 18. századi könyvet, kéziratot, helytörténeti értékű fotót és képeslapot. Fotózás közben baba-bútort és numizmatikai értékeket, 3D-modellezés folyamatában plüssjátékot és régészeti feltárásból előkerült ékszert. Van, ahol az intézmény névadójának kézzel írt levelezését dolgozzák fel: így válik mindenki számára hozzáférhetővé a magyar muzeológia atyjának is tartott népszerű író, Móra Ferenc számos emléke. (...) A MaNDA-val együttműködő intézményekben tapasztaltak azt jelzik: erre a munkára hosszú távon is szükség van. És az adatbázis napról napra gyarapodik 2015-ben is...”¹⁶

A 2014-es szakmai szemlesorozat során az volt tapasztalható, hogy magas szakmai színvonalú, és a programban a MaNDA-val együttműködő intézmények számára rendkívül hasznos munka folyik a kulturális örökség digitális megőrzése kapcsán. Az együttműködő intézmények többségének képviselői azt jelezték, hogy erősen bíznak a program folytatásában. Több kulturális örökségi intézmény vezetője is úgy fogalmazott: intézményükben egyáltalán nem lenne lehetőség digitális örökségvédelemre, ha a program biztosította humán erőforrás és az eszközpark (számítógépek, digitalizáló eszközök, külső háttértárak) nem állna rendelkezésükre. Összességében megállapítható, hogy a szakmai szemlék különösen hasznosnak bizonyultak minden résztvevő számára.¹⁷

4. ábra Meghívó – Üdvözlét a Balatonról (2013. március 23.) Forrás: Balatoni Múzeum

2015

2015 szeptemberében a MaNDA megújult Szervezeti és Működési Szabályzata¹⁸ (SZMSZ) értelmében a Kutatási és Fejlesztési Főosztály feladatait *Digitális Gyűjtemények Főosztálya* vette át, amihez két osztály, a *Központi Adatbázis Osztály* és a *Digitális Adatszolgáltatási Osztály*¹⁹ tartozott.

A MaNDA 2014 után 2015-ben is részt vett a *Múzeumok Éjszakáján*. (5. ábra) 2015. október 27-én a „Könyvtár ami összeköt” – Kárpát-medencei fiatal magyar könyvtárosok együttműködése című ösztöndíjprogram tizenkilenc résztvevője látogatta meg az intézményt. A Kárpát-medencei fiatal magyar könyvtárosok megismerkedhettek a filmarchívum országos feladatkörű nyilvános szakkönyvtárának gyűjteményével²⁰, a könyvtár digitalizálási tevékenységeivel, a Filmintézet gyűjtőkörével, raktározási és restaurálási technikáival, a MaNDA adatbázis adatszerkezetével, metaadatstruktúrájával és az Europeana felé történő adatszolgáltatás részleteivel.

2016

Adatbázis-fejlesztés

2016 folyamán nagyban megújult az adatbázis frontend felülete, a fejlesztési célkitűzések között fő irányvonalként szerepelt, hogy a digitalizált kulturális értékek korszerű megőrzésén túl az adatbázis

kiszolgálja a mai felhasználói igényeket (6. ábra)²¹. A digitalizált kulturális tartalmak keresése és böngészése mellett 2016 óta a MaNDA adatbázis tételeit felhasználva rendszeresen megjelenő tematikus virtuális kiállításokat is összeállítanak az adatbázis szerkesztői. A virtuális kiállítások az adatbázis főoldalán diavetítésként (carousel) kijánlott cikkekből közvetlenül elérhetők. A kiállítások célja, hogy bemutassák és népszerűsítsék az adatbázisba feltöltött kulturális tartalmakat új kontextusba helyezve – így a digitális térben együtt szerepelhetnek olyan tartalmak is, melyeket térbeli, jogi, formai tulajdonságaik elválasztanak egymástól, így talán sosem kerülnének egy kiállítótérbe. A portál indulásakor három virtuális kiállítás volt elérhető: a *Mesélnek a képeslapok*²², a *Fürdőkultúra*²³ és a *Virtuális túra*²⁴ – magyar és angol nyelven is, mára e kiállítások száma átlépte a háromszázat²⁵.

A kulturális javak digitalizációs folyamatában betöltött aggregátori tevékenység során begyűjtött metaadatokat és a digitális objektumokat adatbázisunk szabványos European Data Model (EDM) struktúrában tárolja és továbbítja az Europeana archívumába és szolgáltatásaiba. A hatékonyabb aggregáció megoldásaként 2016 közepétől a MaNDA a nemzetközi információcsere gyakorlatában létező szabványos, automatizált

5. ábra Múzeumok éjszakája 2015 a MaNDA-ban és az Örökmozgóban

6. ábra A megújult MaNDA adatbázis-felület az első virtuális kiállításokkal²¹

adatgyűjtési megoldást használ, amely az *Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting* (OAI-PMH) protokollon alapul. A rendszert partnereinkkel szoros együttműködésben alakítottuk ki, igyekeztünk az ő tapasztalataikat és véleményüket is beépíteni a fejlesztésbe, az előkészítésében pedig nagy segítségünkre voltak korábbi munkatársaink, Vass Johanna osztályvezető és Képes Gábor fősztályvezető.²⁶

Rightsstatements.org

Az Europeana részvételével 2016 áprilisától új, a digitális tartalmak jogkezelésének elveit és gyakorlatát koordináló testület kezdte meg munkáját, ez a rightsstatements.org²⁷. Az együttműködésben az Europeana-n kívül részt vett a Creative Commons (CC) és a Digital Public Library of America (DPLA). 2016 novemberétől – az Europeana-val összhangban²⁸ – a MaNDA adatbázisba implementálásra kerültek az új jogi kategóriák. A legfontosabb változás, hogy kivezetésre került az addig használt licencnek közül a *Rights Reserved – Paid Access* (magyar megfelelője © Fizetős hozzáférés) és *Rights Reserved – Free Access* (magyar megfelelője © Ingyenes hozzáférés), helyettük az In Copyright licenc (Minden jog fenntartva) került meghatározásra. Az ilyen licencet tartalmazó rekordok felhasználásáról további információval a partnerintézményt kell keresni. Továbbá, változott az *Árvamű*, az *Ismeretlen* értéke is, és bevezetésre került két új licenc, a *No Copyright Other Known*

Legal Restrictions és az *In Copyright Educational Use Permitted*, az utóbbi két licencnek egyelőre nincs hivatalos magyar megfelelője.

Közfoglalkoztatási kiállítások

Egymást követő években, 2016-ban és 2017-ben is részt vettünk a városligeti Vajdahunyad várában megrendezett II. és III. *Országos Közfoglalkoztatási Kiállítás és Vásáron*²⁹. Az érdeklődők betekintést nyerhettek társaságunk által koordinált közfoglalkoztatási program segítségével végzett digitalizálási munkákba és annak eredményeibe, illetve lehetőség volt helyben digitális 3D modellt készíteni a látogatókról. (7. ábra)

Közgyűteményi Digitalizálási Stratégia (2017–2025)

Az Emberi Erőforrások Minisztériuma (EMMI) meghívottjaként Képes Gábor fősztályvezető, majd Szüts Etele mb. fősztályvezető részt vett a *Digitális Nemzet Fejlesztési Program* 1486/2015. (VII. 21.) Korm. határozat Közgyűteményi Digitalizálási Stratégiai tanács ülésein, a keletkezett dokumentumot véleményezte és véglegesítette. A *Közgyűteményi Digitalizálási Stratégia*³⁰ (KDS) 2017 és 2025 között határozza meg a szereplőket és a feladatokat a magyar kulturális örökség digitalizálása terén.

A közgyűteményi szféra a tudásalapú társadalom egyik legfontosabb tartalomszolgáltatója, azonban a kulturális örökségünk számottevő része egyéb kulturális intézményekben: színházaknál,

7. ábra A MaNDA pavilonja a II. Országos Közfoglalkoztatási Kiállítás és Vásáron Fotó: Major László

kulturális művelődési központoknál, alapítványoknál, stb. található. A KDS ezt szem előtt tartva a „klasszikus” közgyűjtemények: könyvtárak, múzeumok, levéltárak és filmarchívumok aggregációja mellett gondolt az egyéb kulturális intézményekben található unikális gyűjtemények digitális megőrzésére is. Erre a feladatra a MaNDA szakmai jogutódját, a Forum Hungaricumot jelölte ki. A Forum Hungaricum számos, a közgyűjteményi szféra által le nem határolt szereplővel is partnerkapcsolatot épített ki, mint például a *Nemzeti Színház*, a *Művészetek Völgye* archívumát őrző *Kapocsi Kulturális és Természetvédelmi Egylet*, a *Fortepan* vagy a *Magyar Cirkusz és Varieté* (MACIVA)³¹ Nonprofit Kft.³²

2017

Szervezeti átalakulás

*Az egyes központi hivatalok és költségvetési szervei formában működő minisztériumi háttérintézmények felülvizsgálatával összefüggő jogutódlásról, valamint egyes közfeladatok átvételéről szóló 378/2016. (XII.2.) Kormányrendelet*³³ értelmében a kulturális javak digitalizációjával kapcsolatos, korábbiakban a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet által ellátott következő közfeladatok ellátásának folytatására a *Forum Hungaricum* lett kijelölve:

- közreműködés a kulturális javak digitalizálásában,
- közreműködés a kulturális digitális adatbázisok metaadat-sztenderdjeinek és nyilvántartó rendszereinek egységesítésében,
- részvétel a nemzeti kulturális digitális kataszter kialakításában,
- közreműködés a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia végrehajtásában.

A *Forum Hungaricum* – *Lovas Lajos* vezetésével, a MaNDA korábbi szakembergárdájával – digitalizációs stratégiájának meghatározása során elsődleges figyelmet fordított a szakmai jogelőd által létrehozott szakmai megoldásokra, metódusokra és eredményekre. A társaság – annak érdekében, hogy kulturális örökségünk digitalizált példányai rendszerezve fennmaradjanak, és széleskörűen elérhetővé váljanak – továbbra is folytatja az aggregációs adatbázis fejlesztését és üzemeltetését, megtartva a korábbi elnevezést és hozzáférést: *Magyar Nemzeti Digitális Archívum* (MaNDA adatbázis), mandadb.hu.

Az intézményi átszervezés során a *Digitális Gyűjtemények Főosztály*³⁴ alá tartozó Adatszolgáltatási Osztály és Központi Adatbázis Osztály összevonásával a *Forum Hungaricum* keretén belül létrejött

a Digitálisarchívum-fejlesztési Osztály, az osztály vezetője *Szüts Etele*, helyettes vezetője *Hegedűs Henriett* lett.

Több új egyházi partnerintézmény

2017-től kezdődően nagyobb nyitás történt az egyházi partnerek felé, így együttműködést kötöttünk az alábbi intézményekkel:

- Egységes Magyarországi Izraelita Hitközség
- Evangélikus Országos Könyvtár
- Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár
- Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem Könyvtára
- Piarista Múzeum
- Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei Nagykönyvtár
- Tiszántúli Református Egyházkerületi Nagykönyvtár
- Váci Székesegyházi Kincstár és Egyházmegyei Gyűjtemény

Közönségkapcsolat

A szervezeti átalakulás mellett az aggregációs adatbázis, illetve a közgyűjteményi digitalizációs és egyéb szakmai tevékenységeink nyilvánosságának újjászervezése is a feladatunk lett. A MaNDA átszervezésekor az intézmény Facebook-oldala³⁵ a Nemzeti Filmintézet – Filmarchívumhoz került, ezért 2017 elején elindítottunk egy újat, és elkezdtük újraépíteni a követőink közösségét. Az új Facebook-oldal a Kultúrkincs³⁶ nevet kapta, amely az első hónapokban pilot jelleggel üzemelt, és májustól jelent meg rajta rendszeres – a Digitálisarchívum-fejlesztési Osztály által – szerkesztett tartalom.

A Forum Hungaricum Facebook-oldal visszatérő témái 2017-ben:

- Ezen a napon – napi rendszerességgel (#ezenanapon #mainap)
- Virtuális kiállítások – heti rendszerességgel (#virtuáliskiállítás)
- A nap tétele – alkalmasszerűen (#anaptétele)
- Digitalizálás, konferenciák, szakmai napok beszámolóit – alkalmasszerűen (#digitalizálás #ittjártunk)
- Programajánlók a partnerintézményeink kiállításából, eseményeiből – alkalmasszerűen (#programajánló #kiállítás)

- Érdekességek a partnerintézményeink megosztásaiból – alkalmasszerűen
- *Pálffy Lajos* főszerkesztő visszatérő sorozatait a forumhungaricum.hu oldalról:
 - Közkinccstár – többnyire heti rendszerességgel
 - A hely színei – többnyire heti rendszerességgel
 - Elsüllyedt világok – többnyire heti rendszerességgel
 - 3D – többnyire heti rendszerességgel
- MTI – napi rendszerességgel
- Digitális adventi kalendárium az adventi időszakban – időszakosan, napi rendszerességgel (#advent2017 #digitálisadvent #visszaszámlálásakultúrkincssel #mandabmeglepetés)
- Múzeumok éjszakája programajánló – időszakosan, napi rendszerességgel (#múzej2017)

2018

Europeana – Forum Hungaricum meeting

2018. május 31-én az Europeana két munkatársa, *Douglas McCarthy*, az Europeana Művészet és Fotó Gyűjtemény (Collections Manager, Art & Photography) vezetője és *Federica Fantone*, adatfeldolgozó szakembere kereste fel a Forum Hungaricum aggregációval foglalkozó Digitálisarchívum-fejlesztési Osztályának munkatársait, hogy egy személyes szakmai találkozó keretében mindkét fél kölcsönösen betekintést nyújthasson digitális archívumainak szerkesztői felületébe, megfogalmazhassák észrevételeiket és kijelölhessék az újabb együttműködések irányait. A szakmai egyeztetésnek köszönhetően a Forum Hungaricum által aggregált magyar kulturális örökségi elemek ekkortól már az Europeana tematikus galériájában is helyet kaptak. Például augusztus 20-án, a magyar államalapítás ünnepére Budapestről szóló tematikus galériát³⁸ állítottunk össze az Europeana felületére, ezzel is népszerűsítve a magyar közgyűjteményi és közművelődési intézmények digitalizált kultúrkincseit.

Europeana National Workshop – PIM

A PIM és a Forum Hungaricum az Europeanával közösen 2018. június elsején szakmai napot tartott *Europeana Hungarian Workshop*³⁹ címmel. A rendez-

vény⁴⁰ célkitűzése a magyar szellemi kulturális örökség digitalizálásának és megőrzésének segítése, aggregációjának bemutatása volt. A múzeumban megtartott eseményt – amin negyven előzetesen regisztrált szakember vett részt – *Palkó Gábor*, a PIM tudományos titkára és *Douglas McCarthy* nyitotta meg. Felszólalt *Szakadát István*, az OSZK projektvezetője, *Katona Júlia*, a Schola Graphidis Művészeti Gyűjtemény vezetője, *Michal Čudrnák*, a Szlovák Nemzeti Galéria (Slovenská národná galéria) Digitális Gyűjtemények és Szolgáltatások Osztály vezetője, *Hegedűs Henriett*, a Forum Hungaricum Digitálisarchívum-fejlesztési Osztály helyettes vezetője, *Douglas McCarthy* és *Federica Fantone*, az Europeana munkatársai, valamint *Hubay Miklós*, a PIM Könyvtár és Digitális Tartalomszolgáltatási Főosztályának humáninformatikusa.⁴¹

Adatbázis-fejlesztés

A KDS célrendszeréhez igazodva több informatikai fejlesztést is végrehajtottunk a MaNDA adatbázis tekintetében. Megtörtént a rendszert futtató operációs rendszer, adatbázisszerver és alkalmazáskomponensek legújabb verzióra való frissítése. Az adatbázis kapcsán átálltunk a HTTPS protokollra, aminek használatával biztonságosabbá vált

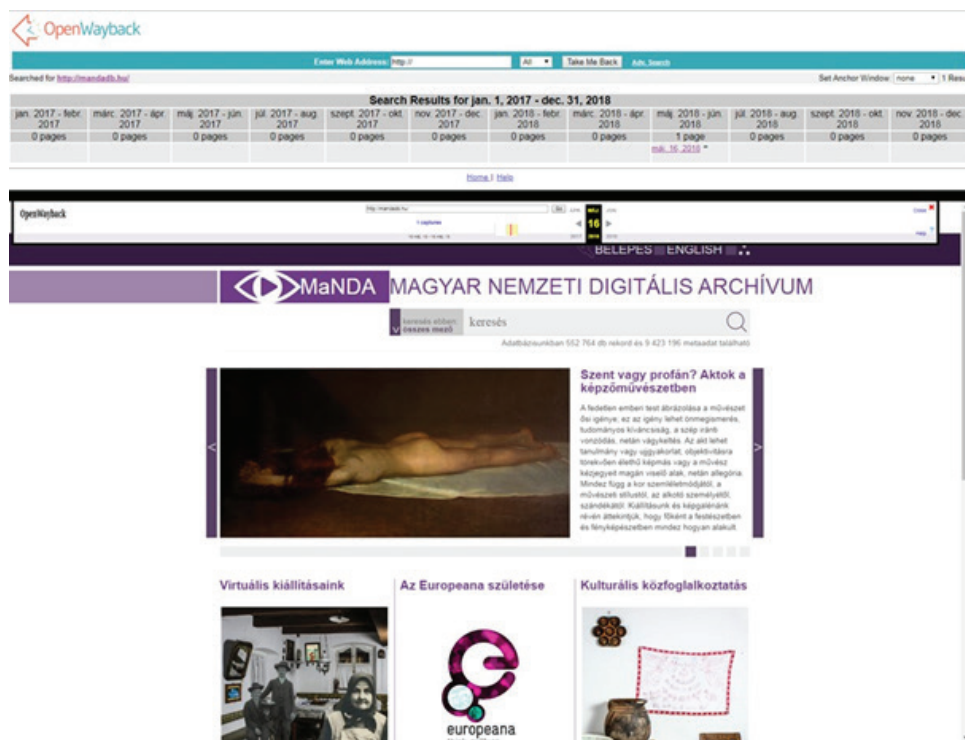
az oldalra történő belépés, az azon történő böngészés. Ezenfelül a legnagyobb keresők, így a Google is a HTTPS protokollt veszik figyelembe pozitív tényezőként a rangsorolásnál.

A MaNDA adatbázis adatbáziselemek lapjai beszédes URL-t kaptak, melynek formátuma: */tetel/idszám/mcelem* címe. Egy ilyen felépítésű URL nem csupán a keresők szempontjából optimális, hanem egyúttal a felhasználót is segíti a tartalom azonosításában.

Webhelytérképet alakítottunk ki, ami egy XML-formátumban készített, naponta frissülő lista, amely információkat tartalmaz a webhelyen lévő oldalakról, és az ezek közötti viszonyról. A Google és más keresőmotorok is beolvassák ezt a fájlt, hogy hatékonyabban térképezhessék fel a webhelyet.

Webarchiválás

Az OSZK kísérleti webaratási projektjének keretében archívum készült azokból a mentésekből, amelyeknél az eredeti honlaptulajdonosok engedélyt adtak a Nemzeti Könyvtár számára, az archivált példány(ok) nyilvános szolgáltatására (8. ábra). A projekt a Forum Hungaricum által működtetett alábbi oldalakra terjedt ki:

8. ábra A MaNDA adatbázis 2018. május 16-án archivált főoldala. Forrás: OSZK Demo Webarchívum

- <http://forumhungaricum.hu>
- <http://mandarchiv.hu>
- <http://mandadb.hu>
- <http://manda.blog.hu>
- <http://nfe.hu>
- <http://digitaliseromu.hu> ⁴²

2019

Harry Verwayen, az Europeana Alapítvány (Europeana Foundation) ügyvezető igazgatója 2018 őszén a berlini Europeana Aggregators' Forum-on (EAF) mutatta be először, hogy az Europeana hierarchiájában szereplő elemeknek a jövőben jobban el kell különülniük egymástól. Ekkor kezdték a kezdeményezéseiket szolgáltatásorientált struktúrává alakítani, jól meghatározott szerepekkel és felelősségi körökkel. Ennek a változásnak a fő eleme az aggregátorok akkreditációjának kidolgozása és kivitelezése volt. (9. ábra) Több mint egy évtized alatt Európa-szerte sok aggregátor jött létre, hogy kulturális tartalmat szolgáltatson a páneurópai archívumba, azonban sajnos nem mindegyik működik egyformán, ennek érdekében dolgozták ki az Europeana munkatársai az akkreditációs rendszerüket, amely segít beazonosítani a jelenleg is aktív aggregátorokat, és elismerni a szerepüket megbízható partnerként azoknak a kulturális örökségi intézményeknek, amelyek szeretnék az adataikat az Europeanan publikálni.

Az akkreditációra minden aggregátornak jogosultsága van, amennyiben vállalja és teljesíti a fent felsorolt kötelezettségeket. Az akkreditáció első körében 20 ország 31 intézménye vagy szervezete kapott hivatalos tanúsítványt, hogy alkalmas az Europeana szempontrendszerének megfelelő adatszolgáltatási tevékenységre, 2023-ra ez a lista 40 aggregátorra⁴³ bővült. A hivatalos, irányítócsoporthoz tagok által aláírt tanúsítványokat a 2019-es év tavaszi, Hágában tartott EAF-án kapták meg

9. ábra Akkreditáltan megbízható aggregátor (Trusted Partner) logó

az aggregátorintézmények képviselői. Magyarországról elsőként a MaNDA aggregációs adatbázis kapott akkreditációt, azóta még egy hazai kezdeményezés, a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) *MuseumMap* múzeumi aggregációs portálja érte el, hogy rendelkezzen ezzel a címmel.⁴⁴

2019-ben a MaNDA adatbázisban található adatbázisrekordok több mint fele elérhetővé vált az Europeana archívumában is, ezzel jelentősen növelve a Magyarországról származó digitális kulturális örökségi elemek számát.

2020

Adatbázis-fejlesztés

A Forum Hungaricum új dizájnt és arculati kézikönyvet kapott (10. ábra), amit ebben az évben a MaNDA adatbázis is megkapott, továbbá az adatbázis fejlődésében a témaikon alatt már választható szembarát és sötét mód is a „klasszikus” lila mellett. A gyengénlátók számára gomb kikerült, ezentúl automatikusan bekapcsol ez a funkció, ha valaki a számítógépét magas kontrasztú módban használja.

Getty-szótárak

2020-ban egyes metaadatmezőknél bevezetésre kerültek bizonyos *Getty-szótárak* (Getty Vocabularies), amik a *Getty Kutatóintézet* (Getty Research Institute – GRI) által kifejlesztett nemzetközi szabványoknak megfelelően hiteles, többnyelvű információkat nyújtó online, szemantikailag strukturált szótárak. A szótárak a katalogizálók és kutatók számára felhasználhatók adatbázisok és weboldalak hozzáféréseinek javítására. A *Getty-szótár Programnak* (Getty Vocabulary Program – GVP) négy jól elkülönülő eleme van.⁴⁵

1. AAT (Art & Architecture Thesaurus = Művészet és Építészet Tezaurusz),
2. TGN (Thesaurus of Geographic Names = Földrajzi nevek Tezaurusza),
3. ULAN (Union List of Artist Names = Művészek Listája) és
4. CONA (Cultural Objects Name Authority = Kulturális Objektumok Authority Neve)

A MaNDA aggregációs adatbázis több metaadatmezője esetében – az Europeana ajánlására – Getty AAT szótár került alkalmazásra, ezzel biztosítva a többnyelvű megjelenést. Ilyen metaadatmező

10. ábra A MaNDA adatbázis nyitóoldala 2020 után

a *formátum* (format), a *hordozó* (medium) és a *kép színe* (image colour). A 1. táblázatban jól látszik, hogy gyakorlatban hogyan működik a Getty szótára, a MaNDA adatbázis *kép színe* metaadatmező értékek mely Getty AAT szótárelemnek felelhetnek meg. A Getty megkülönbözteti a kétdimenziós képi dokumentumok és a film típusú dokumentumok színét, ezért szükséges ezeket külön definiálni.

Flash kivezetése

2020. december végétől a gyártó Adobe nem támogatja többé a Flash Player beépülő modulját. A Flash-tartalmak így a webböngészőkben nem játszhatók le többé. Korábban a binárisokat (digitális objektum) Flash Player segítségével lehetett a MaNDA adatbázisba feltölteni, ami 2020 év végén – az említett ok miatt – kivezetésre került.

2021

Ennek az évnek az egyik fő eseménye, hogy részt vettünk az *Oktatási Hivatal* (OH) online tudástárának, a *Jeles napok portálnak*⁴⁶ a létrehozásában, ami összesen 48 jeles naphoz és ünnephez tartalmaz digitális kulturális örökségi elemeket és komplex módszertani anyagokat. A portál az EFOP-3.2.15-VEKOP-17-2017-00001 „A köznevelés keretrendszeréhez kapcsolódó mérési-értékelési és digitális fejlesztések, innovatív oktatásszervezési eljárások kialakítása, megújítása” elnevezésű kiemelt európai uniós projekt keretében jött létre. A projekt megvalósítását a 4DROPS Solutions Kft. nyerte el, amely megbízási szerződést kötött a Forum Hungaricummal, hogy könyvtár- és információtudományi szakemberei gyűjtsenek a Jeles napok portálhoz irodalmi alkotásokat, multimédiás és audiovizuális (zene, tánc,

1. táblázat MaNDA adatbázis kép színe (image colour) metaadatmező megfeleltetése a Getty AAT szótárnak

Formátum	Szótárelemnév	Codeset name	Getty AAT link
kép	fekete-fehér	black and white	http://vocab.getty.edu/aat/300128347
kép	monokróm	monochrome	http://vocab.getty.edu/aat/300137660
kép	színes	polychrome	http://vocab.getty.edu/aat/300252261
film	fekete-fehér	black and white	http://vocab.getty.edu/aat/300127344
film	színes	polychrome	http://vocab.getty.edu/aat/300417957

hanganyag, film) alkotásokat, néprajzi dokumentumokat, képzőművészeti alkotásokat, amelyek elsősorban az 1–12. évfolyam számára szervezett ünnepekhez, megemlékezésekhez és egyéb alkalmakhoz kapcsolódnak. Az összegyűjtött művek célja, hogy közelebb hozza a jeles napok jelentését, megértését, és támogassa a feldolgozásukat a felhasználók számára. A szakmai tevékenységek célcsoportja elsősorban az általános iskolai és középiskolás korosztályt tanító pedagógusok.

Az OH által készített portál a következő hét témakörbe csoportosítva összesen 48 jeles naphoz ajánl kulturális örökségi elemeket és komplex módszertani anyagokat: kulturális emléknapi, egyházi ünnepek, történelmi emlékezet, tudatosságra nevelés, tanévnitő, tanévzáró, kiemelt magyar ünnepek, értékek. Az elkészült portál elvei hasonlóságokat mutatnak a *Neumann-ház* által 2006-ban létrehozott, jelenleg az OSZK révén üzemeltetett, hasonló elnevezésű *Jeles napok* multimédiás honlapjához⁴⁷. Azonban az OH megoldásának a jelentősége az egyes jeles napokhoz tartozó modern módszertani ajánlásokban és szakmai segédanyagokban rejlik.

2021 év végén a *Digitális Örökség Nemzeti Laboratórium* (DH-LAB) és a Forum együttműködési megállapodást kötött, többek között annak érdekében, hogy a DH-LAB és a Forum Hungaricum együtt dolgozzon a hazai nyílt tudomány elterjesztésén és fejlesztésén. Az együttműködés keretein belül a Forum Hungaricum a DH-LAB használatára egy Zeuschel OS 15000 típusú planetáris könyvszkennert és egy Plustek plakátszkennert biztosít, amely eszközök a Laboratórium projektjeit segítik.⁴⁸

2022

A DH-LAB, a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) és a Forum Hungaricum közreműködésében digitálisan elérhetővé vált a *Kolozsvári Állami Magyar Színház* unikális jelmezterv-gyűjteménye.⁴⁹

2022 májusában együttműködési megállapodást kötött a *Magyar Honvédség Transzformációs Parancsnokság* és a Forum Hungaricum közérdeklődésre számot tartó, egyedülálló dokumentumok digitalizálása és a MaNDA adatbázisban való elhelyezése érdekében.⁵⁰

2022. november 1-től *Hegedűs Henriett* a Digitális-archívum-fejlesztési Osztály megbízott vezetője, december elejétől a Forum Hungaricumot *Papp Gábor Gyula* mb. ügyvezető igazgató vezeti.

2023

2023 nemcsak a MaNDA adatbázisnak jelentős, idén 150 éve, hogy Buda, Pest és Óbuda egyesülésével létrejött fővárosunk, Budapest. Ezeknek az apropóján a Forum Hungaricum a DH-LAB-bal közösen felkérte az Europeanat, hogy idén először – a *Magyar Tudomány Ünnepe* keretében – Budapesten tartsa meg az őszi EAF-et. A szervezéshez és megvalósításhoz csatlakozott a MNM is. A szakmai tanácskozásra november 2–3. között fog sor kerülni az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Bölcsészettudományi Kar (BTK) Múzeum körüli campusán.

2022-ben megkezdődött előzetes egyeztetés nyomán 2023-ban az MNM, a DH-LAB, a Forum Hungaricum és a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet (BTK ITI) együttműködési megállapodásban kívánják rögzíteni szándékaikat a *Magyarországi Aggregátor Fórum* (Hungarian Aggregator's Forum – HAF) létrehozása és a hazai akkreditált Europeana-aggregátorok szakmai együttműködése érdekében. A digitális tartalmak a kulturális örökség organikus részét képezik, és olyan értéket képviselnek, amelynek megőrzése, gondozása minden fél közös célja. Közös cél továbbá ennek a digitális örökségnek a jövő nemzedékekkel való megismertetése és tudományos kutatási eredmények általi felhasználása és közzététele. A szakmai együttműködés célja, hogy az intézmények együtt képviseljék a hazai közgyűjteményi aggregációt az Europeana és más nemzetközi szervezetek felé, elősegítsék a magyar digitális kulturális örökségi tartalmak megjelenését és népszerűsítését hazai és nemzetközi platformokon. Az együttműködés további céljaként nevezi meg a rendszeres találkozók tartását, tudásmegosztást, kölcsönös tájékoztatást, képzések és e-learning anyagok fejlesztését, közös részvételt hazai és nemzetközi pályázatokon.

Összegzés

Az elmúlt tíz év alatt több mint 200 szervezet és 500 szerkesztő felhasználói fiókja lett létrehozva a MaNDA adatbázis admin felületén. Az aggregá-

ciós adatbázis 2023 márciusának végén több mint 1,3 millió digitális dokumentumot magába foglaló 750 ezer adatbázisrekordot, 13,4 millió metaadatot és 300 virtuális kiállítást tartalmaz. Az adatbázisban elérhető digitalizált nemzeti kultúrkincsek több mint fele elérhető már a közös európai archívumban, az Europeana. Közel 100 kiállításban, blogbejegyzésben és galériában használtak fel⁵¹ a Forum Hungaricum által aggregált kulturális örökségi elemeket az Europeana munkatársai, ezek között több blogbejegyzés is volt, amit társaság munkatársai maguk⁵² készítettek. Ezzel a teljesítménnyel a Forum Hungaricum által folyamatosan fejlesztett MaNDA adatbázis a legnagyobb magyarországi – Europeana által akkreditáltan megbízható – aggregátor.

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének (MKE) vándorgyűlésén keresztül a Muzem@Digit-en és Networkshopon át számos hazai konferencián, szakmai napon és workshopon mutattuk be az adatbázis aggregációs szolgáltatásait. Szinte minden évben részt vettünk a különböző európai városokban (Berlin, Bécs, Hága, Stockholm stb) megrendezett tavaszi és őszi EAF-eken, valamint az Europeana évszázad konferenciáin. Ott voltunk továbbá a Holland Királyság 2016-os EU soros elnöksége alkalmából rendezett „Ready to Reach Out”⁵³ című, a kulturális örökség digitalizálása megvitatásának konferenciáján is.

Az EMMI kérésére közreműködtünk a KDS (2016) és a hozzá kapcsolódó *Fehér Könyv*⁵⁴ (2019) című módszertani útmutató megírásában.

Büszkék vagyunk rá, hogy többször is bemutatkoztunk és előadtunk a „Könyvtár, ami összeköt” – Kárpát-medencei fiatal magyar könyvtárosok együttműködése ösztöndíjprogram résztvevői számára, és egymás után két évben 2018-ban⁵⁵ és 2019-ben⁵⁶ volt egy-egy ösztöndíjas résztvevő, illetve 2019-ben egy delegált résztvevő⁵⁷ is a Forum Hungaricumtól. 2018-ban a Forum Hungaricum adta „Az év fiatal könyvtárosát”. Szüts Etele⁵⁸ a Forum Hungaricum Europeana-val kapcsolatos aggregációs kötelezettségvállalásának írásos bemutatásával⁵⁹ elnyerte a MKE és az IKSZ (Informatikai és Könyvtári Szövetség) által alapított szakmai elismerést.

Hatalmas mérföldkőhöz értünk most el, hiszen a MaNDA adatbázis immár egy évtizede van jelen az online világban, és járul hozzá ahhoz, hogy a magyar kultúra széles körben hozzáférhető legyen minden érdeklődő számára határon innen és túl. Az elmúlt 10 évben számos kihívással, szervezeti átalakulással kellett megküzdeni az adatbázis fejlesztőinek és szerkesztőinek. Ezúton szeretnénk megköszönni a munkáját mindenkinek, aki az elmúlt 10 évben valamilyen formában részt vett a MaNDA adatbázis életében. Gratulálunk az elmúlt 10 évhez, és kívánunk további sikeres éveket!

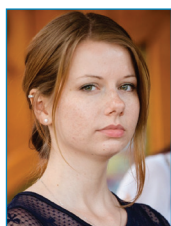
Boldog születésnapot MaNDA adatbázis!

Beérkezett: 2023. április 15.

Szüts Etele

igazgató
Országos Széchényi Könyvtár
Könyvtári intézet
E-mail: szuts.etele@oszk.hu

Hegedűs Henriett

osztályvezető
Forum Hungaricum Nonprofit Kft.
Digitálisarchívum-fejlesztési Osztály
E-mail: hegedus.henriett@forumhungaricum.hu

Irodalom, jegyzetek

- 1 *Commission Recommendation of 27 October 2011 on the digitisation and online accessibility of cultural material and digital preservation (2011/711/EU)*, In: Official Journal of the European Union L 283/39, 2011. október 29. 2011, p. 39–45. Elérhető: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32011H0711&from=HU> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 2 MaNDA DB aggregációs adatbázis nyitó oldala, Elérhető: <https://mandadb.hu> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 3 *Egy MaNDALAT bánt engemet – a magyar írott kulturális örökség digitalizálásának időszerű kérdései című szimpózium előadásai*, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2012. április 17. Elérhető: <https://videorium.hu/hu/channels/700/egy-mandalat-bant-engemet> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 4 *Felelet a Mandalatra*, In: Networkshop 2012 konferencia, Veszprém, 2012. április 11–13. Forrás: <http://kifu.videorium.hu/hu/recordings/4101/felelet-a-mandalatra> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 5 Vass, J., Szüts, E. *Közgyűjtemények együttműködése a MaNDA országos digitalizálási projektjeiben 2013–2016.*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 63(12), p. 478–493. 2016., Elérhető: <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/149/150> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 6 Digitális Megújulás – Cselekvési Terv 1. sz. melléklet, Akciótervek, 2010. december, Elérhető: https://2010-2014.kormany.hu/download/7/0d/30000/Digitalis_Megujulas_Cselekvesi_Tervull.pdf (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 7 Wolters Kluwer, 2011. évi LX. törvény a mozgóképről szóló 2004. évi II. törvény, valamint a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény módosításáról, Elérhető: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1100060.TV> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 8 Foktői, J. *Az állam szerepvállalása a magyar filmművészet és filmipar 2004–2014. Közötti helyzetének alakulásában, különös tekintettel a mozgóképörökség megőrzésére és hasznosítására*, Phd dolgozat, Színház- és Filmművészeti Egyetem, 2016., Elérhető: <http://www.szfe.hu/wp-content/uploads/2017/02/Fokt%C5%91i-J%C3%A1nos-DLA-dolgozat.pdf> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 9 A Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet Alapító Okirata, Budapest, MaNDA, 2011. 2. p.
- 10 Lovas Lajos főigazgatói kinevezéséig miniszteri biztosi pozícióból irányította a MaNDA-t.
- 11 *Lovas Lajost neveztek ki a MaNDA főigazgatójává*, Magyar Nemzet, 2011. november 15., Elérhető: <https://magyarnemzet.hu/belfold-archivum/2011/11/lovas-lajost-neveztek-ki-a-manda-foigazgatojava> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 12 Lovas, L. *A Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet (MaNDA)*, Szín, 17(1), p. 12–14. 2016., Elérhető: https://epa.oszk.hu/01300/01306/00138/pdf/EPA01306_szin_2016_1_12-14.pdf (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 13 Képes, L. *Egy közös „felhőbe” kerül a Magyar Kulturális Örökség adatbázisa*, MúzeumCafé, 47(9), p. 38–40. 2015., Elérhető: <http://muzeumcafe.hu/hu/egy-kozos-felhobe-kerul-magyar-kulturalis-orokseg-adatbazisa/> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 14 Kutatási és Fejlesztési Főosztály (2015. szeptember 9-től Digitális Gyűjtemények Főosztálya) vezetői: Herner János (2011. június–2014. február), Képes Gábor (2014. március–2016. február).
- 15 *A MaNDA megkezdte az adatexportot az Europeana felé*, MaNDA, Elérhető: http://mandarchiv.hu/cikk/2802/A_MaNDA_megkezdte_az_adatexportot_az_Europeana_fele (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 16 Képes, G. *Digitalizálás országszerte*, Mandarchiv, 2015. január 16., Elérhető: http://mandarchiv.hu/cikk/3627/Digitalizalas_orszagszerte (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 17 Szüts, E. *Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet*, Diplomamunka, Pécsi Tudományegyetem, 2015. Elérhető: <https://mek.oszk.hu/19000/19086/19086.pdf> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 18 MaNDA SZMSZ, Budapest, 2015. szeptember 9., Elérhető: http://mandarchiv.hu/dokumentum/4766/SZMSZ_alirt_15_09_09.pdf
- 19 Az Adatszolgáltatási Osztály vezetője: dr. Vass Johanna Anna (2014. július–2016. február)
- 20 Szüts, E. *„Könyvtár, ami összeköt”*, Mandarchiv, 2015. október 30., Elérhető: http://mandarchiv.hu/cikk/4820/Konyvtar_ami_osszekot (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 21 Löwensohn, E. *Üdvözljük az újat és megőrizzük a régit*, Mandarchiv, 2015. június 11., Elérhető: http://mandarchiv.hu/cikk/4235/Udvozoljuk_az_ujat_es_megorizzuk_a_regit (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 22 MaNDA DB, *Mesélnek a képeslapok*, Elérhető: https://mandadb.hu/cikk/650467/Meselnek_a_kepeslapok (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 23 MaNDA DB, *Fürdő kultúra*, Elérhető: <https://mandadb.hu/cikk/650473/Furdokultura> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 24 MaNDA DB, *Virtuális túra*, Elérhető: https://mandadb.hu/cikk/650486/Virtualis_tura (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 25 MaNDA DB, *Virtuális kiállítások*, Elérhető: <https://mandadb.hu/virtualis-kiallitasok> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 26 MaNDA DB, *Megújult a MaNDA adatbázisa*, 2016.06.06., Elérhető: https://mandadb.hu/cikk/755056/Megujult_a_MaNDA_adatbazisa (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 27 Rights Statements hivatalos oldala, Elérhető: <http://rightsstatements.org/en/> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 28 Europeana Pro, Understanding the rights statements used by Europeana, 2015. február 6., Elérhető: <https://pro.europeana.eu/page/available-rights-statements> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 29 Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet (MaNDA), In: *Közfoglalkoztatási kiállítások 2016*, 2016, p. 13. Elérhető: https://kozfoglalkoztatasi.kormany.hu/download/1/6d/c1000/kozfog_kiall_konyv_t%C3%B6rdelt_2016_ri.pdf (Utolsó elérés: 2023.04.04.)

- 30 Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (2017–2025), Emberi Erőforrások Minisztériuma, Budapest, 2017., Elérhető: <https://digitalisjoletprogram.hu/files/27/c4/27c41541fb75cfb0bfd4ceb02385fb4e.pdf> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 31 Az intézmény jelenlegi hivatalos neve: Nemzeti Artista- Előadó- és Cirkuszművészeti Központ Nonprofit Kft.
- 32 Szüts, E. *Magyarország és a Holland Királyság digitalizálási stratégiájának összehasonlítása*, In: Kiszl, P., Boda Gáborné Köntös, N. (szerk.) *Valóságos könyvtár – könyvtári valóság : Könyvtár- és információtudományi tanulmányok*, 2020, p. 381–391., Elérhető: <https://doi.org/10.21862/vkkv2020.381> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 33 Nemzeti Jogszabálytár, 378/2016. (XII.2.) Korm. rendelet az Egyes központi hivatalok és költségvetési szervek formájában működő minisztériumi háttérintézmények felülvizsgálatával összefüggő jogutódlásról, valamint egyes közfeladatok átvételéről, Elérhető: http://njt.hu/cgi_bin/njt_doc.cgi?docid=198993.348782 (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 34 Digitálisarchívum-fejlesztési Osztály vezetői: Szüts Etele (2017. január–2022. október), Hegedűs Henriett (2022. november–)
- 35 Nemzeti Filmintézet – Filmarchívum hivatalos Facebook-oldala, Elérhető: <https://www.facebook.com/filmarchivum> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 36 Forum Hungaricum hivatalos Facebook-oldala, Elérhető: <https://www.facebook.com/forumhungaricum> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 37 Szüts, E., Hegedűs, H., Kondákor, F. *@Kulturkincs*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 29(4), p. 3–11. 2020. Elérhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00327/pdf/EPA01367_3K_2020_04_003-011.pdf (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 38 Europeana Gallery, Budapest, 2018. augusztus 20., Elérhető: <https://www.europeana.eu/en/galleries/9035-budapest> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 39 MaNDA DB, Europeana Hungarian Workshop, Elérhető: https://mandadb.hu/cikk/986000/Europeana_Hungarian_Workshop (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 40 Szüts, E., Fantone, F., McCarthy, D. *The Power of Three: reflections on a Hungarian national workshop with Europeana*, Europeana Pro, 2018. július 9., Elérhető: <https://pro.europeana.eu/post/the-power-of-three-europeana-hungary-national-workshop> (Utolsó elérés: 2023.04.19.)
- 41 Hegedűs, H., Szüts, E. *Europeana Hungarian Workshop*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 27(6), p. 37–44. 2018. Elérhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00303/pdf/EPA01367_3K_2018_06_037-044.pdf (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 42 Forum Hungaricum, *Archiválta honlapjainkat az OSZK kísérleti webaratás projektje*, 2018. június 12., Elérhető: <http://forumhungaricum.hu/kulturkincs/archivalta-honlapjainkat-az-oszk-kiserleti-webaratas-projektje> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 43 Europeana Pro. Europeana Aggregators, Elérhető <https://pro.europeana.eu/services/data-publication-services/aggregators> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 44 Szüts, E. *Aggregátorok akkreditációja az Europeana szolgáltatáshoz*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 66(5), p. 287–292, 2019. Elérhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/12093/13752> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 45 The Getty Vocabularies, Elérhető: <http://vocab.getty.edu/> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 46 Az Oktatási Hivatal Jeles napok portálja, Elérhető: <https://jelesnapok.oktatas.hu/> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 47 JELES NAPOK – multimédiás oktatási segédanyag, Elérhető: <https://jelesnapok.oszk.hu> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 48 DH-LAB, *DH-LAB új digitalizáló eszközei*, 2022. június 23., Elérhető: <https://dh-lab.hu/dh-lab-uj-digitalizalo-eszkozei> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 49 Szüts, E. *Intézményközi összefogás a Kárpát-medencei kulturális örökségek megőrzéséért*, Forum Hungaricum, 2023. február 22., Elérhető: <http://forumhungaricum.hu/kulturkincs/intezmenykozi-osszefogas-a-karpat-medencei-kulturalis-oroksegek-megorzeseert/> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 50 Magyar Honvédség, *Együttműködés egyedülálló dokumentumok digitalizálása érdekében*, 2022. május 23., Elérhető: <https://honvedelem.hu/hirek/egyuttmukodes-egyedulallo-dokumentumok-digitalizalasa-erdekeben.html> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 51 Forum Hungaricum az Europeana különgyűjteményeiben, MaNDA DB, Elérhető: https://mandadb.hu/cikk/1131039/Forum_Hungaricum_az_Europeana_kulonygyujtemenyeiben (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 52 Például: Szüts, E. *Busó-walking of Mohács*, Europeana Blog, 2020. február 20., Elérhető: <https://www.europeana.eu/hu/blog/buso-walking-of-mohacs-the-hungarian-carnival-banishing-winter> (Utolsó elérés: 2023.04.19.) & Tompa, E. *Elisabeth, Queen of the Hungarians*, Europeana Blog, 2022. március 28., <https://www.europeana.eu/hu/blog/elisabeth-queen-of-the-hungarians> (Utolsó elérés: 2023.04.19.) & Erdélyi, K. *Living in a medieval castle: Exploring interior architecture in the Middle Ages*, Europeana Blog. 2022. szeptember 22., Elérhető: <https://www.europeana.eu/en/blog/living-in-a-medieval-castle> (Utolsó elérés: 2023.04.19.)
- 53 „Ready to reach out” Connecting Cultural Heritage Collections and Serving Wider Audiences, Amsterdam, 2016., Elérhető: <https://issuu.com/cre-aid/docs/minocw-cultural-heritage> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 54 Komár, É., Bánki, Zs. *Fehér könyv*, Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2019., Elérhető: https://mandadb.hu/dokumentum/1096777/feher_konyv.pdf (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 55 Villám, J. A. *„Könyvtár, ami összeköt” ösztöndíjprogram utóbbi három éve*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 29(2), p. 20–33. 2020. Elérhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00325/pdf/EPA01367_3K_2020_02_020-033.pdf (Utolsó elérés: 2023.04.04.)

- 56 Országgyűlési Könyvtár, "Könyvtár, ami összeköt", 2019 - ösztöndíjasok, 2019. július 29., Elérhető: <https://www.ogyk.hu/hu/blog/posts/konyvtar-ami-osszekot-2019-osztondijasok> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 57 A Forum Hungaricum ösztöndíjasa 2018-ban Takács Eszter Judit volt. 2019-ben pedig Hegedűs Henriett nyert ösztöndíjat és Tompa Éva volt a delegált résztvevő a társaságtól.
- 58 Béres, J. *Az év fiatal könyvtárosa 2018. Interjú Szüts Etelével*, Könyv, Könyvtár, Könyvtáros 27(7), p. 20–22. 2018. Elérhető: https://epa.oszk.hu/01300/01367/00304/pdf/EPA01367_3K_2018_07_020-022.pdf (Utolsó elérés: 2023.04.04.)
- 59 Szüts, E. *A Forum Hungaricum Nonprofit Kft. aggregációs szolgáltatása a Közgyűteményi Digitalizálási Stratégia keretében*, Az év fiatal könyvtárosa pályamunka, 2018., Elérhető: <https://mek.oszk.hu/19000/19079/> (Utolsó elérés: 2023.04.04.)

Repozitóriumi gyűjtemény mint adatkorpusz¹

Holl András, Prószéky Gábor, Váradi Tamás, Laki László

Cikkünkben bemutatjuk a REAL repozitórium modern magyar nyelvű tartalmainak szövegtörzsként való felhasználását, melyet az Akadémiai Könyvtár (MTA KIK) és a Nyelvtudományi Kutatóközpont (NYTK) közösen valósít meg az MTA „Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Programjának” keretében. „A magyar nyelv digitális támogatása a magyar tudományosság szolgálatában” alprogram 2026-ban fejeződik be, és az NYTK által fejlesztett neurális háló-alapú nyelvtechnológiai eszköz tanításán és alkalmazásán alapul.

A REAL az egyik legjelentősebb hazai tudományos repozitórium, nyolc gyűjteménybe szervezett, 210 ezernél több tétellel, melyek túlnyomó többsége szabadon letölthető. A repozitóriumból havonta közel félmillió letöltés történik. Az új projekt keretében megkíséreljük a szöveges tartalmak egy részét szövegtörzsként hasznosítani. Mindehhez az eddiginél alaposabban meg kell ismerjük saját gyűjteményünket, fel kell mérjük adattartalmát, és meg kell vizsgálnunk a dokumentumok és leíró adataik minőségét. Ezt követően törekednünk kell a leíró adatok javítására és kiegészítésére, még a nyelvtechnológiai eszközök alkalmazását megelőzően. A projekt eredményeképpen reményeink szerint a repozitóriumi adatok tovább javíthatóak majd.

A projekt része a szövegtörzsként bányászata: a szövegekben azonosítjuk az alapvető bibliográfiai információkat és segítségükkel mind az eredeti dokumentum leírását gazdagítjuk, mind más adatbázis (az MTMT) kiegészítéséhez felhasználjuk ezeket. Foglalkozunk a szövegek tématerületi osztályozásával is. Mindezen feladatok elvégzésében támaszkodhatunk a REAL-ban alkalmazott, nyílt forráskódú, szabadon használható EPrints szoftverre.

repozitórium, gyűjtemény, adatkorpusz, REAL, könyvtár

Bevezetés

A Magyar Tudományos Akadémia „Tudomány a Magyar Nyelvért Nemzeti Programja” egyik alprogramjának, „A magyar nyelv digitális támogatása a magyar tudományosság szolgálatában” projektnek a keretében a Nyelvtudományi Kutatóközpont és az MTA Könyvtár és Információs Központ a REAL repozitóriumrendszerben tárolt, modern magyar nyelvű tartalmak feldolgozásához látott hozzá. Az együttműködés keretében a felek egyrészt a szövegeket használják nyelvtechnológiai eszközök tanítására, másrészt a nyelvtechnológiai eszközök segítségével javítják és gazdagítják a Könyvtár adatbázisait, az MTMT-t és magát a REAL-t.

A projekt célkitűzései

Könyvtári oldalról a REAL statisztikáinak, metaadatainak és adatainak gazdagítása és javítása a minimális cél, és ebben már az előkészítés során sikerült előre lépni. A fő cél mindazonáltal a szövegbányászat. Névelem-felismerést (named entity recognition) kívánunk végezni a repozitórium-ban tárolt modern magyar szövegekben, melynek eredményeképpen bibliometriai információkat remélünk kinyerni, ezáltal hivatkozásokat, a tudományfinanszírozókat érdeklő projekt- és nagyberendezés-azonosítókat, továbbá névterekbe köthető tulajdonneveket gyűjteni, amelyekkel az MTMT-t gazdagíthatjuk. A teljes szövegekből kinyerhető bibliográfiai adatokat a repozitórium-ban tárolt metaadatok ellenőrzéséhez, esetenként kiegészítéséhez használhatjuk majd.

¹ A Networkshop 2023 konferencián elhangzott előadás alapján

Nyelvészeti oldalról a repozitóriumban található szövegek speciális tanítóanyagot szolgáltatnak nyelvmodellépítéshez. Mindezekén túl izgalmas kérdés, mennyiben járulhat hozzá a projekt a magyar tudományos szaknyelv ápolásához.

A REAL

A REAL jelenleg nyolc gyűjteményből álló, nyílt hozzáférésű repozitórium: a tárolt tartalmakat hosszú távon megőrző, és szabadon elérhetővé tevő digitális könyvtári rendszer. A gyűjtemények leírását a Könyvtár honlapja tartalmazza.² Az archivált dokumentumok száma meghaladja a 225 ezret. A "Ranking Web of Repositories" szerint az intézményi repozitóriumok között a Google Scholar adatai alapján a REAL alapgyűjtemény a 29. helyet foglalta el 2023 februárjában.³ A repozitóriumi letöltések száma a pandémia óta havi fél millió körül alakul. A repozitóriumi digitalizálásról és a gyűjtemények leírásáról lásd még Holl et al. (2019) cikkét.

A projektben a gyűjtemények közül a törzsgyűjtemény (REAL), a könyveket tartalmazó REAL-EOD, a folyóiratgyűjtemény (REAL-J) és a disszertációgyűjtemények (REAL-D és REAL-PhD) modern, magyar nyelvű dokumentumaival foglalkozunk.

A REAL feltárása, a korpuszkészítés előzetes feladatai

Mind a REAL, mind a többi, hazai intézményi repozitórium, valamint a szöveges tartalmakat kínáló digitális könyvtárak alapvetően humán olvasóközönségnek készültek. Szövegminőség tekintetében az intézményi digitalizálás keretében a gyűjteménybe került tartalmak a leginkább egyenletes minőségűek, a szerzői önfeltöltés és a digitálisan született, szerkesztőségektől származó anyagok igencsak vegyesek lehetnek. A repozitóriumi feltöltések ellenőrzése jelent valamelyes minőségi kontrollt – de a cél itt is az olvasók kiszolgálása, nem a szövegbányászat. A projekt előkészítő fázisának első tanulsága a PDF állományokból kinyerhető szöveges réteg minőségével való szembesülés volt.

Eddig azt tudtuk megmondani, hány tétel van a repozitóriumban. Az előkészítés során pozitív meglepetés volt, milyen könnyű az EPrints szoft-

verből metaadatokat és szöveges dokumentumokat kinyerni gépi aratással. A munka eredményeképp más pontosabb információink vannak a szöveges tartalomról: hány dokumentum, hány szövegoldal, karakter, szó van az állományban lévő dokumentumokban, illetve mekkora a szöveges réteget tartalmazó dokumentumok aránya. Tudjuk, hogy a repozitóriumban találhatóak duplikált szövegek – például a cikkenként és folyóirat-számonként is archivált anyagok – de jelenleg nem rendelkezünk erről nyilvántartásokkal, sőt, statisztikákkal sem. Egy-egy dokumentumon belül is lehetnek olyan szövegrészek – például idézett szövegek, amelyek más dokumentumok részeként is archiválásra kerültek. A szöveg- és dokumentumismétlődések – azaz a duplumok – számbavétele is szerepel a projekt célkitűzései között.

A projekt magyar nyelvű szövegekkel dolgozik – de meg tudjuk-e mondani, milyen nyelvű egy dokumentum? Az EPrints dokumentumleíró sémájának része a 'nyelv' mező, azonban ez nem volt kivezetve sem a feltöltő űrlapokra, sem a dokumentumokat bemutató nézetekbe. Mint kiderült, a feltöltés során az EPrints a böngésző aktuális beállításai alapján töltötte ki a mezőt, aminek a dokumentum tényleges nyelvéhez ritkán volt köze. Az előkészítő fázis feladatai közé bekerült a nyelvet leíró metaadatmező megfelelő kitöltése. Ez százezres tételszámnál jelentős feladat! Azt az eljárást alkalmaztuk, hogy rendre a magyar, angol, majd további gyakori nyelvek feltételezésével a dokumentum címét teszteltük. Az adott nyelvi beállítással a címben található szavakat a hunspell helyesírás-ellenőrzővel vizsgáltuk meg, és ha a szavak több, mint a felét felismer-tük, a nyelvre vonatkozó feltevést elfogadtuk. Becsléseink szerint igen magas pontossággal sikerül így a nyelvi beállításokat rendezni. A projekt során további finomítást remélünk, annál is inkább, mert a tudományos publikációk gyakorta többnyelvűek.

A REAL-ban az EPrints szoftver által biztosított Library of Congress Classification (LCC) szakterületi beállításokat használjuk. Feltételezzük, hogy egyes feladatoknál a tanítóanyagokat és a feldolgozandó dokumentumokat érdemes lesz szakterületenként különválasztani. Ezért figyelmet kell fordítsunk arra, hogy az esetleg hiányszó szakterületi beállításokat pótoljuk, a meglévőket szükség esetén finomítsuk.

2 https://konyvtar.mta.hu/index.php?name=v_5_5

3 <https://repositories.webometrics.info/en/institutional>

Nyelvtechnológiai eszköztár

A szövegminőség javítása a PDF-ből kinyert digitális dokumentumokban nagymértékben elősegíti az információhoz való hozzáférést és a szövegfeldolgozás hatékonyságát. A minőség biztosítása érdekében a nyelvtechnológiai eszközök, mint például a természetesnyelv-feldolgozás (NLP), alapvető szerepet játszanak a szöveg strukturális és szemantikai értelmezésében. A szöveges adatok tisztításától kezdve, a szófajok azonosításán át, egészen a komplex szövegértési feladatokig, mint a szövegösszefoglalás vagy a kérdés-válasz rendszerek, az NLP-eszközök nélkülözhetetlenek a digitális szövegek minőségének biztosításához.

A neurális hálózatokra épülő technológiák, amilyen a mélytanulás is, forradalmasították az utóbbi években a nyelvtechnológiai alkalmazásokat. Az ilyen hálózatok képesek összetett mintákat felfedezni nagy adathalmazokban, beleértve a nyelvi adatokat is. A neurális hálózatoknak köszönhetően a természetesnyelv-feldolgozás képes volt elmozdulni a hagyományos, szabály alapú rendszerektől az összetettebb, adat alapú modellek felé, amelyek jobban képesek megbirkózni a nyelv használatának variabilitásával és összetettségével. Az olyan neurális hálózatok, mint a transzformer architektúrák (pl. GPT-3, BERT), képesek a szemantikai és a szintaktikai információk bonyolult kapcsolatainak megragadására, így javítva a PDF-ből kinyert szövegek minőségét és értelmezhetőségét (Yang et al., 2023).

A mesterséges intelligencia eszközei mellett más, egyszerűbb megoldásokat is szándékozunk alkalmazni. Lehetőleg nyílt forráskódú, szabad szoftvereket, esetlegesen az előkészítő fázisban vagy a repozitóriumi munkamenetekben alkalmazottaknál kifinomultabbakat választunk. Ilyenek lehetnek például az OCR-szoftverek, a nyelvfelismerő szoftverek, vagy a szöveg tisztítás során alkalmazható és EPrints-hez illesztett aratószkriptek. Reményeink szerint egy közreadható, újrafelhasználható feldolgozási munkamenet és az ehhez szükséges eszköztár jön majd így létre.

Archiválási kihívások

Mi a repozitórium célközönsége? Ezidáig a humán olvasók voltak. Ebből az következett, hogy a gyarapítás – különösen az ellenőrzött szerzői önfeltöl-

tés – során arra ügyeltünk, hogy emberi szemmel olvasható legyen a dokumentum. A szisztematikus és egyedi könyvtári digitalizálás során OCR-rel biztosított szöveges réteget kaptak a dokumentumok – mindennek a célja azonban csupán a teljes szöveges kereshetőség volt. A PDF-állományokból kinyert szövegek vizsgálata azt mutatta, hogy ezek a szövegek gyakorta rossz minőségűek: karaktertévésztesek, rossz szegmentálás, sok karakterszemét nehezíti a majdani gépi feldolgozást. A digitálisan született szövegek sem problémamentesek, mert a tördelés, a szóelválasztások, vagy a nem törzsszöveghez tartozó elemek (lapszám, élőfej) nehezítik a feldolgozást. A szövegközi ábrák és táblázatok is problémát jelentenek mind az ún. born digital, mind a digitalizált szövegeknél. A problémák egy részével a modern, mesterségesintelligencia-alapú nyelvtechnológiai eszközök bizonyára megbirkóznak majd, mindazonáltal a szövegminőség monitorozására, esetlegesen a rosszabb minőségű szövegek kizárására is szükség lehet. Meg kell kíséreljünk az esetleg repozitóriumba került nem kétrétegű PDF-állományok optikai karakterfelismertetését.

A projekt a repozitóriumokban és a kiadóknál alkalmazott eljárások javításában megnyilvánuló járulékos nyereségeket is eredményezhet. Az MTA KIK és a REAL esetében vizsgáljuk a saját kiadványainknál a PDF mellett a kiadványszerkesztőből kinyerhető tiszta szövegek elhelyezésének lehetőségét. Mint Mons (2005) találóan megjegyezte: "Why bury it first and then mine it again?"

A REAL gyarapítási politikája változik a szövegbányászati felhasználás megjelenésével. A szerzői jogi törvény 2021-es módosítása biztosítja a kutatóhelyek és kulturális örökségvédelmi intézmények által tudományos kutatás céljából végzett szöveg- és adatbányászat lehetőségét. Eddig nem gyűjtöttünk olyan anyagot, ami záros időn belül nem tehető szabad hozzáférésűvé. Mostantól indokolt esetben zártan is archiválunk folyóiratokat, kifejezetten a szövegbányászati felhasználás céljára. A szövegbányászati felhasználás megvalósulása szükségessé tette a publikus szolgáltatási megállapodás ilyen célú kiterjesztését is. A tágabb értelemben vett szövegbányászat lehetőségeiről lásd Holl (2015) cikkét.

A projekt kiterjesztésének lehetőségei

A feldolgozási munkamenet és eszköztár lehetővé teszi majd, hogy a korpuszépítést kiterjeszthesük további együttműködő intézményi repozitóriumokra is, első körben az EPrints szoftvert használókra. Mivel a REAL és a projektbe bevonandó

további repozitóriumok gyarapodása folytatódik, a kialakult eljárásokat célszerű lesz időközönként újra megismételni. Remélhetőleg a projekt lehetőségei és elért sikerei segítenek majd a REAL gyűjteményeknek az eddiginél is szélesebb körből történő gyarapításában.

Irodalomjegyzék

Mons, B. *Which gene did you mean?*, BMC Bioinformatics 6, 142, 2005.

<https://doi.org/10.1186/1471-2105-6-142>

Holl, A. *Szövegbányászat, adatbányászat, ismeretfeltárás*, Magyar Tudomány, 6, p. 680–685, 2015. Elérhető: <http://real.mtak.hu/24408/>

Holl, András; Horváth, H., Bilicsi, E., Nagy, E., Tömöry, P. *Folyóirat- és könyvdigitalizálás az MTA Könyvtárában. Lezárult az első szakasz*, Könyvtári Figyelő, 65(3), p. 375-382, 2019. Elérhető: <http://real.mtak.hu/103280/>

Yang Zijian, Gy., Dodé, R., Ferenczi, G., Héja, E., Jelencsik-Mátyus, K., Kőrös, Á.,; Laki, L. J., Ligeti-Nagy, N., Vadász, N., Váradi, T., *"Jönnék a nagyok! BERT-Large, GPT-2 és GPT-3 nyelvmodellek magyar nyelvre"*, In: XIX. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged, 2023. Elérhető: <http://acta.bibl.u-szeged.hu/78417/>

Beérkezett: 2023. május 23.

Holl András

informatikai főigazgató-helyettes
MTA Könyvtár és Információs Központ
E-mail: holl.andras@konyvtar.mta.hu

Prószéky Gábor

főigazgató
Nyelvtudományi Kutatóközpont
Email: proszeky.gabor@nytk.hu

Váradi Tamás

főigazgató-helyettes
Nyelvtudományi Kutatóközpont
E-mail: varadi.tamas@nytud.hu

Laki László János

tudományos munkatárs
Nyelvtudományi Kutatóközpont
Nyelvtechnológiai kutatócsoport
E-mail: laki.laszlo@nytud.hu

Olvasókörök és biblioterápiás foglalkozások az erdélyi könyvtárakban (1989 után)

Vántsa Judit

Az 1989-es romániai rendszerváltást követő években az erdélyi magyar vonatkozású könyvtárakban nem működtek olvasókörök, olvasóklubok, azaz ha működött is valahol, arról sem a Könyvesház¹, sem más könyvtári szaklap nem tett említést, valamint szakmai körökben sem volt szó róla. Az első olvasóköri kezdeményezések a 2010-es években indultak, azt követően, hogy 2010 júniusában a Romániai Magyar Könyvtárosok Egyesülete szervezésében dr. Bartos Éva, a Könyvtári Intézet igazgatója biblioterápiás képzést tartott könyvtárosoknak a Csíkszeredai Kájoni János Megyei Könyvtárban. Ennek a képzésnek, valamint az ezt követő továbbképzéseknek a hatására, ma egyre több könyvtárban működik biblioterápiás foglalkozás, vagy olyan olvasóköri tevékenység, amely biblioterápiás módszerekkel zajlik, sőt egy színjátszó kör is kialakult sérült gyerekek közreműködésével.

biblioterápia, olvasásnépszerűsítés, könyvtár, olvasókör

1. A biblioterápia

A történelemben visszatekintve az írásbeliség előtti időkre, a kisebb-nagyobb közösségekben már zajlottak úgynevezett segítő foglalkozások, például történetek elmesélése, közös éneklés, imádkozás nyújtott biztonságot, identitást, azonosságtudatot. Az írásbeliség elterjedésével az irodalom által kaphattak segítséget azok, akik olvasni tudtak, illetve az olvasni nem tudóknak felolvasás által nyújtottak segítséget. Az irodalom adta a követendő példát, a megerősítést, a problémamegoldást, a különböző élethelyzeti, viselkedésmegoldásokat. Hosszú ideig a felolvasás módszerét alkalmazták, mivel kevesen tudtak olvasni. A főúri udvarokban a társasági élet kedvelt szórakozása volt a felolvasás, melyet hangos kommentálás, nevetés, véleménynyilvánítás kísért. A polgárosodás időszakában az olvasni tudás elterjedt, ami maga után vonta az olvasás intim, egyéni tevékenységként való terjedését, így az olvasottakról nem volt interakció, titokban maradt a könyv vagy az olvasott szöveg és az olvasó közötti viszony.

Az irodalom tudatos alkalmazásának kezdete és kiterjesztése kórházi környezetből, mintegy 200 évvel ezelőtt indult, azzal a céllal, hogy a betegségről terelje el a figyelmét a betegnek. Az olvasás kikapcsol abból a fizikai és lelki tényezőből, amelyben épp vagyunk és bekapcsol, azaz egy másik világba kerülünk bele.

A 19–20. század környékén, a tudományok fejlődésével, új tudományterületek jelentek meg, mely kihozta, feltárta az emberekből e titkot. Ekkor jött létre a művészetpszichológia, amely új felismeréseket hozott a befogadói magatartás felismerésében is. A művészettudományok évszázadokon át csak az alkotói oldalt kutatták, a befogadói oldalról csak nagyon keveset lehetett tudni. A befogadásvizsgálatok és a hatásvizsgálatok számos új felismerést hoztak az olvasói, befogadói viselkedésmódok megismerésében, a befogadó személyiségére gyakorolt hatásáról. Ettől kezdve vált érdekessé a műbefogadás vizsgálata, a befogadás magatartásainak, a pszichológiai mechanizmusoknak a feltárása.

1 Könyvesház: a Művelődés (havonta megjelenő folyóirat) melléklete, a romániai magyar könyvtárosok szakmai lapjának tartották 1991–2007 között. Ez idő alatt 18 lapszám jelent meg rendszertelen időközönként.

A biblioterápiás foglalkozást/szolgáltatást könyvtári környezetben, Amerikában 1939-től alkalmazzák, ekkor alakította meg első biblioterápiás bizottságát az Amerikai Könyvtári Egyesület (American Library Association).

Magyarországon az 1970-es években lopódzott be a könyvtárakba és mintegy 4 évtizednek kellett elteljen, hogy elterjedjen a használata. Az első csoportos terápiát dr. Bartos Éva indította Szekszárdon, a Tolna megyei Kórház-Rendelőintézet Pszichiátriai Rehabilitációs Foglalkoztatójának Alkoholológiai Osztályán 1976/77-ben.

Dr. Bartos Éva szerint háromféle típusa lehet a biblioterápiának:

- Az intézményen belüli biblioterápia általában kórházban, vagy rendelőintézetben valósul meg. A foglalkozás során ismeretterjesztő irodalmat olvasatnak a betegekkel, akik a szövegek feldolgozásában orvosi segítséget is kapnak. Ezt a módszert elsőként dr. Oláh Andor (1923–1994) orvos, természetgyógyász alkalmazta az 1950-es években, a békéscsabai kórházban, ahol betegeinek a recept mellé irodalmi művet is ajánlott a gyógyulás elősegítésére. Szerinte „a biblioterápia nem jelent mást, mint tudatosítani és módszerré alakítani át saját olvasói tapasztalatunkat, élményeinket és mindazt, ami eddig észrevétlenül valósult meg”.²
- A klinikai biblioterápia keretében a betegek szépirodalmi műveket olvasnak, a csoport többnyire emocionális vagy viselkedési problémával küszködő páciensekből áll. A terápia történhet intézményben vagy más közösségen belül. Ezt a módszert alkalmazta például dr. Bartos Éva is alkoholbetegek körében.
- A harmadik típus a fejlesztő biblioterápia. Ezt alkalmazzák a könyvtárak legszélesebb körben. Ebben az esetben a terápia résztvevői „normális” egyénekből állnak.

2. A biblioterápia meghonosítása az erdélyi könyvtárakban

Az erdélyi magyar vonatkozású könyvtárakban 2010 után, dr. Bartos Éva, a Könyvtári Intézet vezetőjének első biblioterápiás képzésével kezdett elindulni

néhány helyen az olvasóköri, biblioterápiás foglalkozás. Az egyik legaktívabb könyvtáros e területen Borbé Levente, a csíkszeredai Márton Áron Gimnázium iskolai könyvtárosa, aki Székelyföldi biblioterápia című nyilvános facebook csoportjában³ rendszeresen beszámol tevékenységéről. Az ő beszámolójából idézem: „a fejlesztő-megelőző biblioterápiára napjainkban még nagyobb szükség van. Mostanság, amikor nem tudjuk megélni életünket, igen hasznos lehet. Fontos szerepet játszhat az egymást érintő kommunikáció, kapcsolatteremtés gördülékenyebb kialakulásában. A foglalkozásvezető irányításával történő felolvasás után a résztvevők a közös beszélgetések által feltárt problémákat tárgyalják meg. Legtöbbször megoldást kereső, helyzetfelismerő, önvizsgáló-dást elősegítő gondolatokra éleződik ki”. Romániában a könyvtárosok között Ő volt az első, aki belevágott e nemes tevékenységbe, és ő tartott elsőként az országban, az iskolai könyvtárosoknak biblioterápiás képzést Sepsiszentgyörgyön.

A dr. Bartos Éva által tartott képzést követően létrehozott olvasókörök, olvasóklubok vezetői több alkalommal beszélgettek arról, hogy vállalható-e a biblioterápia kifejezés, főleg ha a foglalkozásokat könyvtáros végzi. Borbé Levente első perctől felvállalta, a kézdivásárhelyi városi könyvtár is biblioterápiás olvasókörként hirdeti a foglalkozásokat. Ahol a könyvtárosok mellett, mentálhigiénés szakember, pszichológus vagy okleveles biblioterapeuta végzik a foglalkozásokat, ott bátrabban felvállalják a biblioterápia kifejezést.

2016. december 16-án dr. Király Hajnal⁴ tartott egy biblioterápiás bemutató foglalkozást *Mi mindenre jó a biblioterápia?* címmel, a Székelyudvarhelyi Városi Könyvtárban. A vele készült interjúban úgy gondolja, hogy nem szerencsés a biblioterápia kifejezést használni, mert a terápiát az emberek betegséggel, gyógyítással kapcsolják össze. A terápia szót kíséreként kell értelmezni, azaz csak kísérjük az önismereti folyamatot, amely a szöveg segítségével bontakozik ki. Személyiségfejlesztő hatása van, segít az önreflexióban, a saját érzelmek megfogalmazásában, kimondásában, ezáltal

2 Gulyás Enikő, A biblioterápia kialakulása, fejlődése és helye a könyvtárban, Könyv, könyvtár, könyvtáros, 24, 1, p. 14–26, 2015.

3 Székelyföldi biblioterápia, Elérhető: <https://www.facebook.com/groups/926957151018400> (Utolsó elérés: 2023.05.23.)

4 Magyar Irodalomterápiás Társaság, Király Hajnal, Elérhető: <http://www.irodalomterapia.hu/tagjaink/kiraly-hajnal.php> (Utolsó elérés: 2023.05.23.)

feszültségcsökkentő, és segíti a társas kapcsolatok alakulását is. A művészetterápiák csoportjába szokták sorolni, és egyben egyfajta szocioterápia is, amely nagyon jól működhet különböző célcsoportok esetében, például öregotthonban, gyermekvédelemben, anyaothonokban, veszélyeztetett serdülők között. Nagyon hasznos kiegészítő, segítő foglalkozás lehet.⁵

Dr. Király Hajnallal ellentétben dr. Bartos Éva arra bízta az erdélyi könyvtárakban működte-tett olvasóköri vezetőit a 2022 novemberében megtartott biblioterápiás képzésen, hogy vállaljuk fel bátran ezt a nemes, szép tevékenységet, és nevezzük nevén a biblioterápiát. Megismerve a könyvtárakban zajló olvasóköri tevékenységét – attól függően, hogy nem úgy élnek a köztudatban, hogy itt biblioterápiás foglalkozások zajlanak –, dr. Bartos Éva megerősített abban, hogy az, amit mi a csoportfoglalkozások alatt végzünk, az biblioterápiás tevékenység.

3. Biblioterápiás képzések az erdélyi könyvtárakban

Erdélyben az első magyar nyelvű biblioterápiás képzést 2010. június 14–15-én tartották meg közkönyvtárosok és iskolai könyvtárosok részvételével a csíkszeredai Kájoni János Megyei Könyvtárban, a Romániai Magyar Könyvtárosok Egyesülete szervezésében. Az előadó dr. Bartos Éva volt, aki beszélt a biblioterápia történetéről, annak lényegéről és alkalmazásáról. A biblioterápia célja az olvasási kultúra fejlesztése, erősítése és megmutatni azt, hogy hogyan lehet beilleszteni az oktatói-nevelői tevékenységbe az említett foglalkozást. A képzésen szó volt a biblioterápiás csoportok kialakításáról, a biblioterapeuta csoportvezetési kompetenciájáról, valamint a kommunikációs és empátiakészség fontosságáról. Az elméletet mindkét nap gyakorlatok követték, amelyek alátámasztották az addig elmondottakat és bátorításként hatottak a résztvevőkre a biblioterápiás munka elkezdésére.⁶

A második biblioterápiás képzésre szintén a Kájoni János Megyei Könyvtárban került sor 2017. november 16–17-én. A kétnapos képzés során a fejlesztő biblioterápia könyvtári alkalmazásának lehetőségeibe, módszereibe nyújtottak betekintést a budapesti Könyvtári Intézet előadói: dr. Bartos Éva, a könyvtári biblioterápia magyarországi megalapozója, a *Magyar Biblioterápiás Társaság* titkára és *Gulyás Enikő* informatikus könyvtáros és informatika tanár, a Magyar Biblioterápiás Társaság tagja. Dr. Bartos Éva az olvasásfejlesztés és a személyiségfejlesztés területén bevált biblioterápiás lehetőségeket, módszereket ismertette meg a résztvevőkkel, Gulyás Enikő a nemzetközi szinten is egyedülálló e-bibliográfia módszerét mutatta be. A képzésen 30 romániai magyar könyvtáros vett részt, különböző típusú könyvtárakból, megyei és városi könyvtárak munkatársai, iskolai és egyetemi könyvtárosok, Hargita, Kovászna, Maros és Kolozs megyei intézményekből.

Dr. Bartos Éva a képzés bevezetőjében a biblioterápia aktualitásáról beszélt, arról, hogy mennyire szüksége van a mai embernek az elmélyülésre, a belső zárandoklatra, önmaga megismerésére. Az olvasási kultúra erősítésének, fejlesztésének egyik eszköze a biblioterápia alkalmazása a könyvtárosi, pedagógusi munkában. A biblioterápiás eljárás során a kitűzött céloknak megfelelően beavatkozunk az olvasás folyamatába. A terápia, vagyis könyvek általi segítségnyújtás szakszerű előkészületet, különleges szakmai ismereteket és személyi adottságokat igényel. A kétnapos képzés során a résztvevőknek alkalmuk volt gyakorlatban is kipróbálni csoportos munka során egy biblioterápiás foglalkozás megtervezését.

A második nap délelőttjén az e-biblioterápia módszereit ismerhették meg a résztvevők, Gulyás Enikő számos innovatív megoldást mutatott be, amelyek az információs technológiának a használatával a mai fiatalok számára tehetik vonzóvá az irodalmi műveket feldolgozó biblioterápiás foglalkozásokat.⁷

Gulyás Enikő ezekre a módszerekre felépített újabb képzését a háromszéki közkönyvtárosoknak tartotta Sepsiszentgyörgyön, 2018. március 19–20-án.

5 Mi mindenre jó a biblioterápia? ReMeK-e-hírlevél, XIII, 9, 2018, Elérhető: <https://epa.oszk.hu/01200/01260/00143/> (Utolsó elérés: 2023.05.23.)

6 Biblioterápia könyvtárosoknak, ReMeK-e-hírlevél, V, 7, 2010, Elérhető: <https://epa.oszk.hu/01200/01260/00045/> (Utolsó elérés: 2023.05.23.)

7 Biblioterápia és e-biblioterápia a könyvtárosi munkában, Elérhető: ReMeK-e-hírlevél, XII, 12, 2022, Elérhető: <https://epa.oszk.hu/01200/01260/00134/> (Utolsó elérés: 2023.05.24.)

A Bod Péter Megyei Könyvtárban lezajlott szakmai foglalkozáson a jelenlévő 21 könyvtáros (a házigazda intézmény munkatársai és a Kovászna megyében működő községi és városi közkönyvtárosok) olyan módszerrel ismerkedett meg, amely szervesen beilleszthető és széleskörűen alkalmazható volt a mindennapi tevékenységükbe. Gulyás Enikő többször is hangsúlyozta, olyan módszerről van szó, amelyet a könyvtárosok – bár lehet, nem ezzel az elnevezéssel – használnak munkájuk során, hiszen az olvasókkal beszélgetve, rájuk figyelve ajánlanak könyvet, olvasmányt. Gyakori az is, hogy utólag az olvasmányélményeket közösen megbeszélik. A biblioterápia ugyanis irodalmi műveken alapuló „segítő” beszélgetés, amelynek szervezett formája csoportokban történik. A foglalkozásvezető adott témára és jól meghatározott céllal választ ki egy irodalmi művet (mesét, novellát, regényt, verset stb.), amelyet, a mű felolvasása után a csoport kérdések segítségével közösen megbeszél. Az e-biblioterápia az úgynevezett IKT-eszközök (info-kommunikációs technológiák) bevonásával színesíti a csoportos beszélgetéseket. A megismert irodalmi mű megbeszélésénél a csoport tagjai vizuális módon is véleményt formálnak a hallottakról: rajzot, fényképet, plakátot készítenek táblagépen, laptopon. A módszer kidolgozása és gyakorlatba ültetése egyedülálló a világon. A tudományos megalapozás érdekében magyarországi iskolákban, hatodikos diákokból álló csoportokban vezettek kísérleti jelleggel sikeres e-biblioterápiás foglalkozásokat. A tréner a képzés során kiemelte a biblioterápia közösségkovacsoló hatását, hangsúlyozva azt is, hogy a könyvtárak általa újabb szolgáltatással bővíthetik kínálatukat, megerősítve és megsokszorozva szerepüket a folyton változó világban.⁸

2019. április 23–24.-én Borbé Levente, a csíkszeredai Márton Áron Főgimnázium könyvtárosa, a háromszéki iskolai könyvtárosoktól kapott felkérést egy biblioterápiás képzés megtartására, amely Sepsiszentgyörgyön a Székely Mikó Kollégium Domokos Géza Könyvtárában zajlott *A biblioterápia alkalmazása az iskolai könyvtárban és a pedagógusi*

munkában címmel. A 22 fős csapat pedagógusokból és iskolai könyvtárosokból állt. A képzés első napján a résztvevők megismerkedtek a biblioterápia fogalmával, történetével, visszanyúlva múltbéli gyökereihez, egészen a jelenben zajló tevékenységek ismertetéséig, majd a biblioterápiás módszer alkotó elemeinek bemutatására is sor került. A második nap az elhangzottak gyakorlatba ültetésén volt a hangsúly, ezért a biblioterápiás tevékenység előkészítésének, lebonyolításának és kiértékelésének módszereivel ismerkedtek. Egy bemutató foglalkozásra is sor került, amelyben Borbé Levente *Lázár Ervin: Dömdö-dömdö-dömdödöm* című meséjét dolgozta fel a csoporttal. A képzés végén a résztvevők egy foglalkozástervet készítettek, amelyet ott helyben be is mutattak.⁹

2022. november 7–10. között a csíkszeredai Kájon János Megyei Könyvtár háromnapos szakmai képzésnek adott otthont *Biblioterápia a könyvtárakban* címmel. A szakmai programot a *Comunitas Alapítvány* és a *Romániai Magyar Demokrata Szövetség* támogatásával szervezte a *Pro Libris Könyvtári Egyesület*, a házigazda könyvtárral karöltve. A képzésen és műhelymunkán húsz könyvtáros vett részt. A meghívott előadó dr. Bartos Éva biblioterapeuta volt, aki betekintést nyújtott a résztvevőknek a fejlesztő biblioterápia könyvtári alkalmazásának lehetőségeibe és módszereibe. A műhelymunkán részt vevő könyvtárosok a biblioterápia elméleti alapjaival is megismerkedtek, ugyanakkor kipróbálhatták a fejlesztő biblioterápia néhány jó gyakorlatát, olyan módszereket, amelyek révén beépíthetik mindennapi könyvtári munkájukba a biblioterápiát. A tanfolyam elméleti és gyakorlati tudásanyaggal gyarapította az érdeklődő könyvtárosokat, akik közül többen már több éve olvasókört vezetünk különböző városi és iskolai könyvtárakban. Ez a személyiségfejlesztő tevékenység magától értetődően kapcsolódik a könyvtáros tevékenységéhez. Dr. Bartos Éva felhívta a résztvevők figyelmét a fejlesztő-megelőző biblioterápia hatékonyságára, amely csoportfoglalkozások alkalmá-

8 Bod Péter Megyei Könyvtár weboldala, Biblioterápiás és e-biblioterápiás képzés könyvtárunkban, Elérhető: <http://www.kmkt.ro/biblioterapias-es-e-biblioterapias-kepzes-konyvtarunkban> (Utolsó elérés: 2023.05.23.)

9 Borbé Levente. Sepsiszentgyörgyi biblioterápiás továbbképző 2019, Elérhető: Székelyföldi Iskolai Könyvtárosok: Sepsiszentgyörgyi biblioterápiás továbbképző 2019 (szekelyisk-konyvtaros.blogspot.com) (Utolsó elérés: 2023.05.23.)

val, értékes szépirodalmi mű (elbeszélés, vers, dráma, regényrészlet) felolvasásával, megbeszélésével érhető el. A Kájoni János Megyei Könyvtár munkatársai mellett a képzésen részt vettek a gergyószentmiklósi, kézdivásárhelyi és székelyudvarhelyi városi könyvtárakból egy-egy könyvtáros, a csíkszentdomokosi, gyimesközéploki, bögözi községi könyvtárosok, valamint két csíkszeredai középiskola, a Márton Áron Főgimnázium és a Kós Károly Szakközépiskola könyvtárosai.¹⁰ Dr. Bartos Éva biztatására, a képzést követően Erdélyi biblioterápiás műhelycsoport névvel egy facebook-csoport is létrejött Borbé Levente jóvoltából, ahol a jelenlegi 15 biblioterápiával foglalkozó könyvtáros megoszthatja munkáját, tapasztalatát.¹¹

4. Erdélyi könyvtárakban működő olvasókörok, biblioterápiás foglalkozások

4.1 Báró Wesselényi Miklós Városi Könyvtár, Kézdivásárhely

Kézdivásárhelyen 2012. februárban indult a nyugdíjasok olvasóklubja, amely 2016-tól biblioterápiás olvasóklubként működött 2017. júniusig, amíg Dénes Mária, a foglalkozás vezetője a Báró Wesselényi Miklós Könyvtárban dolgozott. Ezt követően a foglalkozás – a könyvtár felújítási munkálatai miatt – szünetelt.

2019. februárban e tanulmány szerzője indította újra a foglalkozást, amely 2023. februártól még egy csoporttal bővült. A már 4 éve működő 15 fős felnőtt csoport a *Könyvkuckózók* nevet választotta. Minden hónap első csütörtökén, délután, 17 órától zajlik a foglalkozás, amely a pandémia idején fél évet szünetelt, majd egy kissé megújulva, biblioterápiás módszerekkel folytatódik a mai napig. Kezdetben minden hónapban a csoport meghatározott egy témát és abban kerestek olvasmányokat, amelyeket egymásnak bemutattak. Olvastak Jókai Annától, Szabó Magdától, a Nobel-díjas írótól, és kortárs szerzőktől, volt tematikus olvasmány például márciusra a *Nő*, stb. Ezen kívül a tagok beszámolnak azokról a művekről is, ame-

lyeket a „házi feladat”-on kívül, az elmúlt találkozás után olvastak, ezáltal az olvasmányajánlás is nagyon hasznos és népszerű része az olvasóköroknak. Amikor már többen elolvasnak egy adott művet, akkor azt megbeszéljük. 2022. szeptembertől már nincs „házi feladat”, közös téma, mindezt felváltotta egy novella vagy vers szakaszos felolvasása és a témával kapcsolatos beszélgetés, saját élmények megosztása.

A második felnőtt csoport 2023 februárjában már biblioterápiás csoportként indult és minden hónap első keddjén, délelőtt 10 órakor zajlik a tevékenység a könyvtárban. A csoport létszáma 10 fő.

2020. július – 2021. január között egy ifjúsági olvasóköro is működött a könyvtárban a 12–14. éves korosztálynak, Kovács Izabella Andrea könyvtáros vezetésével, aki gyereknevelési szabadságra ment, ezért elmaradtak a további foglalkozások, de tervezzük az újraindítást.

4.2 Bod Péter Megyei Könyvtár, Sepsiszentgyörgy

A Könyvtár, a Romániai Magyar Demokrata Szövetség Háromszéki Nőszervezete és a Háromszéki Kulturális Egyesület közös szervezésében indult el az olvasóköro *KönyvbarátNŐK* címmel, 2023. áprilisban. Az összejöveteleket Hollanda Andrea könyvtáros és Gy. Turoczki Emese kommunikációs szakember vezeti. Első könyvélményük *Ljudmila Ulickaja* Szonyecska című kisregénye volt. A címet adó főhősnő kapcsán beszéltek női szerepekről, az önazonosság kérdéséről, boncolgatták, hogy mi az olvasás, az irodalom hatása, hogy alakulnak a férfi-nő, anya-lánya kapcsolatok. A közösen megszervezett olvasóköro 8 alkalomra tervezték.¹²

4.3 Kájoni János Megyei Könyvtár, Csíkszereda 2015–2020

A csíkszeredai Kájoni János Megyei Könyvtárban Cseke Gábor (1941–2023) író, költő és újságíró kezdeményezésére *Csíki Olvasó Kör* néven, 2015. januárban indítottak olvasóköro, amelyet Kelemen Katalin osztályvezető könyvtárossal irányított és

10 Biblioterápia a könyvtárakban – szakmai képzés, ReMeK-e-hírlevél, XVII, 12, 2022. Elérhető: <https://epa.oszk.hu/01200/01260/00194/> (Utolsó elérés: 2023.05.23.)

11 Erdélyi biblioterápiás műhelycsoport, Elérhető: <https://www.facebook.com/groups/818541089471626> (Utolsó elérés: 2023.05.25.)

12 Olvasóköro a könyvtárban, Elérhető: <https://www.kmkt.ro/olvasokor-a-konyvtarban-konyvbaratnok> (Utolsó elérés: 2023.05.23.)

működtetett. Az olvasókör öt éven át működött 2015–2020. között, havonta egy alkalommal találkoztak a nyári iskolai szünet kivételével. 2020. márciusban a pandémia idejére fel kellett függeszteni az olvasókört, és utána már nem indult újra, mivel 2023. március 18-án elhunyt Cseke Gábor.

Az olvasóköri találkozók hosszabb ideig egy-egy Cseke Gábor által javasolt, előzetesen meghatározott témakör köré épültek. Az első év nagy témaköre *Az orvos az irodalomban* volt, 2016-ban következtek a *Nobel díjas szerzők*, 2017-ben a *Naplók világa*, 2018-ban a modern időkhez köthető tényirodalom jellegzetes magyar és világirodalmi alkotásainak szentelték a találkozót, majd az *Irodalom és művészet kapcsolata*, 2019-ben pedig *Film és irodalom*, vagyis az irodalmi művek és filmes megjelenítésük összehasonlító megbeszélése volt a találkozók témája. Ezekon a témakörökön kívül számos könyvről, irodalmi műről beszélgettek a résztvevők a találkozók során. Minden alkalomra a kör egy-két tagja vitaindítóval készült az adott témakörben.

Az Olvasókörnek külön honlapja is volt, ahol Cseke Gábor mindig előzetesen közzétett valamilyen érdekes olvasnivalót a következő találkozó témájával kapcsolatosan. A honlap sajnos már nem érhető el.

Kelemen Katalin rendszeresen beszámolt a találkozóról a Kájoni János Megyei Könyvtár honlapján, és a csíkszeredai sajtóban is jelentek meg beszámolók rendszeresen, így jól dokumentálható ennek az olvasókörnek a tevékenysége.¹³

2016-tól napjainkig

A könyvtár ifjúsági olvasóköre 2016-ban indult, amely a nyári iskolai szünetet kivéve, azóta is működik havonta egy alkalommal. A *Lázadó Muglik* csoportot Péter Katalin és Kuna Ibolya könyvtárosok vezetik. Az első években a csoport tagjai elolvastak egy-egy kortárs regényt és a témával kapcsolatosan beszélgettek. 2021-től változtattak a módszeren: a foglalkozásvezető felolvastak egy novellát és azt beszélgetnek meg. A művek kiválasztásánál legfontosabb szempont, hogy a téma érdekelje a fiatalokat, az ők feltételezett problémáinak megoldá-

sára vezesse rá őket, és az őket foglalkoztató gondolatokról tudjanak beszélgetni. Minden eseményt a *Lázadó Muglik* nevű zárt facebook csoportban hirdetnek meg, ahol a foglalkozás végén egy összefoglaló leírást és fotókat tesznek közzé a csoport tagjainak. A csoporttagok középiskolások és egyetemisták, 13–22 év közöttiek. Egy román nyelvű ifjúsági olvasókör is működik a könyvtárban.

A könyvtár felnőtt olvasóköre 2021. áprilisban indult, szintén Péter Katalin és Kuna Ibolya könyvtárosok vezetésével. *A történet lelke - a lélek történetei* elnevezésű olvasókör tagjai havonta egy alkalommal találkoznak, kivéve a július-szeptember közötti hónapokat. A foglalkozás alatt különböző témájú, kortárs szépirodalmi írók novelláit olvassák fel és beszélgetnek róla a résztvevők.¹⁴

4.4 Márton Áron Főgimnázium, Csíkszereda

Borbé Levente iskolai könyvtáros az egyik legaktívabb és legelkötelezettebb híve a biblioterápiás foglalkozásoknak. Ő volt az első, aki biblioterápiás módszerekkel tartott foglalkozásokat és felvállalta a biblioterápia fogalmának használatát. 2010. júniusban vett részt első alkalommal biblioterápiás képzésen, amelynek előadója Dr. Bartos Éva volt, és már a 2010/2011-es tanévben kipróbálta a tanultakat, ahogyan elmondta: „*igyekeztem belopni a biblioterápiás módszereket az iskolai könyvtárosi tevékenységembe*”. Próbálkozott csoportokkal is, de az elején inkább az olvasókörhöz hasonló hangulatot élénkítette fel.

Az igazi áttörést 2017. novembere hozta el, amikor újból részt vett egy biblioterápiás képzésen, ahol előadók voltak: Dr. Bartos Éva és Gulyás Enikő informatikus-könyvtáros, tanár. A hallottaktól és látottaktól fellelkesülve döntötte el, hogy már elindíthat egy célirányos csoportot a könyvtárban. A kezdeményezését mind a tanárok, mind az iskola vezetősége örömmel fogadták. Ettől kezdve a biblioterápia szervesen beépült a könyvtárosi tevékenységbe. Azóta minden tanévben több csoportot indít útjára. Iskolán kívül, könyvtáros kollegáinak, magyar nyelv és irodalom szakos tanároknak, s mindenütt, ahol alkalma nyílik, bemutatja a biblioterápia előnyeit.

13 Forrás: Kelemen Katalin osztályvezető könyvtáros, Kájoni János Megyei Könyvtár, Csíkszereda.

14 Forrás: Kuna Ibolya könyvtáros, Kájoni János Megyei Könyvtár, Csíkszereda.

A székelyudvarhelyi Bice-Bóca színjátszó kör

A történet úgy kezdődik, hogy Borbé Levente meghívást kapott egy táborba, ahol biblioterápiás foglalkozást kellett tartson. A *Kísérő csoport* elnevezésű tábor 2021. június 18-20. között került megrendezésre a Szentegyháza melletti Szelterszfürdőn, a Szent Gellért Alapítvány kis vendégházában, a „Soha ne add fel” alapítványhoz tartozó szülők és sérült gyerekek részvételével. Bajcsi Kinga székelyudvarhelyi óvónő-pszichológus segítségével kezdte el a biblioterápiás tevékenységet, hiszen ezek a gyerekek különböző mértékben, úgy szellemileg, mint fizikailag sérültek voltak. Elsőként a szülőknek beszélt a biblioterápia fogalmáról, annak lebonyolításáról és a foglalkozás várható eredményeiről. Ezt követően Lázár Ervin: *Dömdö-dömdö dömdödöm* című meséje került terítékre szülőnek, gyerekeknek egyaránt. Borbé Levente beszámolója szerint, igyekezett oly módon előadni a mesét, hogy a történetet ne csak érteni, hanem érezni is lehessen. A bemutató végén, a legnagyobb meglepetése az volt, amikor következett a beszélgetés, és a gyerekek rögtön bekapcsolódtak, értették a történetben rejlő huncutságokat, a humort. Fellelkesedve a kézzel fogható eredménytől, másnap is tartott egy foglalkozást, mivel a gyerekek jelezték, hogy ők is eljátszanák a bemutatott mesét. Bajcsi Kinga segítségével összeállították a szereposztást, és közösen megírták a lerövidített forgatókönyvet is, majd elkezdtek a próbát. Néhányan a sérült gyerekek testvérei közül is kaptak szerepet a darabban. A gyerekekben lévő lelkesedés meghozta a gyümölcsét, az előadás jól sikerült, tapsviharral végződött, s a kis előadók még ajándékot is kaptak. Nagy élmény volt számukra, és többségük a szülőkkel egyetemben jelezték azt, hogy még szeretnék, ha folytatása lenne.

Ezért György Ida házigazdával és Bajcsi Kinga óvónővel arra a következtetésre jutottak, hogy folytatni fogják ezt a tevékenységet. Így alakult meg a *Bice-Bóca Kísérő Színjátszócsoporthoz*. Azóta gyarapodott a csoport létszáma. Folytatódnak Bajcsi Kinga óvónő-pszichológussal a közös munkák. A lelkes Bice-Bóca csapat tagjainak és kísérőiknek köszönhetően már a negyedik darabot tanulják. A találkozások során nem maradnak el a drámapedagógiai foglalkozások, meg a biblioterápiás tevékenységek sem. Azóta is havonta egyszer – fellé-

pések előtt gyakrabban –, Borbé Levente elutazik Székelyudvarhelyre a Bice-Bócákhoz biblioterápiázni és színjátszani.¹⁵

4.5 Octavian Goga Megyei Könyvtár, Kolozsvár

2022 decemberében egy interjú kapcsán *Birta-Székely Noémi*, egyetemi tanár, irodalomterapeuta mondta, hogy 2023. januártól a kolozsvári megyei könyvtár magyar részlegén fog indulni egy biblioterápiás csoport, amelyet ő fog vezetni. A *Könyvespolc előtt* nyílt csoport lesz, amit havi rendszerességgel fognak tartani felnőttek számára, azzal a céllal, hogy „lehetőséget adjunk úgy kapcsolódni egy irodalmi szöveghez, ahogyan azt egy irodalomterápiás csoportban tesszük. Az önismereten lesz a hangsúly, amit olyan kortárs vagy klasszikusnak számító népszerű szövegekkel támogatunk, amelyek életünk fontos területeit és problémáit érintik”.¹⁶

2023. májusban egy újabb interjú kapcsán említi, hogy a könyvtárban működtet egy irodalomterápiás felnőtt csoportot.¹⁷ Tehát a kolozsvári megyei könyvtárban is működik biblioterápiás foglalkozás külső szakember bevonásával.

4.6 Teodor Neş Muncípiumi Könyvtár, Nagyszalonta

2016. februárban alakult meg a *Versbarátok köre* Nagyszalontán, a Teodor Neş Muncípiumi Könyvtárban¹⁸, amely havi rendszerességgel tartotta meg összejöveteleit.

A kör célja volt jobban megismerni a magyar költészet gyöngyszemeit, ápolni a magyar anyanyelvet és lélekben feltöltődni. A kör kezdeményezője és lelkes vezetője *Pelok Gabriella* nyugalmazott tanárnő

15 Székelyföldi iskolai könyvtárosok blogja, Borbé Levente, A székelyudvarhelyi Bice-Bóca színjátszó csapat megalakulásától az első fellépésig, Elérhető: <https://szekelyiskonyvtaros.blogspot.com/2022/12/a-szekelyudvarhelyi-bice-boca.html?fbclid=IwAR0yxR95xc1CxZaBbzy2DOCmidRoR68-930WK-FOck4BMsZgVi40N3iKswD4> (Utolsó elérés 2023.05.24.)

16 Kerekes Edit, Mentálhigiénés módszer, énidő, önismereti út: a biblioterápia, Szabadság, Elérhető: Mentálhigiénés módszer, énidő, önismereti út: a biblioterápia - Cikk - Szabadság hírportál (szabadsag.ro) (Utolsó elérés 2023.05.24.)

17 Szántai János, „Elfogytak az önkifejeződés terei”- beszélgetés Birta-Székely Noémi irodalomterapeutával, Főtér, Elérhető: „Elfogytak az önkifejezés terei” – beszélgetés Birta-Székely Noémi irodalomterapeutával – Főtér (foter.ro) (Utolsó elérés 2023.05.24.)

18 Muncípiumi könyvtár = Megyei jogú városi könyvtár

volt. Minden hónapban azokra a költőkre emlékeztek, akiknek születési vagy elhalálozási évfordulója volt. A versek mellett bemutatásra kerültek a költők életrajzi adatai, pályafutásuk fontosabb állomásai, az addig megjelent kötetek. A Versbarátok köre nyitott volt a helyi, ifjú tollforgatók verseire is, ezért felolvasásokat tartottak, vagy megzenésített verseket hallgattak *Gali Teréz* előadóművész tolmácsolásában. A Versbarátok köre kapcsolatot tartott a Lipán (Arad megye) és Tatán (Magyarország) működő hasonló körökkel, ahová a kör tagjai ellátogattak.

Az olvasókör három évig működött a könyvtárban, majd az épület felújítási munkálatai miatt abbamaradt a tevékenység, majd a pandémia miatt szüneteltek a találkozások. Az újraindulásra 2022 végén került sor, de az már nem a könyvtárban, és nem a könyvtár szervezésében zajlott.¹⁹

4.7 Városi Könyvtár, Székelyudvarhely

A könyvtárban 2012 októbere óta folyamatosan működik az olvasóklub, amelyet *Gálovits Rózsa* könyvtáros hozott létre és vezeti jelenleg is. Pár évre rá a szervezésbe becsatlakozott *Tóth Melinda* könyvtáros is, aki szintén aktívan részt vesz a klubban.

Kezdetben bárki jelentkezhetett, és részt vehetett a klubban. Az első pár évben cserélődtek a tagok, azonban maradt egy biztos mag az első találkozótól kezdve, akik kitaranak máig is, így egy idő után zárttá tették a csoportot, mert úgy látták a foglalkozást vezetőket, hogy igazán megnyílni, őszintén kimondani, amit éreznek, gondolnak, és magánjellegű élethelyzeteket megosztani csak úgy lehet, ha ismerik egymást, megbíznak egymásban. A foglalkozások alatt elhangzottak házon belül maradnak, mivel az olvasmányok képesek felszínre hozni olyan gondolatokat, érzéseket, amelyeket leginkább csak terápiás üléseken tudnak kimondani a résztvevők. Bár ennek a klubnak nem feladata – és szakirányító sincsen erre a feladatra –, hogy terápiás hatást keltsen, mégis úgy érzik, hogy ezt teszik. Az olvasmányok kiválasztásában egy szabályuk van:

felváltva olvasnak magyar és külföldi szerzőtől, függetlenül attól, hogy klasszikus vagy kortárs irodalomról van szó. A 13 állandó tag havonta egyszer találkozik a könyvtárban.²⁰

A könyvtár helyet adott egy biblioterápiás foglalkozássorozat indításának 2023. március 29-től, amelyet a Bagolyvár könyvrajongók Facebook csoporttal közösen *Barabás Enikő* mentálhigiénés szakember, könyvesbolt-tulajdonos indított. A kétórás foglalkozások kéthetente zajlanak. A rövid prózai vagy lírai művek elolvasása után az előhívott érzések megosztására, megbeszélésére kerül sor. A csoportfoglalkozás által maga az olvasás is tudatosabbá válhat, előtérbe kerülhet önreflexív jellege is – vallja a szakember. *Barabás Enikő* kihangsúlyozza, hogy ez biblioterápiás foglalkozássorozat, nem olvasóklub, és nem igényel előzetes olvasást, felkészülést, sőt még azt sem, hogy minden alkalomra ugyanazok az emberek jöjjenek. Fizetni nem kell érte, de regisztrálni szükséges. Egyelőre 18 év fölötti személyeknek szánják a programot, de gondolkodik középiskolások számára indítandó csoportfoglalkozáson is.²¹

Összegzés

Dr. Bartos Éva 2010-ben tartott képzésével elindult az olvasóköri, biblioterápiás foglalkozás az erdélyi könyvtárakban. Ahogy megismerjük egymás munkáját, tevékenységét, egyre bátrabban merjük felvállalni ezt a szép, nemes foglalkozást. Van, aki mentálhigiénés szakemberrel, és van, aki nélküle, de sikeresen, hónapról-hónapra felkészülten várja az újabb találkozást, a meghitt beszélgetéseket, a kellemes, hangulatos perceket, órákat minden csoporttag és vezetője.

Kosztolányi Dezső írta: „A könyvben nem az az érték, ami le van írva, hanem amit kiolvasunk belőle. Minden szó arra való, hogy megindítson bennünk egy folyamatot, s mi ezt hitelesítsük.”

19 Forrás: Rugină Irina, nyugalmazott könyvtárvezető, Nagyszalonta.

20 Forrás: Gálovits Rózsa, Városi Könyvtár, Csíkszereda

21 Asztalos Ágnes. Amit olvasunk, az rólunk is szól, Hargita Népe, Elérhető: Amit olvasunk, az rólunk is szól • Hargita Népe (hargitanepe.ro) (Utolsó elérés 2023.05.24.)

Irodalom

Bartos, É. (szerk.) *A biblioterápia közelebről*, Pont Kiadó, 2000, ISBN 9786155500657

Bartos, É., Szávai, I. *Beszélgetés Bartos Évával a bibliotrápiáról*, Fordulópont, XVI, 3, p. 5–10, 2014.

Béres, J. *"Azért olvasok, hogy éljek"*, Kronosz, 2017, ISBN 9786155497957

Béres, J. *Élet a sorok között: Irodalomterápiás gyakorlatok mindenkinek*, Libri, 2022, ISBN 9789634339854

Borbé, L. *A székelyudvarhelyi Bice-Bóca színjátszó csapat megalakulásától az első fellépésig*, Székelyföldi iskolai könyvtárosok blogja, Elérhető: <https://szekelyiskonyvtaros.blogspot.com/2022/12/a-szekelyudvarhelyi-bice-boca.html?fbclid=IwAR0yxR95xc> (Utolsó elérés 2023.05.24.)

Borbé, L. *Biblioterápiás foglalkozás a székelyföldi Márton Áron Főgimnáziumban*, Könyv, könyvtár, könyvtáros, 27,12, p. 28–35, 2018.

Jakobovits, K. *Irodalomterápia*, Kulcslyuk Kiadó, 2021, ISBN 9786155932595

Katsányi, S., Nagy, A. *A biblioterápia*, In: Horváth, T., Papp, I. (szerk.) *Könyvtárosok kézikönyve*. 4. kötet, p. 80–84, 2002, Osiris, ISBN 9633899643

Beérkezett: 2023. május 25.

Vántsa Judit

Báró Wesselényi Miklós Városi Könyvtár
könyvtárvezető

E-mail: vantsajudit@yahoo.com

Könyvtárak és a pénzügyi kultúra 2. rész

Kompetenciák

Kiszl Péter

A pénzügyi műveltség valamennyi korosztályt érintő fejlesztése globális szintű stratégiai célkitűzés. Tanulmány-sorozatunkban a tudatos pénzügyi döntések elősegítésére szolgáló könyvtári kezdeményezésekre irányítjuk rá a figyelmet. Célunk (1) a könyvtárosoktól jellemzően idegen terület beépítése a magyarországi szakmai vérkeringésbe, ezáltal a könyvtárosok pénzügyi felkészültségének javítása, beleértve a könyvtárosképzést is; (2) a nemzetközi könyvtári jó gyakorlatok adaptációs irányultságú megosztása, új pénzügyi edukációs (és vállalkozásfejlesztési) szolgáltatások bevezetésének katalizálása valamennyi könyvtártípusban; (3) közvetetten pedig a hazai könyvtári rendszer és a könyvtárosok presztízsének emelése, társadalmi hasznosságának erősítése. A 2. részben a nemzetgazdaságot támogató könyvtári feladatellátáshoz szükséges könyvtárosi kompetenciákat azonosítjuk nemzetközi és hazai kompetencia keretek elemzésével.

felhasználóképzés, kompetencia, könyvtárosképzés, pénzügyi műveltség, vállalkozásfejlesztés

Bevezetés

Tanulmány-sorozatunk kezdő részében¹ igazoltuk, hogy a pénzügyi műveltséggel kapcsolatos ismeretek nem iskolarendszerű oktatásába, majd az erre épülő vállalkozásfejlesztésbe a könyvtárak elsősorban az Amerikai Egyesült Államokban, de világszerte is többféle módon kapcsolódtak be. Megállapítottuk, hogy „a pénzügyi műveltség domináns hátráltató tényezője a kompetenciahiány.”² Napjainkban ugyan főként az információs műveltség fejlesztése, valamint az esélyegyenlőség biztosítása kerül a gazdasági életet támogató kutatások és programok homlokterébe, különös tekintettel az ENSZ fenntartható fejlődési céljainak könyvtári adaptációira,³ de a felkészült munkaerő-utánpótlás biztosítása végett a könyvtárosoktól elvárt gazdaságfejlesztést támogató kompetenciák feltárása sem maradhat el.⁴ Ez a folyamatosan korszerűsödő felsőfokú könyvtárosképzés, egyúttal a továbbképzések szervezéséhez is elengedhetetlen feltétel.

Nemzetközi pénzügyi kompetencia keret OECD

Az *Organisation for Economic Co-operation and Development International Network on Financial Education* (OECD/INFE) 130 tagországával a pénzügyi műveltséget támogató legnagyobb szervezet a pénzügyi képzések igazodási pontja. Meghatározásában a pénzügyi műveltség (financial literacy): „A pénzügyi tudatosság ismeretek, készségek, attitűdök és magatartásformák kombinációja, amelyek szükségesek a megalapozott pénzügyi döntések meghozatalához és végső soron az egyéni pénzügyi jólét eléréséhez.”⁵ Az OECD/INFE pénzügyi oktatás (financial education) definíciója: „Az a folyamat, amelynek során a pénzügyi fogyasztók/befektetők javítják a pénzügyi termékek, fogalmak és kockázatok megértését, a tájékoztatás, az oktatás és/vagy objektív tanácsadás révén olyan készségeket és önbizalmat fejlesztenek ki, amelyek hatására jobban megismerik a pénzügyi kockázatokat és lehetőségeket, megalapozott döntéseket tudnak hozni, felismerik, hová fordulhatnak segítségért, és egyéb hatékony intézkedéseket képesek tenni a pénzügyi jólétük javítása érdekében.”⁶

Több kompetencia keretrendszer létrehozása fűződik az OECD-hez a fiatalokat, a felnőtt korú lakosságot és a vállalkozásokat érintően. Az OECD/INFE 2022 januárjában az Európai Bizottsággal közösen jelentette meg a *Financial competence framework for adults in the European Union* című, valamennyi tagállam nyelvén – magyarul: A felnőttekre vonatkozó közös EU/OECD-INFE pénzügyi kompetencia keret (FinComp) – elérhető szakértői dokumentumcsomagot,⁷ amely a kompetencia keretet és a kísérő indoklást is magában foglalva a legfrissebb kompetencia kutatási eredményeket közvetíti: „Az EU/OECD-INFE felnőttekre vonatkozó pénzügyi kompetencia keretének célja, hogy előmozdítsa a felnőttek pénzügyi kompetenciáinak közös értelmezését a tagállamok és a nemzeti hatóságok, az oktatási intézmények, az ipar és az egyének körében. Emellett alapot biztosít az uniós és a nemzeti politikai döntéshozók közötti összehangoltabb megközelítéshez. A pénzügyi jártasság javítására irányuló erőfeszítések támogatásával a keret célja, hogy hozzájáruljon az egyéni pénzügyi jóllét javításának általános célkitűzéséhez.”⁸

A szabadon (és önkéntesen), bárki számára rendelkezésre álló, nemzeti és oktatási szakpolitikák, illetve intézkedések, akár tananyagok kidolgozását, valamint felmérések, értékelések lebonyolítását támogató keretrendszer kizárólag a személyes pénzügyekre összpontosít, építve és kiegészítve a következőkre:

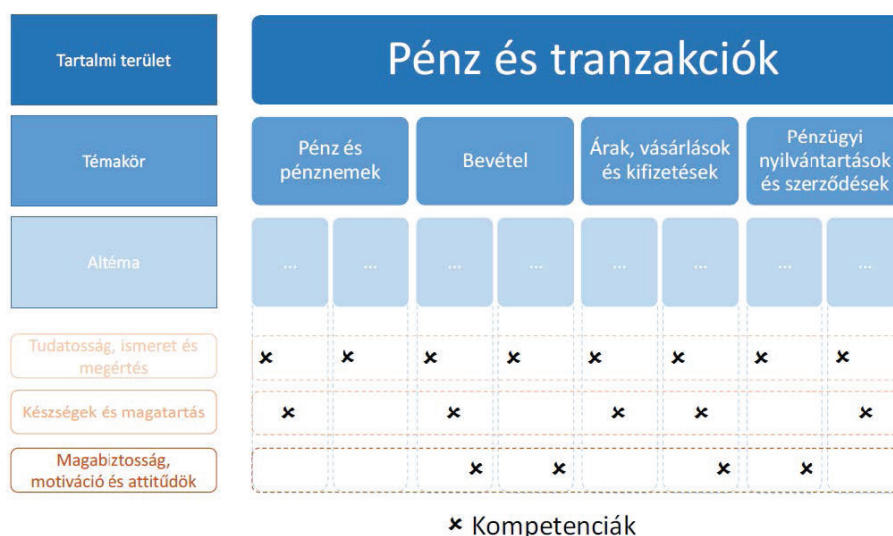
1. *European Digital Competence Framework for Citizens* (DigComp);⁹
2. *Entrepreneurship Competence Framework* (EntreComp);¹⁰
3. *OECD/INFE Core Competencies Framework on financial literacy for MSMEs*;¹¹
4. *G20/OECD-INFE Core Competencies Framework on Financial Literacy for Adults (aged 18+)*;¹²
5. *OECD/INFE Core Competencies Framework on Financial Literacy for Youth (aged 15 to 18)*.¹³

Az EU/OECD-INFE pénzügyi kompetencia keret (financial competence framework) négy tartalmi területbe (content areas) sorolja a kompetenciákat, úm.:

1. Pénz és tranzakciók (Money and transactions);
2. Pénzügyek tervezése és kezelése (Planning and managing finances);
3. Kockázat és haszon (Risk and reward);
4. Pénzügyi környezet (Financial landscape).

Ahogy az 1. ábrán mutatott példán nyomon követhető, ezek további témakörökre és altémákra (topics and subtopics) oszlanak, majd minden kompetenciához három dimenzió tartozik:

1. tudatosság/ismeret/megértés (awareness/knowledge/understanding);
2. készség/magatartás (skills/behaviour);
3. magabiztosság/motiváció/attitűd (confidence/motivation/attitudes).

1. ábra A FinComp pénz és tranzakciók tartalmi terület kompetenciacsoportjának szerkezete

Forrás: OECD, A felnőttekre vonatkozó közös EU/OECD-INFE pénzügyi kompetencia keretet (FinComp) kísérő indoklás i. m. p. 5.

A keret horizontális dimenziói (cross cutting dimensions tags) segítik a kompetenciák átfogó azonosítását:

1. A digitális pénzügyekkel kapcsolatos kompetencia (Digital financial competence);
2. A fenntartható pénzügyekkel kapcsolatos kompetencia (Sustainable finance competence);
3. A pénzügyi reziliencia szempontjából releváns kompetencia (Competence relevant for financial resilience);
4. A mindennapi élet és/vagy a jelenlegi vagy jövőbeli pénzügyi jóllét szempontjából releváns kompetencia (Competence relevant for daily life competence and/or for current or future financial well-being);
5. A felnőtt lakosság többsége szempontjából releváns kompetencia (Competence relevant to a large majority of the adult population).

A kompetenciakeret kereshető Excel-változatban is elérhető,¹⁴ melynek magyar nyelvű verziójából¹⁵ a 2. ábrán mutatunk ízelítőt. Az egyes szövegsínek magyarázatai: kék – javaslatok a digitális pénzügyekre és a digitális pénzügyi tájékoztatásra, oktatásra és tanácsadásra hivatkozó kompetenciákra; zöld – javaslatok a fenntartható pénzügyekre hivatkozó kompetenciákra; dőlt – glosszáriumban meghatározott fogalmak.

Megkezdődött a közös EU/OECD pénzügyi kompetencia-keretrendszer kidolgozása az Európai Unióban élő 18 év alatti gyermekek és fiatalok számára is. A munka a tervek szerint 2023-ban fejeződik be. Ehhez adhat segítséget az OECD 15 éves tanulókat háromévente monitorozó, 2022-ben is sorra került PISA (*Programme for International Student Assessment*) felmérése, amely többek között a pénzügyi ismeretek vizsgálatára is kiterjedt. A friss vizsgálat eredményei még nem publikusak.¹⁶ A 2018-as adatfelvétel kiértékelése megállapítja, hogy a szülők rendszerint (94%) példaképek gyermekeik pénzzel kapcsolatos viselkedésének kialakításában, továbbá az internetet a megkérdezettek 77%-a jelölte meg a pénzügyi tájékozódásban használt információforrásnak. A szakértők azt is kimutatták, hogy a diákok jellemzően a matematikaórán (közel 60%) találkoznak pénzügyi műveltséget fejlesztő feladatokkal, de majdnem 20–20%-os említést kaptak az iskolában, de nem tanároktól,

illetve az iskolán kívüli, nem tanórai aktivitások.¹⁷ Az internetes tájékozódás és az iskolán kívüli, nem formális oktatás terén van tennivalójuk elsősorban a könyvtáraknak.

AFI (Alliance for Financial Inclusion)

A fejlődő országok pénzügyi tudatosságának javítására fókuszáló *Alliance for Financial Inclusion* (AFI) is közzétette az OECD-hez igazodó *The Financial Competency Matrix for Adults* szakértői anyagát, mely a következő hét fő kompetenciát deklarálja:

1. Gazdaság – nemzetgazdaság, infláció, árfolyam, pénzügyi rendszer, pénzügyi intézmények stb. (Economy – national economy, inflation, exchange rate, financial system, financial institutions, etc.);
2. Költségvetés – bevételek, kiadások, személyes pénzügyek kezelése és pénzügyi szolgáltatások úm. bankszámlák, bankkártyák, biztosítások stb. (Budgeting – income, expenditure, managing personal finances and using financial services, such as bank accounts, payment cards, insurance, etc.);
3. Megtakarítás és tervezés – a megtakarítás formális és informális módjai, rövid és hosszú távú tervezés, pénzügyi szolgáltatások és befektetések, betétek, kötvények, részvények stb. (Saving and planning – formal and informal ways of saving, short-term and long-term planning, financial services and investment, deposits, bonds, shares, etc.);
4. Adósságkezelés – a hitelfelvétel formális és informális módjai, hitel, hiteltörténet, biztosítékok stb. (Debt management – formal and informal ways of borrowing, credit, credit history, collateral, etc.);
5. Vásárlás – a pénzügyi szolgáltatások jellemzői, összehasonlítás és értékelés különböző tényezők alapján stb. (Shopping around – characteristics of financial services, comparison and evaluation based on different factors, etc.);
6. Jogvédelem – fogyasztóvédelmi ciklus, a pénzügyi szolgáltatásoktól és intézményektől függő jogok és kötelezettségek stb. (Rights protection – consumer protection cycle, rights and responsibilities depending on financial services, institutions, etc.);

EC/OECD-INFE pénzügyi kompetenciakeret felnőttek számára
 11 January 2022

Szám	Metaadatok				Kompetenciák				Címkek					
	Tantalmi terület	Témakör	Aléma	Tudatosság, ismeret és megértés	Készségek és magatartás	Magabiztosság, motiváció és attitűdök	Kompetenciák	Digitális pénzügyi kompetencia	Fenntartható pénzügyi kompetencia	A pénzügyi rugalmasság szempontjából releváns kompetencia	A mindennapi élethez szükséges kompetenciák és/vagy a jelenlegi számára releváns pénzügyi jölet szempontjából releváns kompetenciák	A pénzügyi rugalmasság szempontjából releváns kompetencia	Fenntartható pénzügyi kompetencia	Digitális pénzügyi kompetencia
468	4. A. pénzügyi környezet	4.3 Pénzügyi oktatás, tájékoztatás és tanácsadás	Pénzügyi tanácsadás	1	0	0	Irszában van azzal, hogy a pénzügyi tanácsadók kötelesek megkeresni az ügyfeleket fenntarthatósági preferenciáikról, mielőtt tanácsot adnának	0	1	0	1	0	0	0
469	4. A. pénzügyi környezet	4.3 Pénzügyi oktatás, tájékoztatás és tanácsadás	Pénzügyi tanácsadás	0	1	0	Szükség esetén a pénzügyi döntések meghozatalakor tájékoztatásra szolgáló eszközöket alkalmaz	1	0	0	1	0	0	0
470	4. A. pénzügyi környezet	4.3 Pénzügyi oktatás, tájékoztatás és tanácsadás	Pénzügyi tanácsadás	0	0	1	Bizik abban a képességében, hogy felismeri a megbízható tanácsadási forrásokat	1	0	0	1	0	0	1
471	4. A. pénzügyi környezet	4.3 Pénzügyi oktatás, tájékoztatás és tanácsadás	Pénzügyi kérdések megvitatása	1	0	0	Tudatában van annak, hogy milyen előnyökkel jár a pénzügyekről a megbízható személyek széles körével való beszélgetés	0	0	0	1	0	0	1
472	4. A. pénzügyi környezet	4.3 Pénzügyi oktatás, tájékoztatás és tanácsadás	Pénzügyi kérdések megvitatása	0	1	0	Nyíltan és őszintén beszél megbízható személyekkel a pénzügyekről	0	0	0	1	0	0	1
473	4. A. pénzügyi környezet	4.3 Pénzügyi oktatás, tájékoztatás és tanácsadás	Pénzügyi kérdések megvitatása	0	1	0	Megvitálja a releváns pénzügyi kérdéseket, amikor szakemberekkel beszél	0	0	0	1	0	0	1
474	4. A. pénzügyi környezet	4.3 Pénzügyi oktatás, tájékoztatás és tanácsadás	Pénzügyi kérdések megvitatása	0	0	1	Magabiztosan beszél másokkal a pénzügyekről	0	0	0	1	0	0	1

2. ábra Részlet a FinComp kompetenciakeret Excel-verziójából
 Forrás: EC/OECD-INFE pénzügyi kompetenciakeret felnőttek számára i. m.

7. Biztonság – pénzügyi csalások és átverések típusai, megelőzés, ellenőrzés stb. (Security – types of financial frauds and scams, prevention, control, etc.).¹⁸

Ezeket áttekintve megállapítható a tematikus kompatibilitás, azaz a hét kompetencia mindegyike besorolható az EU/OECD-INFE keretrendszerébe.

Könyvtári kompetenciasémák

Programok

Az *American Library Association* (ALA) több külső együttműködő partner bevonásával, de kiemelten a *FINRA Foundation* támogatásával komplex programot kínál a könyvtárak pénzügyi kultúra fejlesztésébe való bekapcsolódásába. 2014-ben jelent meg a *Financial Literacy Education in Libraries: Guidelines and Best Practices for Service* módszertani kiadványuk,¹⁹ de az *ALA Reference and User Services Association* (RUSA) *Financial Literacy Interest Group* (FLIG) blogja is naprakész ismereteket közvetít a témakörben.²⁰ A *Financial Literacy in Public Libraries: A Guide for Building Collections LibGuide* források (könyvek, weboldalak, adatbázisok) gyűjt és a könyvtárosoknak professzionális szakmai háttértámogatást biztosít.²¹ Ugyancsak a *FINRA Foundation* szakmai és anyagi hozzájárulásával futó *Smart Investing@Your Library* ALA-program nevezhető zászlóshajónak, amelynek menedzsmenteszközei (Manager tools) között számos, a könyvtárosok képzéséhez, a gyűjteményfejlesztéshez és a referenz kérdések megválaszolásához kapcsolódó vizsgálati anyagot találhatunk.²² A *New York Public Library Money Matters Pro* honlapja²³ a könyvtárosok, míg a *Money Matters* felülete²⁴ a használók edukációját célozza, jó gyakorlatként szintén irányműt jelent az USA könyvtári rendszerében. Szűkebb környezetünkben, a környező országok közül Bulgária, Lengyelország, Románia és Szlovénia együttműködésével pedig sikerrel zárult a *Finlit – A Model for Non-Formal Education of Adult Library Users* projekt.²⁵

A *Financial Literacy in Public Libraries LibGuide*-ban (könyvtári dokumentumok – állománygyarapítás) és a *Smart Investing@Your Library* (használóknak nyújtott képzések) honlapján felsorolt tématerületeket az 1. táblázatban hasonlítjuk össze. A témakörök metszetének az *Okosan a pénz-*

ze! portálon²⁶ követhető hazai országos stratégiai törekvésekkel²⁷ való összevetése is tanulságokkal szolgálhat a kompetenciafejlesztéshez:

- adók,
- bank,
- befektetés,
- biztosítás,
- felsőoktatási tanulmányok finanszírozása,
- fogyasztóvédelem,
- hitel, eladósodás,
- ingatlanvásárlás,
- költségvetés,
- nyugdíj-előtakarékosság,
- pénzügyek gyermekeknek,
- pénzügyi krízisek kezelése.

Az ALA és a *FINRA* az alapvető pénzügyi kompetenciákat (basic financial skills) fejlesztve, a jövedelemszerzés, a megtakarítás és a pénzköltés (earning, saving, and spending money) területén a 7 és 11 év közötti korosztály számára a *Thinking Money for Kids* utazókiállításból a COVID-19 miatt játékos számítógépes alkalmazást készített, megfelelve a manapság elvárásaként jelentkező gamifikációs kívánalmaknak.²⁸

1. táblázat Az ALA pénzügyi kultúra tématerületeinek összevetése a könyvtári gyűjtemények és a könyvtárhasználói képzések vetületében; Forrás: saját szerkesztés

<i>Financial Literacy in Public Libraries LibGuide (sources)</i>	<i>Smart Investing@Your Library (trainings)</i>
Banking	Banking Services and Saving
Budgeting	Basic Budgeting and Record Keeping
Consumer Protection and Fraud Prevention	Children and Money
Credit and Debt	Community Services for Those Facing Financial Hardship
Estate Planning	Consumer Credit
Family Finance	Consumer Protection and Fraud
Financial Literacy for Children	Financing College
Financing College	Homebuying
General Personal Financial Management	Income Taxes
Identity Theft	Insurance Fundamentals
Insurance	Investing
Investing	Retirement Planning
Managing Financial Hardship	Selecting Financial Professionals
Real Estate	
Retirement	
Saving and Spending	
Taxes	
Teen Finance	

Külföldi képzések

A köznevelést²⁹ követő felsőfokú képzésben, a graduális vagy posztgraduális egyetemi oktatásban jellemzően a vállalkozások, illetve az üzleti élet információs támogatása jelenik meg. Az ALA-FINRA Smart Investing@Your Library programja esetében azonban találtunk komplex támogató rendszert a személyes pénzügyek témakörében könyvtárosoknak szóló továbbképzésre (a COVID-19 alatt e-learning formában), melynek tématerületeit a 3. ábrán tanulmányozhatjuk.

A könyvtár- és információtudományi képzés globális szintű megerősítésén dolgozik az IFLA BSLISE (*Building Strong Library and Information Science Education*).³⁰ A *The Association for Library and Information Science Education* (ALISE) a *Journal of Education for Library and Information Science* (JELIS) szakfolyóiratában közli a legújabb oktatási trendeket. Az USA-ban az ALA akkreditálja a könyvtárosképző mesterprogramokat, melyek tanterveiben – a nemzetközi szaksajtóban frissen megjelent vizsgálatunk alapján³¹ – számottevő az üzleti információs vonatkozású tárgyak jelenléte. Az ALA-hoz köthető szakirodalom,^{32,33} az ALA RUSA BRASS *Business Reference Essentials*³⁴ is katalizálja a könyvtá-

rosok kompetenciafejlesztését: gazdag linkgyűjteménnyel, *Business Reference* (BizRef101) tréningekkel, *Academic BRASS* sorozattal, a *Business Research Competencies*³⁵ útmutató közzétételével. Utóbbi két vetületben azonosítja a kompetenciákat:

1. Alapvető kompetenciák (Foundational competencies)
 - üzleti információs környezet (Business information environment);
 - üzleti kutatási stratégiák és módszerek (Business research strategies and techniques).
2. Tematikus kompetenciák (Topical competencies)
 - tudományági kutatás (Disciplinary research);
 - cég- és szervezeti kutatás (Company and organization research);
 - iparági kutatás (Industry research);
 - piackutatás (Market research);
 - pénzügyi kutatás (Finance research);
 - gazdasági és regionális kutatás (Economic and regional research);
 - reklámkutatás (Advertising research);
 - számviteli és könyvvizsgálati kutatás (Accounting and auditing research);
 - jogi kutatás (Legal research);
 - adózással kapcsolatos kutatás (Tax research).

3. ábra A Smart Investing@Your Library könyvtáros továbbképzési témakinálata

Forrás: American Library Association, Smart Investing@Your Library i. m. <https://smartinvesting.ala.org/staff-training/on-line-self-paced-reference-course>

Hangsúlyozzuk, hogy a vállalkozásokat támogató programok csak a személyes pénzügyeik terén tudatos célcsoport számára lehetnek igazán hatékonyak. A gazdaságfejlesztésben egymásra épülő tevékenységek összegezve:

1. a digitális műveltség fejlesztése;
2. a pénzügyi kultúra fejlesztése;
3. a vállalkozásindítás támogatása, a vállalkozásfejlesztés.

Európában a képzőhelyek legszélesebb körű összefogását a BOBCATSSS (korábban: *European Association for Library and Information Education and Research*, EUCLID) testesíti meg. A Bologna Nyilatkozat hatására végbement tantervi átalakítások miatt megszületett *European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education* megannyi pontján felveti a könyvtár- és információtudományi képzés, valamint a pénzügyi, üzleti témák kapcsolatának szükségességét.³⁶ A könyvtárosképző intézmények tanterveiben ennél fogva – eltérő mértékben ugyan, de – általában megtalálhatók a gazdasági kompetenciákat fejlesztő (kötelező, kötelezően választható vagy fakultatív) kurzusok.

Hazai képzések

A magyarországi könyvtárosképzésben^{37,38} az 1990-es évektől, a rendszerváltástól jelentek meg elsősorban az üzleti életet támogató oktatási akciók.³⁹ A hatályos (jelen tanulmány írásakor ismét átalakítás alatt álló⁴⁰), szakmai konszenzussal létrehozott^{41,42,43} képzési és kimeneti követelményekben⁴⁴ mind az informatikus könyvtáros alapszakon (BA, Magyar Képesítési Keretrendszer 6. szint, végzettség: informatikus könyvtáros⁴⁵), mind a könyvtár- és információtudomány mesterszakon (MA, Magyar Képesítési Keretrendszer, 7. szint⁴⁶) azonosíthatók a pénzügyekre és a gazdaságfejlesztésre irányuló tanulási eredmények (tudás, képesség, attitűd, autonómia és felelősség). Ezek közül a közvetlenül és a közvetetten relevánsakat a 2. táblázatban gyűjtöttük össze (a kiválasztottakon kívül természetesen még további kompetenciák is érintetik a témakört). A BA oszlopban kialakult számbeli dominanciát elsősorban az indokolja, hogy míg a BA szint 180, addig az MA 120 kreditnyi kompetenciát fed le (6, illetve 4 félév alatt).

A kompetenciák lenyomata a tantárgyak szintjén is megfigyelhető: az *Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar (ELTE BTK) Könyv-*

2. táblázat Pénzügyi tudatosságot fejlesztő közvetlen és közvetett tanulási eredmények az informatikus könyvtáros BA, valamint a könyvtár- és információtudományi MA képzési és kimeneti követelményeiben

Forrás: Innovációs és Technológiai Minisztérium, A felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések, valamint hitéleti képzések a 2022/23-as tanévtől alkalmazandó képzési és kimeneti követelményei i. m.

tanulási eredmény	informatikus könyvtáros alapképzés	könyvtár- és információtudomány mesterképzés
tudás	Ismeri a könyvtári szakterület működését meghatározó társadalmi, strukturális, gazdasági, politikai és technológiai folyamatok legfontosabb tényezőit.	Ismeri és érti azokat a hazai, európai és nemzetközi stratégiákat, irányelveket, jogi normákat, amelyek meghatározzák a könyvtár- és információtudomány aktuális kérdéseit, és kijelölik a könyvtárak szerepét az oktatási, képzési, kutatási és fejlesztési környezetben.
	Átfogóan ismeri a hazai és európai uniós könyvtári, információs és információgazdasági stratégiákat, jogi szabályozásokat, intézményrendszereket, programokat.	Elmélyült ismeretekkel rendelkezik az információs és tudástársadalom, a szolgáltatásfejlesztés és szervezeti tudásmenedzsment, a kutatási és gazdasági szféra információs támogatása, a tudásdisszemináció, a tudás-előállítás, a tudásreprezentáció hagyományos és modern formái, a könyvtárak működtetése, az informatikai rendszerek és alkalmazások használata és a tartalomszolgáltatással kapcsolatos szabályozás területén.
	Ismeri az információs műveltség és a digitális kompetencia fogalmi rendszerét, valamint birtokolja a fogalmi körbe tartozó ismeretek jelentős részét.	Ismeri és érti a könyvtári területtel szoros kapcsolatban lévő társtudományok, valamint a képzési, kutatási és fejlesztési környezetben betöltött könyvtári szerepvállalásból adódóan más tudományterületek alapvető fogalmi rendszerét, intézményrendszerét, összefüggésrendszerét, irányzatait.

tanulási eredmény	informatikus könyvtáros alapképzés	könyvtár- és információtudomány mesterképzés
tudás	Ismeri a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok könyvtári ellátásának alapvető módszereit és eszközeit.	Tisztában van a hazai és külföldi információforrások értékelésével, kiválasztásával, az egyes tudományterületek információs igényével és szokásaival.
	Ismeri az információ- és tudásszervezéssel kapcsolatos feladatai ellátásához szükséges kommunikációs, szervezési, marketing, kapcsolattartási és kapcsolatépítési, tervezési, projektvezetési, minőségirányítási, humánerőforrás fejlesztési alapfogalmakat, alapelveket.	Ismeri és érti azokat a hazai, európai és globális problémákat és trendeket az információs és tudástársadalom, az információs gazdaság területén, amelyek meghatározzák a könyvtártudományi gondolkodás alaptendenciáit is.
	Ismeri a könyvtári szakterület és határterületei információs igényének kielégítését szolgáló legfontosabb szakirodalmi forrásokat, ismeretszerzési és problémamegoldási módszereket.	Ismeri az információ gazdaságtanát, pénzügyi és jogi szabályozásának, valamint szabványosításának korszerű alapismereteit.
		Elmélyült ismeretekkel rendelkezik a felhasználóképzés módszertanáról és a könyvtár- és információtudományi elektronikus tananyagok előállításának technikai és módszertani követelményeiről.
képeség	Képes a munkája során megismert vagy feltárt tények alapos és részletes elemzésére, az eredményekből kibontható összefüggések feltárására, reális értékítéleteket alkot és az ezekből levonható következtetésekre építve önálló javaslatokat fogalmaz meg.	Képes a szakmai feladatok megoldása során az önálló elemzésre, az információhasználat eredményeinek értékelésére, kutatások végzésére és a különböző következtetések szintetizálására az információmenedzsment problémáinak megoldása érdekében.
	Eligazodik a könyvtári terület összefüggései, a könyvtári terület működését meghatározó folyamatok, hazai és európai uniós könyvtári, információs és információ-gazdasági stratégiák, jogi szabályozások, intézményrendszerek, programok között.	Képes a meglévő információk új szempontok szerinti feldolgozására, valamint új információk előállításával hagyományos és webes tartalomszolgáltatás nyújtására, szöveges és multimediális információk archiválására, adatbázisok tervezésére, létrehozására, karbantartására és közreadására, az átvethető külföldi szakmai megoldások adaptálására.
	Képes aktív szerepet vállalni a hagyományos és online közösségfejlesztésben, a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok esélynövelésében, valamint az élethosszig tartó tanulás támogatásában.	Képes az információelemzés és -tervezés módszereinek alkalmazására, a hatékony tájékoztatásra, a gazdasági, politikai, igazgatási, kulturális, tudományos és egyéb területeken jelentkező szakirodalmi információs igények magas szintű kielégítésére a hagyományos információforrások és a korszerű információs technológiák felhasználásával.
	Képes arra, hogy eligazodjon a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok számára nyújtott szolgáltatások, a gyakorlat által felvetett konkrét problémák és a lehetséges megoldási modellek, jó gyakorlatok között.	Képes piacképes könyvtári szolgáltatások szervezésére, menedzselésére, működtetésére, minőségbiztosítására és folyamatos fejlesztésére, innovációra, a megfelelő gyakorlati és menedzsmenttechnikák alkalmazására a fenntartókkal, piaci szereplőkkel és felhasználókkal való kapcsolatokban.
	Képes a felhasználókkal, a partnerekkel (könyvkiadók, könyvtárak, könyvterjesztők, adatbázis-szolgáltatók, informatikai fejlesztők, egyéb közgyűjtemények, kulturális és oktatási intézmények), valamint a fenntartókkal való kapcsolattartáshoz szükséges szóbeli, írásbeli kommunikációra, és ezeknek a képességeknek a fejlesztésére.	Képes a különböző típusú könyvtárakban, szaktájékoztatói és dokumentációs intézményekben, valamint az üzleti szférában az egyes szaktudományok területén magas szintű, önálló gyűjteményszervező, feldolgozó, rendszerező, tájékoztató munka végzésére magyar és idegen nyelven.
		Képes a könyvtári munkafolyamatok végrehajtásában történő hatékony közreműködésre, irányításra, eredményesen együttműködik az intézményen belüli és kívüli partnerekkel.
		Képes használóképző tanfolyamok tartására és elektronikus tananyagok elkészítésére.

tanulási eredmény	informatikus könyvtáros alapképzés	könyvtár- és információtudomány mesterképzés
attitűd	Együttműködési készséggel, empátiával fordul a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok felé, és azonosul a könyvtárak szerepvállalásával a társadalmi esélyegyenlőtlenségek mérséklésében.	Kezdeményező és nyitott a szakmai innovációs törekvések irányába, támogatja és alkalmazza azokat, amelyek illeszkednek az intézményi és szakmai stratégiákhoz.
	Elkötelezett a lakosság legkülönbözőbb csoportjait érintő digitális kompetenciafejlesztés területén.	Kellő motivációval rendelkezik a változó társadalmi igények felismerésére, reflexiójára, a folyamatos önképzésre, az életen át tartó tanulásra.
	Törekszik az információs társadalomban eligazodni tudó kritikus gondolkodásmód kialakítására.	
	Munkáját siker- és szolgáltatásorientáltság jellemzi annak érdekében, hogy a magas szintű szolgáltatások eredményeként erősödjön a könyvtárak társadalmi elismertsége és elfogadottsága.	
	Nyitott a könyvtári innováció minden formája iránt, befogadó és egyben kritikus a könyvtári munkát érintő elméleti, gyakorlati és módszertani újításokkal szemben.	
	Elfogadja és alkalmazza a mindennapok könyvtári gyakorlatában igazolt megoldásokat, él a szakmai továbbképzés minden formális és informális lehetőségével.	
autonómia és felelősség	Szűkebb szakmai területén, személyes felelősségi körében önálló és kezdeményező szerepet vállal abban, hogy a társadalomban kialakult könyvtárkép egyre pozitívabbá váljon.	Bekapcsolódik kutatási és fejlesztési projektekbé, a projektszereplőként a cél elérése érdekében autonóm módon, a csoport többi tagjával együttműködve mozgósítja elméleti és gyakorlati tudását, képességeit.
	Felelősen vesz részt a könyvtári területen is egyre általánosabbá váló csoportmunkában. Erős érdekérvényesítésre képes a projektek sikeres végrehajtása érdekében.	Különböző bonyolultságú és különböző mértékben kiszámítható kontextusokban a módszerek és technikák széles körét alkalmazza önállóan a gyakorlatban.
	Kiváló szervező- és kezdeményező-készséggel rendelkezik, amelyet hatékonyan képes kamatoztatni a könyvtári közösségkapcsolatok és pályázati projektek területén.	

tár- és Információtudományi Intézetének a 3. táblázatban szemléltetett oktatási programjainak^{47,48} tanegységei különösen igazolják a kutatásunkhoz közvetlenül illeszkedő kompetenciák jelenlétét. A könyvtárostánár osztatlan tanárképzés (10 és 11 félév) pénzügyi tudatosságot katalizáló tantárgyi kínálata megegyezik a könyvtár- és információtudomány mesterszakéval, így azt külön nem tüntettük fel a táblázatban. (A tanárképzés jellegéből fakadóan a tanulási eredmények ugyan némiképp eltérnek, speciálisak, de lényegükben követik a 2. táblázatban szereplőket.⁴⁹) Megállapítható, hogy az ELTE könyvtárosképzésének curriculumában hangsúlyosan jeleníti meg nemcsak a vállalkozói információkat, de a személyes pénzügyeket is.⁵⁰

A kompetenciafejlesztés mérésének mérföldköve az egyes képzési szintek tanulási eredményeinek elsajátítását tanúsító záróvizsga. Az informatikus könyvtáros BA információ- és tudásmenedzs-

ment specializációjának alábbi tételsora a számonkérésben is alátámasztja a 2. táblázatban felsorolt, de különösen a 3. táblázat tanegységei által fejlesztett kompetenciák tételes jelenlétét:

- Felhasználói igény- és piacfelmérések módszerei, azok lebonyolítása, értékelése, a kapott eredmények felhasználása. A versenytársfigyelés fogalma, eszköztára.
- Gazdálkodó szervezetek tipizálása. Egyéni és társas vállalkozási formák. A nonprofit és költségvetési szervezetek tulajdonságai. Cégalapítás, cégeljárás Magyarországon.
- A nemzetgazdaság és a gazdálkodó szervezetek működési mechanizmusa. Alapdokumentumok formai és tartalmi kellékei, legfontosabb kritériumai: alapító okirat, bevételi- és költségterv, mérleg és eredménykimutatás, árajánlat, szerződés stb.

3. táblázat A pénzügyi tudatosságot közvetlenül fejlesztő tantárgyi kínálat kompetenciái az ELTE BTK könyvtárosképzéseiben (2022/2023. tanév); Forrás: ELTE BTK LIS, Oktatás i. m.

informatikus könyvtáros alapképzés (6 félév)	könyvtár- és információtudomány mesterképzés (4 félév)	könyvtártudomány doktori (PhD) program (8 félév)
Gazdasági, vállalkozói, jogi alapismeretek*	Gazdasági ismeretek***	Doktori speciálkollégium***
Üzleti információ 1.*	Piacgazdaság és könyvtárügy az információs társadalomban**	
Üzleti információ 2.*	Üzleti információ és pénzügyi kultúra***	
Üzleti kommunikáció*	Forrásszerzési, pályázatkészítési műhelymunka***	
Gazdasági szakirodalmi információ*		
Üzleti levelezés, helyesírás*		

Jelmagyarázat: * információ- és tudásmenedzsment specializáció, kötelező; ** kötelező törzstárgy; *** szabadon választható tárgy

- Információs vállalkozások marketingstratégiája, marketing-mixe. Az ingyenes szolgáltatás fogalma, a térítéses szolgáltatások árképzése.
- Belső és külső pr lehetőségek, üzleti kommunikáció, etikett és protokoll jelentősége a térítéses információszolgáltatások, az információs tanácsadói munka területén. Forrásszerzés – pályázat, lobbitevékenység.
- Az üzleti információ típusai, azok sajátosságai és forrásai. Legjelentősebb hazai és nemzetközi üzleti tartalomszolgáltatók ismertetése, minősítése.
- Céginformációs rendszerek Magyarországon és nemzetközi viszonylatban. A céginformáció szintjei, forrásai, szolgáltatói.
- A felhasználói minőség fogalma, a minőségbiztosítás szerepe és lényege az információszolgáltatásokban. Kockázatelemzés, prevenció, konfliktuskezelés: a válság- és krízismenedzsment alapjai.
- Könyvtárak az üzleti (térítéses) információk közvetítésében. Magyarországi történeti áttekintés, jelenlegi helyzetkép, jövőbeli fejlesztési irányok, sikeres külföldi példák.
- A multifunkciós könyvtár modellje – a 21. század információs szakemberével szemben támasztott alapkövetelmények: környezeti tényezők elemzése és az azokra adott lehetséges válaszok ismertetése.⁵¹
- A magyarországi könyvtári rendszer fejlesztési irányai nemzetközi kontextusban.
- A non-business szervezetek menedzsmentje és marketingje.
- A közgyűjtemények társadalmi hasznosságának és finanszírozásának összefüggései, modellértékű kezdeményezések.
- Az eredményes könyvtárvezetés és -működtetés feladatrendszer, piacgazdasági környezetben elvárt kompetenciái.
- A pénzügyi kultúra és a vállalkozásfejlesztés támogatása, mint könyvtári funkció.⁵²

Könyvtáros pénzügyi kompetenciaterkép

A pénzügyi kultúra fejlesztésének könyvtári eszközökkel történő támogatásában vitathatatlanul főszerep jut a könyvtárosok kompetenciafejlesztésének. Figyelemmel a *National Impact of Library Public Programs Assessment* (NILPPA) eredményeire,⁵³ végül summázzuk azokat a törzskompetenciákat, amelyek kutatásaink és felsőoktatási tapasztalataink alapján feltétlenül szükségesek a hatékony könyvtárosi munkához.

Nemzetgazdaságot közvetlenül fejlesztő, egymásra épülő (kemény) tématerületi kompetenciák, melyek részletesen kifejtve megjelennek akár az OECD globális, akár az ALA – közleményünkben elemzett – szakmaspecifikus kompetencialeltáraiban:

1. digitális műveltséggel (digital literacy) összefüggő;
2. pénzügyi műveltséghez (financial literacy) kapcsolódó;
3. üzleti/vállalkozói (business/entrepreneurship).

Ugyanez mondható el a könyvtár- és információtudomány mesterképzés következőkben felsorolt öt szóbeli záróvizsga-tételéről is (a képzés nem tartalmaz specializációt):

Járolékos (puha) közvetett könyvtáros kompetenciák:

1. forrásismereti (familiarity with sources);
2. keresési (searching);
3. használókkal és külső partnerekkel való együttműködési (cooperation with users and external partners);
4. forrásszerzési (fundraising);
5. tanulási (learning, life long learning);
6. időgazdálkodási (time management);
7. etikai (ethics);
8. adaptációs, programszervezői (adopting best practices, event planning);
9. alkalmazkodási, konfliktuskezelési (adaptability, conflict management).

A kompetenciák és tanulási eredmények természetesen csak elméleti síkon léteznek, míg gyakorlati alkalmazásukra nem kerül sor. A könyvtáros diplomával rendelkezők keresettek a munkaerőpiacon, s ha pályaelhagyásra kényszerülnek, mindenképp a versenyszférában találnak munkahelyre.⁵⁴ Ez egyértelműen alátámasztja a képzés piacképességét, melyhez minden bizonnal hozzájárulnak az élet minden területén ma már nélkülözhetetlen pénzügyi és vállalkozói kompetenciákat fejlesztő egyetemi stúdiumok.

Készült a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, valamint a Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-22-5 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával.

Irodalom

- 1 Kiszl, P., Winkler, B. *Könyvtárak és a pénzügyi kultúra. 1. rész. Keretrendszer*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 69(7), p. 342–357, 2022.
<https://doi.org/10.3311/tmt.13186>
- 2 Uo. p. 350.
- 3 IFLA, *Library Map of the World*, Elérhető: <https://librarymap.ifla.org> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 4 Kiszl, P. *The financial literacy competency map of librarians*, In: EDULEARN22 Proceedings, 14th International Conference on Education and New Learning Technologies, p. 6209–6218, IATED, 2022, ISBN: 978-84-09-42484-9.
<https://doi.org/10.21125/edulearn.2022.1465>
- 5 OECD, *Recommendation of the Council on Financial Literacy*, OECD/LEGAL/0461, 2020. p. 6. Elérhető: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0461> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 6 OECD, *Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness*, 2005. p. 4. Elérhető: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/35108560.pdf> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 7 OECD, *Financial competence framework for adults in the European Union*, Elérhető: <https://www.oecd.org/finance/education/financial-competence-framework-for-adults-in-the-european-union.htm> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 8 OECD, *A felnőttekre vonatkozó közös EU/OECD-INFE pénzügyi kompetenciakeret (FinComp) kísérő indoklás*, p. 2. Elérhető: https://www.oecd.org/finance/education/220111-financial-competence-framework-adults-notesandtables_zipfolder.zip (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 9 European Commission, *DigComp*, Elérhető: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/digcomp_en (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 10 European Commission, *The European Entrepreneurship Competence Framework (EntreComp)*, Elérhető: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1317&langId=en> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 11 OECD, *OECD/INFE Core competencies framework on financial literacy for MSMEs*, 2018. Elérhető: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/OECD-INFE-core-competencies-framework-on-financial-literacy-for-MSMEs.pdf> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 12 OECD, *G20/OECD INFE Core competencies framework on financial literacy for adults*, 2016. Elérhető: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/Core-Competencies-Framework-Adults.pdf> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 13 OECD, *OECD/INFE Core competencies framework on financial literacy for youth*, 2015. Elérhető: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/Core-Competencies-Framework-Youth.pdf> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 14 European Union/OECD, *Financial competence framework for adults in the European Union, Excel data*, 2022. Elérhető: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/EU-OECD-Financial-Competency-Framework-for-Adults-Excel.xlsx> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 15 Európai Unió/OECD, *EC/OECD-INFE pénzügyi kompetenciakeret felnőttek számára*, 2022. Elérhető: https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/220111-financial-competence-framework-adults-tools_zipfolder.zip (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 16 Oktatási Hivatal, *PISA (Programme for International Student Assessment)*, Elérhető: <https://www.oktatas.hu/koznevel/merek/pisa> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)

- 17 OECD, *PISA 2018 Results (Volume IV): Are Students Smart about Money?*, Paris, OECD Publishing, 2020. <https://doi.org/10.1787/48ebd1ba-en>
- 18 Alliance for Financial Inclusion, *The Financial Competency Matrix for Adults: A Policy Framework*, 2020. Elérhető: https://www.afi-global.org/wp-content/uploads/2020/07/AFI_ECAPI_MATRIX_F_AW_digital-v2.pdf (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 19 American Library Association, *Financial Literacy Education in Libraries: Guidelines and Best Practices for Service has been created by a working team drawn from the Business Reference and Services Section (BRASS) of RUSA, under the direction of an advisory group of experts in financial literacy*, 2014. Elérhető: http://www.ala.org/rusa/sites/ala.org.rusa/files/content/FLEGuidelines_Final_September_2014.pdf (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 20 American Library Association, *Programming Librarian. A website of the American Library Association Public Programs Office*, Elérhető: https://programminglibrarian.org/blogs?library_type=All&topic=1852&target_audience=All (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 21 American Library Association, *Financial Literacy in Public Libraries: A Guide for Building Collections*, Elérhető: <https://libguides.ala.org/finra-ore/personalfinance> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 22 American Library Association, *Smart Investing@Your Library*, Elérhető: <https://smartinvesting.ala.org>
- 23 New York Public Library, *Money Matters Pro*, Elérhető: <https://sites.google.com/a/nypl.org/money-matters/home> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 24 New York Public Library, *Money Matters*, Elérhető: <https://www.nypl.org/help/getting-oriented/money-matters-flc> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 25 Bon M. et al. *Financial literacy in the library – A model for non-formal education of adult library users. Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego (FRSI)*, Poland Global Libraries Bulgaria Foundation (GLBF), Bulgaria National and University Library, Slovenia Biblioteka Judeteana Ovid Densusianu Hunedoara, Romanija (BJHD), 2021. Elérhető: https://finlit.eu/edu/pluginfile.php/31/mod_page/content/23/EN_FINLIT_Model.pdf (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 26 Pénzügyminisztérium, *Okosan a pénzzel!*, Elérhető: <https://www.okosanapenzzel.hu> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 27 Magyar Kormány, *Pénzügyi tudatosság fejlesztésének stratégiája*, Elérhető: <https://www.okosanapenzzel.hu/Media/Default/ASZ-videok/Penzugyi%20tudatosság%20fejlesztésének%20stratégiája.pdf> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 28 American Library Association, *Thinking Money for Kids*, Elérhető: <https://tm4k.ala.org> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 29 Kiszl, P. *Pénzügyekben tudatos generációk – könyvtári támogatással? A fiatakorai pénzügyi nevelés nemzetközi és hazai programkörnyezete*, Könyv és Nevelés, 22(3–4), p. 7–35, 2020. Elérhető: https://www.epa.hu/03300/03300/00032/pdf/EPA03300_konyv_es_neveles_2020_3-4_007-035.pdf (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 30 Chu, Clara M. et al. *IFLA Guidelines for Professional LIS Education Programmes, International Federation of Library Associations and Institutions*, 2022. Elérhető: <https://repository.ifla.org/handle/123456789/1987> (Utolsó elérés: 2023. 05. 18.)
- 31 Bouaamri, A. et al. *Incorporating business courses into LIS programs in Hungary: An examination of ALA-accredited programs*, Heliyon, 9(5), e15676, 2023. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e15676>
- 32 Ross, C. *Making Sense of Business Reference: A Guide for Librarians and Research Professionals*, Second Edition, ALA Editions, 2019.
- 33 Snipes, G. et al. (szerk.) *Teaching Business Information Literacy*, ALA Editions, 2022.
- 34 American Library Association, *Business Reference Essentials*, Elérhető: <https://brass.libguides.com/businessreference> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 35 American Library Association, *Business Research Competencies*, 2019, Elérhető: <https://www.ala.org/rusa/sites/ala.org.rusa/files/content/resources/guidelines/business-research-competencies.pdf> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 36 Kajberg, L., Lørring L. (szerk.) *European Curriculum Reflections on Library and Information Science Education*, Royal School of Library and Information Science, 2005. Elérhető: <https://hdl.handle.net/1889/1704> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 37 Kiszl, P. *A könyvtár- és információtudományi képzés ökológiája*, Könyvtári Figyelő, 30(1), p. 9–40, 2020. Elérhető: https://epa.oszk.hu/00100/00143/00359/pdf/EPA00143_konyvtari_figyelo_2020_01_009-040.pdf (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 38 Kiszl, P. *A könyvtár- és információtudomány, valamint a könyvtárosképzés válaszai a gazdasági, társadalmi és technológiai kihívásokra*, In: Kiszl, P., Boda Gáborné Köntös N., Valóságos könyvtár – könyvtári valóság. Könyvtár- és információtudományi tanulmányok 2020, p. 57–74., ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézet, 2021, ISBN: 978-963-489-268-7. <https://doi.org/10.21862/vkkv2020.57>
- 39 Kiszl, P. *Business – informatikus könyvtáros hallgatóknak. A vállalkozói, üzleti információ oktatása a könyvtárosképzésben*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 51(11), p. 484–494, 2004. Elérhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/1656> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 40 Magyar Rektori Konferencia, *RRF-2.1.1-21 A felsőoktatási képzések ágazati modernizációja*. Elérhető: <http://www.mrk.hu/a-felsooktatasi-kepzesek-agazati-modernizacioja> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 41 Kiszl, P. *Ízlik-e a bolognai? A többciklusú informatikus könyvtárosképzés eddigi tapasztalatai*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57(1), p. 3–14, 2009. Elérhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/7651> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)

- 42 Kiszl, P. *Újratervezés a könyvtárosképzésben*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 62(11–12), p. 399–414, 2016. Elérhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/605> (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 43 Kiszl, P. *Könyvtártudomány 2017-től – a katedra szemszögéből*, Könyv és Nevelés, 19(1), p. 26–37, 2017. Elérhető: https://epa.oszk.hu/03300/03300/00009/pdf/EPA03300_konyv_es_neveles_2017_1_026-037.pdf (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 44 Innovációs és Technológiai Minisztérium, *A felsőoktatási szakképzések, az alap- és mesterképzések, valamint hitéleti képzések a 2022/23-as tanévtől alkalmazandó képzési és kimeneti követelményei*, Magyarország Kormánya, 2022. Elérhető: <https://cdn.kormany.hu/uploads/document/5/55/557/5571bfebf0ecbc7e4ba775b0e875832b6977b583.pdf> (Utolsó elérés: 2023. 05. 18.)
- 45 Oktatási Hivatal, *Magyar Képesítési Keretrendszer, informatikus könyvtáros*, Elérhető: <https://www.magyarkepeses.hu/kereso!/MKP/index.php/qualification?id=682&title=informatikus+k%C3%B6nyvt%C3%A1ros&eqfLevel=1-8> (Utolsó elérés: 2023. 05. 18.)
- 46 Oktatási Hivatal, *Magyar Képesítési Keretrendszer, okleveles informatikus könyvtáros*, Elérhető: <https://www.magyarkepeses.hu/kereso!/MKP/index.php/qualification?id=1360&title=informatikus+k%C3%B6nyvt%C3%A1ros&eqfLevel=1-8> (Utolsó elérés: 2023. 05. 18.)
- 47 ELTE BTK, *Képzések, tanegységlisták, záróvizsga-követelmények*, Elérhető: <https://www.btk.elte.hu/content/kepzesek-tanegyseglistak-zarovizsga-kovetelmenyek.t.5429?m=366> (Utolsó elérés: 2023. 05. 18.)
- 48 ELTE BTK LIS, *Oktatás*, Elérhető: <http://lis.elte.hu/OKTATAS/index.html> (Utolsó elérés: 2023. 05. 18.)
- 49 *1. melléklet a 64/2021. (XII. 29.) ITM rendelethez. A tanárképzés általános képzési és kimeneti követelményei*, Magyarország Kormánya, 2021. Elérhető: <https://magyarkozlony.hu/dokumentumok/c37963c964d76a72e66f4ca6deef268a4c043c90/letoltes> (Utolsó elérés: 2023. 05. 18.)
- 50 Kiszl, P. *Pénzügyi kultúra a könyvtár- és információtudományi képzésben*, Képzés és Gyakorlat, 20(1–2), p. 98–109, 2022. <https://doi.org/10.17165/TP.2022.1-2.9>
- 51 ELTE BTK, *Társadalomtudomány képzési ág (BA) Informatikus könyvtáros alapszak, 2019-től nappali tagozatra felvett hallgatóknak*, Elérhető: <https://btk.elte.hu/dstore/document/6059/informatikus%20konyvtaros%20nappali%20BA%20%202019.pdf> (Utolsó elérés: 2023. 05. 18.)
- 52 ELTE BTK, *Könyvtártudomány mesterképzési szak*, Elérhető: https://btk.elte.hu/dstore/document/3547/MA_k%C3%B6nyvt%C3%A1rtudom%C3%A1ny_2019_ZV_v%C3%A9gleges.pdf (Utolsó elérés: 2023. 05. 18.)
- 53 Sheppard, B. et al. *National Impact of Library Public Programs Assessment: Phase 1, A White Paper on the Dimensions of Library Programs & the Skills and Training for Library Program Professionals*, New Knowledge Publication #IML.074.207.07. American Library Association & New Knowledge Organization, 2019. Elérhető: https://nilppa.org/wp-content/uploads/2019/06/NILPPA_Phase-1-white-paper.pdf (Utolsó elérés: 2023. 02. 10.)
- 54 Oktatási Hivatal, *Diplomán túl*, Elérhető: <https://www.diplomantul.hu> (Utolsó elérés: 2023. 05. 18.)

Beérkezett: 2023. május 25.

Kiszl Péter

habilitált egyetemi docens,
az ELTE BTK Könyvtár- és Információtudományi Intézetének igazgatója,
Információtudományi és Könyvtártudományi Tanszékének,
Könyvtártudományi doktori programjának vezetője.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2992-295X>

E-mail: kiszl.peter@btk.elte.hu

Webarchiválás a nemzeti könyvtárban

Helyzetkép hat év után

Drótos László

A cikk a digitálisan születő kultúra, azon belül a webtartalom megőrzésének kérdéseivel foglalkozik. A szerző az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) webarchívumának elmúlt hat évi tapasztalatai alapján mutatja be, hogy milyen döntéseket kell hozni a gyűjtőkör kialakítása során, miért fontos a „born digital” dokumentumok gyűjtése, milyen feladatai vannak ezen a téren a különböző szervezeteknek és intézményeknek, elsősorban a közgyűjteményeknek. Az írás második fele az OSZK-ban folyó webarchiválás jelenlegi gyakorlatát ismerteti, végül pedig kitér a lehetséges jövőbeli feladatokra is. A cikk a székesfehérvári Vörösmarty Mihály Könyvtár „Távcső a történelemre” című konferenciáján 2023. április 24-én elhangzott előadás szerkesztett változata.

digitális kultúra, webarchiválás, hosszú távú megőrzés, nemzeti könyvtár

Mottó:

Internet örök,
Mély méltósággal őrzi
Adatok árnya.

Bevezetés

A mottóként használt haikut a ChatGPT mögött álló mesterséges intelligencia írta a digitálisan születő kultúra megőrzésének fontosságáról. Ha megpróbáljuk megérteni, hogy mire gondolt a „költő”, akkor két fontos gondolatot fedezhetünk fel ebben a három rövid sorban. Az első, hogy az internetes tartalom archiválása egyfajta örökkévalóságot biztosít az elsősorban valós idejű információmegosztásra tervezett és használt világhálónak. A vers második fele viszont arra hívja fel a figyelmet, hogy ez a médium valójában megőrizhetetlen, csak halvány vetületét tudjuk eltenni annak a hatalmas adattömegnek, ami az interneten folyamatosan keletkezik, megváltozik és eltűnik.

Az Országos Széchényi Könyvtár 2017-ben kezdett el foglalkozni a webarchiválással és ennek a cikknek az írásakor éppen az első hat év során szerzett tapasztalatok összegzése, a kialakult infrastruktúra és munkafolyamatok újratervezése zajlik. Az alábbiakban ezekről lesz szó, kiegészítve egy rövid kitekintéssel a többi *born digital* műfajra is.

Mit?

A digitális információhordozókon, legyen szó az olyan kézbe fogható eszközökről, mint az optikai-, a mágneses- és a flash-elvű tárolók, vagy pedig az internet felhőjében levő szerverekről, nagyon sokféle műfaj található – ez az egyik fő nehézség a digitális megőrzésben. Már a csoportosítás sem egyszerű, mert egy dokumentumon belül is keveredhet mondjuk szöveg, videó és programkód, gondoljunk csak egy Prezi-ből exportált prezentációra. Az itt következő listában a legjellemzőbb tulajdonság szerint vannak rendezve az ismertebb típusok, de természetesen mindig lehetnek kivételek, mert például a blog eredetileg egy naplószerű szöveges műfaj, de vannak már kizárólag képeket közlő blogok is. És persze mindegyik kategória folytatható további – esetleg még meg sem született – műfajokkal, ezt jelzi a három pont a sorok végén.

- Írott kommunikáció: **elektronikus levél**, azonnali üzenet, **internetes fórum**, **tweet** ...
- Írott dokumentum: **szövegfájl**, **e-könyv**, **e-folyóirat**, **blog**, **wiki** ...

- Adathalmaz: táblázat, adatbázis, strukturált szövegfájl ...
- Kép: **digitális fotó**, számítógépes grafika és animáció, **infografika**, mém, térkép ...
- Videó: **rögzített felvétel** (pl. vlog), élő közvetítés, videokonferencia ...
- Hang: **rögzített felvétel** (pl. **podcast**), élő közvetítés (pl. online rádió) ...
- Térhatású: 3D modell, VR játék, metaverzum ...
- Program: operációs rendszer, felhasználói szoftver, mobil applikáció, számítógépes játék, forráskód ...
- Vegyes: **honlap**, **hírportál**, **virtuális kiállítás**, **közösségi média**, digitális műalkotás, **prezentáció**, e-learning tananyag ...

A **kivastagított** műfajok digitális megőrzésével már van valami tapasztalatunk az OSZK-ban, de csak a **dólt betűsek** esetében mondhatjuk el, hogy több éve foglalkozunk a gyűjtésükkel, feldolgozásukkal és szolgáltatásukkal a Magyar Elektronikus Könyvtár, az Elektronikus Periodika Archívum és Adatbázis, a Digitális Képtárház, valamint az OSZK Webarchívum keretében. (Az első háromnál fontos megjegyezni, hogy az eleve digitális formában készült dokumentumok mellett sok digitalizált anyagot is tartalmaznak, így ezek hibrid gyűjtemények.)

A fejezetcímben szereplő „mit archiváljunk?” kérdésre a gyűjtőkör definiálásával adhatunk választ, melyben a gyűjteni szándékozott műfaj vagy műfajok mellett számos egyéb szempontot is rögzíteni kell. Ilyen lehet például a téma, a nyelv, a formátum, a minőség, a nyilvánossági és veszélyeztetettség szint, vagy akár a megcélzott felhasználói kör. Megfogalmazhatunk kizáró szabályokat is, például, hogy vírusos fájlokat vagy spamet nem archiválunk (bár akár ezek is érdekes kutatási források lehetnek). Dönteni kell továbbá arról, hogy egy digitálisan született mű esetében megelégszünk-e csak a tartalom eltárolásával, vagy szeretnénk a formát, az eredeti külalakot is megőrizni, sőt akár az interaktív funkciókat is működőképes állapotban tartani, és esetleg az eredeti dokumentum időbeli változását is lekövetni valahogyan? Webes tartalmak esetében a környezet megőrzése is eldöntendő kérdés. Mit kezdünk az oldalakra beágyazott vagy belinkelt elemekkel, az automatikusan ajánlott további

forrásokkal, a reklámokkal, a kommentekkel és lájkokkal? Minél teljesebb és hűségesebb másolatokra törekszünk, annál nagyobb lesz a feladat technikailag és sokszor élőmunka szempontból is.

A hosszabb időtávú – akár csupán pár évtizednyi – megőrzésnél felmerülhet az elavuló formátumok problémája is. Néhány ilyennel már mi is találkoztunk az elektronikus könyvtár és a webarchívum története során (*DOC, LIT, DjVu, Flash Video, SilverLight, Java applet*). Ilyen esetben háromféle megoldás jöhet szóba: vagy időállóbb formátumra kell konvertálni a fájlokat, vagy meg kell őrizni az eredeti környezetet (akár az operációs rendszer, sőt az azt futtató hardver szintjéig), vagy emulálni kell azt az eszközt, amivel a dokumentum annak idején megjeleníthető volt. Utóbbi a webarchívumok esetében elsősorban a böngészőt jelenti, és vannak is ilyen rendszerek (pl. a felhőszolgáltatásként és saját gépre telepíthető formában is létező Conifer).

A digitális dokumentumok és esetleg a technikai környezet megőrzése mellett a metaadatok előállítás és biztonságos tárolása is nagyon fontos, hogy értelmezhető legyen az archívumban levő sok giga- vagy terabájt.

A nemzeti könyvtárban a 2021. január 1-én életbe lépett 626/2020 számú kormányrendelet alapján folyik a webhelyek archiválása. 2022 nyarán az OSZK megújuló Gyűjtőköri Szabályzatához írt szövegjavaslatban definiáltuk a „born digital hungarikum” fogalmát és azon belül a gyűjtendő műfajok körét, beleértve a webarchívum feladatait is. Utóbbihoz készítettünk egy önálló, 10 oldalas szabályzatot is, amiben részletesebben meghatároztuk az egyes tartalomtípusok és részgyűjtemények válogatási elveit, valamint a velük kapcsolatos munkafolyamatokat.

„Az OSZK webarchívumának gyűjtőkörébe tartozik a magyar webtérben létező vagy valaha létezett, nyilvánosan közzétett digitális tartalmak összessége, beleértve tehát azokat is, amelyek már az élő weben nem elérhetők, de valahol még megőrződtek.

A magyar webtér – nyelvtől és tulajdonostól függetlenül – kiterjed a .hu tartomány alá bejegyzett doméneken és aldoméneken lévő webhelyekre, valamint a külföldi és nemzetközi legfelső szintű domének alatt magyar természetes vagy jogi személyek által létrehozott webes tartalmakra,

továbbá minden olyan oldalra a weben, amelyet magyar célközönségnek (is) szánnak, vagyis magyar nyelvű vagy magyar vonatkozása van. Nyilvánosan közzétettnek minősül minden olyan digitális tartalom, melyet az előállítója bárki számára online elérhetővé tett, beleértve a regisztrációt vagy előfizetést igénylő szolgáltatásokat is. Nem tartozik viszont ebbe a körbe a magáncélra, vagy csak adott kör (pl. csoport, szervezet, intézmény) tagjai számára az internetre vagy intranetre feltöltött tartalom. Ilyeneket a webarchívum aktívan nem gyűjt, de beadás esetén ezeket is befogadja.”¹

Miért?

A számítógépekkel és mobil eszközökkel ellátott társadalmakban az internet mindig és mindenütt jelenlevőnek tűnik, ami egyrészt azt a hamis illúziót kelti, hogy ez mindig így is marad, másrészt, hogy ami oda felkerül, az többé nem tüntethető el. Ezért sokan nem értik, hogy miért van szükség a webarchiválásra, vagy ha vannak is mellette érvek, akkor miért nem elég erre a világ legrégebbi és legnagyobb gyűjteménye, az amerikai Internet Archive? Mi értelme van a nemzeti szintű webarchívumoknak és a még azoknál is jóval kisebb intézményi vagy magángyűjteményeknek?

Az interneten a fizikai világunk folyamatos leképezése zajlik, legyen szó globális eseményekről vagy jelentéktelen magánügyekről. Mivel számos műfaj csak digitális formában létezik, a világháló elterjedése óta eltelt három és a következő ki tudja még hány évtized dokumentálása szempontjából fontos lenne minél többet megőrizni ezekből a különleges információforrásokból, hogy a jelen és a jövő generációi értelmezni tudják azokat a dolgokat, melyek civilizációnknak ebben a fejlődési szakaszában történtek és történnek.

A digitális állományok sérülékenyek, könnyen törölhetők vagy megváltoztathatók szándékosan vagy véletlenül. Ha egy born digital dokumentum elveszett vagy megjeleníthetlenné vált, nem lehet újradigitalizálni, ellentétben az analóg hordozókról digitalizált anyagokkal, melyek újra előállíthatók – a technika előrehaladtával akár a korábbinál jobb minőségben is – mindaddig, amíg az eredetiből létezik legalább egy példány. Így súlyyodtak el a múltnak kútjában gyakorlatilag nyom

nélkül az 1970–1980-as évek és az 1990-es évtized első felének online világai: a telefonvonalas BBS-ek és a francia Minitel, a nálunk is népszerű X.25 és Bitnet hálózatok szolgáltatásai, valamint a korai internet FTP, Gopher és WAIS szerverei.

Egy másik, már a jelenben is súlyos probléma, hogy az internet egy olyan „világkönyvtár”, ami-ben nincs katalógus és nincs raktári jelzet, sem stabil lelőhely, így az online dokumentumok nem azonosíthatók be és nem hivatkozhatók biztonságosan. Ha egy vagy több *mementót* készítünk róluk, vagyis adott időpont(ok)ban lementjük őket, majd ezeket a mentéseket egyedi azonosítóval és néhány további metaadattal látjuk el, akkor már jobban hasonlítanak valódi könyvtári objektumokra. Az archivált tartalmak az élő webnél sokkal inkább alkalmasak tudományos publikációkban és tananyagokban való hivatkozashoz, vagy mondjuk bizonyítéknak vitás ügyekben.

Mivel az internetes tartalom eleve digitális, ezért számítógéppel közvetlenül feldolgozható, kutatható, rendkívül értékes „nyersanyag”. Ez a hatalmas információtömeg képezi az alapját a napjainkban zajló mesterséges intelligenciariobbanás mögött álló gépi tanuló rendszereknek. Nem véletlen, hogy e cikk írásakor a világ tíz legértékesebb vállalata közül hét digitális technológiák fejlesztésével (is) foglalkozik és többen élenjárók az adatok gyűjtése és feldolgozása terén is (Apple, Microsoft, Google, Amazon, Meta/Facebook). Önmagában ez a tény, vagyis hogy a digitális információ már az olajnál is értékesebb, indokolja a kisebb-nagyobb webarchívumok szükségességét.

Ki?

Az *Internet Archive*² 2023. május végén több mint 800 milliárd mementót, vagyis egyszer vagy többször lementett webes dokumentumot tartalmazott, de még ez is csupán kis töredéke a világháló nyilvános részének, ami pedig szintén csak a jéghegy csúcsa, mert a deep és dark webre egyáltalán nem jutnak el az archiváló robotok. A webarchívum csak egy része a San Francisco-ban székelő nonprofit szervezet által gondozott hatalmas gyűjteménynek, ami milliószámra tartalmaz digitalizált és digitálisan született könyveket, képeket, hang- és videofelvételeket, valamint szoftvereket is. Az Internet Archive méretei miatt a legtöbb mun-

kafolyamat teljesen automatizált vagy külső partnerek és a támogató közösség felé kiszervezett, aminek számos előnye mellett megvannak a hátrányai is. Például nincsenek egyértelmű válogatási és gyűjteményépítési elvek, hiányoznak vagy nem egységesek a metaadatok, a nyilvános szolgáltatásba kikerülő tartalom jogszerűségét nem vizsgálják, csak az értesítés utáni eltávolítás elvét követik. A webarchívum méretéből fakadó informatikai kihívás mellett személyiségi és szerzői jogi okai is lehetnek annak, hogy a *Wayback Machine*³ nevű szolgáltató felületen nincs teljes szövegű keresési lehetőség, az URL-en kívül csak az oldalra mutató linkek szövegében előforduló szavak alapján lehet megtalálni egy weblapot.

Digitalizált dokumentumoknál is indokolt lehet esetenként a más eszközzel vagy más beállításokkal történő újraskennelés, a komplex és gyakran változó webes tartalmak esetében viszont sokkal inkább igaz az, hogy minél több mentés készül róluk eltérő technológiákkal és időpontokban, annál nagyobb eséllyel marad meg belőlük valami az utókornak. Ezért is jó, hogy az Internet Archive mellett a világban számos helyen épülnek webarchívumok.

A legfontosabb szereplők természetesen a közgyűjtemények, melyeknél jó esetben megvan a szükséges szakértelem, valamint a jogi és informatikai környezet, és intézményileg stabilabbak, mint egy adományokból és szponzori támogatásokból élő civil szervezet. De fontos a non-profit szféra aktivitása is, akár csak az üzleti alapon működő cégeké, mert előbbieknél az elkötelezettség és a nyitottság, utóbbiaknál a technikai tudás és a pénzügyi háttér jelenthet előnyt. Az egyetemen és kutatóintézetekben működő tudományos műhelyeknek szintén lehet feladatuk a digitális megőrzésben. Ezek a szakterületükhöz kapcsolódóan építhetnek kisebb és többnyire csak rövid távra szánt gyűjteményeket vagy adatbázisokat a webről származó tartalomból. Végül említsük meg jó példaként azokat a tartalomgazdákat és -szolgáltatókat is, akik vagy maguk oldják meg azt, hogy a lecserélt vagy már nem fejlesztett régi webhelyeik azért továbbra is elérhetőek maradjanak egy másik szerveren, vagy beküldik őket a helyileg illetékes webarchívumba, vagy értesítik annak kezelőit, hogy a leállítás előtt még legyen lehetőségük lementeni az utolsó állapotot.

A közgyűjteménytípusok között is kialakítható egy munkamegosztás a born digital anyagok megőrzésében. Van néhány ország, ahol a nemzeti audiovizuális archívum gyűjti a rögzített és a sugárzott hang- és videotartalmakat. Arra is van példa, hogy az állami, kormányzati webhelyek archiválása a nemzeti levéltár feladata. A múzeumok esetében pedig a kortárs alkotók online felületeinek, elektronikus levelezésének, illetve digitális alkotásainak gyűjtése és megőrzése az egyik jellemző tevékenység, de hagyományos gyűjteményeik kiegészítéseként is foglalkoznak webarchiválással, például események dokumentálása céljából.

A könyvtári szférán belül szintén tovább osztható a feladat. Míg a nemzeti könyvtár a nemzeti webtérnek minél szélesebb részéről próbál lenyomatokat készíteni, addig a szak- és felsőoktatási könyvtárak a saját gyűjtőkörüknek megfelelő webes tartalmakból építenek kisebb, de jobban megválogatott és feldolgozott archívumokat, a regionális hatókörű közkönyvtárak pedig értelemszerűen elsősorban a helyi vonatkozású online források összegyűjtésében és megőrzésében érdekeltek.

Az OSZK-ban jelenleg 3 munkatárs foglalkozik közvetlenül a webarchiválással a 2022-ben létrejött Digitális Bölcsészeti Központ (DBK) keretén belül. Mivel ez a létszám korábban sem volt sokkal nagyobb, ezért már a projekt kezdetekor egy széles együttműködési kör kialakításán gondoltunk. A webarchívum honlapján⁴ a „Szakembereknek” menüpont alatt található egy felhívás ezzel kapcsolatban és ugyancsak itt helyeztünk el önképzéshez használható forrásokat: egy magyar nyelvű wikit, egy nemzetközi szakirodalmi bibliográfiát és annak „Az internet archiválása mint közgyűjteményi feladat” című tanfolyamnak az anyagát, melyet a Könyvtári Intézet minden tavasszal és ősszel meghirdet. Az első komolyabb együttműködésekre a 2019-es KDS pályázaton nyert könyvtárakkal került sor, melyek besegítettek a megyéjükhez kapcsolódó webhelyek címeinek gyűjtésébe. Azóta is folyamatosan keressük a kapcsolatot elsősorban a közkönyvtárakkal, az egyetemi könyvtárakkal és tanszékekkel. Arra is van már példa, hogy helyi archívumok kialakításához tudtunk szakmai segítséget adni (Aranybulla-webarchívum⁵, *Karikó Katalin* virtuális kiállítás⁶).

A nemzetközi kapcsolatok a tudásmegosztás és a jó gyakorlatok megismerése miatt nagyon hasznosak. Az OSZK 2018 óta tagja a webarchiválással foglalkozó szervezeteket és intézményeket tömörítő *International Internet Preservation Consortium*-nak⁷, részt veszünk az IIPC munkacsoportjaiban és rendezvényein. Ugyancsak aktív tagjai voltunk a 2023-ban záruló *WARCnet*⁸ projektnek, ami a webarchívumok kutatási célú hasznosításával foglalkozott. Kapcsolatban vagyunk az Internet Archive-val, amely egy teljes szövegű keresőt alakított ki a .hu doménról archivált anyagához. A dán királyi könyvtárban fejlesztett *SolrWayback* szoftver első tesztelői között voltunk és az OSZK nyilvános gyűjteményével demózzák a rendszert a készítői. Most formálódik a kapcsolat a luxemburgi nemzeti könyvtárral, ahol egy már üzemszerűen működő rendszert alakítottak ki a fizetőfal (*paywall*) mögött levő híroldalak archiválására, ami számunkra még egy megoldandó feladat.

Hogyan?

A „Hogyan őrizzük meg a webet?” kérdésre nincs egyszerű válasz. Az eredetileg statikus HTML és egyéb fájllokból álló online hipertext rendszerből mára egy dinamikusan generálódó multimédia univerzum lett. A fontos weboldalak nagy része már inkább programkód és adatállomány, mintsem dokumentum, és erősen kötődik a szolgáltató platformhoz, valamint a megjelenítést végző böngészők aktuális képességeihez. Ezért a „hogyan”-t megelőzi az első fejezetben feltett „mit” kérdés eldöntése, és attól függően lehet megválasztani a megfelelő eszközt és munkafolyamatot. Ezért van az, hogy a webarchívumok igen sokfélék és még a nemzeti szintűek között is elég lényeges különbségek vannak a használt módszerekben. Pozitív fejlemény viszont, hogy a komolyabb gyűjteményeknél már mindenhol a nemzetközi szabványnak számító WARC⁹ formátumban tárolják a letöltött tartalmat, így (technikailag) megvan a lehetőség ezek összekapcsolására és a hosszú távú fennmaradásukra. További biztató jel az IIPC aktív koordináló tevékenysége a nyílt forráskódú archiváló és megjelenítő szoftverek fejlesztésében. Ez egy véget nem érő feladat, mert az állandóan változó internetes technológiák miatt mozgó célponttra kell löni: mire kialakul egy megbízha-

tóan és hatékonyan működő megoldás, a világháló generációt vált és újra kell tervezni az archiváló eszközparkot.

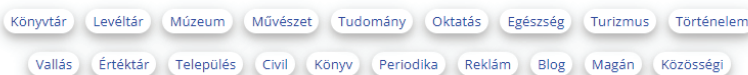
Mivel sok közgyűjteményben és tudományos műhelyben nincs meg, vagy hosszabb távon nem tartható fenn a szükséges informatikai szakértelem és infrastruktúra, ezért még nemzeti könyvtárak esetében is van arra példa, hogy a webarchívum műszaki részét kiszervezik külső cégnek (pl. az Internet Archive fizetős *Archive-IT*¹⁰ szolgáltatásába), ahol biztosított a megbízható működés és az archiváló technológia frissítése az aktuális fejlettségi szintre.

Az OSZK 2017-ben saját informatikai rendszer kialakítása mellett döntött, ingyenes szoftverekkel. 2022-ben már négy, a Kormányzati Informatikai Fejlesztési Ügynökség által üzemeltetett C4e felhőben futó szervert használt a webarchívum: egyet a honlap és a speciális különgyűjtemények szolgáltatására, egyet a nyilvános archívumhoz, kettőt pedig a gyűjtemény nagy részét kitevő zárt állomány bővítésére. Utóbbiak közül az egyikén csak a tömeges aratásokat végző robot fut. A zárt archívum 2023 májusában éppen egy – a korábbiánál kétszer nagyobb – 300 terabájtos tárolóra költözik. A publikus szerver mögött jelenleg 10 terabájtnyi háttértár van, de ennek még csak az ötöde telt be.

Az elsősorban demonstrációs célokat szolgáló, honlapokat, blogokat és időszaki kiadványokat is tartalmazó kis gyűjteményben¹¹ több mint 350 archivált webhely nézhető meg nyilvánosan, melyekhez van egy teljes szövegű kereső is. (1. ábra) Szintén elérhető a honlapunkról az OSZK közel száz online szolgáltatásának legalább egyszeri mentése, köztük sok virtuális kiállítás.¹² Mi is készítettünk két speciális válogatást, melyekben vegyesen van webtartalom és más digitálisan született, valamint digitalizált dokumentum. Az egyik a 2019–2020-as II. Rákóczi Ferenc Emlékévben készült, ebben több mint 300 weblap található.¹³ A másik pedig az OSZK alapításának 220. évfordulója alkalmából jött létre és Széchényi Ferenc életét és hagyatékát mutatja be.¹⁴ Ennek az anyaga nagyrészt kép, de van benne 69 weboldal is, részben a könyvtáralapításról szóló cikkek.

A nyilvános szerveren levő mentések mind egyediek, ami azt jelenti, hogy önálló egységeként és gyakran egyedi beállításokkal lettek archi-

Kategoriák:

Jelmagyarázat a megjelenítő programokhoz: Open Wayback (O) PyWayback (P) Conifer (C) HTTrack+webszerver (H) SolrWayback (S)

Könyvtári honlapok

Azonosító	A webhely neve	URL címe	OSZK mentés	Oldalkép	Linktérkép	IA mentés	Eredeti	Metaadat
MIA-000293	52. Vándorgyűlés – Magyar Könyvtárosok Egyesülete *	vandorgyules.oszk.hu	(O) (P) (S)	(H)	(H)	(S)	(S)	(S)
MIA-000355	Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár, Kecskemét *	kjk.kjmk.hu	(O) (P) (S)	(H)	(H)	(S)	(S)	(S)
MIA-000354	Báczstudástár – Katona József Könyvtár *	bacstudastar.hu	(O) (P) (S)	(H)	(H)	(S)	(S)	
MIA-000358	Balassi Bálint Megyei Könyvtár, Salgótarján *	bbmk.hu	(O) (P) (S)	(H)	(H)	(S)	(S)	
MIA-000359	Békés Megyei Könyvtár, Békéscsaba *	konyvtar.bmk.hu	(O) (P) (S)	(H)	(H)	(S)	(S)	
MIA-000324	Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely *	www.bdmk.hu	(O) (P) (S)	(H)	(H)	(S)	(S)	
MIA-000034	Berzsenyi Dániel Városi Könyvtár, Marcali	www.marcalikonyvtar.hu	(O) (P) (S)	(H)	(H)	(S)	(S)	(S)
MIA-000029	Csuka Zoltán Városi Könyvtár, Érd	www.csukalib.hu	(O) (P) (S)	(H)	(H)	(S)	(S)	(S)
MIA-000369	Deák Ferenc Megyei és Városi Könyvtár, Zalaegerszeg *	dfmk.dfmk.hu	(O) (P) (S)	(H)	(H)	(S)	(S)	
MIA-000356	Digitális Világunk – Bács-Kiskun Megyei Katona József Könyvtár *	kjmk.hu	(O) (P) (S)	(H)	(H)	(S)	(S)	
MIA-000129	Dr. Kovács Pál Megyei Könyvtár és Közösségi Tér, Győr	www.gyorikonyvtar.hu	(O) (P) (S)	(H)	(H)	(S)	(S)	(S)
MIA-000305	Dugonics András és könyvtára *	dugonics.sk-szeged.hu	(O) (P) (S)	(H)	(H)	(S)	(S)	

1. ábra A nyilvános webarchívum részlete

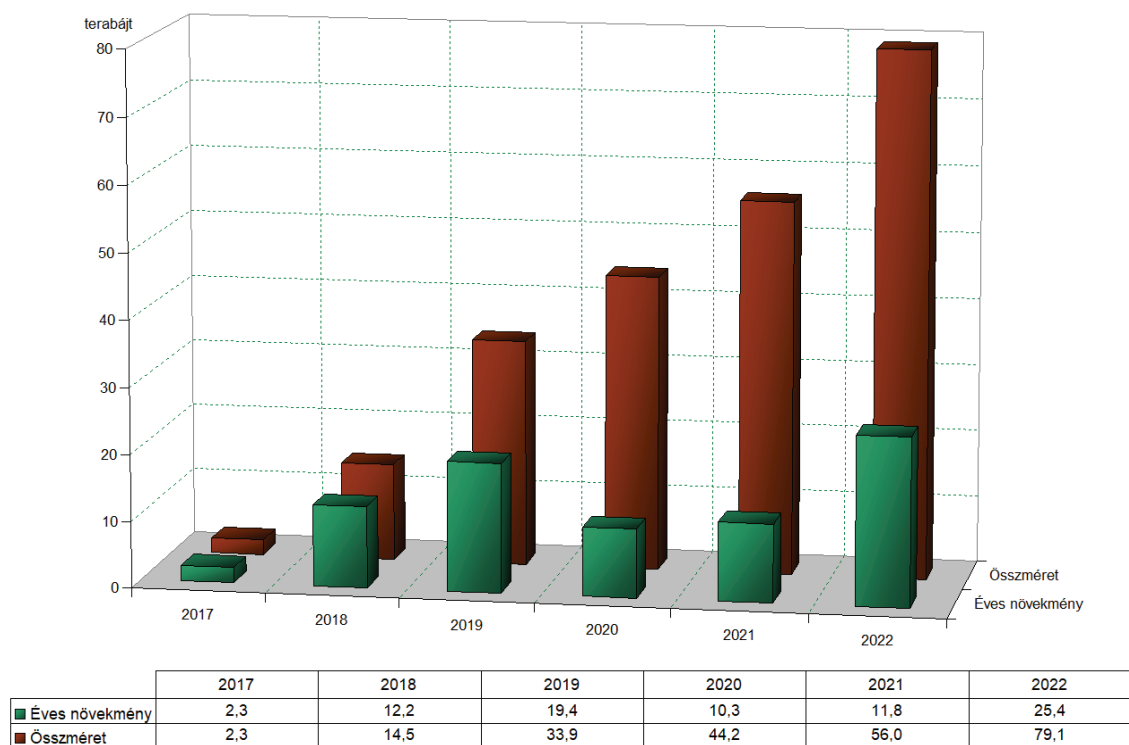
válva egy vagy több alkalommal. Többségük az Internet Archive által fejlesztett *Heritrix* robotot vezérlő *Web Curator Tool* (WCT) nevű rendszerrel készült, de használunk alternatív eszközöket is a problémás webhelyek minél jobb minőségben való megőrzése érdekében (*Conifer*, *Webrecorder*, *ArchiveWeb.page*, *PyWb*, *HTTrack*).

A csak az OSZK olvasótermében levő dedikált gépekről elérhető archívumban viszont – a közösségi médiatartalmak és a podcastok kivételével – főként tömeges aratások anyagai vannak, melyek több száz, több ezer, vagy akár több százezer webhelyre terjednek ki egy időben. Ezekhez is a Heritrixet használjuk, az aratások paraméterezése pedig egy saját fejlesztésű űrlapos felületen (*Kaptafa*) történik. Mivel a scriptekkel generált híroldalak ezzel a robottal nem, vagy csak töredékesen menthetők, ezért néhány nagyobb hírportált a *Brozzler* nevű, böngésző-alapú eszközzel is mentünk.

A zárt archívum is több részre oszlik, de egyben is böngészhető és kereshető. Vannak emberi munkával válogatott tematikus és műfaji részgyűjteményeink. Előbbiekből 2023 elején 17 volt, összesen kb. 60 ezer webhellyel. Utóbbiakból pedig hatfélélt hoztunk létre eddig, köztük az e-periodikák nyilván-

tartását több mint 7 ezer címmel, és a podcastokét, amiben mintegy 1500 csatorna adata van (ezekről 2022-ben 75 ezer adás hangfájljait töltöttük le). A robottal aratható részgyűjteményeket nagyjából negyedéves gyakorisággal mentjük. Fontosabb közéleti, sport vagy egyéb jellegű események alkalmával speciális válogatásokat hozunk létre, melyeket sűrűbben, de csak egy adott időszakban aratunk, ilyenekből már 18 készült (pl. koronavírus-járvány, olimpiák, választások). Van továbbá egy földrajzi helyhez kötött különgyűjteményünk is, mert az orosz-ukrán háború kitörése után elkezdtük menteni a Kárpátalján működő webhelyeket. A legnagyobb állomány a webtér szintű aratások során keletkezik. Ezek félévente futnak és minden eddig emberi munkával gyűjtött, vagy automatikus módszerekkel felderített, vagy más forrásból átvett URL-címre kiterjednek, amelyeken lehet magyar vonatkozású tartalom. Ez a címlista jelenleg kb. 1,37 millió domént és aldóment tartalmaz. A zárt szerveren 2017 óta összegyűjtött WARC-fájlok mérete meghaladja a 80 terabájtot. (2. ábra)

Mivel a webböngészők a WARC-formátumot közvetlenül nem tudják értelmezni, ezért speciális megjelenítő programokra van szükség az archivált tar-

2. ábra A zárt archívum évenkénti és összesített növekedése

talom visszánézéséhez. Ez lehet a Windows alatt is futó *Webrecorder Player*, vagy a Chrome kiegészítőként és online is elérhető *ReplayWeb.page*, vagy az archiválásra is alkalmas *Conifer* felhőszolgáltatás, de ezekkel csak egy-egy WARC-fájl tartalma jelelhető meg. Ezért mi a szervereinken a Wayback Machine-hoz hasonló *OpenWayback*-et és a nála korszerűbb, Python nyelven írt *PyWb*-t használjuk, továbbá a kép- és teljes szövegű keresőt, valamint vizualizáló funkciókat is tartalmazó *SolrWayback* rendszert. (3. ábra) A *HTTRack* programmal készített, fájlrendszerben tárolt mentések pedig a web-szerverünkön keresztül nézhetők vissza.

A webarchívum nyilvános és a zárt szerverén különféle böngésző- és keresőfunkciók állnak a felhasználók rendelkezésére. A metaadatok és a webhelyek kezdőlapjáról készült oldalképek kicsinyített verziói minden esetben publikusak, akárcsak a tömeges aratások naplóiból gyártott statisztikák. A találati listákban az alternatív megjelenítőkre, valamint az eredeti webhelyre mutató ikonok mellett feltüntetjük az Internet Archive mentéséhez vezető linket is, mert ezek más időpontokban és más minőségben készültek, így jól kiegészítik a mi archív példányainkat.

A webarchívummal kapcsolatos főbb munkafolyamatok a következők: a robot indításához szükséges URL-címek válogatása, az aratások paraméterezése és elindítása vagy beütemezése, a keletkezett WARC-fájlok indexelése a kereséshez, az eredeti webhelyek kezdőoldalának „lefényképezése”, a nyilvános gyűjtemény esetén minőségellenőrzés és részletes metaadatok, a zárt archívumba kerülő tömeges aratásoknál pedig statisztikakészítés. További feladat lehet az engedélykérés a publikus szolgáltatáshoz, valamint a hibás mentéseknél az aratási beállítások finomhangolása vagy más archiváló szoftver használata. A DBK létrejöttével elkezdődött a lementett tartalom elemzése is. Ennek első eredménye az orosz-ukrán háborúval kapcsolatos hírek feldolgozása, melyeket 75 hazai és határon túli magyar hírportálról mentünk 2022. február 21. óta. A gyűjtemény jogi okok miatt nem nyilvános, de keresni lehet benne a honlapunkon¹⁵, a hírek szövegéből készített statisztikák és ábrák pedig a dHupla nevű Digitális Bölcsészeti Platformon érhetők el.¹⁶

Merre?

A 2017–2019-es tanuló fázis után sikerült összerakni egy üzemszerűen működő, tömeges archivá-

VÖRÖSMARTY MIHÁLY KÖNYVTÁR

NYITVATARTÁS ELÉRHETŐSÉGEINK KÖZPONTI KÖNYVTÁR- TAGKÖNYVTÁRAK- MEGYEI ELLÁTÁS GALÉRIA □

Főoldal □ Könyvajánló

MENÜ

Hírek

Könyvtárunkról

A könyvtár has

Közérdekű ada

Iskolai Közöss

Adó 1%

Vándorgyűlés 2019

MKE Fejér Megyei Szervezet

Támogatók, együttműködő partnerek

NKA pályázatok

Programarchívum

Virtuális postaiáda

KÖNYVAJÁNLO

HARVEST DATE: 2022-05-26 08:26:05 HTTP status code: 200

URL: https://www.vmk.hu/page/menu/337/preview/1 #Harvested: 6

DOMAIN: vmk.hu #Harvested: 108600 #Content length harvested: 6470168860

PAGE RESOURCES: #Found: 42 #Not found: 2

Harvest calendar PWID xml Page previews View page resources

First: 2022-05-16 17:41:40 Previous: 2022-05-16 17:41:40 Next: 2022-05-30 07:49:07 Last: 2023-02-16 13:58:24

GYEREKEKNEK SZOLGONTER ES PEDAGOGUSOKNAK

NÉMET NYELVŰ KÖNYVEINK

ANGOL NYELVŰ KÖNYVEINK

EGYER NYELVŰ KÖNYVEINK

HELYISMERETI KÖNYVAJÁNLO

BELÉPÉSI SZABÁLYOK

TARTSUK A TISZTASÁGOT! NEV HŐTÉLŐZŐ, BEJÁRÓT. HASZNÁLJUK A KÉZTISZTÍTÓFÉLT!

A KÖNYVTÁR SZOLGÁTOI NEVÉN KÖSZÖNÖM!

3. ábra Egy archivált könyvtári weboldal a SolrWayback megjelenítőben

lásra és speciális mentésekre is képes infrastruktúrát, valamint kialakítani a válogatás, a minőségellenőrzés, a metaadatolás és statisztikakészítés munkafolyamatait. 2023-ra viszont elértünk olyan határokat, melyek miatt újra kell gondolnunk és át kell alakítanunk a jelenlegi rendszer egyes részeit. Vannak továbbá olyan területek is, amelyekkel eddig még egyáltalán nem foglalkoztunk, de érdemes volna ezekben az irányokban is elkezdni legálább a kísérletezést.

Újratervezés:

– Az archívum mérete miatt a jelenlegi gépeken már teljesítménygondok vannak, amiknek az egyik fő oka, hogy az arató szervert és a WARC-fájlok indexelését és szolgáltatását végző szervert ugyanazt a tárterületet használja és a sok lemezművelet lassítja a folyamatokat. Megoldásként felmerült egy puffer terület kialakítása vagy a műveletek szétválasztása, a nagy méretű webtér aratásánál pedig egy további szervert beállítása.

– Tervezés alatt van az OSZK hosszú távú digitális megőrzésre alkalmas rendszere, melybe a digitalizált dokumentumok mellett a webarchívum anyagát is fel kellene majd tölteni. Utóbbinál viszont nem egyértelmű, hogy mi legyen az a raktári egység, amit a nyílt archívumi információs rendszer (OAIS) szabványnak megfelelően be lehet majd küldeni ebbe a raktárba, hiszen a tömeges aratások során az egy webhelyhez tartozó fájlok különböző WARC-konténerbe kerülnek, összekeveredve a robot által ugyanakkor más webszerverekről lekért állományokkal. Ráadásul helytakarékosságból mindig csak az új vagy az előző mentés óta megváltozott fájlok kerülnek eltárolásra, és ez a deduplikáció tovább bonyolítja azt, hogy hol is tárolódik egy adott webhely anyaga. Ötletként felmerült, hogy a jelenlegi tematikus és műfaji részgyűjtemények tömeges aratása helyett át kellene térni az egyedi mentésekre, ahogyan ez jelenleg a nyilvános gyűjteménynél történik. Erre a célra vagy a WCT-t vagy a Kaptafa egy módosított változatát lehetne használni.

– Mivel a régi típusú honlapokra kidolgozott Heritrix egyre kevésbé alkalmas a modern weboldalak megfelelő minőségű mentésére, ezért jobb volna böngészőn keresztül való mentést használni legalább a híroldalokon és a közösségi felületeken. Ez ugyan lassabb, de jobb eredményeket ad, mert a böngészővel kombinált robot lefuttatja a HTML-fájlokba ágyazott vagy belinkelt programkódokat, végiggörgeti az oldalakat és egyéb műveleteket is el tud végezni, mintha csak egy ember ülne a gép előtt. A „Hogyan?” fejezetben említett *Brozzler* már egy próbálkozás volt ebben az irányban 2020-ban, de azóta megjelent – bár még mindig csak béta állapotban – egy fejlettebb eszköz *Browsertrix Crawler* néven, amihez van egy felhasználóbarát kezelőfelület is. A közeljövőben mindkét komponenst szeretnénk beüzemelni és először a nagyobb hírportálok archiválását megoldani vele, beleértve az előfizetést igénylő részeket is.

– A *Browsertrix* a *Kubernetes* nevű, konténer alapú alkalmazáskezelő szoftver alá telepíthető, így a szerveren levő többi programtól elkülönülten, egy saját virtuális környezetben fut. Mivel már most is elég sok alkalmazás van a szervereinken, melyek különböző rendszerkörnyezetet igényelnek, ezért az ütközések elkerülése, valamint az alkalmazások frissítése és skálázása könnyebb és automatizálhatóbb lenne, ha mindent a *Kubernetes* alá szerveznénk át.

– A jelenleg Google táblákban és XML-fájlokban tárolt metaadatok nyilvántartására egy egységes, rugalmasan bővíthető és az adatokban történt változtatásokat visszakövethető módon tároló megoldás kellene. Ez lehet egy saját fejlesztésű adatbázis, ami össze van kötve a WCT-vel és esetleg a Kaptafával is, de van egy olyan javaslat is, hogy mindent XML-formátumra kellene konvertálni és a *Git* verziókezelő szoftverre bízni a változások nyilvántartását. Fontos lenne a technikai és az adminisztratív jellegű metaadatok minél nagyobb részét automatizált módon kezelni, mert már olyan méretű a gyűjtemény, hogy ezekre a feladatokra nincsen emberi erőforrás.

– Meg kell oldani az úgynevezett „közpénzes”, vagyis állami vagy önkormányzati finanszírozású webhelyek archivált változatainak nyilvános szolgáltatását, melyekhez a korábban említett kormányrendelet értelmében nem szükséges egyedi szerződéseket kötnie az OSZK-nak a tartalom-

gazdákkal. Erre a célra a PyWb biztosít egy *access control* nevű funkciót, amivel szabályozható, hogy milyen URL-címek nézhetők meg bárhonnán és melyek azok, amelyek csak a könyvtáron belül érhetők el. Ezért a PyWb megjelenítőt össze kell kapcsolni a megújítandó metaadat-nyilvántartással, a SolrWayback rendszert pedig úgy módosítani, hogy a teljes szövegű keresésnél a találatokat a PyWb-ben nyissa meg. Ha ezt sikerül megoldani, akkor a jelenlegi önálló publikus szerverre nem lesz szükség, így elkerülhetők a párhuzamosságok.

Mindezeknek az új megoldásoknak a kipróbálására egy tesztszervert hozott létre az OSZK rendszergazdája 2023 májusában. A különféle szoftverek feltelepítése és beállítása után elkezdődhet majd a tesztelés és a tapasztalatok gyűjtése az éles rendszerek újratervéhez.

Új irányok:

– A tesztszerver megfelelő „játsszóter” lenne újabb archiváló technikák kipróbálására is. Ilyen az alkalmazásprogramozási felületen (API-n) keresztül való tartalomletöltés a népszerű közösségi platformokról, vagy a weboldalakon levő szövegek, adatok és fájlok célzott „gребlyézése” (*web-scraping*). Utóbbival lehetne például képeket vagy podcast adásokat gyűjteni metaadatokkal együtt. A visszanezési problémákon segítene, ha a régi böngészőverziókat is futtatni tudó Conifert és az ArchiveWeb.page programmal készített felvételeket leginkább visszajátszani képes ReplayWeb.page szoftvert a saját szerverünkön is tudnánk működtetni.

– A Digitális Képtárhívummal való együttműködés egyik formája a képmegosztó oldalak anyagának célzott begyűjtése lenne, majd pedig ezek visszakereshetővé tétele automatikus képfelismeréssel, amihez jó tanító korpusz a DKA-ban levő több mint 124 ezer, emberi munkával tárgyszavazott képi dokumentum.

– A gépi tanulás és a mesterséges intelligencia a webarchívum anyagának feltárásában is nagy segítség volna. A webhelyek automatikus tárgyszavazása mellett szóba jöhet az entitások (pl. földrajzi és tulajdonnevek) azonosítása és összekapcsolása a Nemzeti Névtérrel¹⁷, illetve a Wikidata adatbázissal¹⁸; a hangfájlok kereshető szöveggé alakítása; az e-könyv és a PDF-formátumú fájlok osztályozása műfaj és téma szerint stb.

– Az OSZK webarchívumában levő sok terabájtnyi tartalom különféle kutatásokhoz és fejlesztésekhez szolgálhat „nyersanyagként”. Ilyenre már most is van érdeklődés, de ahhoz, hogy megfelelő adathalmazokat tudjunk kigyűjteni, illetve egy helyben használható kutatási környezetet kialakítani, különféle adatbányász és adatvizualizáló eszközöket is be kell építeni a szolgáltatási palettába.

Lehetne még sorolni a továbbfejlesztési irányokat, de már ennyiből is sejthető, hogy a következő hat év sem lesz unalmas a „webkönyvtárosok” számára. Reméljük, hogy más közgyűjteményekben és tudományos műhelyekben is egyre többen kezdenek el foglalkozni ezzel a területtel, mert a digitális kultúra megőrzése az információs társadalmak egyik legnagyobb kihívása.

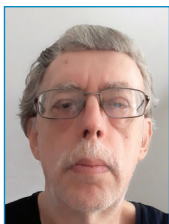
Irodalom

- Drótos, L. *Webarchiválás a nemzeti könyvtárban. „Távcső a történelemre”*, Aranybulla-webarchívum bemutató és konferencia, Vörösmarty Mihály Könyvtár, Székesfehérvár, 2023. április 24. Elérhető: https://webarchivum.oszk.hu/wp-content/uploads/2023/04/OSZK_webarchivum_DL.pptx (Utolsó elérés: 2023. május 30.)
- Drótos, L. *Digitálisan született tartalom megőrzése a nemzeti könyvtárban*, OSZK belső intézményi workshop, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2022. december 1. Elérhető: https://webarchivum.oszk.hu/wp-content/uploads/2022/11/Born_digital_DL.pptx (Utolsó elérés: 2023. május 30.)
- Drótos, L. *Az OSZK Webarchívum 2022. évi eredményei*, „404 Not Found – Ki őrzi meg az internetet?”, konferencia és workshop, Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 2022. december 8. Elérhető: https://webarchivum.oszk.hu/wp-content/uploads/2022/12/Drotos_Laszlo_Az_OSZK_Webarchivum_2022.pptx (Utolsó elérés: 2023. május 30.)
- Drótos, L. *Az idő fogságában. Ki őrzi meg a közösségi médiát?*, In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 68(7), p. 428–439, 2021. Elérhető: <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/view/13062> (Utolsó elérés: 2023. május 30.)
- Kalcso, Gy. *Archivált webes tartalom kutatási célú hasznosítása*, „Távcső a történelemre” – Aranybulla-webarchívum bemutató és konferencia, Vörösmarty Mihály Könyvtár, Székesfehérvár, 2023. április 24. Elérhető: https://webarchivum.oszk.hu/wp-content/uploads/2023/04/Archivalt_webes_tartalom_kutatasi_celu_hasznositasa_KGY.pptx (Utolsó elérés: 2023. május 30.)
- Visky, Á. L. *Rákóczi Emlékév Archívum – egy digitális gyűjtemény mintaalkalmazás*, „Távcső a történelemre” – Aranybulla-webarchívum bemutató és konferencia, Vörösmarty Mihály Könyvtár, Székesfehérvár, 2023. április 24. Elérhető: https://webarchivum.oszk.hu/wp-content/uploads/2023/04/Rakoczi_archivum_mintaalkalmazas_VMK2023_VAL.pptx (Utolsó elérés: 2023. május 30.)
- Visky, Á. L. *Együttműködési lehetőségek a webarchiválás területén*, In: Könyvtári Figyelő, 67(1), p. 39–45, 2021. Elérhető: <http://ojs.elte.hu/kf/article/view/2297> (Utolsó elérés: 2023. május 30.)

Hivatkozások

- 1 Webarchiválási munkafolyamatok szabályzata. Készítette: OSZK Digitális Bölcsészeti Központ Digitális Filológiai és Webarchiválási Csoport. Utoljára módosítva: 2022-08-04 (belső anyag)
- 2 <https://archive.org>
- 3 <https://web.archive.org>
- 4 <https://webarchivum.oszk.hu>
- 5 <https://webarchivum.vmk.hu>
- 6 https://mediateka.ek.szte.hu/exhibits/show/kariko_katalin_szte/
- 7 <https://netpreserve.org>
- 8 <https://cc.au.dk/en/warcnet/>
- 9 <https://www.iso.org/obp/ui/#iso:std:iso:28500:ed-2:v1:en>
- 10 <https://archive-it.org>
- 11 <https://webarchivum.oszk.hu/demo-kezdolap/>
- 12 <https://webarchivum.oszk.hu/oszk-s-archivum-kezdolap/>
- 13 <https://rakoczi2019.webarchivum.oszk.hu>
- 14 Megjelenés alatt.
- 15 <https://ukrajnapublic.webharvest.oszk.hu/solrwayback/>
- 16 <https://dhupla.hu/page/kreativ/>
- 17 <https://magyarnemzetinevter.hu>
- 18 <https://www.wikidata.org>

Beérkezett: 2023. június 2.

Drótos László

könyvtáros

Országos Széchényi Könyvtár, Digitális Bölcsészeti Központ

Digitális Filológiai és Webarchiválási Osztály

E-mail: drotos.laszlo@oszk.hu

A Digitális Magyar Vízjel Adatbank (DMVA) a világhálón

Pelbárt Jenő

A vízjelek kor-, eredetiség- és helymeghatározó szerepüknél fogva identifikálják a hordozó papírt. Elárulják, hogy mikor és hol készült, ki készítette, milyen célra szánták. A vízjelek digitalizálása, járulékos adataik rögzítése, motívum alapú vízjel-adatbázisba rendezése és világhálóra töltése bárki számára elérhetővé teszi a vízjel azonosítását és meghatározását. A világhálón – a The Memory of Paper – Bernstein-portálon – ingyen elérhető a DMVA, a Digitális Magyar Vízjel Adatbank, amely látványhű, azonosításra és meghatározásra alkalmas digitalizált vízjelrajzokat és azok minden járulékos adatát tartalmazza, lehetővé téve az összehasonlító vízjelvizsgálatok elvégzését. A DMVA létrehozásának célja a magyar vízjelkincs megőrzése, dokumentálása és közzététele, a méret- látvány- és adathűség alapelveinek alkalmazásával. Alapvető cél volt a DMVA kereső rendszerének felépítésénél, hogy a keresett, ismeretlen vízjelmotívumhoz tartozó bármely egyetlen ismert adatelemből kiindulva elérhető legyen egy olyan vízjelrajz képe, amelynek alakja és jellegzetességei hasonlítanak vagy megegyeznek a keresett motívummal és alkalmas az azonosítás céljára.

vízjel, digitalizálás, archívum, DMVA, Digitális Magyar Vízjel Adatbank

1. Vízjel és vízjelkutatás

A papír 2400 év óta az emberi civilizáció egyik legfontosabb anyaga, írás- és nyomathordozóként, csomagolóanyagként és használati tárgyként is. Anyagát, tulajdonságait, alkotórészeit már az ókortól vizsgálja az emberiség. A roncsolás nélküli papírvizsgálatnál a vízjel nélküli papír a származásával kapcsolatban kevés információval szolgál, míg az átvilágított papírban megjelenő vízjel (betű, szám, felirat, alak, ábra) annál többel, mivel megismerésénél a papírt, elárulja provenienciáját.¹ **A vízjelek kor-, eredetiség- és helymeghatározó szerepüknél fogva** fontos primer adatokat szolgáltatnak a papír- és vízjeltörténeti kutatók számára. A vízjelek választ adnak az eredeti papírral kapcsolatban felmerülő leggyakoribb kérdésekre. A vízjelek vizsgálatával megtudható, hogy milyen technológiával készült az eredeti papír (merített, gépi), hogy hol készült (papírmalom, papírgyár), hogy ki készítette (papírkészítőmester monogramja, neve) és mikor készítette, hogy milyen típusú és milyen felhasználási célra (író-nyomó, egyéb) szánta a létrehozója. A vízjelek feltárásával, megjelenítésével, összegyűjtésével, azonosításával, meghatározásá-

val, dokumentálásával és publikálásával a filigranológia tudományágának művelői, a filigranológusok foglalkoznak.

1.1 A vízjel

A vízjel fizikai értelemben a papír térbeli rostszerkezetének egyik fontos alkotórésze. Látvány szempontjából viszont a vízjel a papír egyik, fény hatására bekövetkező, törésmutató változás révén láthatóvá váló optikai jelensége. Külső megvilágítás hatására a papír belsejébe jutó, ott a fázishatáron részben szóródó, illetve azokon részben áthatoló fénysugarak a vízjel területén irányt változtatnak, és ezzel láthatóvá teszik, mintegy kirajzolják a vízjelábrát. A fénysugarak irányváltásának oka a vízjel és papírkörnyezete közötti törésmutató különbség. Ahhoz, hogy a továbbiakban a vízjel ábrája kutatható legyen, el kell választani hordozójától, ki kell szabadítani a papírból. A filigranológus azzal a művelettel, amikor valamilyen rekonstrukciós (rajzzal) vagy reprodukciós módszerrel (fényképpel, egyéb eljárással) a papírtól függetlenül láthatóvá teszi a vízjel ábráját, akkor a vízjel fizikailag különválik hordozója, a papír rostszerke-

zetétől és optikai jelből vízjelrajzolattá, vízjelmotívummá alakul. Ekkor, mint önálló szerkezettel és jellegzetességekkel rendelkező sík ábra, a továbbiakban már alkalmas a különféle filigranológiai vizsgálatok elvégzésére.

1.2 Vízjelkutatás

A vízjelkutatás, a filigranológia, mára már önálló tudománnyá nőtte ki magát szerte a világban, Európában és Magyarországon is. Egyetemes jellegű, nem ismer országhatárokat, progresszív diszciplínaként hat tudományos pillérre épül. Van saját metodikája (módszertana), nómenklatúrája (nevezéktana), terminológiája (szaknyelve), morfológiája (alakana), tipológiája (típustana) és taxonómiája (rendszertana).²

A papírral, papírréggiséggel foglalkozó szakemberek (levéltárosok, könyvtárosok, restaurátorok, antikváriusok, művészettörténészek) és számos tudományterület kutatói már a 19. század elején felismerték a vízjelkutatás papír- és vízjel-történeti jelentőségét, így a magyar filigranológia 200 éves múltira tekint vissza. Ma már senki sem vitatja, hogy a filigranológiai alap kutatások eredményei a gazdaság, a kultúra, a művészet, a művelődés- és ipartörténet, a történelem számos tudományága és segédtudománya számára hasznos és gyakran nélkülözhetetlen forrásként szolgálnak az egész világon.³

A magyar filigranológia 1995 óta rendelkezik manuális, tudományosan rendezett vízjelgyűjteménnyel, Magyar Vízjel Adatbankkal (MVA) és vízjelgyűjtő adattal⁴. 2003 óta saját nyomtatott szakfolyóirattal: a *Magyar Vízjel* évente négy számmal, 200 oldalon jelenik meg.⁵ A Magyar Papír- és Vízjeltörténeti Társaság (MAPAVIT) 2008-as megalakulása óta pedig már tizenöt éve szervezett keretek között folyik a szakterületenként is differenciált vízjelkutatás.⁶

A magyar vízjelkutatók elsősorban a hazai és határon túli, nagy gyűjteménnyel rendelkező, vízjeles papíralapú emlékeket őrző intézményekben kutatnak. Ilyen vízjelkutatást támogató intézmény többek között a Magyar Országos Levéltár, az Országos Széchényi Könyvtár, Budapest Főváros Levéltára, a Magyar Nemzeti Múzeum, a Magyar Tudományos Akadémia, a Petőfi Irodalmi Múzeum, a Bélyegmúzeum, a megyei és városi

levéltárak, könyvtárak, múzeumok, egyházi levéltárak és könyvtárak, valamint számos határon túli levéltár, könyvtár, múzeum, köz- és magángyűjtemény. A nagyobb hazai magángyűjtemények vízjeles papíryanagának feldolgozása szintén régóta folyik. Ezekben a gyakran speciális gyűjtőkörű (numizmatikai, filatéliai tárgyú) vízjeles papírgyűjteményekben szintén megtalálhatók a jellegzetes magyar vízjelek és vízjelváltozatok.

A magyar vízjelkincs nemzeti és egyetemes kulturális örökségünk olyan része, amely 700 éves története során – papíralapú emlékeink szerves részeként – jelen volt és jelen van civilizációnk számos területén. A magyar vízjelkincset hordozó papíryanagot történelmi személyiségek, királyok, fejedelmek, főurak, egyházi és világi méltóságok, az államot alkotó népeség, állami és magán intézmények, szervezetek oklevelei, okiratai, levelezési papírjai, térképei, évkönyvei, anyakönyvei, könyvei, periratai, gazdasági jellegű ügyiratai, aktái és jegyzékei alkotják. Ezekben a fontos és gondosan megőrzött papírrelikviákban sok, megjelenítésre és megóvásra érdemes magyar és külföldi származású vízjel van.

A vízjelkutatás célja a megőrzött papíralapú emlékek vízjelanyagának feltárása, összegyűjtése, rendszerezése, katalogizálása. A különféle filigranológiai módszerekkel (kronológia, alfabetika, szimbolika) rendszerezett vízjelgyűjtemény szerepe – a további kutatások elősegítése érdekében – elsősorban a rekonstrukciós rajzok kereshető adatbázisba rendezése, végső soron nyilvános, digitális vízjeladatbank(ok) létrehozása.

2. A papírhasználat, papírkészítés és papírgyártás vízjel-összefüggései

Egy nemzet vízjelkincse a papírhasználat, a papírkészítés és a papírgyártás során keletkezett vízjeles papírok sokaságából fennmaradt, megőrzött vízjelek összessége, de több, időben és térben elkülönülő történeti halmazból áll. A három nagy alaphalmazból az első a papírhasználat – idegen eredetű papírok használata – során felhalmozott vízjelanyag, ezt követik az önálló magyar kézműves papírkészítés által előállított merített papírok vízjelei és ehhez csatlakozik a gépi papírgyártás által termelt vízjeltömeg.⁷

Az önálló nemzeti kézműves papírkészítést és a gépi papírgyártást – ahogy szerte a világban – nálunk is megelőzte az idegen eredetű papírok használata, amelynek során külföldi, elsősorban európai eredetű, hungarika-vízjeles papírok kerültek be az országba. Ez hazai ipar hiányában – a hétszáz éves, 1310 óta tartó⁸ – magyar papírhasználat első kétszáz évét jellemezte, majd a következő ötszáz év során a nemzeti manufakturális és a papírgyártóipar által termelt vízjeles papírok domináltak. Ennek félezer éve alatt 200 magyar papírmalom és több mint 100 magyar papírgyár működött a történelmi Magyarország területén és ontotta a magyar vízjeles papírokat a hazai és a külföldi kereskedelmi forgalomba. A két korszak nagyszámú vízjelanyagából több lényeges, nemcsak a magyar, de az európai filigranológiát is jelentősen érintő és meghatározó kérdéskör és együttműködési kényszer is adódik. Egyrészt a magyar papírhasználat első kétszáz évében az országba beáramlott hungarika-vízjeles papírok megismerése és dokumentálása nemcsak a magyar, hanem az érintett országok kutatói számára is egyaránt fontos. A hungarika-vízjelek egy része magyar nyelvű, magyar motívumokat (például magyar országcímert) ábrázol, más részük Európában széles körben vagy éppen ritkán használt monogram-, felirat- és szimbólumvízjel. Azonosításuk problémája messze túlnyúlik az országhatárokon. A hazai papírkészítés-gyártás évszázadaiban nagy tömegben külföldre került magyar vízjelek meghatározása pedig Európa-szerte gondot okoz a kutatóknak. Ezért a 19. századi nemzeti vízjelkutatói programok és nyomtatott vízjelkatalógusok eredményei után a 20. század második felében felgyorsultak a különféle irányú vízjelkutatói projektek, fokozódott az igény és a kutatók közötti együttműködés a nagy vízjeladatbankok, majd ezek digitális változatának a létrehozására. Azóta látható az európai vízjeladatbázisok folyamatos növekedése. Míg 2009-ben a Bernstein-portál a világhálón négy vízjeladatbankhoz engedett hozzáférést (Piccard Online, WILC, WZMA, NKI), 2020-ban már 19 országból 49 adatbázis volt elérhető. 2023-ra pedig ez a szám 54-re nőtt és napjainkban – ezekben a folyamatosan bővülő adatbázisokban – már több mint 320 ezer vízjel adataira lehet rákeresni.⁹

3. A DMVA célja és szerepe

A Digitális Magyar Vízjel Adatbank (DMVA) létrehozásának alapvető célja a magyarországi papírok vízjelállományának megmentése, az összegyűjtendő vízjelek hosszú távú megóvása és megőrzése digitális formában a tudományos kutatás és az utókor számára. A ritka, nagyon értékes vagy eredeti formájában már valamilyen okból nem kutatható (például csak mikrofilmen elérhető vagy nagyon rossz, sérülékeny állagú) papírokból lévő vízjelek digitális feldolgozása szintén számos papírvédelmi gyakorlati haszonnal jár.

A DMVA létrehozásához vezető út első lépése a vízjelkutatás során feltárt vízjel ábrájának függetlenítése a hordozópapírtól filigranológiai rekonstrukciós vízjelrajz formájában. A gyűjteménybe kerülő vízjelrajz típusa a különböző átnézeti látványnak megfelelően lehet *középvonalrajz* (negatív vízjeleknél), *kettős kontúrrajz* (változó vonalszélességű (pozitív és kombinált vízjeleknél) és *árnyalatos rajz* (árnyalatos vízjeleknél). A hazai leggyakoribb rekonstrukciós módszer a *középvonalrajz*. Ezt az eredeti vízjel vonalrendszerének középvonala fölött végighaladva, kontakt helyzetben, eredeti méretben, grafittal valamilyen áttetsző (pausz, papír) vagy átlátszó (film) sík hordozóra tussal, szabad kézzel kell megrajzolni. A rajz rögzítésre kerül a vízjel adatlapon valamennyi járulékos adatának dokumentálásával együtt. A továbbiakban az adatlap rekonstrukciós rajzáról készített számítógépes, digitalizált vektorrajz és a hozzárendelt háttérelemek képezik a DMVA *vízjelábraelemét*, amelyhez hozzá lehet rendelni minden lényeges szöveges adatot. Utolsó lépés a közzététel egyszerűen kereshető, biztonságos, digitális platformon, amivel megvalósulhat a rendszerezett vízjelgyűjtemény **digitális adatbázisba töltése, archiválása, tárolása, folyamatos bővítése és rendszerezése**. Használata lehetővé teszi a keresés-azonosítás-meghatározás-eredetiségvizsgálat folyamatának és számos más felhasználási célnak a megvalósítását.

A DMVA digitális vízjelrajz-gyűjteménye sokirányú felhasználásra alkalmas. Az adatbankból egyszerűen letölthető, másolható, projektálható, nyomtatható és lehetővé teszi az eredményes **összehasonlító vizsgálatok** elvégzését is.

Fontos cél a látványhűség mellett a vízjelek **alap- és járulékos adatainak rögzítése** és feltöltése is a digitális adatbázisba. A digitalizált vízjelek készítésének, származási helyének, keletkezési és forgalomba kerülési idejére vonatkozó adatoknak – a további kutatások hiteles forrásainak – dokumentálása. Mindenekelőtt a magyar papírmalmok és papírgyárak tipikus vízjeleinek, a papírkészítő-mesetek, a papírmalom-tulajdonosok és -bérlők kilétének, működési periódusainak, címereinek, felirat-, név-, monogram- és szimbólum-vízjeleinek megfejtett, meghatározott és rendszerezett formában, **digitális adatbázisban** történő közzététele.

A DMVA egyszerű, **ingyenes internet hozzáférése**nek biztosításával egyrészt meg lehet teremteni a nyilvánosságot, a felhasználók körének a jelentős bővítését, másrészt az ismeretlen vízjelek **azonosításának** és **meghatározásának** a lehetőségét.

3.1 Az első DMVA

2009-ben az NKA támogatásával kidolgoztuk a vízjeladatbázis első magyar verzióját. A magyar papírhasználat 700 éves évfordulójának tiszteletére 2010-ben a MAPAVIT által az OSZK-ban megrendezett, jubileumi kiállításon megnyitottuk a DMVA első, interneten ingyenesen elérhető honlapját.¹⁰ Ez akkor a Bélyegmúzeum szerverén kezdte meg működését 2010. április 9-én **1250 vízjel 30 ezer adatával**.¹¹

Az első magyar digitális vízjelgyűjtemény létrehozásának célja a magyarországi vízjelek digitális megjelenítése, digitális tárolása és megőrzése, valamint a könnyű és ingyenes hozzáférhetőség tartós biztosítása volt. A digitalizált vízjelrajzok elkészítésénél alapvetően három alapelv alkalmazása: a **mérethűség**, a **látványhűség** és az **adathűség** követése volt a cél. A DMVA-ban közzétett vízjeleket a MAPAVIT tagjai gyűjtötték össze és dolgozták fel.¹²

Ekkor szervezeti és technikai okok miatt még nem tudtuk összekapcsolni a DMVA-t a Bernstein-portállal, de már felvettük a kapcsolatot *Emanuel Wengerrel*, aki az európai vízjeladatbázis projektet irányította és szervezte a nemzeti adatbázisok online összekapcsolását a Memory of Paper platformon.¹³ Az együttműködés első lépcsője, amely már a későbbi összekapcsolás lehetőségének az irányába mutatott, 2012-ben valósult meg, ami-

kor az európai filigranológiai terminológia magyar nyelvű változatát kidolgoztam, feltöltésre került és a portál hetedik nyelve a magyar lett. Ettől kezdve a portálon már magyar nyelven is lehetett keresni a filigranológiai szakkifejezések között.

3.2 A második DMVA felépítése és kereső rendszere

Az egységes európai filigranológiai nomenklátúra megteremtésére tett integrációs törekvésekben élen jár az Osztrák Tudományos Akadémia (ÖAW) bécsi székhelyű Kommission für Schrift- und Buchwesen des Mittelalters (KSBM) Osztálya, amelynek szakmai koordinációjával valósult meg a The Memory of Paper – Bernstein-portál. A KSBM ösztönzésére és ajánlására, valamint aktív közreműködési szándékára tekintettel 2019-ben elhatároztuk, hogy megújítjuk az első DMVA-t, amelynek további fejlesztése – az egyedi, más vízjel adatbankokkal nem kompatibilis rendszere miatt – már nem volt célszerű. A KSBM-MAPAVIT-Magyar Papírmúzeum együttműködés keretében korszerűbb és gyorsabb kereső rendszerrel láttuk el a DMVA-t a Bernstein-portál által kínált lehetőségeket felhasználva, az osztrák számítástechnikai háttérrel és közreműködést igénybe véve. A megvalósítást tíz ütemben hajtottuk végre. A fejlesztés lépései a következők voltak: 1. az adatbankba szánt vízjelek szisztematikus kiválasztása és összegyűjtése, 2. a rekonstrukciós manuális vízjelrajzok elkészítése, 3. az alap- és járulékos adatok felvétele, 4. a vízjelrajzok vektor alapú digitalizálása, 5. a relációs adatbázis kidolgozása, 6. az adatbázis feltöltése digitális vízjelrajzokkal, 7. az alap- és járulékos adatok hozzárendelése, 8. az adatbázis interaktívvá tétele, 9. folyamatos bővítés, 10. folyamatos frissítés. 2020-ban meg is indult az új platformon az első feltöltés 617 vízjellel.¹⁴

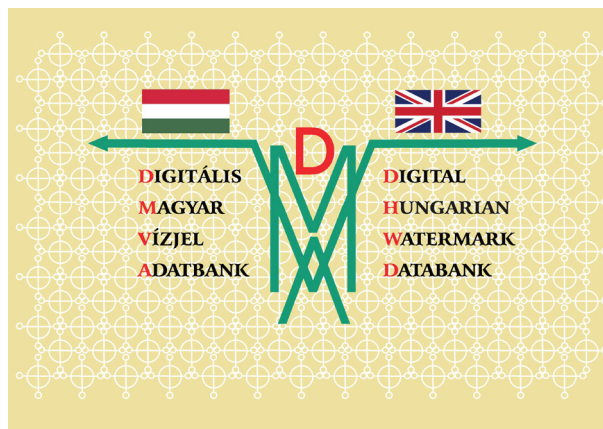
Az európai digitális vízjel-adatbázisokhoz hasonlóan a DMVA is motívum alapú. Olyan vízjelmotívumok gyűjteménye, amely különféle kereső szempontok alapján definiált, digitalizált vektor-vízjelrajzokból és ezek legfontosabb adataiból áll. A mi kereső rendszerünk azonban nagymértékben eltér a többi európai adatbank által alkalmazott rendszertől, mert az egyszerűsége, a könnyű és gyors keresésre lett optimalizálva. Olyan rendszert építettünk fel, hogy ne csak a képzett szakemberek

tudjanak benne keresni, hanem bárki, aki valamilyen, számára ismeretlen vízjelmotívumot szeretne azonosítani, de nem rendelkezik filigranológiai előképzettséggel. Ezért abból indultunk ki, hogy a keresett, ismeretlen vízjelmotívumhoz tartozó bármely, csupán **egyetlen ismert adatelemből** kiindulva elérhető legyen a DMVA-ban egy olyan vízjelrajz, amelynek alakja és jellegzetességei hasonlítanak vagy megegyeznek a keresett motívummal és alkalmas a további azonosítás céljára.

Az IPH (International Paper Historians / Nemzetközi Papírtörténész Szövetség) motívum alapú vízjel-tipológiai indexének ajánlása 25 osztályba sorolja a vízjeleket A-tól Z-ig és számos alosztályt képez. Az általunk alkalmazott magyar filigranológiai rendszer ezzel szemben – megtartva a nemzetközi motívum alapú rendszerezési elv lényegét –, sokkal egyszerűbb, **természetes felosztást** követ, kevesebb kategóriát használ, csupán 14 típusörzs képezi a tipológiai rendszer alapját és az ebből felépített taxonómiai polihierarchiát. A rendszer a teljes magyar vízjelkincset lefedi, az összes magyar vízjelmotívum besorolható és leírható benne, nincs szükség bonyolult, mesterséges alosztályok képzésére.

A világhálón – a The Memory of Paper honlapon – a Databases között ott találjuk a DMVA-t is. A DMVA ablakára kattintva először megjelenik a DMVA-logó oldala (1. ábra), ahol vagy a magyar vagy az angol nyelvű oldalra kattintva rögtön megnyílik a kiválasztott kereső oldal. Itt nyolc ablakba írható be valamelyik keresési szempont (tipológiai törzs, vízjel neve, főmotívum, társmotívum, vízjelméret, keltezés, papírmalom, papírkészítő). Ha ezek közül bármelyik ismert, máris lehet keresni a szöveg beírásával. Ha például a kutató felismeri a vízjelmotívumot, akkor be lehet írni annak a nevét és a KERESS gombra kattintva rögtön megjelenik az összes olyan vízjel rajza, amelynek motívumneve megfelel a keresési szempontnak. Ez például lényeges különbség más vízjel-adatbázisokhoz képest, amelyeknél gyakran többszörös kattintással, illetve újabb kulcsszó beírásával lehet csak eljutni a kívánt célhoz.

A DMVA-ban például: ha a beírt motívumnév szarvas, akkor egyetlen kattintásra megjelenik a képernyőn az adatbankban tárolt összes szarvas-vízjel rajza, hogy össze lehessen hasonlítani

1. ábra Digitális Magyar Vízjel Adatbank

a keresett vízjelmotívummal. Ha az összehasonlító vizsgálat során sikerül felismerni a keresett motívumot az adatbank vízjelrajzai között, akkor annak a képére kattintva (2. ábra) azonnal elérhetővé válik az adott motívumhoz hozzárendelt *valamennyi ismert járulékos adat* (3. ábra).

Ez a másik lényeges különbség más vízjel-adatbázisokhoz képest, vagyis, hogy rögtön rendelkezésre áll minden adat, nem kell tovább szörfölni. Ilyen adatok lehetnek például: hely, évszám, jelzet, papírmalom, papírkészítő, tulajdonosnév, monogram, felirat, kiegészítő társmotívum, forrás és az összes egyéb szöveges információ. További lényeges különbség, hogy a DMVA-ban a motívum provenienciájának minél teljesebb körű feltárása a cél, ezért – kevés kivételtől eltekintve – meghatározásra kerül a papírmalom, illetve a papírkészítő monogramja vagy neve is. Bár ilyen törekvés más adatbázisokban is előfordul, de nem jellemző. Többnyire csak a kibocsátás (felhasználás) helyére, dátumára és a feltalálási forrásra nyújt némi információt. A motívum valódi eredete iránt érdeklődő filigranológus vagy laikus kutató viszont nem erre, hanem a motívum származási, készítési/gyártási helyére és készítőjére kíváncsi.

3.3 A jövő, a harmadik magyar Digitális Vízjel Adatbank, a DVA fejlesztése

Jelenleg a The Memory of Paper – Bernstein-portálon néhány európai országnak több, speciális vízjelgyűjteményből (például kizárólag kódex- és ősnyomtatvány-vízjelekből) válogatott digitális vízjel-adatbankja is van. 2023 májusában a Magyar Papírmúzeumot működtető Magyar Papírmúzeum-

2. ábra A kiválasztott szarvas-vízjel képe

adatbank szám/D-szám (database number): D-2943
 tipológiai törzs (type): címer-vízjel
 vízjel neve/név (watermark name/motif): Pálffy család címere
 vízjel helye (position of wm): jobb (J)
 főmotívum (main motif): szarvas félkeréken
 társmotívum (companion motif): korona, pajzs, hármaskör
 vízjelpár (watermark pair):
 vízjelméret (watermark size): 76 x 144 mm

keltezés (date of original): 1715
 eredeti típus (original type): okirat
 papírtípus (paper type): merített
 papírméret (paper size): 405 x 312 mm
 papírmalom/papírgyár (paper mill/factory): VÖRÖSKŐ
 papírkészítő (papermaker): FH
 forrás (source): MVA (Magyar Vízjel Adatbank)

3. ábra A járulékos adatok

mért Alapítvány (MPA) ötéves keretszerződést írt alá az OSZK-val több vízjelprojekt közös végrehajtásáról. A hosszú távú együttműködési szerződés egyik pontja kifejezetten egy új, magyar digitális vízjel-adatbank, a DVA létrehozására irányul. Az új projekt alapvető célja, hogy az OSZK-ban őrzött papíralapú relikviákból gyűjtött vízjelek az OSZK szerverére kerüljenek fel a DVA-ba. A kitűzött célok között szerepel az is, hogy a DVA kereső rendszere kompatibilis módon valósuljon meg a már osztrák szerveren működő DMVA-val, illetve a Bernsteint-portállal. Ez lehetővé teszi, hogy a DVA szintén felkerüljön a későbbiekben a Bernstein-portálra is, így a két magyar vízjel-adatbank átjárhatóvá válik és a keresés azonos módon történhet meg.

3.4 A DMVA felhasználói köre

A DMVA-ban dokumentált digitális vízjeleket és azok járulékos adatait bárki, bármelyik tudományág, de többségében a történelemtudományok valamelyik ágát és a történelem segédtudományait művelők hasznosíthatják eredményesen. A teljesség igénye nélkül néhány példa a DMVA-t használók köréről. A legtöbb DMVA-felhasználó a papírral mint a kultúra nélkülözhetetlen alapanyagával, papírkészítéssel, papírgyártással, papírtörténettel, papírtechnológia- és papírmalomtörténettel, papírkészítők életével és munkásságával foglalkozók, a *papírológia* kutatói közül kerül ki. Eredményesen használhatják mindazok a kutatók, akik a *kodikológia* (kézirattan)

területén a könyvalakú írásos emlékek, a kódexek, kódextöredékek vizsgálatával foglalkoznak. Azok, akik a *genealógia* (eredet- vagy származástan) családtörténeti, személyi irataival foglalkoznak, szintén rá vannak utalva a DMVA nyújtotta azonosítási lehetőségekre. Az uralkodók, vezetők névlistáit, okleveleket, privilégiumait tanulmányozók, az *archontológia* tudományának kutatói; a személyi adattárakkal, személyek leírásának tudományával foglalkozók, a *prozopográfia*; az írott és ábrázolt források anyagának feltárását, összegyűjtését és feldolgozását végzők, a történeti ikonográfia művelői szintén haszonnal kereshetnek kronológiai és papírereditéségi adatokat a DMVA-ban. A történeti események, hely és tér kapcsolatával foglalkozók, az írott emlékek, oklevelek, iratok, adatlapok, térképek vizsgálatát végző *történeti földrajz* kutatói; a régi írások történetével, olvasásával, átírásával, összegzésével foglalkozók, a paleográfia területén működők; az oklevelek formájával és kiállításával foglalkozó tudomány, a *diplomatika* (oklevéltan) kutatói nélkülözhetetlen adatokat találhatnak a DMVA-ban a datálatlan relikviák kronológiájának megfejtéséhez. Az iratokat tanulmányozó *irat-tan*; a papírpénzek, szükségpénzek, bankjegyek és értékpapírok tárgykörével foglalkozó *numizmatika* kutatói; a különféle címereket tanulmányozó heraldika (címertan); a pecséteket vizsgáló *szfragisztika* (pecséttan); és a postabélyegeket, a bélyeg előtti levelek történetét feltárók, a *történeti filatélia*

papíralapú emlékeinek származási és kibocsátási adataihoz kaphatnak fontos adatokat. A különféle nyomtatványokat vizsgáló *nyomda- és nyomdászattörténet*; a zeneművek kottáit kutató *zenetörténet*, valamint a papíralapú műalkotások elemzésével és eredetvizsgálatával foglalkozó *művészettörténet* szakemberei is haszonnal kereshetnek vízjelmotívumokat és adatokat a DMVA vízjelanyagában.

Napjainkban a felhasználói oldal gyarapodása ösztönzőleg hat a vízjeladatbankot fejlesztőkre, de a szaporodó vízjeladatbankok is jelentős hatást gyakorolnak a 21. századi filigranológia művelőire. Nagymértékben hat a felhasználók számának növekedésére a kutatási potenciál megváltozása, a heterogén tudományos kommunikáció,

a kutatási területek átstrukturálódása, a tudás-készlet minden eddiginél erőteljesebb differenciálódása, az új tudástartalmak szintézise, a tudásinfrastruktúra erősödése, a diszciplináris kutatások komplexszé válása, a korábban domináns nézetek, módszerek megváltozása és a megszokott gondolkodási modellek fokozatos átalakulása. A nemzetközi kapcsolatok szélesedése, a tapasztalatcserék felgyorsulása, a tudásmegosztás jelentőségének növekedése, a megatrendek hatásának felerősödése, a transzdiszciplináris, az interdiszciplináris és még inkább a multidiszciplináris projektek előtérbe kerülése, amely új problémákat vet fel, új paradigmákat és új kutatási irányokat generál a filigranológiában és a digitális vízjeladatbankok területén is.

Jegyzetek

- 1 Pelbárt, J. *A papírív és a vízjel identifikációban fontos részei*, Magyar Vízjel, II(2), p. 39–44, 2004.
- 2 Pelbárt, J. *XXI. századi filigranológia – egy tudományág reneszánsza. 1. rész A filigranológia fogalma, tárgya, forrásai és hat tudományos pillére*, Magyar Vízjel, XIII(31), p. 3–52, 2015.
- 3 Pelbárt, J. *XXI. századi filigranológia – egy tudományág reneszánsza. 2. rész: A filigranológia kronológiája, eszköztára, kutatási irányai és kapcsolatrendszere*, Magyar Vízjel, XIII(32), p. 3–24, 2015.
- 4 Pelbárt, J. *A Magyar Vízjel Adatbank (MVA) vízjel adatlapja*, Magyar Vízjel, V(8), p. 11–14, 2007.
- 5 Pelbárt, J. *Beköszöntő*, Magyar Vízjel, I(1), p. 3, 2003.
- 6 Buncsák, K. *Megalakult a Magyar Papír- és Vízjeltörténeli Társaság*, Magyar Vízjel, VI(10), p. 3–6, 2008.
- 7 Pelbárt, J. *A vízjelek felhasználási cél szerinti felosztása*, Magyar Vízjel, IV(7), p. 119–124, 2006.
- 8 Pelbárt, J. *Papírhasználatunk és papíralapú történelmünk 2010-ben 700 éves*, Magyar Vízjel, VI(11), p. 49–50, 2008.
- 9 Bernstein, *The memory of paper*, Elérhető: www.memoryofpaper.eu
- 10 Pelbárt, J. *Hét évszázad papírtitkai – Magyar Papír- és Vízjeltörténeli Kiállítás*, Aurea, Budapest, 2010.
- 11 <http://belyegmuzeum.hu/MAPAVIT-DMVA>
- 12 <https://mapavit.webnode.hu/sitemap/>
- 13 Wenger, E. *Die Entwicklung des Wasserzeichenportals „Berstein – das Gedächtnis des Papiers“*, Papíripar, LXIV(3), p. 22–26, 2020.
- 14 Pelbárt, J. *A Digitális Magyar Vízjel Adatbank (DMVA) új, internetes vízjelkatalógusának felépítése, 2019–2020*, Magyar Vízjel, XVII(49), p. 3–16, 2019.

Beérkezett: 2023. június 5.

Pelbárt Jenő
filigranológus,
Magyar Papírmúzeum
igazgató
E-mail: jeno.pelbart@gmail.com

Változó tendenciák az Állam- és Jogtudományok nemzetközi folyóiratlistájának MTA-besorolásában a 2017-es és 2023-as listák alapján

Sasvári Péter, Fejes Zsuzsanna

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy a tudományos és doktori bizottságok által közzétett folyóiratlisták milyen szempontok szerint kerülnek besorolásra ABCD kategóriákba, és ez a besorolás hogyan változik a nemzetközi listák MTA által történő felülvizsgálata során. Jelen tanulmány írásának idején, a 2017. évben közzétett listák felülvizsgálata a 2022. év során megtörtént, és az új lista 2023. június 1-től hatályba lép.

Az állam- és jogtudományok területén a korábbi 28%-ról 89%-ra változott a Scopus által indexált folyóiratok aránya, és hasonlóan a többi tudományterületen is legalább 70% feletti ez az arány, ami feltételezésünk szerint a modellváltó egyetemek teljesítményértékelésének és finanszírozási rendszerének átalakulásával, különösen a nemzetközi rangsorokba való bekerülés szempontjaival magyarázható. Az intézményi érdekek pozitív hatásai tehát jól kirajzolódnak az MTA nemzetközi folyóiratlista követelményeinek változásaiban. Ugyanakkor az egyéni tudományos előmeneteli érdekek figyelembe véve már nem tűnik olyan kedvezőnek a helyzet. A 2023. június 1-től érvényes lista már nem tartalmazza a 2017-es lista 73%-át (942 folyóiratot), mivel a nemzetközi A, B, C és D kategóriás folyóiratok közül kikerültek a Scopus által NEM indexált folyóiratok.

Így azok a pályázók, akik ilyen folyóiratokba írtak korábban, az MTMT 2023-as aktualizálásánál a teljesítményük a nemzetközi A és B (de C és D kategóriánál is) esetenként számszakilag csökkennek, extrém esetben kinullázódhatnak! Ennek oka, hogy ugyan a Scopus felé történő elmozdulás dicséretes és előremutató, hiszen segíti a teljesítmények nemzetközi láthatóságát, azonban ennek az ára az, hogy sokak eddigi szakmai tevékenysége több értékelési pontnál (az MTA doktori előmenetelnél és az azok függvényében végzett értékeléseknél) kiesik.

tudománymetria, állam- és jogtudományok, Magyar Tudományos Akadémia, nemzetközi lista, Scopus

Bevezetés

Egy egyetemi tanári előmeneteli rendszer alapvetően kiemeli a legkiválóbb teljesítménnyel rendelkezőket az egyetemi közösség tagjai közül, egyben a szakma minden képviselője számára motivációt jelent. Ezen előmeneteli lépcsőfokok az egyes országokban eltérően épülnek fel. (Sasvári et al., 2021). A teljesítményértékelés kiemelt pontja minden tudományterületen a hazai és nemzetközi publikációs teljesítmény mérése (Tien, 2008). Az előmenetelhez a tudományos eredmények és a publikációs tevékenység épp e kiemelt szerepük miatt járulnak hozzá leginkább (Martins, 1998).

A publikációs követelmények előírása az előmeneteli rendszerben általánosan elfogadott és bevett gyakorlat. Ezek a rendszerek általában a publikációkat emelik ki. A közleményeket tekintve megkülönböztethetjük a nemzeti (lokális) és a nemzetközileg jegyzett lapokat. A jelenlegi nemzetközi gyakorlat szerint utóbbiaknak sokkal nagyobb értékük van, így azok megváltozása nagy változást jelenthet az egyes tudományterületeken.

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA) IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya (GJO) doktori pályázatok értékelése során csak nemzetközi nyilvántartásba vett, ISSN számmal rendelkező tudó-

mányos nemzetközi és hazai szakfolyóiratokban megjelent cikkek számítanak. Az MTA GJO listás folyóiratok a tudományos és doktori bizottságok közzétett folyóiratlistái, amelyek ABCD (A a legjobb, D a leggyengébb) kategóriákba rendezve felsorolják, hogy alapesetben mely folyóiratokban megjelent közleményeket és hivatkozásait veszik figyelembe és milyen pontértékekkel (MTA követelményei, 2019).

Az egyetemi modellváltás következtében a kutatási tevékenység finanszírozása teljesítményarányosan, egymás részalmazainak tekinthető és az intézmény Magyar Tudományos Művek Tárá (MTMT) alapuló teljes tudományos publikációinak indikátoraira épült fel. Minden alapítványi és egyházi fenntartású egyetem indikátorai között szerepel a Web of Science (WoS) vagy a Scopus azonosítóval rendelkező évről-évre növekvő teljes tudományos közlemények írásának a követelménye (Sasvári et al., 2023). Így a magyar felsőoktatás finanszírozásának egy része nemzetközileg indexált közleményekre épül, miközben eddig az MTA GJO követelményekben a Scopus indexáltság alig jelent meg egyes bizottságoknál.

1. Elméleti háttér

Az MTA doktora tudományos cím megszerzéséért indított eljárásban testületként jár el az MTA GJO és az osztály tudományos bizottságai, amelyek a következők:

- Állam- és Jogtudományi Bizottság (ÁJB),
- Gazdaságtudományi Doktori Bizottság (GMB),
- Hadtudományi Bizottság (HTB),
- Politikatudományi Bizottság (PTB),
- Regionális Tudományok Bizottsága (RegTB),
- Szociológiai Tudományos Bizottság (SZOC),
- Nemzetközi és Fejlődéstanulmányok Doktori Bizottság (NFDB),
- a demográfiát érintő ügyekben vagy a Szociológiai Tudományos Bizottság, vagy a Gazdaságtudományi Doktori Bizottság a Demográfiai Osztályközi Állandó Bizottság (DEM) doktor tagjaival kiegészítve dönt (MTA közreműködés, 2019).

A Scopus az Elsevier kiadó fizetős absztrakt és hivatkozási adatbázisa, amelyet 2004-ben indítottak el. Mindenekelőtt folyóiratokat, könyveket,

konferencia-előadásokat és szabadalmakat gyűjt össze, és ezekhez hoz létre hivatkozási és absztrakt-adatbázist. A Scopus szerint több, mint 25 000 lektorált folyóiratból több, mint 75 millió cikk bibliográfiai adatait és kivonatait tartalmazza. A Scopus több mint 7000 nemzetközi kiadó publikációit veszi figyelembe, és 1,7 milliárd idézetet térképez fel a dokumentumok között.¹

A Scopus esetében elmondható, hogy az adatok feltöltése automatikusan történik meghatározott folyóiratcikk, könyv, könyvrészlet és konferenciaközlemény esetén, a szerzőnek csak javítási lehetősége van. A tudományos kiadók termékeit komplex minőségbiztosítás keretében tudják indexáltatni a citációs adatbázisban, majd többek között az adott termék (pl. folyóirat) tudományos hatása (közlemények és a közleményekre érkező hivatkozások száma) határozza meg a minősítést.

A Scopus adataira épülő Scimago Journal & Country Rank (Scimagojr) ingyenesen elérhető rendszerben az indexált folyóiratokat kvartilisekbe osztják (Q). A felső kvartilisbe (Q1; top 25%) tartozó folyóiratok a legértékesebbek mind az intézményi, mind az egyéni teljesítménymérés során. Ezt követi a Q2 (25–50%), Q3 (50–75%) és a Q4 (utolsó 25%) kategóriás folyóiratok. Adott folyóirat több tudományterületen és tudományágban is lehet indexált, a minőségi besorolása pedig eltérhet. Általában elmondhatjuk, hogy adott tudományterület vezető lapjai tartoznak a Q1-es kategóriába.

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy a tudományos és doktori bizottságok által közzétett folyóiratlisták milyen szempontok szerint kerülnek besorolásra ABCD kategóriákba, és ez a besorolás hogyan változik a nemzetközi listák MTA által történő felülvizsgálata során. Jelen tanulmány írásának idején, a 2017. évben közzétett listák felülvizsgálata a 2022. év során megtörtént, és 2023. június 1-től hatályba lép.

Két alapvető kérdésre keressük a választ:

1. Milyen átfedés van az MTA nemzetközi listás folyóiratainak ABCD besorolása és a Scopus adataira épülő indexált folyóiratok (Q) között, és ebben a viszonyban milyen irányú változások történtek a 2023-as felülvizsgálattal.

¹ Scopus provides unmatched content and data quality, with superior search and analytical tools, <https://www.elsevier.com/solutions/scopus/how-scopus-works>

2. Ez a változás hogyan érinti az állam- és jogtudományok területén doktori előmeneteli cselekményt végző kutatókat, egyáltalán a nemzetközi folyóiratlisták megváltozásával történt-e az egyéni előmenetelre kiható jelentősebb változás, és ha igen, akkor annak milyen hatásai vannak a kutatói életpályákra, azok tervezhetőségére.

Tanulmányunkban igyekszünk kimutatni a 2017 és 2023 folyóiratlisták változásainak irányait, kiemelve azokat a pozitív és negatív tendenciákat, amelyek jelentősen hozzájárulhatnak intézményi teljesítményértékeléshez és a doktori cselekményre készülő kutatók egyéni érdekeihez az előmenetel során. A fentiek alapján javaslatokat fogalmazunk meg a publikációs irányokra, amelyek a kutatói életpálya tervezhetőségét segítik.

2. Nemzetközi lista változásának a feltételezett hatása állam- és jogtudományok esetén

Az MTA GJO a doktori eljárásra vonatkozó nemzetközi folyóirat követelményei 2023. június 1-től megváltoztak.

A nemzetközi listákban az alábbiak szerint **jelentek meg a Scopus által indexált folyóiratok** az MTA Doktori követelményekhez kapcsolódóan:

- ÁJB esetén az 1080 db folyóiratból 89%-ban (2017-es listán 28% volt),
- GMB-nél 2599 darab folyóiratából 90%-ban (a maradék 10%-a WoS által indexált!) (84% volt),
- HTB esetén 91 darabról 67%-ban (29% volt),
- NFDB-nél 1481 darabról 92%-ban (a maradék 8% WoS által indexált) (75% volt),
- PTB esetén 1427 folyóiratából 100%-ban (75% volt),
- RegTB-nél 311 darab lapjából 95%-ban (72% volt),
- SZOC esetén 1403 darab folyóiratból 100%-ban (97% volt),
- DEM-nél 200 darab lapjából 100%-ban (80% volt)

A fentiek alapján jól látható, hogy a 2017-től hatályban lévő követelményrendszer alapján az MTA nemzetközi folyóiratlistája és a Scopus által indexált

folyóiratlisták között nem volt jelentős átfedés, sőt az Állam- és Jogtudományok területén kifejezetten alacsony, 28% volt ez az arány. Vagyis az MTA nemzetközi listájának csupán kicsit több mint negyede volt Scopus által indexált, azaz olyan felső kvartilisbe tartozó folyóirat, amely nemzetközi szinten is a legértékesebbnek számít mind az intézményi, mind az egyéni teljesítménymérés során.

Mindez 2023-ra megváltozni látszik, az állam- és jogtudományok területén a 28%-ról már 89%-ra változott a Scopusos folyóiratok aránya, és hasonlóan a többi tudományterületen is legalább 70% feletti ez az arány, ami feltételezésünk szerint a modellváltó egyetemek teljesítményértékelésének és finanszírozási rendszerének átalakulásával, különösen a nemzetközi rangsorokba való bekerülés szempontjaival részben magyarázható. Mivel minden alapítványi és egyházi fenntartású egyetem indikátorai között szerepel a WoS vagy a Scopus azonosítóval rendelkező évről-évre növekvő teljes tudományos közlemények írásának a követelménye.

Az intézményi érdek megjelenése, annak pozitív hatásai tehát jól kirajzolódnak az MTA nemzetközi folyóiratlista követelményeinek változásai-ban. Ugyanakkor fontos megvizsgálnunk az egyéni kutatói előmenetelre tett hatásokat és annak tendenciáit is.

A nemzetközi lista változása két szempontból is kihat az előmenetelre: MTA doktori habitus vizsgálat mellett – a társadalomtudomány területén – az egyetemi tanári pályázatoknál is az MTA nemzetközi folyóiratlistáját veszik alapul, vagyis a teljesítési minimum része *„Legalább két idegen nyelvű, szakterületi szempontból releváns területen megjelent nemzetközi listás Q1-es vagy Q2-es, vagy az MTA IX. Gazdaság és Jogtudományok Osztálya nemzetközi folyóiratjegyzéke A, illetve B kategóriájába tartozó tanulmány”* (MAB, 2022).

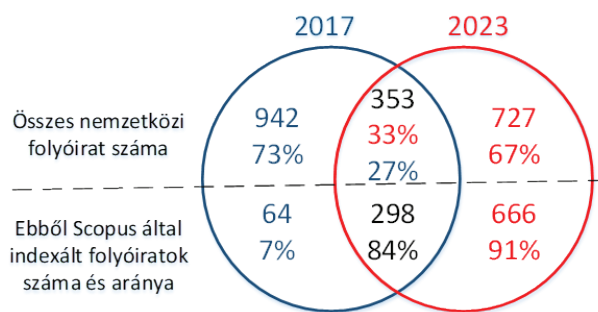
Az egyetemi tanári pályázatok követelményrendszer szempontjából, vagyis az egyéni tudományos előmeneteli érdeket figyelembe véve már nem tűnik olyan kedvezőnek a helyzet. A probléma ott jelenik meg, hogy a 2023. évi folyóiratlistából a 2017. évihez képest a nemzetközi A és B kategóriás folyóiratok közül kikerültek a Scopus által NEM indexált folyóiratok. Így azok a pályázók, akik olyan folyóiratokba írtak korábban, amelyek 2017-es lista alapján nemzetközi A és B kategóriába vol-

tak sorolva, de nem Scopus által indexáltak, azok az MTMT 2023-as aktualizálásánál a teljesítményük a nemzetközi A és B (de C és D kategóriánál is) esetenként számszakilag csökkennek, extrém esetben kinullázodhatnak!

3. Empirikus vizsgálat eredményei

Az ÁJB 2017-es 1295, a 2023-as nemzetközi lista 1080 folyóiratot tartalmaz. (1. ábra) A 2017-es lista esetén a megjelölt folyóiratok 28%-a (362), 2023-asnál 89%-a (964) Scopus által indexált lapokat tartalmaz. A két lista közös halmaza 353 folyóirat, aminek 84%-a (298) Scopusos. A 2023. június 1-től érvényes lista már nem tartalmazza a 2017 lista 73%-át (942) folyóiratot. A 942 folyóirat alig 7%-a volt nemzetközileg jegyzett, ezzel szemben az új érvényes listára felkerülő lapok száma 727, aminek 91%-a (666) indexált.

Mivel az ÁJB nemzetközi listája nagymértékben megváltozott, így a lista folyóirataiban megjelent publikációk összetételében és számában nagy változások történtek. Az MTMT szerint a 2017-es lista folyóirataiban 3131 cikk, a 2023-asnál 3876 közlemény található a 2023. májusi MTMT-s lekérdezésnél (1. táblázat). Mivel a 2023-as lista esetén nőtt az indexált folyóiratok száma, ezért a közlemények

1. ábra A Magyar Tudományos Akadémia, IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztály, Állam- és Jogtudományi Bizottság 2017-es és 2023 folyóiratainak a viszonya

Forrás: Saját szerkesztés az MTA folyóiratlista és Scimagojr adatai alapján

nagyobb aránya, 48%-a (1872 darab publikáció) is indexált, a 2017-es 25%-hoz (795) képest. Az ÁJB indexált közlemények zömét a felsőoktatásban működő 8 állam- és jogtudományi kar, valamint a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar és Rendészettudományi Kar oktatói és kutatói írhatják. A 2017-es és 2023-as lista alapján az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar (ELTE ÁJK) oktatói a legtermékenyebbek, a Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar (SZE DFÁJK) a legkevésbé aktív ezen a területen.

1. táblázat Az ÁJB 2017-es és 2023-as nemzetközi listája alapján meghatározott közlemények száma²

Cikkek száma (db)	Összesen	ELTE ÁJK	PPKE JÁK	PTE ÁJK	SZTE ÁJTK	DE ÁJK	NKE ÁNTK	ME ÁJK	NKE RTK	KRE ÁJK	SZE DFÁJK
Összes cikkek száma 2017-es lista alapján	3 131	424	277	226	227	150	114	159	31	76	25
Ebből Scopus által indexált	795	78	55	32	82	27	36	16	8	22	9
Összes cikkek száma 2023-as lista alapján	3 876	396	195	133	190	101	120	131	53	66	24
Ebből Scopus által indexált	1 872	122	57	36	89	36	73	21	22	26	13

Forrás: Saját szerkesztés az MTMT adatai alapján

2 Rövidítések: DE ÁJK= Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar; ELTE ÁJK= Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar; KRE ÁJK= Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar; ME ÁJK= Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar; NKE ÁNTK= Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar; NKE RTK= Nemzeti Közszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kar; PPKE JÁK= Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar; PTE ÁJK= Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar; SZE DFÁJK= Széchenyi István Egyetem Deák Ferenc Állam- és Jogtudományi Kar és SZTE ÁJK= Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar

A 2017-es folyóiratok besorolása is megváltozott (2. táblázat), az A kategóriás lapok 34%-a, B esetén 54%-a, C-nél 70%-ban és D-nél 95%-ban lekerültek a listáról.

A 2017-es nemzetközi listás folyóiratokban megjelent folyóiratcikkek átlagosan 44%-a le fog kerülni az MTMT szakterületi táblázatokról, amikor aktiválják az ÁJB 2023-as listáját (3. táblázat).

A 2017-es nemzetközi lista alapján, az A kategóriás lapok esetén a folyóiratokban megjelent cikkek száma (4. táblázat) átlagosan 30%-kal, B esetén 46%-kal, C-nél 62%-kal és D-nél 80%-kal lesz kevesebb a szerzőknél.

A 2017-es nemzetközi lista 1295 folyóirata közül 902-ben (70%) egyetlenegy magyar szerzőjű cikk sem jelent meg az MTMT szerint. A megjelent 3131 cikk 40%-a 16 folyóiratban található (2. ábra). A 16 folyóirat közül 6 darab nemzetközi A kategóriás, 6 B és 4 C kategóriás volt a 2017-es lista alapján. A leggyakoribb folyóiratok közül 5 darab Scopus által indexált volt.

Az ÁJB nemzetközi 2023-as listáján az 1080 folyóirat közül 724 darab új a listán (5. táblázat). A legtöbb új folyóirat a D kategóriában figyelhető meg.

Az új folyóiratokban 2072 darab cikk jelent meg az MTMT szerint, amiből a legtöbb B kategóriás (749 darab) volt (6. táblázat).

2. táblázat Az ÁJB 2017-es és 2023-as nemzetközi folyóiratlistájának összevetése

Kategóriák (folyóiratok száma)	A_2023	B_2023	C_2023	D_2023	Nincs a 2023-as listán I.	Végösszeg	Lekerült folyóiratok aránya I./II.
A_2017	58	28	10	5	51	152	34%
B_2017	33	30	23	14	118	218	54%
C_2017	21	41	37	25	284	408	70%
D_2017	5	6	4	13	489	517	95%
Végösszeg	117	105	74	57	942	1 295	73%

Forrás: Saját szerkesztés az MTMT alapján

3. táblázat Minta a szakterületi táblázatra, amelynek első részletező sora változni fog a bevezetésre kerülő 2023-as nemzetközi lista miatt

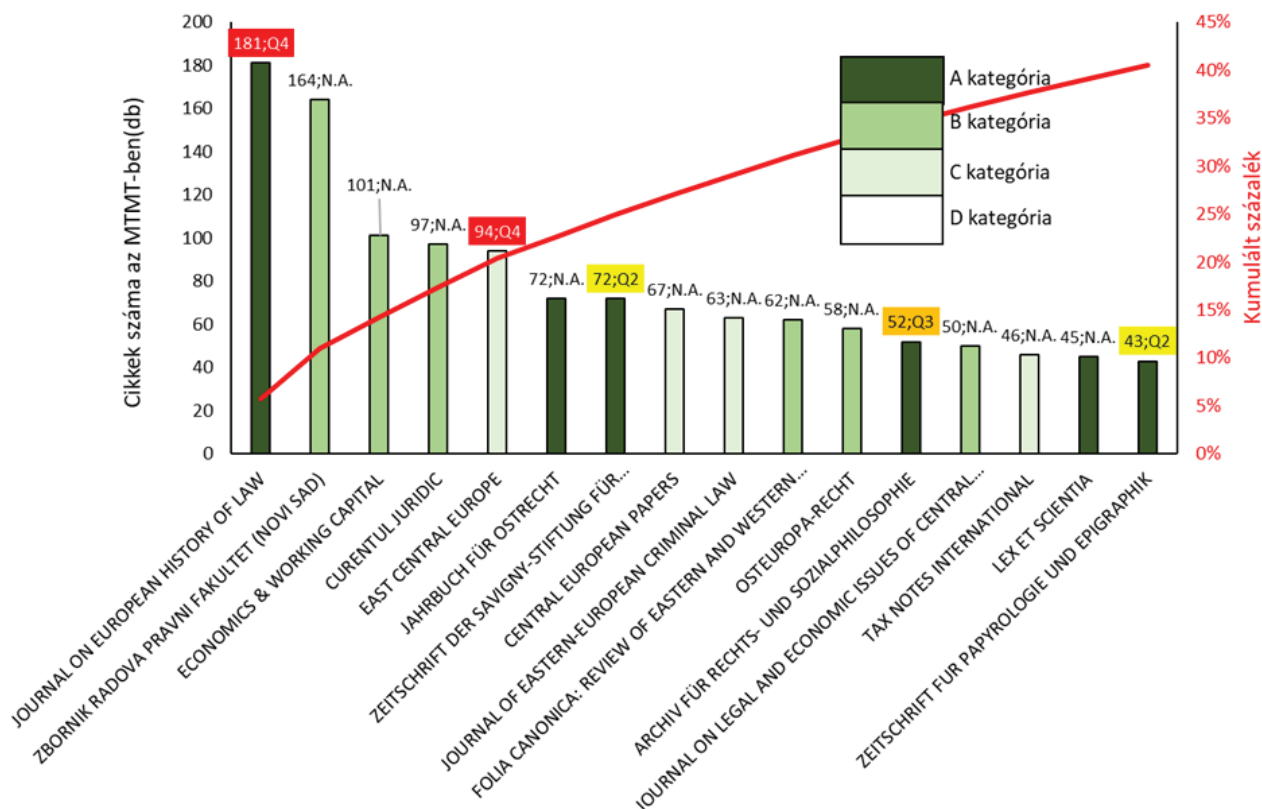
MTA IX. Gazdaság- és Jogtudományok Osztálya				
Közlemény típusok	Szám		Hivatkozások	
	Összes	Részletezve	Független hivatkozások száma	Összes
Teljes tudományos közlemények				
I. Tudományos folyóiratcikkek	98	---	96	102
a IX. Osztály nemzetközi listás folyóirataiban	---	26	17	17
a IX. Osztály hazai listás folyóirataiban	---	54	74	80
egyéb tudományos folyóiratban idegen nyelven	---	17	3	3
egyéb tudományos folyóiratban magyar nyelven	---	1	2	2

Forrás: Saját szerkesztés az MTMT alapján.

4. táblázat Az ÁJB 2017-es és 2023-as nemzetközi folyóiratlistájának összevetése az ott megjelent közlemények alapján

Kategóriák (folyóiratcikkek száma)	A_2023	B_2023	C_2023	D_2023	Nincs a 2023-as listán I.	Végösszeg II.	Lekerült folyóiratcikkek aránya I./II.
A_2017	567	108	115	35	357	1 182	30%
B_2017	116	126	128	269	535	1 174	46%
C_2017	65	88	116	4	446	719	62%
D_2017	4	0	1	6	45	56	80%
Végösszeg	752	322	360	314	1 383	3 131	44%

Forrás: Saját szerkesztés az MTMT alapján

2. ábra Leggyakrabban használt folyóiratok neve és az ott megjelent közlemények száma a 2017-es lista alapján

Forrás: Saját szerkesztés az MTMT és Scimagojr alapján.

5. táblázat Az ÁJB 2017-es és 2023-as nemzetközi folyóirat-listájának összevetése

Kategóriák (folyóiratok száma)	A_2017	B_2017	C_2017	D_2017	Nincs a 2017-es listán I.	Végösszeg	Felkerült folyóiratok aránya I./II.
A_2023	59	33	21	4	183	300	61%
B_2023	28	29	41	6	175	279	63%
C_2023	11	23	39	4	171	248	69%
D_2023	5	14	26	13	198	256	77%
Végösszeg	103	99	127	27	727	1 080	67%

Forrás: Saját szerkesztés az MTMT alapján.

6. táblázat Az ÁJB 2023-as és 2017-es nemzetközi folyóirat-listájának összevetése az ott megjelent közlemények alapján

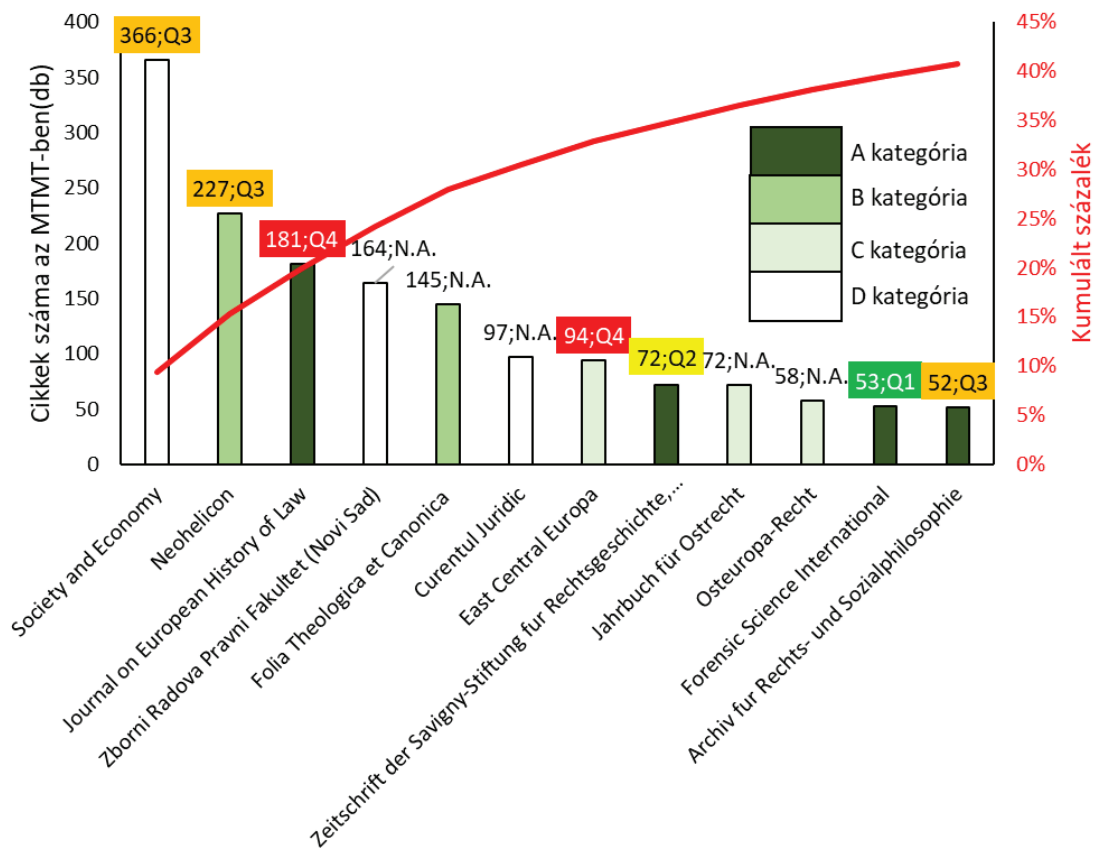
Kategóriák (folyóiratcikkek száma)	A_2017	B_2017	C_2017	D_2017	Nincs a 2017-es listán I.	Végösszeg	Felkerült cikkek aránya I./II.
A_2023	619	116	65	1	427	1 228	35%
B_2023	108	126	88	0	749	1 071	70%
C_2023	115	128	120	1	267	631	42%
D_2023	35	269	7	6	629	946	66%
Végösszeg	877	639	280	8	2 072	3 876	53%

Forrás: Saját szerkesztés az MTMT alapján

A 2023-tól érvényes nemzetközi listán a cikkek 40%-a 12 folyóiratban jelent meg. (3. ábra) A 12 folyóirat közül 4 nemzetközi A kategóriás, 2 B-s, 3 C-s és 3 folyóirat pedig D besorolású. A folyóiratok 57%-ába (614 darab) még soha nem írt magyar szerző az MTMT szerint. A leggyakrabban használt folyóiratok közül 7 Scopus által indexált.

A 2023-as nemzetközi lista esetén megfigyelhető, hogy a legtöbb esetben az A kategória Q1-nek, B Q2-nek, C Q3-nak és D Q4-es besorolásnak feleltethető meg. (7. táblázat)

A Scopus katalogizáló adatbázisban a folyóiratokat 5 tudományterületbe, 27 tudomány részterületbe és 309 tudományágba sorolják. Egyes folyóiratok több tudományág listáján is szerepelhetnek. Az ÁJB 2017-es nemzetközi listáján szereplő lapok 64, 2023-as esetén 119 tudományágot érintenek (melléklet 8. táblázata). Az érintett tudományágak folyóiratlistái 34 és 2495 darab között változhatnak. Az ÁJB nemzetközi 2017-es és 2023-as listájának folyóiratai ezekről a tudományági listákról kerültek kiválogatásra, de mivel a lapok

3. ábra Leggyakrabban használt folyóiratok neve és az ott megjelent közlemények száma a 2023-as lista alapján

Forrás: Saját szerkesztés az MTMT és Scimagojr alapján

7. táblázat Kategóriák és kvartilisek összevetése a 2023-as nemzetközi lista esetén

Kategória/Kvartilis	Q1	Q2	Q3	Q4	Scopus által rangsorolt, de még nincs Q besorolása	Nem indexált	Végösszeg
A	214	35	11	8	1	31	300
B	75	123	41	8	0	32	279
C	14	78	102	38	0	16	248
D	4	15	76	120	1	37	253
Végösszeg	307	251	230	174	2	116	1 080

Forrás: Saját szerkesztés az MTMT és Scimagojr alapján

egy része több listán is szerepel, ezért olyan tudományágak is megjelenhetnek a folyóiratlistában, amelyek szorosan nem tartoznak az állam- és jogtudományok területéhez.

A 2017-es listán a legtöbb folyóirat a Law (290 darab, a teljes tudományági lista 34%-a), a Political Science and International Relations (47 darab, 8%) és a Sociology and Political Science (65 darab, 5%) tudományágak listájáról került kiválasztásra. Az új lista esetén ez változást mutat, a legnagyobb arányban a Public Administration (187 darab, 95%), a Law (785 darab, 93%) és a Sociology and Political Science (243 darab, 18%) tudományágak vannak jelen (4. ábra).

A lekerült cikkek (2017-es listán szereplő, de 2023-as listán már nem megjelenő folyóiratokban megjelent cikkek) száma 1383 darab volt 2023. májusi lekérdezésnél. Ebből 165 cikk Scopus által

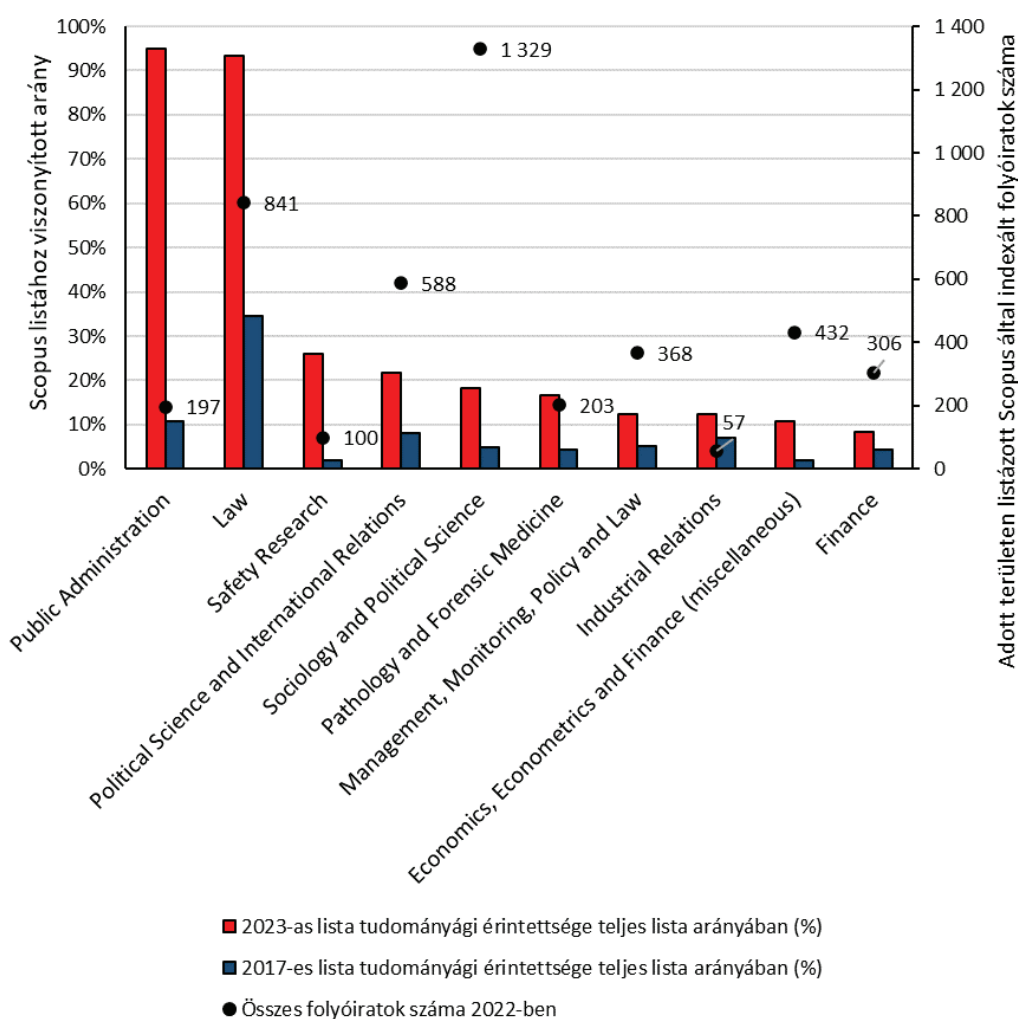
indexált volt. A felkerült cikkek (2023-es listán szereplő, de még 2017-es listán már nem megjelenő folyóiratokban megjelent cikkek) száma 2072 volt. Ezek közül 1242 Scopus által indexált volt.

A vizsgált 10 intézménynél 8 esetén a lekerülő cikkek száma több, mint a felkerülő publikációké. (5. ábra)

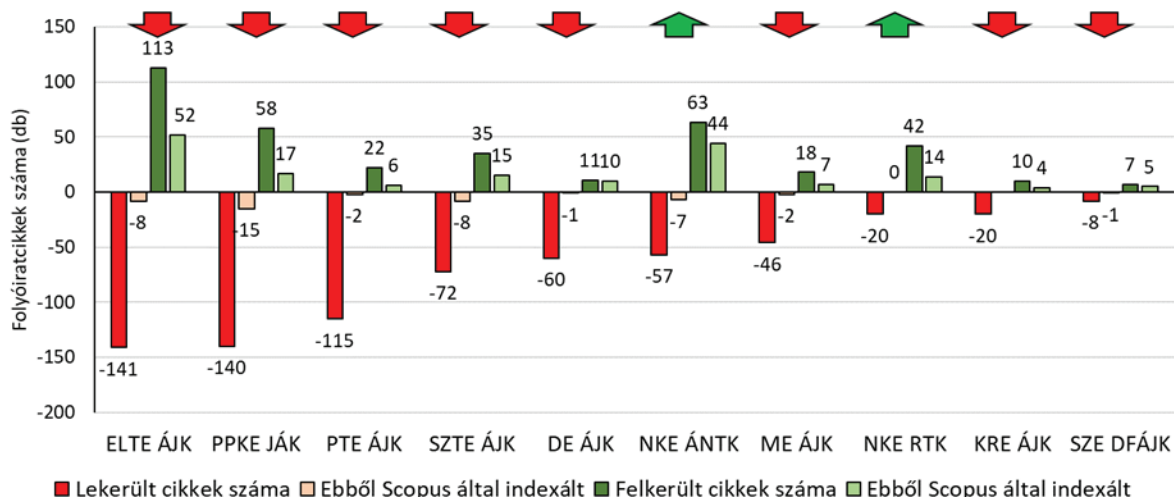
Összefoglalás

Az ÁJB 2023-as nemzetközi folyóiratlistája már nagy arányban Scopus által indexált lapokat tartalmaz.

A 2017-es nemzetközi listás folyóiratokban megjelent folyóiratcikkek átlagosan 44%-a 2023-tól lekerül az ÁJB 2023-as listájáról, így a jelenlegi MTA doktori szabályok szerint ezek a teljesítmények az értékelés során elvesznek. Megfontolandónak tartjuk, hogy a teljesítményértékelési rendszerek időről időre elkerülhetetlen változásai csak

4. ábra Scopus, 2017-es és 2023-as lista kapcsolata a 10 leggyakoribb tudományágban
 Forrás: Saját szerkesztés az MTMT és Scimagojr alapján

5. ábra Le- és felkerülő cikkek száma egyetemi karok bontásában

Forrás: Saját szerkesztés az MTMT alapján

felmenő rendszerben csak felmenő rendszerben kerüljenek alkalmazásra, így elkerülve azt, hogy tudatosan alakított kutatási stratégiák máról holnapra elértéktelenedjenek.

A 2017-es nemzetközi lista 1295 folyóirata közül 902-ben (70%) egyetlen magyar szerzőjű cikk sem jelent meg. A megjelent 3131 darab cikk 40%-a 16 folyóiratban található, amelyek közül 6 darab nemzetközi A kategóriás, 6 B kategóriás és 4 C kategóriás volt a 2017-es lista alapján. Ezek közül csupán 5 darab volt Scopus által indexált. Ebből viszont az következik, hogy az állam- és jogtudománnyal foglalkozó oktatók és kutatók tudományos előmenetelük szempontjából hiába írnak nagy számban tudományos közleményeket, ha azok jelentős része nem Scopus indexáltságú közlemény.

A 2023. évtől hatályos listáról lekerült cikkek száma 1383 darab volt, amelyből 165 cikk Scopus által indexált, míg a felkerült cikkek száma 2072, amelyek közül 1242 Scopus által indexált volt. A vizsgált 10 intézménynél 8 esetben a lekerülő cikkek száma több, mint a felkerülő publikációké. Ebből pedig az következhet, hogy az állam- és jogtudománnyal foglalkozó karok kutatói nem feltétlen fogják érteni, hogy miért csökkent az MTMT szakterületi táblázatának besorolása szerinti tudományos teljesítményük!

A közeljövőben már az új lista lesz a mérvadó, amelyre az a jellemző,

- hogy csak 33%-ban tartalmazza a korábbi 2017-es ÁJB listát, és

- hogy 90%-ban – szűk tudományterületen – Scopus-os folyóiratokat tartalmaz, amely nem volt jellemző erre a tudományterületre.

A 2023. évi listán szereplő, indexált lapok majdnem teljes egészében lefedik a Public Administration és a Law tudományágakat. Érdekes tendencia az NKE ÁNTK és RTK kutatóinak a nemzetközi listás publikációi számszerű növekedése, ami azzal magyarázható, hogy a korábbi listához képest a Public Administration tudományág folyóiratai felkerültek az új listára, és azokba nagyobb arányban írtak a két nevezett kar oktatói. (Tételes névsor vizsgálata alapján megállapítható, hogy a Law tudományterületen belül publikálók nemzetközi listás cikkeinek a száma itt is csökkenni fog.)

Fentiek alapján belátható, hogy aki az egyéni előmenetelét (egyetemi tanári pályázatok esetében) a nemzetközi listás Q1-es vagy Q2-es tanulmány helyett az MTA IX. Gazdaság és Jogtudományok Osztálya nemzetközi folyóiratjegyzékének 2017-es lista szerinti A, illetve B kategóriájába tartozó tanulmányra építette és azzal váltotta ki, a jövőre nézve, a 2023-as lista hatályba lépését követően már nem biztos, hogy megfelel a követelményeknek. Véleményünk szerint a nemzetközileg indexált Q-s folyóiratokba történő publikáció jelenti az egyéni előmenetel szempontjából a legkisebb kockázatot. Következésképpen, ha tanácsot szeretnénk adni az állam- és jogtudományok területén kutató kollégáknak, tekintve, hogy az ÁJB követelményrendszere tovább szigorodhat,

és a többi bizottsághoz hasonlóan a nemzetközi listákon szereplő Scopus által indexált folyóiratok a jelenlegi 89%-nál is még magasabb arányban, a 100%-hoz közelítve jelennek meg, akkor **azt javasoljuk, hogy mindenképpen Q-s nemzetközi folyóiratokba publikáljanak, mert a jelenlegi tendenciákat figyelembe véve így biztosítható,**

hogy egy újabb nemzetközi lista felülvizsgálata esetén is megmarad a tudományos teljesítményük értéke.

Köszönetnyilvánítás

A kutatást a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hálózattudományi Kutatóműhelye támogatta.

Felhasznált irodalom

- [1] Az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának doktori követelményrendszere, 2019. Elérhető: https://mta.hu/data/dokumentumok/doktori_tanacs/IX.%20Oszaly/2019/9GJO_DoktoriMinimumkovetelmenyekTara_20190628tol.pdf (Utolsó elérés: 2023.06.05.)
- [2] Az MTA Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának az MTA Doktora tudományos cím megszerzéséért indított eljárásban való közreműködéséről, 2019. Elérhető: https://mta.hu/data/dokumentumok/doktori_tanacs/2019/doktori_ugyrend/9_osztaly_doktori_ugyrend_2019.pdf (Utolsó elérés: 2023.06.05.)
- [3] Magyar Felsőoktatási Akkreditációs Bizottság egyetemi tanári pályázata, A MAB Testületének 2022/7/V/3/2/11. számú határozata, 2022. Elérhető: https://www.mab.hu/wp-content/uploads/11.-%C3%89rt%C3%A9kel%C5%91-lap_T%C3%A1rsadalomtud-kiv%C3%A9ve-hadtud.pdf (Utolsó elérés: 2023.06.05.)
- [4] Martins, B. *Tied Knowledge: Power in Higher Education*, Chapter 2: Academics. 1998. Elérhető: <http://www.bmartin.cc/pubs/98tk/>
- [5] Sasvári, P., Bakacsi, Gy., Urbanovics, A. *Az egyetemi előmenetel és a publikációs teljesítmény kapcsolata*, Magyar Tudomány, 182 (6). p. 806–822. 2021.
<https://doi.org/10.1556/2065.182.2021.6.8>
- [6] Sasvári, P., Fejes, Zs. *Publikációs lehetőségek Scopus által indexált folyóiratokba állam- és jogtudomány esetén*, Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 70(1), p. 38–58, 2023.
<https://doi.org/10.3311/tmt.13209>
- [7] Tien, F. F. *What Kind of Faculty Are Motivated to Perform Research by the Desire for Promotion?*, Higher Education, 55, p. 17–32. 2008.
<https://doi.org/10.1007/s10734-006-9033-5>

Beérkezett: 2023. június 5.

Dr. Sasvári Péter

PhD, habilitált egyetemi docens
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar,
Budapest, egyetemi docens,
Miskolci Egyetem Gépészmérnöki és Informatikai Kar, Miskolc,
E-mail: sasvari.peter@uni-nke.hu

Dr. Fejes Zsuzsanna

PhD, habilitált egyetemi docens
Nemzeti Közszolgálati Egyetem Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar, Buda-
pest, egyetemi docens
Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged,
E-mail: fejes.zsuzsanna@uni-nke.hu

Melléklet

8. táblázat Scopus, 2017-es és 2023-as lista kapcsolata, átfedése a tudományágakkal

Sorszám	Tudományág	2023-as lista tudományági érintettsége (db)	2017-es lista tudományági érintettsége (db)	2023-as lista tudományági érintettsége teljes lista arányában (%)	2017-es lista tudományági érintettsége teljes lista arányában (%)	Összes folyóiratok száma 2022-ben
1	Public Administration	187	21	95%	11%	197
2	Law	785	290	93%	34%	841
3	Safety Research	26	2	26%	2%	100
4	Political Science and International Relations	127	47	22%	8%	588
5	Sociology and Political Science	243	65	18%	5%	1 329
6	Pathology and Forensic Medicine	34	9	17%	4%	203
7	Management, Monitoring, Policy and Law	46	19	13%	5%	368
8	Industrial Relations	7	4	12%	7%	57
9	Economics, Econometrics and Finance (miscellaneous)	46	8	11%	2%	432
10	Finance	26	13	8%	4%	306
11	Safety, Risk, Reliability and Quality	14	1	8%	1%	178
12	Accounting	13	9	8%	5%	167
13	Organizational Behavior and Human Resource Management	17	4	8%	2%	219
14	Business and International Management	31	7	7%	2%	416
15	Demography	9	3	7%	2%	121
16	Issues, Ethics and Legal Aspects	3	5	7%	12%	41
17	Gender Studies	12	3	7%	2%	165
18	Health (social science)	24	3	7%	1%	335
19	Transportation	8	0	7%	0%	118
20	Social Psychology	20	1	7%	0%	297
21	Development	19	5	7%	2%	285
22	Human Factors and Ergonomics	3	0	7%	0%	45
23	Social Sciences (miscellaneous)	45	16	7%	2%	677
24	Business, Management and Accounting (miscellaneous)	22	3	6%	1%	340
25	Strategy and Management	29	7	6%	1%	469
26	Economics and Econometrics	42	16	6%	2%	703
27	E-learning	4	2	6%	3%	69
28	Social Work	3	4	5%	7%	55
29	Marketing	11	2	5%	1%	202
30	Library and Information Sciences	13	4	5%	2%	249
31	Geography, Planning and Development	37	13	5%	2%	770
32	Information Systems and Management	6	0	5%	0%	127

Sorszám	Tudományág	2023-as lista tudományági érintettsége (db)	2017-es lista tudományági érintettsége (db)	2023-as lista tudományági érintettsége teljes lista arányában (%)	2017-es lista tudományági érintettsége teljes lista arányában (%)	Összes folyóiratok száma 2022-ben
33	Applied Psychology	11	1	4%	0%	249
34	Anatomy	2	0	4%	0%	46
35	Health Policy	12	8	4%	3%	280
36	Philosophy	29	11	4%	2%	697
37	Management of Technology and Innovation	10	3	4%	1%	272
38	Decision Sciences (miscellaneous)	2	0	4%	0%	57
39	History	51	24	3%	2%	1 468
40	Urban Studies	8	3	3%	1%	237
41	Health Professions (miscellaneous)	2	0	3%	0%	60
42	Environmental Science (miscellaneous)	11	6	3%	2%	358
43	Religious Studies	16	7	3%	1%	529
44	Global and Planetary Change	3	1	3%	1%	102
45	Food Animals	1	0	3%	0%	34
46	Spectroscopy	2	0	3%	0%	69
47	Psychology (miscellaneous)	8	1	3%	0%	282
48	Communication	13	1	3%	0%	461
49	Anthropology	12	3	3%	1%	439
50	Medical Laboratory Technology	1	0	3%	0%	37
51	Computer Science (miscellaneous)	8	0	3%	0%	302
52	Computer Networks and Communications	9	0	3%	0%	346
53	Arts and Humanities (miscellaneous)	14	2	3%	0%	541
54	Community and Home Care	1	0	3%	0%	40
55	Management Information Systems	3	1	2%	1%	121
56	Cultural Studies	28	6	2%	1%	1 134
57	Toxicology	3	0	2%	0%	124
58	Management Science and Operations Research	4	0	2%	0%	186
59	Computer Science Applications	16	2	2%	0%	753
60	Education	30	5	2%	0%	1 421
61	Psychiatry and Mental Health	11	2	2%	0%	560
62	Clinical Psychology	6	1	2%	0%	306
63	Statistics, Probability and Uncertainty	3	1	2%	1%	154
64	Conservation	2	1	2%	1%	103
65	Renewable Energy, Sustainability and the Environment	4	1	2%	0%	215
66	Life-span and Life-course Studies	1	1	2%	2%	56
67	Energy (miscellaneous)	2	1	2%	1%	115

Sorszám	Tudományág	2023-as lista tudományági érintettsége (db)	2017-es lista tudományági érintettsége (db)	2023-as lista tudományági érintettsége teljes lista arányában (%)	2017-es lista tudományági érintettsége teljes lista arányában (%)	Összes folyóiratok száma 2022-ben
68	Biochemistry (medical)	1	0	2%	0%	64
69	Public Health, Environmental and Occupational Health	9	0	1%	0%	608
70	Developmental and Educational Psychology	5	0	1%	0%	345
71	Museology	1	1	1%	1%	72
72	Information Systems	5	0	1%	0%	361
73	Hardware and Architecture	2	0	1%	0%	157
74	Nursing (miscellaneous)	2	0	1%	0%	159
75	Building and Construction	2	0	1%	0%	179
76	Biochemistry, Genetics and Molecular Biology (miscellaneous)	3	0	1%	0%	281
77	Nature and Landscape Conservation	2	0	1%	0%	195
78	Engineering (miscellaneous)	4	0	1%	0%	410
79	Earth and Planetary Sciences (miscellaneous)	3	0	1%	0%	308
80	Automotive Engineering	1	0	1%	0%	105
81	Pediatrics, Perinatology and Child Health	3	0	1%	0%	318
82	Pharmacology, Toxicology and Pharmaceutics (miscellaneous)	1	0	1%	0%	107
83	Epidemiology	1	0	1%	0%	118
84	Clinical Biochemistry	1	0	1%	0%	120
85	Medicine (miscellaneous)	20	10	1%	0%	2 495
86	Human-Computer Interaction	1	0	1%	0%	126
87	Analytical Chemistry	1	0	1%	0%	129
88	Atmospheric Science	1	0	1%	0%	134
89	Classics	1	2	1%	1%	135
90	Literature and Literary Theory	7	1	1%	0%	947
91	Artificial Intelligence	2	0	1%	0%	273
92	Oceanography	1	0	1%	0%	138
93	Biotechnology	2	1	1%	0%	292
94	Ecology	3	2	1%	0%	443
95	Rehabilitation	1	0	1%	0%	148
96	Pollution	1	1	1%	1%	149
97	Linguistics and Language	7	1	1%	0%	1 094
98	Civil and Structural Engineering	2	0	1%	0%	314
99	Forestry	1	0	1%	0%	159
100	Electrical and Electronic Engineering	4	0	1%	0%	658
101	Physical and Theoretical Chemistry	1	0	1%	0%	169

Sorszám	Tudományág	2023-as lista tudományági érintettsége (db)	2017-es lista tudományági érintettsége (db)	2023-as lista tudományági érintettsége teljes lista arányában (%)	2017-es lista tudományági érintettsége teljes lista arányában (%)	Összes folyóiratok száma 2022-ben
102	Food Science	2	0	1%	0%	353
103	History and Philosophy of Science	1	0	1%	0%	179
104	Software	2	0	1%	0%	372
105	Geotechnical Engineering and Engineering Geology	1	0	1%	0%	196
106	Visual Arts and Performing Arts	3	2	1%	0%	600
107	Veterinary (miscellaneous)	1	0	0%	0%	210
108	Water Science and Technology	1	0	0%	0%	248
109	Statistics and Probability	1	0	0%	0%	256
110	Geology	1	0	0%	0%	279
111	Materials Chemistry	1	0	0%	0%	291
112	Archeology	1	2	0%	1%	303
113	Industrial and Manufacturing Engineering	1	0	0%	0%	311
114	Pharmacology	1	0	0%	0%	316
115	Archeology (arts and humanities)	1	2	0%	1%	344
116	Mechanics of Materials	1	0	0%	0%	377
117	Biochemistry	1	0	0%	0%	433
118	Animal Science and Zoology	1	0	0%	0%	464
119	Applied Mathematics	1	0	0%	0%	586

Forrás: Saját szerkesztés az MTMT és Scimagojr alapján

Hang- és videoanyagok a könyvtárban

“Formátumba zárt emlékek”

Vas Gábor Tamás

A Bródy Sándor Könyvtár Helyismereti gyűjteményében bevezetett digitalizálási folyamatok bemutatása, amely elsősorban mozgókép-feldolgozásra fókuszál. Az adatmentési eljárások célja a digitalizált objektumok kereshetőségére és archiválására irányult. Elsődleges cél a TV Eger archív állományának megóvása és kontextualizálása, amely a gyakorlati megvalósítás során elérte célját, mivel egy digitális repozitórium jött létre az így keletkezett metaadatokkal ellátott állományokból. A kidolgozott sémák és módszerek gyakorlati megvalósítása, egy előremutató lehetőséget nyitott új lakossági szolgáltatás bevezetésének irányába, amelynek segítségével különböző típusú adathordozók digitális másolatát hozhatjuk létre.

hanganyag, videoanyag, könyvtár, digitalizálás, analóg, adatmentés, repozitórium, metaadat, helyismeret

1. Bevezetés

A 21. század kihívásai, a negyedik ipari forradalom hatásai és a fogyasztói szokások, folyamatos megújulást és alkalmazkodóképességet kíván meg a kulturális szektortól, így a könyvtáraktól is. Bibliotékáink nem a hagyományos értelemben vett szerepben tudnak megfelelni ezeknek a kihívásoknak, mivel ezek az intézmények már évek óta nemcsak a könyvek tárai, hanem információs közösségi pontként funkcionálnak. Az információs közösségi pontok célja napjainkban sem változott: elsődleges feladatának intézményeink az értékek megőrzését és az értékek közzétételét tekintik. Az információ közlése, a lakossági igények kielégítése a zajokkal terhelt kommunikációs csatornákon nehezen kivitelezhető, főleg a legtöbb könyvtári ökoszisztémákban használt adatcsere-formátum, a *MAchine Readable Cataloging* (MARC) segítségével, amit a könyvtárak számára alkottak meg a 20. sz. derekán. A felhasználói igények nem egy zárt katalógusrendszerben testesülnek meg, hanem egy irányba mutatnak, a világháló felé, ahol a legelterjedtebb keresőmotorok segítségével találják meg a számukra szükséges információkat. A könyvtárak rendelkezésére álló hatalmas információtömeget elérhetővé lehet

tenni a világhálón keresők számára, így nem csak az aktív könyvtárlátogatók igényeit szolgálhatja ki a rendszerünk.

2. Digitális repozitórium bevezetése

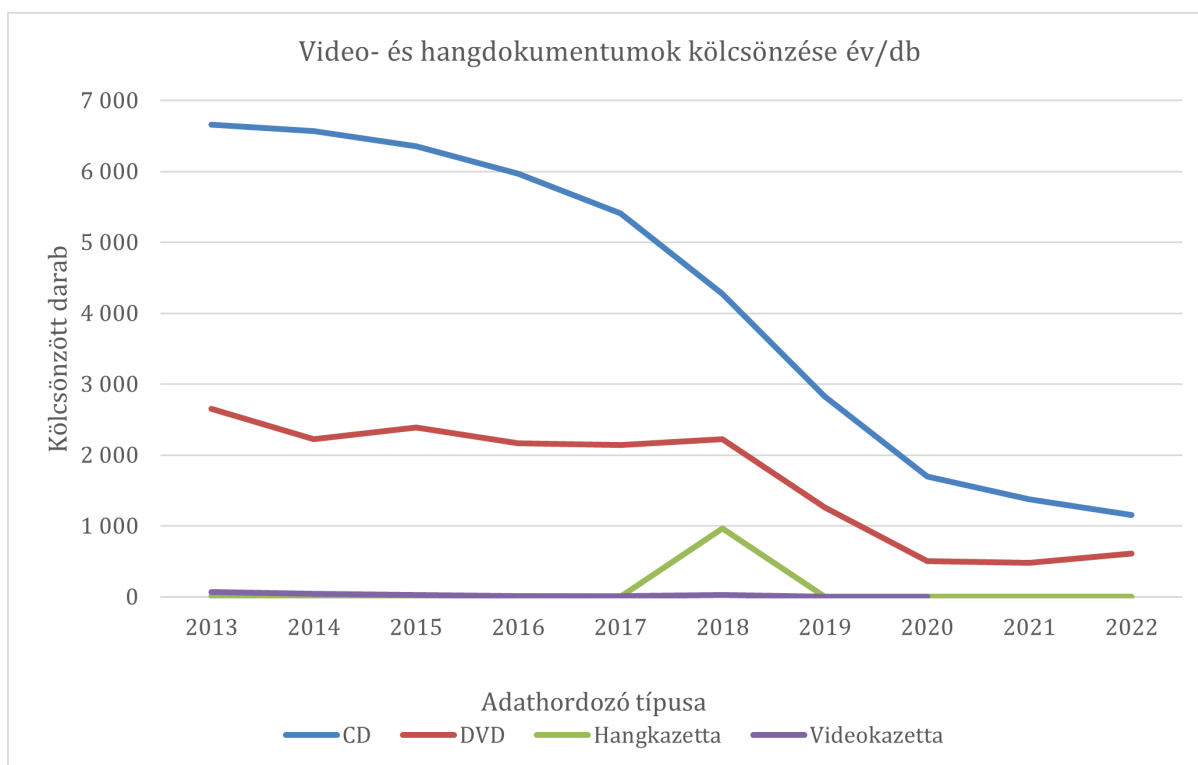
Egy lehetséges megoldás a digitális repozitórium használata, amely a könyvtárak digitális ökoszisztémájának egy egyszerű választásnak tekinthető. A gyűjtemények rendelkezésére álló digitális objektumok típustól függetlenül (*born digital*, medium transzformált), a megfelelő metaadatokkal ellátva, a kontextualizáció után az állományok kereshetővé válnak a felhasználók számára. A repozitóriumnál a találatok nemcsak könyvtári katalógus szinten valósulnak meg, hanem a találatot a valós dokumentumok képezik, így a megjelenített eredményekbe a felhasználóknak a felhasználói jogkörüknek megfelelően betekintésük van. Több sikeres hazai fejlesztői gárda is foglalkozik megfelelő platform megteremtésével, amit a könyvtári integrált rendszer (IKR) mellett sikeresen lehet alkalmazni. A Bródy Sándor Könyvtár (BSK) voksa az aktívan használt IKR miatt a Monguz Kft.-re esett és az általuk fejlesztett digitális repozitórium lehetőségeit igyekeztünk kiaknázni. Hatalmas ugrásnak

bizonyult a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia (KDS), amely a Digitális Nemzet Fejlesztési Program keretében Magyarország kormánya támogatásával valósult meg. A programnak köszönhetően több informatikai fejlesztés megvalósult a könyvtárakban, a BSK a program nyújtotta erőforrásokat kihasználva elsősorban az infokommunikációs technológia szoftveres megvalósítására, valamint a dokumentumok digitalizálására koncentrált.

3. Helyismereti gyűjtemény

A helyismereti jellegű értékmegőrzési munkafolyamat több évtizede zajlik a könyvtárunkban, amely a hosszú múltra visszatekintő Helyismereti gyűjteményünkben 1952-es év óta folytonos. Kezdetben a helyi kiadványokat és sajtótermékeket kezdték gyűjteni és katalogizálni, majd az elektronizáció térnyerésével létrejött intézményünk gondozásában a Heves Megyei Elektronikus Könyvtár, elsősorban a helyi szerzők műveinek digitális másolatát tettük közzé. Az elektronikus könyvtárunkban elérhető dokumentumok mindegyike publikus, így az interneten kutató látogatóink szabadon hozzáférhetnek a dokumentumokhoz. A feltöltött állományok teljesértékű digitális

másolatai az eredeti műveknek, az eltérés csekély számú dokumentumnál tapasztalható, ahol a szerzők kérésére a dokumentumok virtuális oldalai vízjellel vannak ellátva. A gyűjtemény 2010-ben azzal az elképzeléssel bővült, hogy ne csak a nyomtatott analóg történelmet dolgozzuk fel, hanem fordítsunk nagyobb figyelmet az audiovizuális állományokra. A könyvtári környezetben sem volt idegen a mozgóképi anyag és a hangzóanyagok gyűjtése, az interneten elérhető különböző platformok előtt sikeres "broadcast" szolgáltatások voltak az eltérő formátumban rögzített video- és hangdokumentumok. Ezek kiemelt szerepet játszanak a közkönyvtárak életében, kiemelten fontos szerep és népszerű szolgáltatói helyek a Zenei gyűjtemények, a könyvtárak állományát képező különböző típusú videodokumentumok. A streaming szolgáltatások és a fogyasztói szokások változásával ezek az adathordozók eltűntek, vagy eltűnőben vannak a könyvtáraink polcairól, ezt a statisztikai számok is igazolják, mivel a felhasználói igények száma a kölcsönzési mennyiséggel korrelál. A rekordok szűrését Heves Vármegye BSK IKR szolgáltatását igénybe vevő települések kölcsönzési moduljának adataiból állítottam elő. (1. ábra)

1. ábra Audio- és videodokumentumok kölcsönzése 2013–2022. között Heves Vármegyében

4. Digitális videodokumentumok feldolgozása

A helyi tévécsatornák az 1980-as években kezdték meg a műsorszórást, ami újszerű és érdekes helyzetet teremtett országunkban. Ezek az izgalmas történelmi időszakban létrejövő kincsek, amelyek felhalmozódtak a helyi tévéknél, sok esetben nem elérhetőek. A helyi értéke viszont vitathatatlan, és itt kapcsolódhat be a könyvtár, amely ezeket a dokumentumokat megmenti és közzéteszi. A Bródy Sándor Könyvtár 2010-ben kötött megállapodást a TV Egerrel, amely a feldolgozási és értékmegőrzési folyamatok kezdő lépésének bizonyult. A kezdeti szakaszban a könyvtári környezetben általánosnak tekinthető MARC 21 formátum lehetőségeit implementálva egy táblázatban rögzítettük a digitális objektumok megfelelő adatmezőit (1. táblázat).

Ezzel a kezdetleges „mapping” segítette a könyvtárost és a televízióst is, hogy ki-ki a saját nyelvén tegye informatívva a videoállományokat. A Monguz Kft. DSCAT modulja segítségével lehetett elkezdeni a helyi TV-állomás állományainak kontextualizálását, az objektumok metaadatainak segítségével egy belső dedikált hálózaton elérhetővé váltak a feldolgozott állományok. A keresés ebben az időben az IKR OPAC-moduljára korlátozódott, de a helytörténeti kutatások során igazolta a könyvtári menedzsment szándékait, amely a már digitalizált videoállományok feldolgozását szorgalmazta. A TV Eger a master fájlokat és a publikálásra alkalmas mp4 állományt adta át intézményünknek, ekkor csak egy kisebb állományrész digitális másolata került a tárolóinkra. A master állományok tárolása a Bródy Sándor Könyvtár storage eszközére kerül egy belső szeparált, publikus eléréssel nem rendelkező szegmensbe. Az mp4 állományok pedig a Corvina IKR adatbázisából váltak elérhetővé az intézményünk belső hálózatán. Az mp4 állományokat igyekeztünk metaadatokkal ellátni, mert ez az ez a fájlformátum, amely tartalmazhatja a hang, a mozgókép anyagán kívül a film adatlapját és a feliratokat is (Kalmár, 2007¹). Ezt a lehető-

séget elvetettük, mert az mp4 videokonténer-állományok zártabb környezetnek bizonyultak, mint a könyvtári integrált rendszer. A feldolgozási folyamatok folytonossága változatlan ütemben haladt, de a digitális fájlformátumok mennyisége egy idő után apadni kezdett. A már digitális formában lévő archív állományok többsége bekerült a könyvtárunk digitalizálási projektjébe, a redundáns állományok folyamatos bővülése indokoltá tette egy Network Attached Storage (NAS) beüzemelését. A helyismereti gyűjteményünk kollégái és az informatikusok felkészültek az újabb állományok érkezésére, de a TV Eger nagy mennyiségű archív állománya digitalizálásra várt, a humánerőforrás és a technikai erőforrások hiánya miatt a partneri kapcsolat lazulását véltük felfedezni.

5. Videodokumentumok digitalizálása

A változás a KDS programnak köszönhetően vett újabb lendületet 2020-ban, amikor a helytörténeti részlegben fellelhető helyismereti értékek digitalizálásának nagy volumenű projektje lezajlott. A bevezetett digitalizálási stratégiák és kialakított digitalizálási folyamatok, valamint a Monguz Kft. által megtörtént fejlesztések, újabb lehetőséget nyitottak a könyvtárunk számára a TV Eger videoállományainak feldolgozására. 2021-ben a partneri kapcsolat egy szerződés formájában vált szorosabbá a TV Eger tulajdonosa a Média Eger Non-profit Kft. és a BSK között, amely már nem csak a digitális állományok átadására korlátozódott. A helyi tvcsatorna adathordozókat és ezek lejátszására alkalmasnak vélt eszközöket biztosított intézményünknek, hiszen a helyi TV archiválási gyakorlata során több ezer adattároló egység keletkezett. 1988. óta kerültek archiválásra eltérő formátumokon a TV Eger változatos műsorai, a formátumok sokszínűsége az adott időszak technológiai trendjeit tükrözi. VHS és S-VHS formátumokra kezdtek az archiválásokat 1988-ban, az átadott kópiák nagy többségben e két adattároló típuson találhatóak. A nagy sikerű U-matic és Betacam kazetákra 1994-ben kezdődött az archiválás és saj-

1 Kalmár, I. Z. Multimédiás fájlformátumok, Diplomamunka, Debreceni Egyetem, 2007.

	A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L
1	Fájl neve	Anyag címe	szerkesztő	operátor	vágó	megszólalók	terjedelem	műfaj	tárgyszavak	földrajzi név	adásba kerülés	
2	H1_11_Agria_Vasar_nyilik	Vásár Agriában	Keszthelyi Valéria	Borbás László	Erdős Kornél	dr.Nagy Gábor , Glahé International	1'02"	hír	vásár, Agria	Eger	1998.08.24	
3	Mezőkódotok	856 \$3	245 \$a	700 \$a	700 \$a	700 \$a	700 \$a	300 \$a	650 \$a	650 \$a	651 \$a	773 \$g

1. táblázat Videodokumentum feldolgozási sémája

nos a DVD-k használatát is bevezették erre a célra 2004-ben. A Sony által 1969-ben fejlesztett U-matic videokazetták (Sony Group Portal, 2018²) az 1980-as években nagy népszerűségnek örvendtek professzionális televíziós környezetben, megbízhatóságuk és kiváló minőségű miatt. Eger város televíziója is elkezdte a használatát, egy kisebb állomány Broadcast Video U-matic (BVU) formátumon került archiválásra ezen a kazettaformátumon. Ugyancsak a Sony által 1982-ben fejlesztett formátum a Betacam használata párhuzamosan vette kezdetét az TV Egernél, amely már valódi adásminőségű felvételi lehetőséget biztosított. A Betacam Superior Performance (SP) formátumú kazettáira történt az archiválás, ami az 1990-es évek végéig, a legtöbb televíziótársaságnál a legelterjedtebb formátumnak számított (Curtis, 2023³). Az analóg adatrögzített videokazetta-formátumokon kívül a már említett Digital Versatile Disc (DVD) optikai tárolóra történt nagy mennyiségben adatmentés. Ez az archiválási metódus sajnos nem volt jó döntés. A 2000-es évek elején ez a flexibilis és olcsó adattárolási megoldás természetes döntés volt, hiszen az akkori kutatások anyagai, több esetben is a DVD-R/DVD+R (recordable) és a DVD-RW/DVD+R (rewritable) élettartamát 30 és 45 év közé tették (LoC & NIST, 2007⁴). Sajnos ezek az értékek nagyban függenek az alkalmazott Optical Disc Drive (ODD) és a felhasznált optikai adathordozó minőségétől, a helyi tapasztalatunk alapján az állományban fellelhető DVD-korongok ~20%-a olvasható be, és ezek között is jelentős az részleges adatvesztés. Formátumok szerinti adathordozóknál megállapítható a helyi gyűjteményünkben a mágnesszalagos adathordozók szerepeltek a legjobban, az optikai lemezek minősége nem kielégítő (2. táblázat).

2. táblázat Adathordozók mennyiségi és minőségi megoszlása

	Mennyiség (db)	Játékidő (perc)	Állapot (1-5)
VHS, S-VHS	~ 4.000	~ 800.000	3
U-matic	~ 500	~ 30.000	4
Betacam	~ 2.000	~ 150.000	4
DVD	~ 1.800	nincs adat	2

A DVD-ken tárolt információk kinyerése egy következő stratégiai lépés lesz, amelynek kidolgozása és megvalósítása még várat magára. Így elsősorban a mágnesszalagos adattárolók digitalizálására összpontosítunk az archiválások során.

A TV munkatásainak segítségével kerültek az adathordozók könyvtári raktározásra, az állomány nyilvántartása csak darabszámokat és formátumokat tartalmazott. Az adathordozókról pontosabb információkat csak a rajtuk található etikett címkék jelöltek, de sajnos ezek az információk több esetben sérültek vagy hiányosnak bizonyultak. Az adathordozók nem rendelkeztek adásmentési és technikai információkkal, így az állapot megjelölése és az előélete is ismeretlen az átvett adattárolóknak.

5.1 Analóg videodokumentumok feldolgozása

Ezzel könyvtárunk egy újabb gyakorlati folyamat kialakításának fázisába lépett, mivel az eddigiektől eltérően egy digitalizálási labort kellett kialakítani intézményünk falain belül. A mozgókép-digitalizálás beépült a helyismereti digitalizálási stratégiába. A digitalizálás első fázisában az adathordozó pontos meghatározásával kezdődik, amikor az első állapotfelmérés is megtörténik a szakavatott technikusok kezében. Az adathordozók javítása és karbantartása elengedhetetlen, mert a több éve nyugalmi állapotban lévő szalagok tapadása, penészedése és egyéb szennyeződése a technológiai hiányosságai miatt általános problémának bizonyult. Gyakori hiba a szalagszakadás, vagy a kazetta mechanikai sérülése, mint a kazettafedelelet mozgató rugó törése, anyagfáradása. A mágnesszalagos egységek kondicionálás után kerülnek a kompatibilis eszközbe, ahol kezdetét veszi az videodokumentumok digitalizálása.

2 Sony Group Portal, Sony history Chapter1 the video cassette tape. Sony Group Portal - Sony history Chapter1 the video cassette tape. Elérhető: <https://www.sony.com/en/Sony-Info/CorporateInfo/History/SonyHistory/2-01.html#block2> (Utolsó elérés: 2023.06.01.)

3 Museum of Obsolete Media, Betacam SP (1986–2001), Museum of Obsolete Media, Elérhetőség: <https://obsolete-media.org/betacam-sp/> (Utolsó elérés: 2023. 05. 30.)

4 The Library of Congress, National Institute of Standards and Technology (szerk.). Final report: NIST/Library of Congress (LC) optical disc longevity study, The Library of Congress, 2007. https://www.loc.gov/preservation/resources/rt/NIST_LC_OpticalDiscLongevity.pdf

5.2 Digitális másolat – master

Első digitális formátum az adathordozóról: Motion Picture Experts Group (MPEG) állomány, képi- és hangkorrekció nélkül tömörítésmentes objektumot hozunk létre. Minden adathordozó tartalma egy fájl képez, amely tárolása egy nagy kapacitású storage-ben történik, zárt hálózati környezetben csak a megfelelő jogokkal rendelkező személyek férhetnek hozzá az itt tárolt fájlokhoz. Az eszköz elérése csak az intézmény helyi hálózatán lehetséges, az eszköz külső elérésére nincs lehetőség. Az így keletkezett állományok az intézményünk által létrehozható legjobb minőségű digitális másolatok az eredeti példányokról, ezeket az állományokat tekintjük a laborunkban a master-fájloknak. Az állományokat igyekszünk úgy digitalizálni, hogy a legkisebb közbeavatkozás nélkül, a lehető legnagyobb felbontásban lehessen megközelíteni az eredeti állományon megőrzött eredeti kép- és hangállományt.

5.3 Videoállományok szerkesztése

Második lépésben a Fehér Könyvben a VHS-kazettákhoz ajánlott min. 2000 kb/s bitrátás tömörítést (Bánk, Kómár, 2019⁵) vettük alapul az összes analógtípusú állománynál, amit a digitális repozitóriumunk bővítésére szántunk. A videodokumentumoknál digitális utómunkát végez technikus kollégánk, a munkafolyamatban elsősorban a Canopus ADVC-500 DV analóg / digitál konverter segítségével történik az átalakítás. A képi konverzióknál és vágási munkálatoknál a Sony Vega videoszerkesztő programja segíti a munkálatokat, a hangkorrekcióknál és vágásnál a GoldWave digitális hangszerkesztő szoftver van a segítségére. Az így előállított állományokat video object (VOB) formátumba konvertáljuk, így a digitális jogkezelésre is felkészíthetővé válnak az állományok a Content Scramble System (CSS) segítségével (Kalmár, 2007⁶). A VOB-állományban a hang digitalizálása sztereó, 48.000Hz mintavételezési gyakorisággal és 32 bites mintavé-

tellet történik, a MPEG Audio layer 1 audioformátumba. A mozgóképfolyam pedig MPEG-2 kódolással és a gyakorlati tapasztalatok alapján 720x576 videofelbontásra lett skálázva a VHS-kazettákon található állomány, 25 képkockasebességgel. Ezek az állományok kiválóan alkalmasak a további utómunkálatokra, valamint ezekből az állományokból könnyen létrehozható a Fehér Könyvben említett formátum, amelyet a HTML5 közvetlenül támogat (Bánki, Kómár, 2019⁷). Intézményünkben az MPEG-4 Part 14 (MP4) fájlokra esett a választás, hiszen a legtöbb böngésző támogatja az MP4 állományok lejátszását, és a kisméretű állományok is kiváló audiovizuális élményt adnak, a korszerű tömörítési eljárásoknak köszönhetően. Az MP4 állományoknál a H.264 tömörítési technikát alkalmazzuk, ezek az állományok már a digitális repozitórium részeit képezik, ahol a tárolási kapacitás és a hálózati sebesség nagyon fontos tényező, költségoldali megközelítésről is. A H.264-es szerver képminőség rontása nélkül 80%-kal képes csökkenteni a digitalizált videó fájl méretét (Laczkó, 2008⁸), ez pedig nagy megtakarításnak bizonyult, az így előállított állományok a felhasználók számára is előnyösek, hiszen a kisméretű állományok nagyszerű audiovizuális értékeket közvetítenek csekély minőségromlás mellett.

5.4 Videodokumentumok feldolgozása

Az állományok digitalizálása a konverziókkal és az utómunkálatokkal nem ért véget, mivel a megfelelő információkkal még nem rendelkeznek az objektumok és a visszakereshetőségük csak pár adatra korlátozódik, valamint egy zárt hálózati rendszer részét képezik. A videoállományok metaadatolása elengedhetetlen, ha ezeket a fájlokat közkinccsé kívánjuk tenni. Ebben a folyamatban a Monguz Kft. által létrehozott DSCAT modul fejlesztett verziója segítségével történt, és

5 Bánki, Z., Kómár, É. (szerk.) Fehér könyv. Módszertani útmutató a közgyűjteményi kulturális örökség digitalizálásához és közzétételéhez. Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2019. https://ommik.hu/media/attachments/2019/12/09/fehr_knyv.pdf

6 Kalmár, I. Z. Multimédiás fájlformátumok, Diplomamunka, Debreceni Egyetem, 2007.

7 Bánki, Z., Kómár, É. (szerk.) Fehér könyv. Módszertani útmutató a közgyűjteményi kulturális örökség digitalizálásához és közzétételéhez. Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2019. https://ommik.hu/media/attachments/2019/12/09/fehr_knyv.pdf

8 Laczkó, G. Mi Az a H.264 Tömörítési Technológia?, Computerworld, Elérhetőség: <https://computerworld.hu/ceginformo/mi-az-a-h264-tomoritesi-technologia-234418.html> (Utolsó elérés: 2023. 06. 01.)

azóta is zajlik a feldolgozás. A modulban a helyismereti részleg munkatársai négy főcsoportba és 49 alcsoportba tölthetik fel a kontextualizáláshoz szükséges információkat. A négy főcsoport az alapadatok, az alkotók, közreműködők és az egyéb információkat tartalmazza, a modulban sajnos a médium technikai paraméterei nem rögzíthetők. A technikai metadaatokat a digitalizálást végző technikus rögzíti, a digitalizálás kezdetén egy erre a célra létrehozott adatbázisba. Rögzítésre az általunk leghasznosabbnak vélt technikai információk kerülnek, mint az adathordozó pontos típusa és állapota. Természetesen a szerveroldali változások auditálása és verziókövetései folytonosak, így az esetleges módosítások is nyomon követhetők.

A videodokumentumok sikeres feldolgozása után a Bródy Sándor Könyvtár digitális repozitóriumban történik a dokumentumok közzététele, amely a summajatirom.hu webhelycímmel rendelkezik. Az oldalra folyamatosan kerülnek fel az újabb és újabb dokumentumok a feldolgozás végső lépéseként, ahol az érdeklődők szabadon böngészhetnek a helyismereti értékek között. A repozitórium jelenleg 5.595 db filmdokumentummal rendelkezik, de nagy számban találhatók más dokumentumtípusok is, mint a képeslapok, mikrofilmek, cikkek vagy a gyászjelentések.

6. Lakossági szolgáltatás

A látogatók nagy örömeire ezt a digitalizálási folyamatot kiterjesztettük és átalakítottuk a lakossági célú digitalizálásra, célja az otthonunkban fellelhető formátumok megmentése és különböző formátumba zárt anyagok feltárása. A lakossági szolgáltatás célja, hogy a formátumba zárodott emlékeket kiszabadítsuk és a dokumentum tulajdonosának segítsen újra átélni az életük egy-egy fontos pillanatát. A digitalizálás ebben az esetben is zárt rendszerben történik, a megrendelő kérésére digitális utómunkát is végzünk az adatmentésen kívül. Ha vágás és egyéb editálási feladatokat el kell végezni a megrendelő megbízásából, csak ebben az esetben látja a technikus kolléga a személyes jellegű videoállományokat. A megrendelésnél felhívjuk a szerzői jogokat érintő feltetelekre a partnerünk figyelmét és tájékoztatjuk, hogy milyen állományokat nem áll módunkban digitalizálni. A sikeres digitalizálás végeredmé-

nyét a megrendelő adathordozójára másoljuk és a labor háttértárolóiról az állomány véglegesen törlődik. Másik lehetőség: a könyvtárunk felhőtárhelyet biztosít a megrendelőnek, aki egy link segítségével éri el az állományt, amely egy meghatározott időkeretig áll rendelkezésére, az idő leteltével a link és az állomány automatikusan törlődik.

7. Emléklabor

A nagy érdeklődés miatt az eszközparkunk folyamatosan bővül, így ezzel egyenesen arányosan növekedik a feldolgozásra alkalmas formátumok listája és szerveroldali tárhelykapacitásunk is. A családi archívumban fellelhető hang- és videodokumentumok többségét sikeresen tudjuk digitalizálni, a leggyakrabban VHS, S-VHS, CD, DVD, hanglemezzel, orsós magnószalaggal, magnókazetta, VHS-C, MiniDV, Super8, Video8, Digital8, Hi8, U-matic és MiniDisc formátumokról kell a digitalizálást, illetve az adatmentést elvégezni. A lakossági szolgáltatás bevezetése óta 54 db megrendelés történt, ami 190 db adathordozóból és 13.837 percből állt. Ez a 230,6 óra hang- és videoanyag, elképesztő emocionális hatásokat váltott ki a megrendelők közül, akik hosszú évek óta most élhették át újra az emlékeiket.

Természetesen a Bródy Sándor Könyvtárnak nemcsak lakossági, hanem intézményi felkérései is vannak, amelyeket az utóbbi időben humán erőforrás hiányában egyre nehezebben tudunk teljesíteni. Igyekszünk nemcsak a vármegyei, hanem az ország minden területéről beérkezett kérésnek is eleget tenni, mint az MTA Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, a Gárdonyi Géza Színház, a Besenyőteleki Könyvtár, a Corvin Mozi vagy az Országos Idegennyelvű Könyvtár és Zenei Gyűjteménye. A jó partneri kapcsolatok és a folyamatosan bővülő géppark segítségével intézményünk igyekszik szerepet vállalni a közkincsek és lakossági emlékek megmentésében, megőrzésében.

8. Jövőkép

Nehézséget jelent a fellelhető kompatibilis eszközök beszerzése, mivel ezek az eszközök évek vagy akár évtizedek óta nem kerülnek gyártásra. A beszerzett régi eszközöket intézményen belül igyekszünk javítani és karbantartani, akár lelkes amatőrök hathatós segítségével is. Előfordult egy-egy felajánlás, és volt, hogy partnerünk az ország

másik szegletéből vásárolt számunkra eszközt, vagy külföldi útvjáról tért haza egy lejátszóval. A fejlesztések és a tervezések olyan szakaszába lépett intézményi szinten a digitalizálás, amikor a jelenleg használt Synology rendszerünk korlátait kezdjük maximálisan kihasználni. Ezen kívül a digitális repozitóriumunk korlátait is érezzük és az ezzel párhuzamosan növekvő számítási és tárolási kapacitás hiányosságait a szerveroldali környezetben. A jövőre vonatkozó tervek megvannak és konkrét elképzeléseink a felismert hibák kiküszöbölésére.

9. Konklúzió

Megfigyelhető, hogy a digitalizálási folyamatok során a nagy hazai és külföldi archívumok bevált sémáit igyekeztünk implementálni a saját forrásainkhoz, állományunkhoz és rendelkezésünkre álló szoftverkörnyezetünkhöz igazítva őket. Igyekeztünk alkalmazni azt a tényt, hogy a hibrid ana-

lóg/digitális filmarchívum a digitális archívummal való fejlődésről szól. Az „analog” és a „digitális” nem egymást kizáró vagy ellentétes erők (Müller, 2020⁹), a digitalizálás által létrejött gyűjteményünk mellett továbbra is fenn kell tartani a ránk bízott analog formátumok tartós és biztonságos megőrzését. Szorgalmaznunk kell az elfeledett formátumok felkutatását a régiókban lévő kulturális intézmények közreműködésével karöltve. Fel kell tartanunk a folytonosságát ennek az értékes és hasznos munkának, amely felbecsülhetetlen helyi kincseket őriz meg és tesz kereshetővé az utókor számára. Remélhetőleg mindez egy hosszútávú projekt alapját fogja képezni a Bródy Sándor Könyvtárban, és segíti a féltett és folyvást félrerakott adattárolókból kiszabadítani az emlékeinket.

9 Müller, J. *Digital transformation at media archives: Ten steps to becoming digital by design*, Journal of Digital Media Management, 8(4), 321–339, 2020.

Irodalom

- Müller, J. *Digital transformation at media archives: Ten steps to becoming digital by design*, Journal of Digital Media Management, 8(4), p. 321–339, 2020. Elérhető: https://www.nfsa.gov.au/sites/default/files/10-2020/jan_muller_becoming_digital_by_design.pdf
- Bánki, Z., Kómár, É. (szerk.) *Fehér könyv. Módszertani útmutató a közgyűjteményi kulturális örökség digitalizálásához és közzétételéhez*, Emberi Erőforrások Minisztériuma, 2019. Elérhető: https://ommik.hu/media/attachments/2019/12/09/fehr_knyv.pdf
- Museum of Obsolete Media, Betacam SP (1986–2001), *Museum of Obsolete Media*, Elérhető: <https://obsoletemedia.org/betacam-sp/> (Utolsó elérés: 2023. 05. 30.)
- Laczkó, G. *Mi Az a H.264 Tömörítési Technológia?*, Computerworld, Elérhető: <https://computerworld.hu/ceginfo/mi-az-a-h264-tomori-tesi-technologia-234418.html> (Utolsó elérés: 2023. 06. 01.)
- Kalmár, I. Z. *Multimédiás fájlformátumok*, Diplomamunka, Debreceni Egyetem, 2007.
- The Library of Congress, National Institute of Standards and Technology (szerk.). *Final report: NIST/Library of Congress (LC) optical disc longevity study*, The Library of Congress, 2007. Elérhető: https://www.loc.gov/preservation/resources/rt/NIST_LC_Optical-DiscLongevity.pdf
- Sony Group Portal, *Sony history Chapter1 the video cassette tape*. Sony Group Portal - Sony history Chapter1 the video cassette tape. Elérhető: <https://www.sony.com/en/SonyInfo/CorporateInfo/History/SonyHistory/2-01.html#block2> (Utolsó elérés: 2023.06.01.)

Beérkezett: 2023. június 6.

Vas Gábor Tamás

Bródy Sándor Könyvtár

igazgatási igazgatóhelyettes, rendszermérnök

Eszterházy Károly Katolikus Egyetem, Humáninformatika Tanszék, mesteroktató

E-mail: vasgt@brody.iif.hu; vas.gabor@uni-eszterhazy.hu

Úton a Minősített Könyvtár cím felé

A magyar kultúra napján adták át a Minősített Könyvtár címet az azt elnyerő könyvtáraknak. Intézményünket első alkalommal érte e megtiszteltetés. Somogy vármegyében is könyvtárunk viselheti elsőként a kitüntető címet. A könyvtár a Győztesek Konferenciáján felkérést kapott egy rövid bemutatkozásra. Kisfilmünkben igyekeztünk ízelítőt adni az útból, amellyel a kezdeti bizonytalan léptekkel történő elindulástól eljutottunk a címet elnyerő, a díjat büszkén őrző könyvtári közösségig. A következőkben is erről a folyamatról szeretnék írni, valamint megismertetni intézményünket, az itt folyó munkát – mindezt a teljesség igénye nélkül –, néhány lényegesnek tartott mozzanatot kiemelve.

Bemutatkozás

Jelenlegi könyvtárunk jogelődjét, a Siófoki Községi és Közművelődési Könyvtárat 76 évvel ezelőtt, 1946-ban alapították a korabeli testületi ülések jegyzőkönyve szerint, az Alapító okiraton ezzel szemben Siófoki Községi Könyvtár szerepel 1947-es alapítási évvel, így két „születésnapot” is magunkénak tudhatunk. Az évek során a könyvtár működött önállóan, de integrált intézményként is. Az utolsó szervezeti átalakulás 2010. július 1-jén történt, ekkor különvált a Kálmán Imre Kulturális Központ és a könyvtár, ez utóbbi Balatoni Regionális Történeti Kutatóintézet, Könyvtár és Kálmán Imre Emlékház néven önállóan működött tovább. Az intézményhez csatolták az Emlékházat, így feladata a könyvtári mellett múzeumi tevékenységgel is kiegészült.

Több költözést követően 2009. október 21-én rakták le Siófokon az új könyvtár alapkövét. Kilencéves tervezés, próbálkozás, módosítás és végül építkezés után készült el *Kokas Ignác* és *Balog Farkas Csaba* tervei alapján az új épület, ahova 2011. november 25-én költözött be az intézmény. Az 1893 m² alapterületen több mint 180 ezer dokumentum várja a látogatókat.

A könyvtár gyalogosan és közlekedési eszközökkel is jól megközelíthető, a város központi részén helyezkedik el. Az épület előtti téren zöld környezetben lehet beszélgetni, pihenni. Az épület teljesen akadálymentesített. A fogyatékkal élőket Braille-írással feliratok, indukciós hurok, felolvasógép segíti, ezzel is biztosítjuk az értékrendünkben is megfogalmazott esélyegyenlőséget.

Az intézmény Szervezeti és Működési Szabályzatában rögzített feladatok ellátását a Siófok Város Önkormányzat Képviselő-testülete által engedé-

lyezett 17 fő létszámkerettel végzi. A könyvtári feladatokat ellátó munkatársak száma kevesebb: 1 fő intézményvezető, 6 fő könyvtáros, 3 fő adminisztrátor, 2 fő raktáros.

Kezdeti bizonytalan lépések

Számunkra korábban is fontos volt a minőségi szemlélet, azonban hiányzott a kellő tudatosság és rendszerezettség. 2014 után már gondoltunk rá, hogy az intézményben folyó magas színvonalú szakmai munka megfelelő alapot nyújtana a Minősített Könyvtár cím elnyeréséhez. A minőségfejlesztéssel kapcsolatos tényleges munka azonban 2018-ban kezdődött, amikor célul tűztük ki a cím elérését, tudván, hogy a minőségirányítási rendszer bevezetése hatékony segítséget nyújt a fejlesztésben, a célok megvalósításában.

Elsőként a 2018. január 23-án NKA pályázati forrás segítségével intézményünkben megrendezett szakmai napon hangzott el két előadás (a keszthelyi Fejér György Könyvtár munkatársaitól és *Vidra Szabó Ferenc*től) a Minősített Könyvtár cím eléréséhez vezető útról és a feladatokról. Ezt követően Vidra Szabó Ferencet kértük fel mentornak, aki iránymutatást adott, segítette munkánkat, első lépéseinket a minőségmenedzsment szemléletének elsajátításában. Még ebben az évben megalakult a Minőségirányítási Tanács (MIT), majd a Folyamatszabályozási és az Elégedettségmérési munkacsoport. A MIT vezetője az intézmény korábbi igazgatója lett, ugyanakkor a munkatársakkal való közös munka többször nem valósult meg. A mindennapokban a dolgozói leterheltség mellett időnként a motiválatlanság is jellemezte ezt az időszakot.

A kollégák érzéseit, hozzáállását – visszatekintve a kezdeti időszakra – *Tóth Máté* soraival jellemezhetném:

„A minőségmenedzsment fogalma az eszközrendszer alkalmazásának túlhangsúlyozása miatt az elmúlt években sokak fejében összekapcsolódott a papírmunka megsokszorozódásával, a vég nélküli, ám annál kevesebb eredménnyel záruló megbeszélések sorával, továbbá olyan dokumentumok előállításának kényszerével, amelyekről azt sem tudjuk eldönteni, hogy megírni vagy elolvasni nehezebb őket.

Ezzel szemben azt tapasztalhatjuk, hogy a szemlélet magunkévá tétele olyan kulcsot adhat a kezünkbe, amellyel a munkánkat nemcsak könnyebbé, de eredményesebbé is tehetjük.”¹

Annak megkönnyítésére, hogy a munkatársak megértsék a PDCA-ciklus működését, a MIT tagjai szemléltető dokumentumot, „oktatóanyagot” készítettek.

Első lépésként a folyamatszabályozás helyi rendszerét alakítottuk ki. Beazonosítottuk a könyvtári folyamatokat, elkészült a folyamatleltárunk, meghatároztuk az alap-, a vezetői, a támogató- és a kulcsfolyamatok körét. Az érintett munkatársak bevonásával elkészültek a folyamatábrák, a folyamatleírások, kijelöltük a folyamatgazdákat. Fontossá vált, hogy a könyvtárban tudatos munkavégzés folyjon, átgondolt, megtervezett folyamatokkal, világos és jól körülhatárolható feladatkörökkel, melyek célja a szolgáltatási folyamatok egységesítése, a felhasználók által is érzékelhető egységes működés. A folyamatleltárt – melyben minden adat szerepel (a folyamatgazda, a folyamat kódja, típusa, megnevezése) – elérhetővé tettük minden munkatársunk számára. A fentiek összegzéseként szakértőnk segítségével elkészült *A folyamatszabályozás rendszere* című dokumentumunk.

Közösen kezdtük el megfogalmazni küldetésnyilatkozatunkat, jövőképünket, szervezeti értékrendünket, minőségpolitikai nyilatkozatunkat. A folyamatszabályozás rendszerének kialakítása mellett elégedettségméréseket végeztünk. Sor került

a szervezeti kultúra és a dolgozói elégedettség mérésére, összeállítottuk partnerlistánkat, tudástérképünket. Elemeztük könyvtárunk teljesítményét benchmarking és teljesítménymutatók segítségével, idősoros trendet is vizsgáltunk. A teljesítménymutatók kiválasztásánál az MSZ ISO szabványhoz 2019-ben készült *Teljesítménymutatók a magyar könyvtári rendszerben* címmel kiadott ajánlást használtuk fel, hiszen ezek nem egyedi számokat, hanem sokkal inkább arányszámokat jelentenek, ami sokkal pontosabb képet ad egy összehasonlításhoz. Visszatekintve már úgy gondoljuk, hogy nem minden mutatót választanánk ki, mivel gyakorlatban nem segítette a munkánkat. Meghatároztuk a szükséges változásokat, amelyeket megtervezve, ütemezve végrehajtottunk.

Közben szakmai napokon, konferenciákon vettünk részt, más könyvtárak jó gyakorlatait figyeltük, tapasztalatcserét folytattunk (utólag visszatekintve nagyon hasznos volt, érdemes lett volna még több könyvtárral felvenni a kapcsolatot). A tudás megszerzéséhez, az innovációk megvalósításához alkalmat adtak a szakmai képzések, fórumok, a szakirodalom figyelemmel kísérése, melyek által a munkatársak új módszerekkel, lehetőségekkel ismerkedtek meg.

Nehézségek az úton, a pandémia időszaka

A koronavírus-járvány nehéz helyzetbe sodorta a könyvtárakat. Könyvtárunk életét is a 2020–2021-es évben nagyobb részt a pandémia határozta meg. Új ötletekkel, az online tér maximális kihasználásával a meglévő szolgáltatásainkat a helyzethez alakítottuk és működtettük tovább, ezzel párhuzamosan új szolgáltatásokat is indítottunk. A tapasztalatok azt mutatták, hogy olvasóink az újranyitás után is előnyben részesítették a távhasználatot és az online szolgáltatásokat. Csak lassan tértek vissza a személyes könyvtárhasználathoz. Az eredmények nem hasonlíthatók össze a járvány előtti időszakokkal. Statisztikai mutatóink közül több romlott, az előző évek fejlődő tendenciája megtört. Az eredményeket alátámasztó mutatók között ugyanakkor a távhasználat népszerűsége növekedést mutatott. 2020. szeptember elején kilenc könyvtárral együtt részt vettünk abban a gödöllői könyvtár által kezdeményezett szakmai tapasztalatcserében, amely a koronavírus-járvány miatti zárva tar-

1 Tóth, M. Könyvtár – Minőség – Menedzsment Útikalauz a könyvtári minőségmenedzsment első lépéseihez, Könyvtári Intézet, Budapest, 2020. Elérhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/konyvtar_minoseg_menedzsment_online_pdf

tást és annak rövidtávú következményeit igyekezett felmérni. A tapasztalatok összegzése a Gödöllői Városi Könyvtár és Információs Központ 2020-as Beszámolójában olvasható. A részletes elemzést Győri Krisztina és Istók Anna állította össze *Szakmai tapasztalatcsere a koronavírus-járvány miatti zárvatartás és annak rövidtávú következményeiről* címmel, de a cikk nem került nyilvánosságra, belső felhasználásra megküldték az érintett könyvtáraknak és a Könyvtári Intézetnek.

Új lendülettel

2021. június 1-től új vezető került az intézmény élére, ezt követően felülvizsgáltuk a minőségirányítási munkát. Több minőségirányítási és alapidokumentumot újból elkészítettünk. 2021. novemberétől új SZMSZ készült, mellékleteként *Könyvtárhasználati szabályzattal, Gyűjtőköri szabályzattal, Gazdálkodási ügyrenddel*. Átdolgoztuk a *Stratégiai tervet, az Emberierőforrás-stratégiát, a Kommunikációs tervet*, új arculatot alakítottunk ki. Továbbá új használói elégedettségméréseket végeztünk, ezeket összegeztük. A szervezetikultúra-felmérés és dolgozói elégedettségmérés eredményét összevetettük az előző évek felméréseivel, levontuk a következtetéseket. A munkabeszámolóban összesítettük a 2021-es év eredményeit. A Minőségirányítási Tanács élére új vezető került, a munkacsoportok összetétele is megváltozott.

Az olvasói, partneri elégedettség nyomában

Könyvtárunkat, szolgáltatásainkat pozitívan ítélik meg használóink, erre következtethetünk a használói elégedettségi, illetve partneri elégedettségi felmérésekből. Az olvasói szóbeli észrevételek nyilvántartása erre a célra rendszeresített füzetben történik, amelyben a pozitív megjegyzések mellett kritikákat is megfogalmazhatnak a látogatók. A minőségirányítás bevezetése óta rendszeresen – többféle csatornán – figyeljük és mérjük a szolgáltatásokkal kapcsolatos használói szükségletet és elégedettséget. A visszajelzések alapján elemezzük a szolgáltatásokat biztosító tevékenységeket, és megtesszük a szükséges intézkedéseket.

2018-tól 13-féle használói igény- és elégedettségmérés készült, változatos módszerekkel. (1. ábra) A méréseket összevetve is értékeltük. A kérdőívek elemzésénél tapasztaltuk, hogy a szabad szavas

válaszlehetőséget nem kedvelik a válaszadás folyamán. Szóban, kötetlen beszélgetés során szívesebben osztják meg észrevételeiket, ezért ezeket az észrevételeket is elkezdjük rögzíteni 2021 júliusától. Azt kértük, hogy véleményüket írják le az *Olvasói észrevételek füzetébe*. Mivel erre is ritkán kerül sor, ezért bevezettük az Ötletdobozt. A rendezvényeinkről, azok szervezettségéről is rendszeresen megkérdezzük a látogatókat.

2020 márciusában külső kérdőíves vizsgálatot végeztünk azokkal a síófoki lakosokkal, akik jelenleg nem használói, látogatói könyvtárunknak. Ennek célja az volt, hogy információkat szerezünk könyvtárunk ismertségéről. Az elemzésből kiderült, hogy a megkérdezettek tudnak rólunk, de többségük ismeretei régebbi tapasztalatokból és/vagy a könyvtárral kapcsolatos sztereotípiákból származnak. A helyzet pozitív irányú megváltoztatására szükségesnek tartjuk az erőteljesebb PR tevékenységet. A közösségi oldalakon való megjelenésünkkel kapcsolatban tudatosabb, pozitívabb tendenciák figyelhetők meg, egyre gyakrabban jelenünk meg a sajtóban, médiában.

2021 decemberében a középiskolás korosztályt megcélozva fókuszcsoportos interjúk készítésébe kezdünk, melynek lebonyolítását a pandémia megnehezítette. Az egyik elképzelésüket – olyan hely kialakítása, ahol egymás között lehetnek, kikapcsolódhatnak – meg is valósítottuk: a könyvtári terek átrendezésével alakítottuk ki a Kamaszkuckót, ahová sok, a korosztályt érdeklő, elgondolkodtató kötet, valamint kényelmes babzsákfolelek is kerültek.

Nyitvatartásunk az igényekhez igazított, nyáron az idegenforgalmi szezon miatt nem zárunk be, a gyermekrésztleg nyitvatartási ideje pedig iskolai szünetekben hosszabb (a felnőtt részlegével azonos, azaz a délelőtti folyamán is nyitva van).

Rendszeresek tehát a használói elégedettség- és igényfelmérések. A módszerek változatosak, de a többsége célzott, nem átfogó és nem visszamért. Ezen a területen van még tennivaló.

Sokrétű az intézmény kapcsolati hálója és további bővítést tervezünk. Vannak jó eredmények a partnerkapcsolatok alakítása, a fogyatékkal élő könyvtári kiszolgálása (például Braille-írással feliratok, hangoskönyvek, indukciós hurok, felolvasógép, programok szervezése a Máltai Sze-

1. ábra Felmérések

retetszolgálat napközis csoportja számára, Alzheimer Café, Internet Fiesta, Vöröskereszt, Ferences Szegénygondozó Nővérek), valamint az akadálymentesítés terén.

A könyvtárosok jó kapcsolatot ápolnak a helyi civil közösségekkel és tagjaikkal.

Újabbat, jobbat, többet: innovációk

Mit is tekintünk innovációnak? „A különböző definíciókban egy dolog biztosan közös: valamilyen módon szerepel bennük az újdonság fogalma és az az elgondolás, hogy az innováció minden esetben javítja, jobbá teszi a dolgokat.”² A kollektíva is ebből indult ki.

2 Kovácsné Koreny, Á. Az ötlettől a megvalósításig, Könyvtári Intézet, Budapest, 2022. Elérhető: https://ki.oszk.hu/sites/default/files/dokumentumtar/oszk_az_otlettol_a_megvalositasi_online_vegleges.pdf

Fontosnak tartottuk, hogy az innovációk alapja és kiindulópontja a felhasználók igényei és szükségletei legyenek. A kollektíva is nyitott a fejlődésre, az újítások bevezetésére, keresve a fejlesztés új lehetőségeit, gyorsan reagál a változásokra.

Egyik kolléganőnk felsőfokú kommunikációs és médiaismeretei segítségével megújította a közösségi felületek arculatát, tartalomstratégiáját. Elkezdte használni a Trello-rendszert a folyamatok menedzseléséhez. Az olvasói könyvigények gyűjtéséhez a Corvina IKR ACQ moduljának „Igények” menüpontját használjuk.

2019-ben sor került a múzeumi Huntéka bevezetésére. A program a helyismerti munkát és a Kálmán Imre Emlékház munkáját egyaránt támogatja.

Évek óta rendszeresek a rendhagyó kiállítások intézményünkben, 2021-ben ennek könnyebb megvalósíthatóságára a terek átrendezésével kiállítóteret hoztunk létre.

A 2022-es évben kialakítottuk a már említett Kamaszkuckót. Szintén a középiskolásokat célozza meg „Legendagyár” programunk. 2018-tól egy kollégánk a mintaprogram kipróbálójaként részt vesz „Az én könyvtáram” elnevezésű projektben. Az eddig csak szóban elhangzott felvetéseket erősítette igényfelmérésünk, mely alapján 2022 nyarán a gyerekek részére olvasásismereti tábort szerveztünk.

A koronavírus-járvány idején használóink részéről az online felmérésünk alapján jelentkező igény volt, hogy valamilyen módon hozzáférhessenek állományunkhoz. Ekkor alakítottuk ki SióPakk szolgáltatásunkat. Az igényelt könyvcsomagokat a pandémia alatt az épületen kívül adtuk át, melyet népszerűségének és a használók visszajelzéseinek köszönhetően továbbra is fenntartunk. Számtalan online tartalmat gyártottunk, online térbe költöttünk. Kedveltek lettek a rovatok között a rendszeren közzétett helyismereti Múltidéző sorozat, az idézetek, programjaink fényképes és videós beszámolóit, a jeles napokhoz, helytörténeti évfordulókhöz kapcsolódó videók és a meseolvasás.

A népszerű Papírszínház Lépcsőmesékké alakult, hogy a gyerekek a szüleikkel védettségi igazolvány nélkül is látogathassák ezt a programunkat a könyvtár szabadtéri lépcsősorán. Könyvbedobó ládánk lehetővé tette, hogy olvasóink nyitvatartási időn túl is visszajuttassák kölcsönzött dokumentumaikat, erre többször jelezték igényüket.

A település turizmusban betöltött szerepére reflektáltunk, mikor – a Balaton-parti könyvtárak gyakorlatát is figyelve – újraindítottuk strandkönyvtári szolgáltatásainkat.

Az elégedettségi- és igényfelmérések fellelései alapján valósultak meg a következő intézkedések is: könyvtárismertető készült a felnőtt részlegen; növeltük az ingyenes beiratkozási alkalmakat; elektronikus katalógusunkat népszerűsítettük; a közösségi szolgálat lehetőségeit jobban kihasználtuk; a Corvina IKR-ből nyert válogatott lista segítségével népszerű témák/könyvek polcain alakítottuk ki; létrehoztuk a börsés könyvek polcát; az olvasói számítógépparkot korszerűsítettük; a feliratokat láthatóbbá tettük vagy lecseréltük.

Közel a cél, avagy meddig jutottunk: önértékelések

Munkatársaink bevonásával 2019. október 8-án a KKÉK alapján előzetes önértékelést végeztünk. 2021. november 15-én a Könyvtárak Minőségi Működésének Értékelési Rendszere (KMÉR) szerinti egész napos szervezeti önértékelést tartottunk a könyvtárban, melyen 8 fő vett részt. Ez utóbbi során meglehetősen magas pontszámok születtek, valószínűleg azért, mert időnként a konkrétumok helyett a megérzéseinkre támaszkodtunk. Az önértékelés mégis jó lehetőséget adott arra, hogy tényyszerűen megállapítsuk, mennyi munkát végeztünk már el, és rávilágított azokra a területekre, amelyeket fejlesztenünk kell. Képet kaptunk arról, hogy a szervezetünknek mik az erősségei és a gyengeségei. A *Szakmai beszámoló* összeállításával egy időben, 2022. április 4-én megismételtük az önértékelést az előző mérésben is részt vevő 8 munkatárssal. A realisabb pontozás miatt az eltérés nem jelentős, sőt az eredménykritériumoknál alacsonyabb pontszámok születtek, mégis támpontot adtak a két önértékelés között rövid idő alatt történt változás felméréséhez.

Az önértékelést követően fontosnak tartott intézkedési javaslatainkat beépítettük a *Szakmai beszámolóba*. Végiggondoltuk, mely területeken szükséges elmozdulni, fejlődni. A többéves munka, az önértékelési pontszám, illetve az elmúlt években tudatosan végzett minőségügyi felkészülés alapján összeállított szakmai beszámoló bemutatta az intézmény első önértékelését követő jelentős fejlődését. Benyújtottuk pályázatunkat a Minősített Könyvtár címre. Volt bennünk némi bizonytalanság, hogy vagyunk-e annyira jók, mint a korábban díjazott intézmények.

A kollégák tudatosan felkészültek a szakértői bizottság helyszíni látogatására. A szakértői bizottság tagjai biztosítottak minket a helyszíni látogatás során arról, hogy jó úton járunk, meggyőződtek az intézményben folyó évek óta tartó minőségi munkáról. A látogatás alkalmával számos olyan megfontolandó tanácsot kaptunk, amely fejlesztési javaslatként az értékelésben is szerepelt.

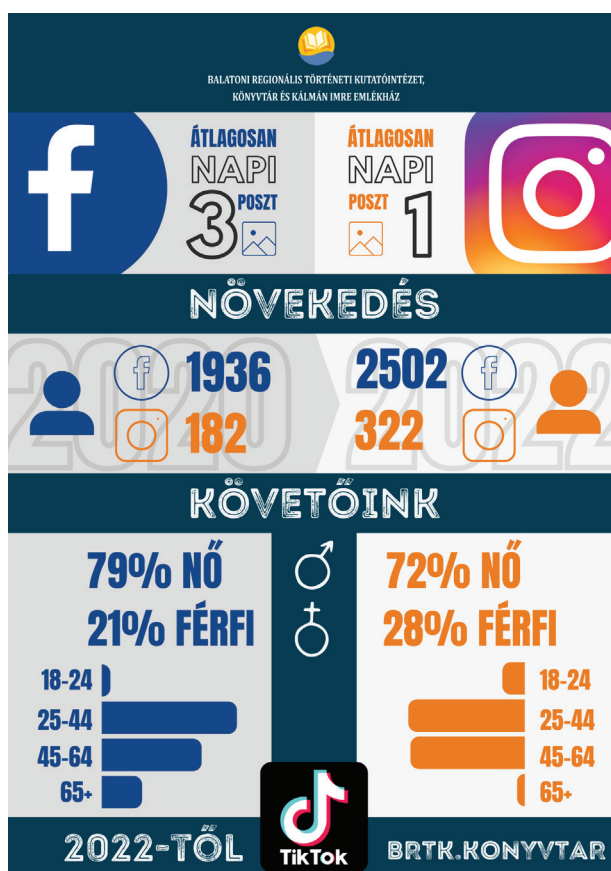
Tovább az úton

A 2022-es év első hónapjai a Minősített Könyvtár cím pályázati felkészülésének jegyében teltek. Emellett folytattuk az előző években megkezdett munkát. Közösségi oldalainkon a megjelenéseink látogatottsága ebben az évben is erősödött. A Facebook és az Instagram mellett elkezdtünk a TikTokra is tartalmakat gyártani. Ez köszönhető átgondolt, modern, igényes arculatunknak, régi, új és megújult rovatainknak, népszerű rendezvényeinknek, melyekről fényképes beszámolót tettünk közzé online felületeinken. Tartalomnaptár és projektmenedzsment-rendszer segítségével megterveztük, megvalósítottuk és monitoroztuk a különböző célcsoportoknak gyártott, információs és szórakoztató tartalmainkat. (2. ábra)

Új honlapunk és aloldalainak – amelyek hamarosan elérhetők lesznek a világhálón – megjelenését és tartalmát egy webfejlesztő segítségével megterveztük. Az új felület sokkal modernebb, felhasználóbarátabb, átláthatóbb és akadálymentesített. Olvasóink és potenciális könyvtárhasználóink is egy-

szerűen, gyorsan jutnak aktuális információkhoz, értesülnek híreinkről, programjainkról, feliratkozhatnak hírlevelünkre, és saját gyártású tartalmaink mellett számos könyvajánlót és helytörténeti anyagot is megtalálnak.

Stratégiai célként megfogalmazott zöld könyvtári működésünkben a már megszokott tevékenységek mellett (szelektív hulladékgyűjtés az irodahelyiségekben és az olvasóterben is), további intézkedések történtek (víztakarékos csapfejek, esővízgyűjtő hordó a teraszon), nyáron fűszernövények és zöldségek termesztése valósult meg. Az Ökosarok környezettudatossággal kapcsolatos könyvajánlóval várja az érdeklődőket a felnőttre szelven, közösségi felületeinken pedig rendszeres rovataink vannak ebben a témában. Ehhez kapcsolódóan valósultak meg a környezetbarát életmódhoz, az újrahasznosításhoz kapcsolódó előadások, a környezet védelmének szükségességét, a természetet, az élővilágot bemutató interaktív, rendezhető gyermekprogramok.

2. ábra Információs és szórakoztató tartalmaink

A teljesség igénye nélkül néhány ehhez kapcsolódó program az elmúlt évből:

- az ökotudatosság „nagyköveteit” hívtuk meg előadóként (*Antal Éva* – Vászonzsákoslány, *Nagy Réka* – Ökoanyu);
- *Kószó András* kiállítása: Képekbe zárt természet – A természet és a világ kicsit másképp egy fotós szemével;
- bemutatkozott a *Krista Porta* – előadással, interaktív minitárlattal, termékkóstolással.

A gyerekek részére szervezett programok közül néhány:

- *Bodó Iván*, a Balatoni halmesék szerzője által a magyar tenger víz alatti élővilágáról tartott előadása mellett a horgászat rejtelmeibe is bepillantást nyerhettünk (*Kukkantás a víz alá, Kukkantás a halásztanyára*);
- Algoritmus: Anyaghasználat és fenntarthatóság (középiskolások előadása);
- *Kárász István* méhészt *Az élet őrzőinek világa* címmel a méhek életével ismerttetett meg
- a sukorói Vadmadárkórház élőmadaras bemutatót tartott.

A városban erős a lokálpatriotizmus, élénk a helytörténeti érdeklődés, mindezt rendezvényeink szervezésénél is figyelembe vettük. Bekapcsolódtunk a városi rendezvényekbe is. 2022 kiemelkedő eseménye volt a Kálmán Imre emlékév. Az elmúlt évekhez hasonlóan bemutatkoztak helyi szerzők is.

Ehhez kapcsolódó programok:

- Mondén hangulatban: Fürdőélet Kálmán Imre korában (kiállítás);
- Muzsikaszó: Somogyi népköltészet (Dokumentumfilm-vetítés Együd Árpád munkásságáról);
- *Holl József*: Életképeim! (könyvbemutató);
- *dr. Völgyi Ildikó* – *Lédikó*: Fényszövő (könyvbemutató);
- A 19–20. sz. magyar erődítményei és ezek katonai alkalmazásai (előadássorozat);
- *Mesterházy Balázs* könyvbemutatója és *Károlyi Zsuzsanna* kiállítása;
- Siófoki médiák a rendszerváltás évtizedeiben (könyvbemutató);
- kiemelkedően sikeres volt a Siófok – XX. századi történetek című kötet bemutatója.

Bekapcsolódtunk az országos rendezvénysorozatokba is: Ünnepi Könyvhét, Országos Könyvtári Napok.

Író-olvasó találkozót szerveztünk *V. Kulcsár Ildikóval, Zolcer Jánossal, Endrei Judittal, Cey-Bert Róbert Gyulával*.

A Kaposváron rendezett MKE Vándorgyűlés keretén belül Siófokra szerveztünk városnéző programot a résztvevőknek, egy kolléganőnk pedig zöld könyvtári törekvéseinkről tartott előadást.

A pandémiát követően fokozatosan erősödött a könyvtár közösségi szerepe.

Új együttműködési megállapodásokat kötöttünk civil szervezetekkel, intézményekkel. 2022-től segítjük a Vöröskereszt munkáját, segítettük egészségnapjukat (Egészségexpo), melynek keretében véradást is szerveztünk intézményünkben, valamint helyszínt biztosítunk tanfolyamaiknak, gyűjtőpontként részt vettünk adománygyűjtésükben.

Már több éve működik a Rummikub délután, két országos rejtvényfejtő versenynek is helyszínt biztosított intézményünk. A DRV Zrt. Vízörzők viadala elnevezésű vetélkedője helyszíneként is szolgálunk. Az Életkezdet Alapítvány az elmúlt évben is nálunk rendezte meg a Születés hete című rendezvényét, 2022 februárjától pedig már rendszeresen a gyermekrészleg tartják összejöveteleiket. Megemlíteném *Lendvai-Nagy Andrea: Gyermekfejlesztés magas fokon* című előadását is.

Az Irodalombarátok Köre minden hónap utolsó szerdáján várta az olvasni szeretőket a könyvtárba középiskolás kortól. Gyermekjoga hetente kétszer, játékos angol foglalkozás pedig 2022 szeptemberétől várja a kicsiket. 2022. év végén megalakult a Legilimens Könyvklub, amely a fiatalabb olvasóközönséget (16 éves kortól) célozza meg.

Már több éve látogathatják az érdeklődők a Sola Scriptura Teológiai Főiskola szabadfőiskolai kurzusait.

Kiemelkedően sikeresek gyermekprogramjaink. A gyermekrészleg látogatottsága folyamatosan nő, köszönhetően rendezvényeinknek is.

2022-ben folytatódtak a már megszokott programjaink: Lépcsőmesék – Papírszínház, Ké(s)zcsodák, Farsangi bál, Óperenciás tárlat, Társasjátékos családi nap, Hercegnőképző, Családi mesevárépítés, Nyári karnevál, Sárkánytanoda, Diavetítéses mesedélután, Kreatív lámpás délután, Kézműves

adventi hangolódás a családdal, Karácsonyi mese-falu-készítés, Volt misztikus mese hangjátékkal (Ali baba és a negyven rabló), játékos hangfürdő, zenés baba-mama foglalkozás (Egy húron pendülünk) és rajzpályázat is. Májusban *Áprily Géza* várta a gyerekeket gitárzenés tavaszköszöntővel.

A magyar népmese hetén a Meseerdő Bábszínház: Szegény legény szerencséje című előadása várta a kicsiket, emellett népmesei öltöztető kézműves foglalkozáson vehettek részt a gyermekek, és bemutatkoztak a balatonendrédai csipkeverők is.

Az Országos Könyvtári Napok keretén belül nézhatték meg az érdeklődő gyerekek a *Csillagsodrás* című kötet interaktív bemutatóját, volt író-olvasó találkozó *Fodor-Nemes Erzsébettel Boszorkalándok* című könyve kapcsán.

Évek óta sikeres az Apropók Táncház, a Balaton Táncegyüttes és a BRTK Könyvtár közös szervezésében.

Megszerveztük az I. Polcról polcra olvasótáborunkat, melynek népszerűségét jelzi, hogy ebben az évben valószínűleg a tervezett két turnus is kevésnek bizonyul. (3. ábra)

Ami nélkül nem jutottunk volna el a címig: a csapat

Kell egy jó csapat! Ezt mindig is tudtuk, ezért is fontos kiemelni, hogy minden dolgozó munkájának köszönhető a Minősített Könyvtár cím elnyerése. A munkatársi kollektíva remek teljesítményt nyújtott.

Munkánk során a szervezeti értékrendünkben, valamint a könyvtárosok etikai kódexében megfogalmazott szempontok nagy hangsúlyt kapnak. Elmondható, hogy a munkatársak között erősödött a bizalom, a lojalitás, érzékenyek vagyunk egymás szociális problémáira, jobban megismerjük egymást. Olykor vannak konfliktusok is, néha hiányzik az összhang, mégis többnyire támogatjuk, segítjük egymást a munkavégzés során. Mindezt alátámasztják a szervezetikultúra-felmérés eredményei. Összességében elmondható, hogy kreatív, terhelhető, a csapatmunkát előtérbe helyező kollektívánk van. A vezetés és a szervezet is támogató magatartást tanúsít a hátrányos helyzetű (pl. megváltozott munkaképességű, egyedülálló szülő, tartósan beteg) kollégákkal szemben, segíti a munkahelyi és a családi kötelezettségek közti egyensúly megtartását.

Az egyéni és csoportos teljesítmények elismerése gyakori, leginkább szóban, pozitív visszajelzés és dicséret formájában történik. Anyagi jutatásra általában évente egyszer volt lehetőség. Erkölcsi elismerésként hiányzott az intézményen belül kiemelkedő munkát végzők külön ösztönzése. 2023 januárjában először választottuk meg az „Év munkatársát” a kollégák szavazatai alapján. Évente nyílik majd lehetőséget arra, hogy nyilvános elismerésben részesítsük azokat, akiknek a munkáját a közösség példaértékűnek tartja.

Fontos a jó munkahelyi légkör, a szervezeti kultúra további erősítése: növelni kell a munkatársak motiváltságát, és csökkenteni kell az esetlegesen meglévő bizalmatlanságot a munkatársak között. Érdemes nagyobb hangsúlyt fektetni a csapatépítő alkalmakra a csapatkohézió erősítése céljából. További közösségi programokra van szükség. Teendő ezen a területen is van még.

Mit adott a kollektívának a pályázati felkészülés?

Minőségi munkavégzést, új szemléletet, alkalmazkodást, rendszerszerű gondolkodást, a használói igények teljesebb megismerését, használóközpontúságot, új partnerkapcsolatokat, új típusú rendezvényeket, programokat, innovációkat, szakmai fejlődést, az önképzés fontosságát, egymás jobb megismerését, közös gondolkodást, új stratégiát. (4. ábra)

Amiről még nem esett szó: elismerések

2016-ban és 2021-ben is egy-egy kolléganő kapta meg a „Tündérvérváros” címet. A Kálmán Imre Emlékház Siófoki Séták című programsorozata (kulturális örökség bemutatása tematikus sétákkal) Városmarketing gyémánt elismerésben részesült. 2022-ben megújítottuk Családbarát szolgáltató hely címüket.

Hogyan tovább?

Az önértékelési eredmények és a Stratégiai tervünk alapján megfogalmaztuk a fő fejlesztési irányokat. Legfőbb célunk a XXI. század elvárásainak megfelelő, folyamatosan megújuló intézményként működni, kiemelve az alábbi területeket:

4. ábra A kollektíva

Zöld könyvtár megvalósítása

Szép számmal vannak környezettudatos törekvések, de fontos erősíteni a partnerkapcsolatokat zöldkönyvtári területen. A megemelkedett rezsi-költségek miatt is javasolt az energiahatékony rendszerek további telepítése, pályázatok figyelése a témában.

Megújuló, innovatív könyvtár

Alkalmazkodni szeretnénk az egyre gyorsuló technológiai, technikai változásokhoz, korszerű infrastruktúrával biztosítani az információhoz való hozzáférést. Olyan helyi igényekre épülő, újdonsággal bíró szolgáltatások bevezetését tervezzük, amelyekkel újabb célcsoportokat tudunk bevonni az intézménybe, vagy az elvesztett olvasók ismét megnyerhetők lennének a könyvtárunknak.

Turizmus a könyvtárban

Siófok jelentős turisztikai központ, ezért kiemelkedően fontos a turizmus megjelenése a könyvtár életében is. Turizmushoz, idegenforgalomhoz kapcsolódóan lényeges a közép- és felsőfokú oktatás kiszolgálása szakirodalommal, ehhez kapcsó-

lódó állományrészrel rendelkezünk. Intézményünk a városba látogató vendégeket is várja programjaival. Emellett 2021-ben ismét megnyitotta kapuit Strandkönyvtárunk. Ezen a területen is fontos a partnerkapcsolatok erősítése.

A 2023-as év váratlan új kihívásokat, feladatokat is hoz az intézménynek. Azon túl, hogy Siófok 2023-ban ünnepli várossá avatásának 55. évfordulóját, a város szülöttének, díszpolgárának, *Varga Imre* szobrászművész születésének 100. évfordulójáról is igyekszik méltó módon megemlékezni. Ehhez kapcsolódóan új kulturális kiállítási térrel bővül Siófok városa, a szezonra megnyitja kapuit a látogatók előtt a megújult Víztorony, ahol a páratlan panoráma mellett kétszintes kiállítótér fogadja majd az érdeklődőket *Varga Imre* alkotásaival, Siófok55 című helytörténeti kiállítással a Balatoni Regionális Történeti Kutatóintézet, Könyvtár és Kálmán Imre Emlékház szakmai irányítása mellett.

Helyismeret, lokálpatriotizmus

Kiemelt szerep jut helyismereti tevékenységünknek. A lokálpatrióta szemléletet erősítve részt veszünk a helytörténeti értékek, a helyi kulturális

élet, művészet, irodalom bemutatásában. Friss felhívásunkban fotókat, dokumentumokat, de akár tárgyi emlékeket is várunk Siófok múltjából, hogy megőrizhessük az utókornak. Egyre több, később kutathatóvá is váló hagyatékot kap az intézmény. Kiemelt figyelmet fordítunk Kálmán Imre kultuszának ápolására.

Feladatainkat, beavatkozásainkat nehéz röviden felsorolni, ezek munkaterveinkben, cselekvési tervekben szerepelnek.

A 2022–2026. évre szóló stratégiai időszak végén értékeljük fejlesztéseink eredményességét, évenkénti munkatervekben lebontjuk a feladatokat, a munkabeszámolóinkban számba vesszük az elvégzett tevékenységeket. Megfontoljuk a szakértői bizottság javaslatát, mely szerint ajánlott stratégiai célokat priorizálni, és a következő stratégiaalkotásnál kevesebb területet megjelölni, a stratégiai célokhoz pedig mérőszámokat, indikátorokat kell rendelni. Az éves cselekvési tervek mellett pedig érdemes lesz összeállítani egy intézkedési tervet a stratégia teljes időszakára, ami segíti a megvalósulásokat követését.

A pandémiát követően újabb nehézséggel néznek szembe a könyvtárak is. A gazdasági válság, a jelentős mértékben megnövekedett rezsiköltségek olyan, tőlünk független, kiszámíthatatlan tényezők, amelyek folyamatosan bizonytalan helyzet elé állítják az intézményeket. Ismét megmutatkozik, mennyire fontos a változásokhoz, a nehézségekhez való alkalmazkodás. 2022. október 17-től – ha némiképp csökkentett nyitvatartással is –, de

könyvtárunk zavartalanul működhetett tovább, március 1-től pedig ismét a megszokott időben várhatjuk olvasóinkat. Reméljük, hogy a válság akár növelheti is a könyvtárhasználatot, a kihasználtságot. Úgy érezzük, bővíthet a könyvtárak feladata, valódi közösségi tér lehetünk, de ez nem csak rajtunk múlik.

Összegzés

Büszkék vagyunk a címre, de tudjuk, hogy ez feladattal is jár, hiszen nap mint nap meg kell felelnünk az elismerésnek. A minőség jegyében kell tovább fejlődnünk, megtartva az eddigi eredményeinket.

Szakmai beszámolóink befejező soraival zárnam le a BRTK Könyvtár útjának bemutatását a cím eléréséig:

„Reményeink szerint elérjük, hogy ne csak a Balaton partján, hanem könyvtárunk polcai, a könyvek sorai között is, értéket teremtve élményt szerezzenek olvasóink, így nyer értelmet szlogenünk: »Élmény a sorok között.«”

Végül zárógondolatunk, mely a felkészülés éve alatt bennünk is megfogalmazódott:

„Minden intézménynek vannak gyenge pontjai és erősségei. Az erősségeket tovább gondoljuk, új elemekkel gazdagítjuk. Az igazi kihívást a gyengeségekre adott válaszok megtalálása jelenti, ehhez ad segítséget a könyvtári minőségmenedzsment következetes alkalmazása.” (Fülöp Attiláné: *Több mint könyvtár* [szerk. Istók Anna]. Gödöllő, 2016.)

Csizmadia Tünde

könyvtáros, a Minőségirányítási Tanács vezetője
Balatoni Regionális Történeti Kutatóintézet, Könyvtár és Kálmán Imre Emlékház

Túl a számokon... minőségfejlesztés benchmarking segítségével a soproni Széchenyi István Városi Könyvtárban

2023. január 21-én, a magyar kultúra napján ünnepélyes keretek között vehette át könyvtárunk a Minősített Könyvtár címet. Az eddig vezető út 2015 őszén kezdődött számunkra, melynek egyik fontos mérföldköve volt a 2019-ben végzett benchmarking tevékenységünk. Az adatok és teljesítménymutatók összevetésén túl kérdőíves módszer segítségével térképeztük fel, hogy hol tartunk a „versenytársainkhoz” képest, mely területeken kell javítanunk eredményeinken, és ami a legfontosabb, hogy milyen jó gyakorlatokból tudunk ötleteket meríteni hatékonyabb működésünkhöz. Ezt a komplex mérési és elemzési folyamatot mutatom be írásomban.

1. Könyvtárunk rövid bemutatása

A Széchenyi István Városi Könyvtár Sopron Megyei Jogú Város közkönyvtáraként látja el a közgyűjteményi feladatokat. Múltja 1915-ig, a Városi Közkönyvtár megalapításáig nyúlik vissza. 1952-től Járási-Városi Könyvtár lett és az akkori Városi Tanács kezelésébe került, ekkor költözött az intézmény a város szívében álló Magyar Művelődés Házába. 2001 tavaszán az Önkormányzat döntése következtében az intézményt az új városi könyvtár felépítéséig ideiglenesen a közgazdasági szakközépiskola megürült épületegyüttesében helyezték el, azóta is itt működik. Távolabb került a központtól, nehezen megközelíthető, csak részben akadálymentesített, és nem felel meg a modern könyvtári követelményeknek.

A Központi könyvtár mellett egy fiókkönyvtár áll még az olvasók rendelkezésére Bánfalva városrészben. Az intézmény önálló gazdálkodást folytat, felügyeleti szerve Sopron Megyei Jogú Város Polgármesteri Hivatal Humánszolgáltatási Osztálya.

A könyvtár HunTéka integrált könyvtári rendszert használ, mely megoldást kínál a munkafolyamatok teljes körű támogatására. Dokumentumállománya a 2021-es statisztikai adatszolgáltatás alapján 210 177 kötet. Ennek körülbelül 35%-a külső raktárban található, mely nehezíti az azonnali hozzáférést.

Városunk lakóinak száma 62 ezer fő. 1991-ben megyei jogú városi rangot kapott, kulturális élete sokszínű: önálló színházi társulattal, helyi, régiós és országos jelentőségű rendezvénysorozatokkal (Soproni Ünnepi Hetek, Soproni Tavasz Napok, borfesztiválok, Régi Zenei Hetek, Volt Fesztivál,

Országos Érembiennálé, Kelta Ünnepek, Páneurópai Piknik Emléknapp), konferenciákkal. Számos kulturális intézmény biztosít programlehetőséget az érdeklődőknek, többek között a Liszt Ferenc Konferencia és Kulturális Központ, a Gyermek- és Ifjúsági Központ és a Pedagógusok Művelődési Háza.

2. Minőségfejlesztés könyvtárunkban

Minőségirányítási munkánkat szervezett keretek között 2015-ben kezdtük el. Megalakult a Minőségirányítási Tanács (MIT), kidolgoztuk minőségirányítási rendszerünket, elkészítettük a kapcsolódó dokumentumokat. Három állandó munkacsoportot hoztunk létre, amelyek a külső kommunikáció, szervezeti kultúra, illetve a folyamatszabályozás területéért felelősek. Minden munkatársunk részt vesz ezek munkájában, feladattól függően projektmunkákban is.

A könyvtárunk igazgatója és három munkatársa 2015-ben részt vett a Könyvtári Intézet által szervezett 120 órás minőségmenedzsment tanfolyamon. Az ott szerzett ismereteket és motivációkat felhasználva kezdtük el intézményünkben a tudatos minőségfejlesztést, az igazgató kezdeményezésére és aktív részvételével.

Stratégiai célunk, hogy minőségi szolgáltatásainkkal a helyi társadalom megkerülhetetlen információs és kulturális alapintézménye, közösségi tér legyünk; tevékenységünket egységes színvonalon, jól megtervezett, ellenőrzött és dokumentált minőségirányítási rendszerben végezzük. Külső és belső partnereink véleményét folyamatosan monitorozzuk használói és szervezeti kultúramérésekkel, partneri elégedettségméréssel.

Három alkalommal végeztünk önértékelést: 2019-ben, 2021-ben és 2022-ben. Két alkalommal a teljes munkatársi kört bevontuk a folyamatba kiscsoportos értékelés keretében. A 2019-es értékelést még a KKÉK keretein belül végeztük el, a két utóbbit már a KMÉR alapján.

A Küldetésnyilatkozatot, a Jövőképet, a SWOT-analízist, valamint későbbiekben minden minőséggel kapcsolatos dokumentumot első körben a MIT tagjaival közösen állítottuk össze, majd közzétettük a belső hálózaton. Csoportos munka keretében a többi munkatárs észrevételeinek, javaslatainak figyelembevételével módosítottuk az adott dokumentumot, majd ezt a változatot ismét közzétettük. Véglegesítésre csakis abban az esetben került sor, ha valamennyi érintettel konszenzusra jutottunk.

3. Benchmarking-folyamat a minőségfejlesztésünkben

Könyvtárunk sikeres működésének egyik fontos eleme, hogy partnereink igényeit, visszajelzéseit megismerjük és a begyűjtött információkat a saját működésünk javítására használjuk fel.

Komplex teljesítménymérést végeztünk annak érdekében, hogy információkat szerezzünk szolgáltatásaink hatékonyságáról, a kapott eredmények pedig segítséget nyújtsanak stratégiai döntések előkészítésében. Célunk az volt, hogy a gyengén működő területeket feltérképezzük és más könyvtárak jó gyakorlatainak átvételével még inkább megfelelhessünk a partnereink elvárásainak. Teljesítményünk mérését benchmarking-módszerrel végeztük, mely szerint hasonló adottságokkal rendelkező könyvtárak teljesítménymutatóit vetettük össze a saját eredményeinkkel, illetve saját eredményességünket vizsgáltuk 5 évre visszamenőleg, hogy az egyes területek adatainak tendenciáit nyomon követhessük. Az összehasonlítás tárgya nem csupán adatok voltak, hanem szolgáltatások és munkafolyamatok is.

A benchmarking mint minőségfejlesztési eszköz, a vállalati szférából jött, ahol ez nagyon elterjedt és a menedzsmentmódszerek között az egyik leghatékonyabbnak tartják számon. Helyzetelemzésre és a fejlesztési irányok kijelölésére is alkalmas eszköz, továbbá a tudásmegosztásnak is nagyon hatékony módja.

A különböző könyvtári munkafolyamatok, szolgáltatások hatékonyságának mérésére szolgált a nemzetközi szabványok alapján kidolgozott MSZ ISO 11620-as magyar szabvány, amelynek alkalmazásához az OSZK Könyvtári Intézetének Teljesítménymérési Bizottsága 2003-ban *Ajánlást* dolgozott ki. Az információs technikák gyors ütemű fejlődése – és ezáltal a könyvtári környezet, és a használói szokások megváltozása – is szükségessé tette a szabvány módosítását, így 2019-ben sor került a 2. magyar kiadásra, melyhez az *Ajánlást* is átdolgozták. Mérésünket alapvetően e két útmutató alapján állítottuk össze. A vizsgálandó adatok kiválasztásánál tehát nemcsak statisztikai adatokat, hanem teljesítménymutatókat használtunk fel, hiszen ezek nem egyedi számokat, hanem sokkal inkább arányszámokat jelentenek, ami pontosabb képet ad az összehasonlításához.

A teljesítménymutatók összehasonlításakor olyan könyvtárakat választottunk ki, melyek Sopronhoz hasonlóan megyei jogú városokban található városi közkönyvtárak. Magyarországon 4 másik ilyen intézmény a dunaujvárosi József Attila Könyvtár, az érdi Csuka Zoltán Városi Könyvtár, a hódmezővásárhelyi Németh László Városi Könyvtár, valamint a nagykanizsai Halis István Városi Könyvtár.

Ezek a könyvtárak funkciójukban tehát megegyezők, azonban a lakosságszám tekintetében már jelentősebb eltérések mutatkoznak. Sopron 62 ezres lakosságszámát csak Érd lépi túl, ahol közel 67 ezren élnek. A többi város lakosságszáma azonban jócskán elmarad ettől, Hódmezővásárhely 43, Dunaújváros 44, Nagykanizsa 46 ezres lakossággal rendelkezik. Sopronnal hasonló nagyságú város már csak megyeszékhelyként található az országban, ezekben azonban megyei funkciójú könyvtárak működnek.

Felsőoktatási intézmények tekintetében Dunaújváros szintén egyetemi város, Nagykanizsán kihelyezett egyetemi kampusz működik, Hódmezővásárhelyen kihelyezett egyetemi kar található, Érden nem található ilyen.

Fiókkönyvtárakat illetően is találunk eltéréseket, Nagykanizsa és Érd 2, Dunaújváros és Sopron 1 fiókkönyvtárral rendelkezik, Hódmezővásárhelyen nincs fiókkönyvtár. Az eredmények összehasonlítása során minden esetben csak a főkönyvtár adatait vettük figyelembe.

A teljesítménymutatók összevetése során a 2018-as év statisztikai adatait vettük figyelembe, mert legfrissebben ezek álltak rendelkezésre. A saját eredményeinkből már rendelkezünk 2019-es összesítésekkel is, de alapvetően a 2014 és 2018 közötti 5 éves időszakot vizsgáltuk.

Sajnos, mint az adatokból is kiderült, az azonos mutatók mögött sokszor nagyon eltérő háttér, környezet és körülmények találhatók, és ahogy az Ajánlás is fogalmaz, ezek összevetése csak kellő körültekintéssel, és nem is minden esetben tehető meg. Így az összehasonlítást sok esetben fenntartásokkal kezelve, inkább tájékoztató jellegűnek kell tekinteni. Ezért is fontos, hogy a mutatók összehasonlításán túl a kérdőíves adatgyűjtést is alkalmazzuk.

A Könyvtári Intézet által kidolgozott Ajánlás a könyvtári szolgáltatások és munkafolyamatok számos területére kiterjedően határoz meg teljesítménymutatókat, azonban vizsgálatunkban nem kívántunk valamennyi mutatóra kitérni, inkább csak azokra, amelyeket problémásnak éreztünk, vagy fontos információval szolgálnak a hatékonyságunkra vonatkozóan, hiszen a célkitűzésünk az általános helyzetelemzés mellett a javítandó területek behatóbb vizsgálata volt. Az alábbi mutatók összehasonlítását végeztük el hatékonysági területek szerint csoportosítva:

- **partnerközpontúság:** a közönség mint használó a teljes lakosság körében, a gyermekolvasóarány, a személyes használat népszerűsége a teljes lakosság körében, a kölcsönzés népszerűsége, kölcsönzési állomány népszerűsége, rendezvényellátottság, rendezvények látogatottságának népszerűsége;

- **szolgáltatások hatékonysága:** a kölcsönzési állomány forgási sebessége;
- **munkatársakkal kapcsolatos teljesítménymutatók:** könyvtárosok kölcsönzési produktivitása, könyvtárosok kölcsönzési produktivitása a személyes használat szempontjából;
- **gazdaságossági mutatók:** beszerzési termelékenység, egy felhasználóra jutó állománygyarapítási költség, könyvtárossal való ellátottság;
- **eredményességi mutató:** erre vonatkozóan a statisztikában nem találunk adatokat, ezért a kérdőíves adatgyűjtésben térünk ki rá.

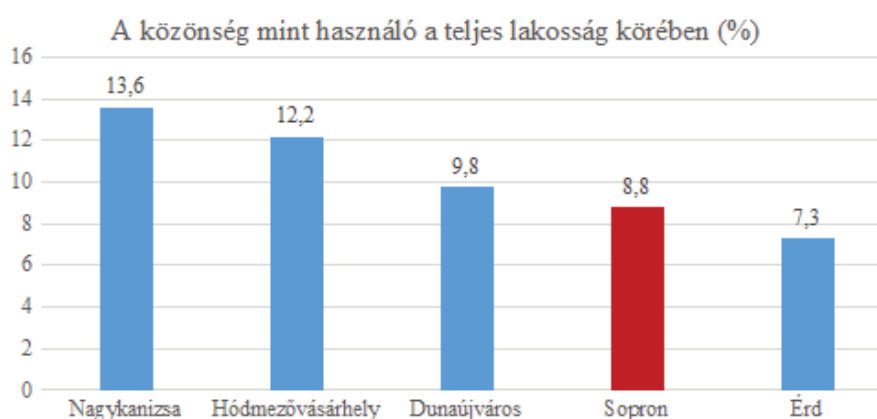
A benchmarkingfolyamat következő lépése az adatgyűjtés volt, a saját és a partnerek adatainak begyűjtése is, majd a begyűjtött adatok elemzése, kiértékelése, vizualizációja, és a megfelelő következtetések levonása következett. A folyamatnak ez volt a legerőforrás-igényesebb része.

A teljesség igénye nélkül néhány mutató vizsgálata az alábbiak szerint alakult:

A partnerközpontúság egyik fő mutatója a közönség mint használó aránya. Ezt a százalékos értéket úgy kapjuk meg, ha a könyvtárhasználók számát elosztjuk a település lakosságának számával. (1. ábra)

Sopron város lakossága folyamatosan nő, a használók aránya a vizsgált 5 évben stabilan tartotta magát a 7–8% körüli szinten. Az adatokból kiderült, hogy ezen az arányon mindenképpen javítanunk kell, ez stratégiai célkitűzéseink között is szerepelt.

A rendezvényekkel kapcsolatban is szeretnénk volna pontosabb képet kapni hatékonyságunkról, mert javítandó területnek ítéltük meg, ezért az alábbi két mutatót vizsgáltuk meg.

1. ábra A közönség mint használó a teljes lakosság körében

Rendezvény ellátottság

Megmutatja, hogy 10 000 főre hány rendezvény esik évente. (2. ábra)

Jelentős eltéréseket mutatnak az eredmények a rendezvény ellátottság területén, de sajnos valamennyi megyei jogú város megelőzi Sopront. Érdekes megvizsgálnunk alaposabban, mi rejlik a számok mögött, és merítenünk kell a többi könyvtár jó gyakorlataiból.

Rendezvények látogatottságának népszerűsége

Ezt az arányszámot úgy kapjuk meg, ha a rendezvényeken résztvevő közönség számát elosztjuk a rendezvények számával. (3. ábra)

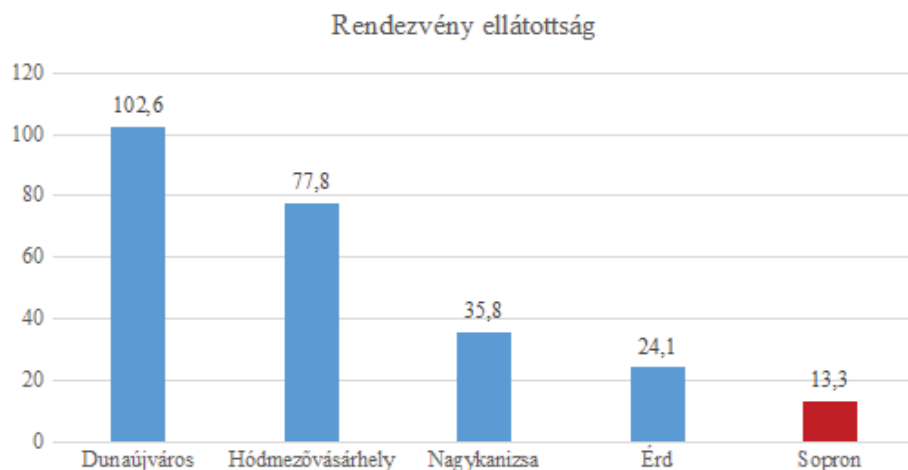
Érd feltűnően kiugró eredményét figyelmen kívül hagyva a többi könyvtár mutatói hasonló értékeket jeleznek, és könyvtárunk is jó helyet foglal el a mezőnyben. A probléma tehát nem a rendezvények átlagos látogatottságával van, hanem a számmal, vagyis több rendezvénnyel javítani lehet a mutatónkon.

A szolgáltatások hatékonyságának egyik fontos indikátora a forgási sebesség, ezért fontosnak tartottuk ennek vizsgálatát. Az eredmény megmutatta, hogyan aránylik a kölcsönzött dokumentumok száma a kölcsönözhető dokumentumok számához. (4. ábra)

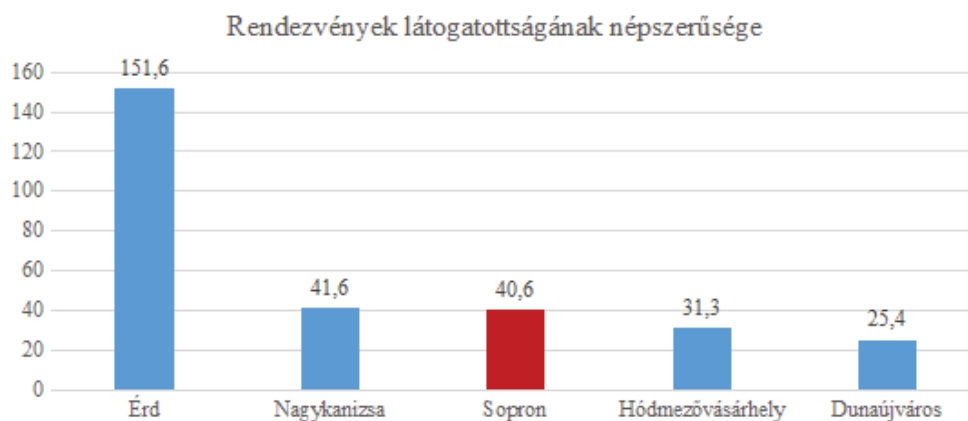
Sopron eredménye az országos átlag (0,495) fölött van, és a többi megyei jogú város között is a második legjobb eredményt tudhatja magáénak, vagyis jó értéket kaptunk, állományunk népszerű.

A teljesítménymérés tanulságaként megállapítottuk, hogy a módszer hasznossága mellett korlátai is vannak. Például az, hogy nincs teljes hasonlóság a partnerkönyvtárak között. A Covid óta nehéz összehasonlítani egymással az éves teljesítményadatokat vagy trendeket. De legnagyobb hiányosságának azt éreztük, hogy az adatok mögötti munkafolyamatokat nem lehet megismerni.

Nagyon fontosnak tartottuk tehát, hogy túl a számokon megvizsgáljuk azt is, hogy milyen munkafolyamatok rejtőznek az adatok mögött, ezért

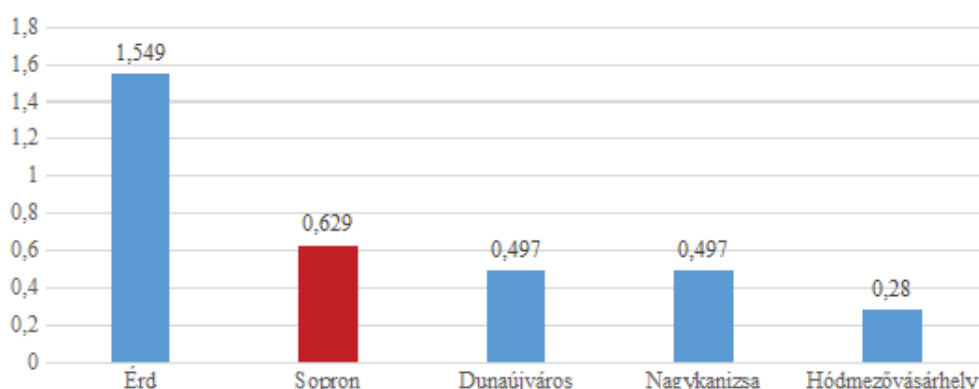

2. ábra Rendezvény ellátottság

3. ábra Rendezvények látogatottságának népszerűsége

A kölcsönzési állomány forgási sebessége

4. ábra Kölcsönzési állomány forgási sebessége

kérdőíves felméréssel egészítettük ki az elemzést. A kérdőív összeállításához áttekintettük más könyvtárak benchmarking-kérdőíveit és kiválogattuk belőle a számunkra releváns és érdekes kérdéseket. Ezeket kiegészítettük még saját, könyvtárunkat speciálisan érintő és érdeklő kérdésekkel is. A 35 kérdésből álló kérdéssort e-mailben juttattuk el partnerkönyvtáraink számára témák szerinti csoportosításban: a belső szervezetre, a marketingre és a kommunikációra, a feldolgozás munkafolyamataira és a rendezvényekre kérdeztünk rá.

A kapott válaszok és adatok kiértékelése után az eredmények kommunikálására is sor került mind a belső mind a külső partnereink felé, ezáltal a tudásmegosztás funkció is érvényesülhetett. A válaszokból kiderült, hogy viszonylag hasonló feltételekkel dolgoznak a partnerkönyvtárak is, és szinte minden könyvtártól lehet jó ötleteket szerezni és jó gyakorlatokat elsajátítani. Nagykanizsa példájából vettük át, hogy a város kulturális programjaira, mint például Sopronban a Tündérfesztivál vagy a KultTerek, könyvsátorral települünk ki.

A digitalizálást érintő kérdésünk eredményeképp Hódmezővásárhely példájából merítve vettük fel a kapcsolatot az Arcanummal. Ennek köszönhetően mára a helytörténeti folyóirataik jelentős részét elérhetővé tudtuk tenni digitálisan.

Nagyon fontos tehát, hogy a folyamat végén elvégezzük az eredmények beépítését a fejlesztési irányokba, és megtegyük a szükséges beavatkozásokat, hiszen csak ezáltal lehet a benchmarking a minőségfejlesztés hatékony eszköze.

Összességképpen elmondható, hogy helyzetelemzésre jól használható a teljesítménymutatók összehasonlítása, de a fejlesztési irányok meghatározásához és a beavatkozások kialakításához inkább a kérdőíves felmérés nyújthat segítséget.

Minőségbiztosítási munkánk során szerzett tapasztalataink átformálták szemléletünket. Könyvtári tevékenységünket céltudatosabban, munkafolyamatainkat tervszerűbben és szervezettebben végezzük.

Virág Anett

Széchenyi István Városi Könyvtár,
Állománygondozási és Informatikai Osztály
Sopron

A BME OMIKK Építészettörténeti és Műemléki Tanszék könyvtárában járt a Műszaki Szekció

Szekciónk meghívást kapott az „Éptöri” tanszék könyvtárába, ahol Leitgéb Mária a könyvtár vezetője, az ELTE doktorandusz hallgatója, tudományos munkatárs látott vendégül bennünket. Mária színvonalas előadás keretében mutatta be a könyvtár történetét a kezdetektől. Kitért hazánk legnevesebb építészeinek munkásságára, akik szorosan kötődtek a műegyetemi oktatáshoz, és megalapozták a könyvtár gyűjteményét.

A könyvtár gyűjteménye

Az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék könyvtárának története a műegyetemi építészkepzés kezdetéhez nyúlik vissza. Tanszéki könyvtárunk történetében *Steindl Imre* Műépítészet Tanszékének gyűjteménye tekinthető a könyvtár bizonyíthatóan első elődjének. A tanszéki könyvtár gyűjteményét tekintve egyedi és különleges Magyarországon az építészeti szakkönyvtárak körében. A könyvtár gyűjtőkörébe tartozik a magyar és egyetemes építészettörténet, az építészetelmélet története, a műemlékvédelem, a népi építészet, a művészettörténet és az iparművészet szakirodalmá.

A jelenleg mintegy 21 ezer könyvet és több mint 3 ezer kötetnyi folyóiratot tartalmazó könyvtár anyaga főként magyar, angol, német, francia és olasz nyelven íródott, de számos más európai nyelven is található szakirodalom. A muzeális értékű könyvek, az építészeti szakirodalom 16–18. században megjelent reprezentatív kiadványai – *Bertotti Scamozzi, Cataneo, Palladio, Piranesi, Serlio* és *Vitruvius* művei – különösen értékes részét képezik a gyűjteménynek.

A történeti gyűjtemény mellett a kurrens szakirodalom is hozzáférhető a könyvtár olvasótermében. A szakkönyvek beszerzése mellett elérhetők a legfontosabb magyar és nemzetközi bibliográfiai és teljes szövegű adatbázisok. A könyvtár dokumentumai kereshetők az online katalógusokban.

Mit keres?

Az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék könyvtára gyűjti és szolgáltatja a magyar és külföldi építészettörténet, építészetelmélet-történet és műemlékvédelem szakirodalmát. Gyűjtőkörébe tartozik

továbbá a népi építészet, művészettörténet, iparművészettörténet, valamint értékes forrásanyag található a néprajz, világtörténelem, vallástudomány, várostörténet és a társadalomtudomány egyéb kapcsolódó területeiről is. A könyvtár történeti gyűjteménye révén egyedi és különleges a magyar építészeti szakkönyvtárak körében, de a kurrens szakirodalom (nyomtatott könyvek, folyóiratok) is hozzáférhető a könyvtár olvasótermében csakúgy, mint a kutatásokhoz alapvetően szükséges magyar és nemzetközi bibliográfiai és teljes szövegű adatbázisok.

Témakörök:

- Magyar építészettörténet
- Ókori, középkori, újkori és modern építészettörténet
- Építészetelmélet-történet
- Műemlékvédelem
- Népi építészet
- Művészettörténet
- Iparművészet története

Dokumentumok:

- Nyomtatott könyvek (kézikönyvek, monográfiák, tanulmánykötetek, mintakönyvek, kiállítási katalógusok) a 19. század közepétől napjainkig.
- Folyóiratok a 19. század közepétől kezdve, kurrens építészeti szakfolyóiratok.
- Műemlékvédelmi szakmérnöki szakdolgozatok.

A könyvtár dokumentumai helyben használhatók a könyvtár nyitvatartási idejében.

Online katalógusok

Tanszéki könyvtári katalógus: Szirén.

A tanszéki könyvtár online gyűjteményében található nyomtatott könyvek, folyóiratok (2016-tól, a korábbi időszak folyóirat-állományának feltöltése folyamatban), folyóiratcikkek és tanulmánykötetben megjelent tanulmányok.

BME OMIKK központi katalógusa: Aleph. Tartalmazza a tanszéki könyvtár állományába 1990 óta bekerült könyveket (az állomány kb. 10%-át). Tárgyszóra is lehet keresni.

Rajz- és fotótár

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszékének Rajz-és Fotótára 2014-ben jött létre az Országos Tudományos Kutatási Alap (OTKA) – később Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) – 112906-os számú pályázatának és a Nemzeti Kulturális Alapnak (NKA) támogatásával. A gyűjtemény kiemelten fontos forrásértékű dokumentumokat tartalmaz a műegyetemi építészettörténetének kezdeteitől. A gyűjteményben hallgatói rajzokon, műemlékfelmérési munkákon

és oktatási anyagokon kívül nagyszámú professzori rajz és terv is található, amelyek megőrzése, kezelése és tudományos kutathatósága kiemelt fontosságú az építészoktatás szakmatörténete és jövője, továbbá az építészettörténet és műemlékvédelem tudományos feladatai szempontjából. Az immár digitális formában elérhető *Rajz- és Fotótár* több mint 6000 történeti rajzot, közel 2000 fotót és ugyanannyi diapozitívot tartalmaz. Az állomány nagy része az 1860-as évektől a 20. század első feléig tartó időszakban keletkezett.

A gyűjtemény legszebb darabjait 2018-ban a Tanszék és a BME Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár közös, *Kincsek az építészképzés 150 éves történetéből* című kiállításán mutatuk be a Nagyközönség számára.

Repozitórium

A Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építészettörténeti és Műemléki Tanszékének digitális dokumentumait a BME Építészmérnöki Kar repozitóriuma tartalmazza.

1. ábra Leitgéb Mária előadását tartja

2. ábra Leitgéb Mária bemutatja a könyvtár muzeális dokumentumait

3. ábra Francesco Piranesi Raccolta de' tempj antichi opera című munkája az egykori Műépítészeti szertárból.

A repozitóriumban önálló kategóriaként szerepel az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, amely a tanszéken keletkezett – digitalizált vagy digitálisan létrejött (born digital) – elektronikus anyagok archiválására, hosszú távon való megőrzésére és hozzáférhetővé tételére szolgál, feladata a kutatás, oktatás többértékű támogatása.

A gyűjtemények legfontosabbika a tanszéki Rajz- és Fotótár gyűjteménye, amely kiemelten fontos forrásértékű dokumentumokat tartalmaz a műegyetemi építészoktatás, alkotás és kutatás kezdeteitől. Az itt található digitalizált gyűjteményben hallgatói rajzok, műemlékfelmérési munkák, professzori rajzok, tervek, valamint oktatási anyagok: fotók, diapozitívok találhatók meg.

A Rajz- és Fotótár anyagai mellett más – az építészképzés történetéhez, az építészettörténet-kutatáshoz, és a jelenlegi oktatáshoz kapcsolódó – dokumentumok elhelyezésére a kategórián belül további gyűjtemények találhatóak: diplomatervek, hallgatói dolgozatok, disszertációk, publikációk/preprintverziók, e-könyvtár, kézirat (autográf és gépirat), fotótár, plakáttár, videotár.

4. ábra Francesco Piranesi Raccolta de' tempj antichi opera című munkája az egykori Műépítészeti szertárból

Architectura Hungariae

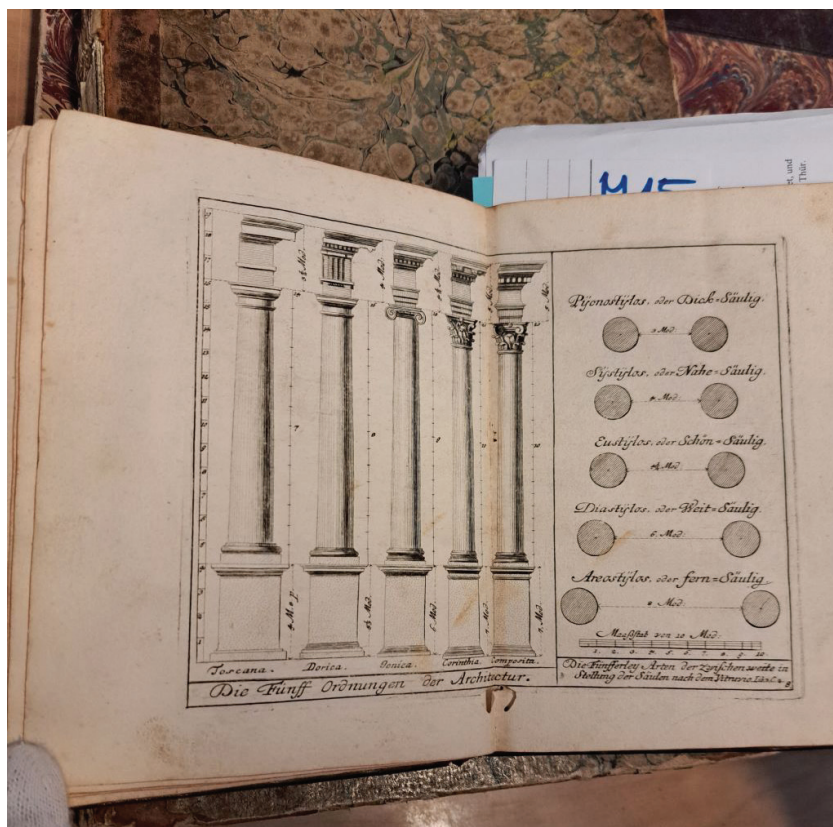
Az *Architectura Hungariae* az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék 1999 óta megjelenő online folyóirata. Célja, hogy kihasználva az internet nyújtotta gyors megjelenést minél előbb és minél szélesebb körben tegye közzé és elérhetővé a szakterületébe tartozó legújabb kutatási eredményeket, megmértve azokat a szélesebb szakmai nyilvánosságban is.

Az *Architectura Hungariae* az építészettörténet, a műemlékvédelem és az építészetelmélet területéről közöl rövidebb és hosszabb írásokat, tanulmányokat. A témák – a tanszék kutatási területének megfelelően – az építészettörténet valamennyi korszakára (az őskortól napjainkig) kiterjednek, hazai és nemzetközi kérdéseket egyaránt érintenek.

A folyóirat elsősorban tudományos cikkeket közöl, de teret ad kutatási előzeteseknek, jelentéseknek, konferencián elhangzott előadásoknak, illetve rövidebb esszéknek és kritikáknak is. A szerzők egyetemi oktatók, kutatók, a doktori képzések résztvevői, igényes TDK-tanulmányokat készítő egyetemi hallgatók. A folyóirat cikkei 2012 óta lektoráltak.

Az *Architectura Hungariae* a nemzetközi tudományos folyamatokba történő bekapcsolódást elősegítendő 2015-től kétnyelvű, a külföldön is érdeklődésre számot tartó kiemelt témákat angol nyelven közli. E célnak is megfelelően a periodika az 'open access' elveknek megfelelően jelenik meg. A folyóirat a harmadévente megjelenő rendes lapszámok mellett 2015-től supplementum jelleggel évi egy különszámot is megjelentet a hazai építészettörténetet érintő rangos szakmai előadásokból szerkesztett cikkekkel, valamint az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék oktatóinak nemzetközi konferenciákon megjelent tudományos eredményeiből átdolgozott, magyar nyelvű tanulmányokkal.

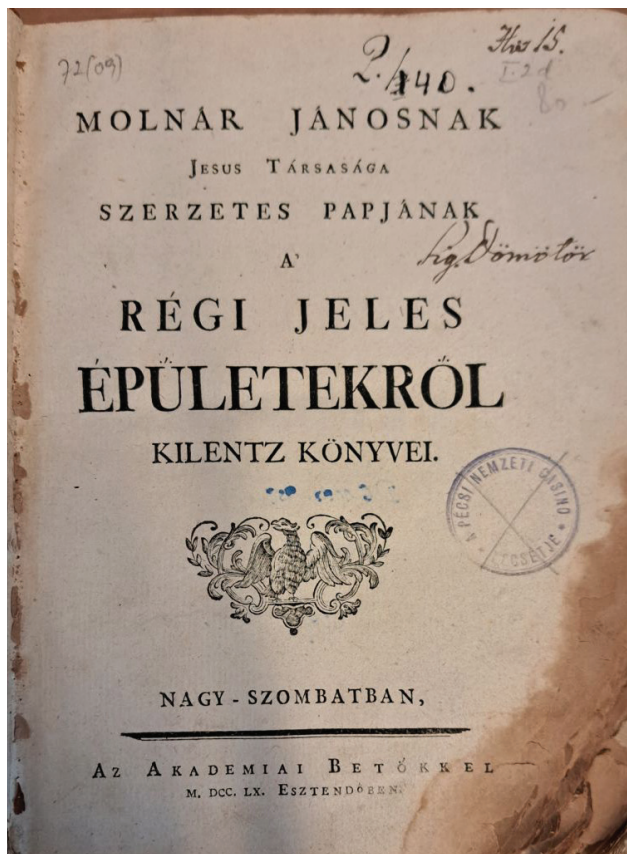
Az előadás végén a gyűjtemény legszebb darabjait mutatta meg vendéglátónk, többek között *Palladio*, *Vitruvius* és mások eredeti munkáit láthattuk. Nagyon szépen köszönjük **Leitgéb Máriának** a meghívást, az érdekes előadást, hogy bepillantást nyertünk egy különleges gyűjteménybe, és az „Éptőri” tanszék könyvtárának múltjába és jelenébe.

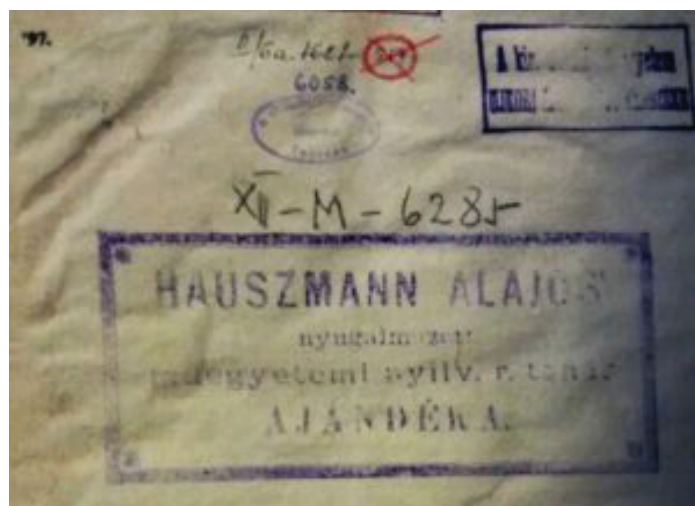
5. ábra Giacomo Barozzi da Vignola Grund Regeln der Fünff Säulen című munkája

6. ábra Andrea Palladio I Quattro Libri dell' Architettura című, 1570-ben Velencében kiadott munkájának címlapja

7. ábra Molnár Jánosnak Jesus Társasága szerzetes papjának a régi jeles épületekről kilentz könyvei

8. ábra Hauszmann Alajos pecsétje több könyvben is szerepel

A beszámoló az Építészettörténeti Tanszék könyvtára honlapjának felhasználásával készült.

<https://eptort.bme.hu/tudastar/konyvtar/>

A képeket Dragos Judit és Dettai Eleonóra valamint Tolnai György készítette.

Prokné Palik Mária
BME OMIKK

Beszámoló a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Műszaki Szekciójának 2023. évi cikluszáró és tisztújító taggyűléséről

Cikluszáró és tisztújító taggyűlésünknek alapító intézményünk, a BME OMIKK adott otthont 2023. április 13-án délután kettőtől hatig a közösségi teremben. Immár 53 éves szekciónk vezetősége ezen az ünnepi taggyűlésen adott számot az elmúlt időszak munkájáról, majd a leköszönő vezetőség helyét az újonnan megválasztott vezetőség vette át.

Nagy Zoltán az MKSZ elnöke hivatalosan megnyitotta az ünnepi taggyűlést, köszöntötte a taggyűlés résztvevőit. Ezután hagyományainknak megfelelően **Marton József Ernő** a BME OMIKK főigazgatója, mint házigazda köszöntötte az egybegyűlteket, értékelve nagy múltú szervezetünk szerepét a hazai könyvtári életben. Megemlítette, hogy indulásunk a 70-es évek elején egybeesik az informatika kezdetével is. Úgy gondolja, hogy az új elnökség megválasztásával a szervezet megújulása és a folytonossága biztosítva lesz. (1. ábra)

Ezt követően **Nagy Zoltán** felkérte **Dr. Füredi Mihályt**, hogy mint levezető elnök vezesse a továbbiakban a taggyűlést. Tagtársunk ezt a már ismert rutinjával bonyolította le, felkérve a jegyzőkönyv vezetésére **Antal Lajosné**t és hitelesítésre további két tagtársunkat **Görög Lászlónét** és **Tolnai Györgyöt**, amit a megjelentek egyhangúlag elfogadtak. Továbbá megválasztásra került a mandátum vizsgáló bizottság is. **Antal Lajosné** a mandátumszámláló bizottság vezetője, a tagjai pedig **Mazula Károlyné** és **Stroh Tamásné** lett. A mandátum-

számláló bizottság elsőként a megjelentek létszámát ellenőrizte, megállapította határozatképességét. (2. ábra)

Dr. Füredi Mihály levezető elnök felkérte a vezetőség tagjait beszámolóik megtartására. Elsőként **Prokné Palik Mária** titkári beszámolója az elmúlt időszokról került sorra.

Négy év nagy idő egy szervezet életében. Túlélünk egy nehéz, járvánnyal terhelt időszakot. Ezek alatt az évek alatt tagságunk létszáma némiképp csökkent. 2019-ben **120** egyéni regisztrált tagunk volt, 2022-ben **83**, +5 tiszteletbeli tagunk is van, és 9 testületi tagunk és egyben támogatónk is gazdagítja a szervezetünk lehetőségeit.

Szervezeti életünk az időközben bekövetkezett Covid 19 pandémia ellenére is folyamatos és rendezett volt, azaz amikor az MKSZ vezetősége össze tudott ülni, azokról minden esetben jegyzőkönyv készült, amely dokumentáció a titkárnál lévő iratárunkban megtalálható.

Továbbá összességében arról is számot tudunk adni, hogy az MKSZ tartalmi működtetéséhez

1. ábra Marton József köszönti az egybegyűlteket, fotó Karasz Lajos

2. ábra Dr. Füredi Mihály

és rendezvényei szervezéséhez tagságunk tagdíj befizetései mindig elegendőek és rendezettek voltak. Ezt a vezetőség pénzügyi referense és az MKSZ Pénzügyi Ellenőrtő Bizottsága folyamatosan biztosította, ill. ellenőrizte. Lásd: az éves gazdasági és Ellenőrző Bizottsági jelentéseket.

A 2019-es évben még a megszokott rendben folyt a munka. Megtartottuk a vezetőségi üléseket. Az ülésekről jegyzőkönyveket készítettünk melyeket az irattárunkban őrzünk elektronikusan, itt ellenőrizni lehet az elvégzett munkánkat. A 2020-as év nehéznek bizonyult szervezetünk életében és csak 2021 közepén tért vissza a megszokott mederbe. 2021 novemberében a Szekció költöztetése az OSZK-n belül egy új telephelyre, az iratok irattári elhelyezése, selejtezése volt a feladat. 2022-ben megállapodtunk az MKSZ 50 éves jubileumi kiadványának kötetbe rendezéséről és kiadásának finanszírozásáról.

Vezetőségünk összetétele az évek során változatlan maradt. Szekciónk elnöke Nagy Zoltán. Egyedül a titkári pozícióban történt változás. **Pastyik Endrétől Prokné Palik Mária** vette át a feladatokat 2021 őszén. Vezetőségünk további tagjai: **Fazekas Gáborné, Jutka** a pénzügyekért felelt. **Zsigáné Kóródy Judit** a Könyvtárvilág Webmagazin szerkesztője, valamint a Műhelybeszélgetéseket szervezte. Az ellenőrzőbizottság elnöke **Farkas István**, az ellenőrzőbizottság tagja Antal Lajosné, Elli, aki az Orvos-egészségügyi csoport képviselőjét is ellátta. Külön köszönet illeti **Tolnai Györgyöt** honlapunk szerkesztéséért és **Karasz Lajost**, aki az elmúlt évtizedek során képekben örökítette meg Szekciónk életét.

2019-ben a járvány miatti lezárásokat megelőző békeévben még minden a megszokott mederben folyt. Szekciónk év elején megtekintette a **Corvina kiállítást** az OSZK-ban, valamint részt vettünk a **Digitális Örökségünk útján** című konferencián, amit szintén az OSZK-ban rendeztek. **Dr. Palotai Mária** szervezésében került sor a **MOKSZ szakmai konferenciájára**. Négy évvel ezelőtt, ahogyan most is, ebben a teremben rendeztük meg a Műszaki Szekció tisztújító taggyűlését. A Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon mutattuk be **Nagy Zoltán Felvidéki fürdőlexikon** című könyvét, valamint **Mák Ferenc Veremidő** című kötetét. Ebben az évben a Vállalati könyvtárosok Műhely-

beszélgetésére kétszer került sor. Először az ÁEEK Országos Egészségtudományi Szakkönyvtárban az **Online eszközökről** volt szó, majd a Mezőgazdasági Könyvtárban **Adatkönyvtár, adatkönyvtárosok** címet kapta rendezvényünk. A Székesfehérvári Vándorgyűlésen a Múzeumi Szekcióval közösen szerveztük programunkat. Ősszel a kecskeméti **Mercedes gyárba** látogattunk. Az évet a hagyományos **Luca-napi** rendezvénnyel zártuk.

2020-ban is a szokott módon indult az év. Az OSZK-ban néztük meg az **Ady 100** kiállítást **Rózsafalvi Zsuzsanna** és **dr. Boka László** vezetésével. A Vállalati Könyvtárosok 31. és 32. Műhelybeszélgetésére már csak online kerülhetett sor **Rendkívüli helyzet a könyvtárakban** címmel. Megemlékeztünk még **Szekciónk alapításának 50. évfordulójáról**. Luca napjának idején a régi szép együtt töltött Luca napokra emlékeztünk.

Az élet csak 2021 nyarán indult újra. Júliusban **A Múzeumkert titkait** fedeztük fel a Nemzeti Múzeum kertjében tett séta keretében. A Vándorgyűlést ebben az évben az OSZK szervezésében online rendezték meg. Szekciónk programjának középpontjában **50 éves jubileumunk** állt. Ősszel már gazdag programmal vártuk tagtársainkat. Látogatást tettünk az **Ipar 4.0 Technológiai Központban** a BME-n. Részt vettünk az **IT evolúció 2.0 kiállításmegnyitóján** az Óbudai Egyetemen. Jártunk a **BME Atomreaktorában**. A Vállalati Könyvtárosok Műhelybeszélgetésére **Szakkönyvtárak** címmel került sor. Erre az évre esett OSZK-n belüli **költözésünk**, ahol **Nagy Zoltán** elnök úr állt helyt hősiiesen.

2022-ben megtekintettük az **Álmok álmodói 20** kiállítást a Millenárison, ezzel Szekciónknak a **Kaposvári 53. Vándorgyűlésen szervezett programját** készítettük elő, ahol „**A magyar tudomány, a feltalálók, a műszaki fejlődés történetének az Álmok Álmodói 20**” című a Millenárison megnyílt kiállítást mutattuk be beszámolókkal és demonstrációval. Ősszel **Pecz Samu szakrális építészete a fővárosban** című kiállításmegnyitóján és a **Pecz Samu című könyv** bemutatóján vettünk részt. A Könyvfesztivál a járvány miatt őszre csúszott. Szekciónk a **Történeti dokumentumaink és a sajtó jeles emlékei a jövőt szolgálják, valamint Vitafórum és kerekasztalbeszélgetés a történeti értékű műszaki irodalom és alapművek megör-**

zéséről digitalizálásuk útján – címmel rendezte programját. Októberben került sor a **Fókuszban a digitalizálás, digitális gyűjtemények** című XXI Országos ODR konferenciára Tatabányán, valamint **Härtlein Károly** előadására a BME OMIKK-ban **Egy fizikus gondolatai a könyvtárban** címmel. Novemberben a **BME Kármán Tódor Szélcstorna Laboratóriumában** jártunk. Az évet decemberben a Vállalati Könyvtárosok 34. műhelybeszélgetésével zártuk, ahol a **Szerzői jogi törvény változásairól** esett szó. Meglátogattuk az **OSZK Digitális Műhelyét és Esszencia c.** kiállítást is megnéztük.

2023 január 13-ára csúszott a 2022. évi beszámoló taggyűlésünk, amelyet **Luca naptól Veronika kendőjéig** címmel **Brátán Vera** énekesnő előadása követett. Februárban **Egy író emlékei és egy könyvtár árulkodó nyomai a háborúról** címmel rendezett filmvetítésen és rendhagyó könyvtárbejárásán a BME OMIKK látott vendégül bennünket. Márciusban látogatást tettünk az **Építészettörténeti és Műemléki Tanszék** Könyvtárában.

Rendezvényeinkről önálló MKSZ honlapunkon (<https://mke.info.hu/muszaki/>) fényképes beszámolókat adtunk közre, ezzel megörökítve szekciónk életét az utókor számára is.

Akikre büszkék vagyunk: néhány tagtársunk rangos elismerést vehetett át szekciónk javaslatára az elmúlt időszakban. **Dr. Gazda István** professzor urat a MATI igazgatóját a **Magyar Érdemrend Lovagkeresztje** kitüntetéssel jutalmazták. **Poprády Géza** Szekciónk alapító tagja az OSZK nyugalmazott főigazgatója a **Magyar Érdemrend tisztikeresztje polgári tagozata** kitüntetését kapta. **Antal Lajosné Elli** **MKE emlékérmét** vehetett át. Nekik ezúton is szívből gratulálunk.

Szekciónk nagy hangsúlyt fektet tagjainak tájékoztatására. Honlapunkat **Tolnai György** tagtársunk szerkeszti, ahol visszamenőleg akár egy évtizedre is minden rendezvényünkről, a konferenciákon, szakmai találkozókra való részvételünkről készített anyagokat, beszámolókat és képarcívumunkat is meg lehet tekinteni a <https://mke.info.hu/muszaki/> című webhelyünkön, ha valaki tájékozódni akar. Több önálló rovat is rendelkezésre áll és együtt megtekinthető többek között az elmúlt 2019–2023 közötti időszak minden MKSZ eseménye. Többek között külön rovata van a Műhelybeszélgetéseknek is, amelynél már a 34. rendezvényénél tart.

Itt olvashatók az elmúlt 12–15 évben az MKSZ **Kárpát-medencében** s kiemelten is a határainkon túli magyar könyvtárakban tett szakmai tanulmányútjainak a beszámolóit is. Ezen keresztül lehetett több mint 60.000 új könyvnek az ajándékozásával segíteni a Felvidék, Kárpátalaja, Erdély, a Délvidék, és az Órvidék magyar könyveket szolgáltató könyvtárait és más kulturális intézményeit.

Friss híreinket a saját levelezőlistánkon a **MUSZKON**-on keresztül juttatjuk el tagjainkhoz. A levelezőlista s a tagsági adatokkal való egyeztetett e-mail címek ellenőrzésével és a szükséges kiegészítésekkel együtt befejeződött. Új adminisztrátora és rendszergazdája is van a MUSZKON-nak **Kutnyánszky Anikó** tagtársunk személyében, aki a továbbiakban gondozni fogja ezt a nagy hagyományú műszaki könyvtárosokat tájékoztató fórumot.

Az MKSZ-ről írott és megjelent sajtóközlemények, cikkek és híradások

A 2018–2023 év között:

Az MKE Könyvtárvilág című **Webmagazin** folyóirata minden számában több cikket adtunk le és azok meg is jelentek **Kóródy Judit** szerkesztésében. A **TMT**-ben is beszámolók jelentek meg, amelyből egy-egy a 2021-es és a 2022-es Vándorgyűlésről tájékoztat. A többi beszámolóban **Prokné Palik Mária** a Műszaki Könyvtáros Szekció néhány rendezvényéről ír.

Napi és hetilapokban is jelentek meg cikkek, illetve tájékoztató anyag az MKSZ-ről, például az Újvidéken megjelenő Magyar Szó napilapban. Rádió és TV megjelenéseink is voltak az országos Duna TV-ben, a Katolikus rádióban, továbbá a Révkomáromi és az Újvidéki TV-ben!

Összességében megállapíthatjuk, hogy az eddigi **szervezeti keretek** nagyjából jól szolgálták a működésünket, a 7 tagú vezetőséggel és 3 tagú Pénzügyi Ellenőrző Bizottsággal.

Viszont az látszik, hogy az egyre sokrétűbb szervezési munka, amelyet mindenki önkéntes tevékenységként végez, szükségessé teszi, hogy a már korábban is alkalmazott, s az SZMSZ-ben is jelzett **alelnöki** funkciót újból működtethessük, amelyre ezentúl egy ún. **Tiszteletbeli elnök** megnevezéssel kerülhet sor, hogy a most leköszönő elnökünk Nagy Zoltán tapasztalatait e kevésbé időigényes és adminisztráció mentesebb formában a továbbiakban is igénybe vehessük.

Javaslom, hogy ezt a taggyűlésünk egy külön határozati pontban szavazza meg a beszámolónk elfogadása mellett.

Tanácsi küldötti beszámolójában Prokné Palik Mária beszélt az MKE tanácsuléseken elhangzottakról, képet adva a Magyar Könyvtárosok Egyesületének tevékenységéről. Külön kiemelte a Műszaki Szekció részvételét az Egyesület munkájában. *Pastyik Endre* tagtársunktól 2021 őszén vette át a tanácsi képviselői megbízatást. A járványhelyzet miatt az MKE tanácsulésai az online térben Skype segítségével történtek, a 2023-ban az OSZK-ban megtartott legutolsó tanácsulás kivételével. A tanácsuléseket minden alkalommal **Gerencsér Judit** főtákarasszony vezette.

A tanácsuléseken visszatekintettünk az elmúlt időszak eseményeire, majd számba vettük a következő időszak feladatait. A Magyar Könyvtárosok Egyesülete évről-évre megszervezi a következő rendezvényeket, eltekintve a lezárások miatt elmaradt néhány rendezvénytől.

A **Kompetencia konferencia sorozat** előadói neves külföldi és hazai könyvtári szakemberek. Az idei évben az IFLA, azaz a Könyvtári Egyesületek és Szervezetek Nemzetközi Szövetségének elnöke **Barbara Lison** a konferencia vendége. Ezek a konferenciák lehetőséget nyújtanak a hazai szakemberek számára a nemzetközi könyvtári tendenciák megismerésére.

A **Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválok** az MKE a **Könyvtáros Klub** rendezvényeivel képviselteti magát. A Könyvtáros Klubban a Műszaki Szekció is részt vett, kerekasztal beszélgetést szerveztünk a digitalizálásról, illetve a délvidéki magyar sajtó helyzetéről történelmi áttekintést nyújtottak meghívott vendégeink.

Az MKE évenként megszervezett legnagyobb eseménye a **Vándorgyűlés**, amelynek évről-évre más város ad otthont. A 2021-es évben a részben online tartott rendezvény házigazdája az OSZK volt. Szekció programunk középpontjában megalkulásunk 50. évfordulója állt. A 2022-es évben már személyesen is találkozhattunk Kaposváron. A nagy sikerrel megrendezett Vándorgyűlésen szekció programunk az Álmodók álmodói 20 Millenárison megrendezett kiállításához kapcsolódott.

A Magyar Könyvtárosok Egyesületének számos díj odaítéléséről dönt:

- **Fitz József könyvdíj:** az adott évben megjelent könyveket díjazták a könyvtárosok szavazatai alapján. Erre a díjra Műszekció is javaslatot tesz minden évben.
- **MKE Emlékérem:** 2022-ben tagtársaink közül Antal Lajosné Elli kapta meg a rangos elismerést az elmúlt időszakban.
- **Az Év Fiatal Könyvtárosa.**
- **A Kovács Máté Alapítvány különdíja.**
- **Füzéki István-émlékérem.**
- **Kertész Gyula Emlékérem.**
- **Az MKE évfordulós elnökségi tagjait is köszöntik.**
- **Szinnyei József-díj.**

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete az IFLA irányelveknek megfelelően nagy figyelmet fordít a **társadalmi szerepvállalásra**. Ennek keretében például a KSH-val együttműködve csatlakozott a népszámláláshoz. Az ukrajnai háború elől menekülő embereket információkkal segítette, illetve a Kárpátaljai Magyar Könyvtárosok Egyesületét anyagi forrásokkal is támogatta. Ehhez szekciónk is csatlakozott.

A Magyar Könyvtárosok Egyesülete számos csatornán igyekszik elérni tagságát, valamint kiemelt figyelmet fordít a médiamegjelenésre. Kommunikációs csatornáink között szerepel az MKE honlapja az MKE facebook csoportja.

Az MKE youtube csatornája. Itt érhető el az MKE Akadémia előadásai A Könyvtárvilág Webmagazin, ahol a mi beszámolóink is rendszeresen megjelennek, valamint a különböző levelezőlisták, köztük a MUSZKON is.

Szó esik még a szervezeti munka adminisztrációs támogatásáról, pénzügyekről, számlázási rendről. Az MKE várja az 1%-os felajánlásokat, amelyből könyvtáros hallgatók Vándorgyűlési részvételét támogatja. Ezenkívül pályázni lehet más rendezvényeken (pl. IFLA konferencián) való részvétel anyagi támogatására is.

Végezetül **Barátné Prof. Dr. Hajdu Ágnesnek** Egyesületünk elnökasszonyának szavaival zárta mondandóját a tanácsi testületi képviselő, *aki méltatta az egyesületi szervezés szerepét a szakmai életben. A szervezethez tartozás szerepet játszik az identitás megőrzésében, a közösséghez tartozás ereje segíti a mindennapi munkát. Elnök asszony köszönetet mondott az egyesületben végzett önzetlen munkáért.*

Az EB elnöke **Farkas István** az öt év alatt hónapról hónapra végzett ellenőrzéseinek nyomán, egy rendezett és szabályszerű pénzügyi tevékenységet folytató munkáról számolt be, amelyet elsősorban **Fazekas Gáborné Jutka** az MKSZ gazdasági felelőse végzett lelkiismeretesen, köszönettel ismertük el munkáját. (3., 4. ábra)

2019-től az Ellenőrző Bizottság továbbra is az Alapszabály szellemében végezte munkáját a négyéves ciklus alatt, tagjai részt vettek a szekció munkájában, így közvetlen tapasztalattal bírnak a szekció tevékenységéről. Az Ellenőrző Bizottság elnöke minden alkalommal meghívást kapott az elnökségi/vezetőségi ülésekre, az ülések jegyzőkönyveit a titkár folyamatosan megküldte. A Szekció a szakmai munkáját az előzetesen elkészített éves költségvetése támogatásával végzi. A költségvetés jó és rutinos megtervezése, összeállítása és a fegyelmezett gazdálkodás megteremtette a kiváló szakmai munka végzésének feltételeit. A rendelkezésre álló anyagi forrást kizárólag a befizetett tagdíjak biztosítják. A négyéves ciklus időszaka alatt a törvényi módosulások miatt az MKE szervezeti felépítése, a működési szabályai, jelentős mértékben módosultak, gazdálkodási-működési-elszámolási és könyvelési szabályai pedig teljességgel megváltoztak. A megváltozott feltételeket szekciónk új pénzügyi vezetése tökéletesen elsajátította, tevékenységét az új szabályozók, a megváltozott pénzügyi, könyvelési és nyilvántartási előírások figyelembevételével végzi. Az Ellenőrző Bizottság az elmúlt ciklus időszaka alatt rendszeresen betekintett a szekció adminisztratív munkájába. A megvizsgált pénzügyi, gazdálkodási anyagokat rendben találta, a pénztárkeze-

lést, a bankszámlakönyvelést és azok bizonylatolását naprakésznek és rendben találta. A szekció alapvető dokumentumai is rendben vannak, az éves munkaterv, költségvetések, jelentések, pénzügyi-költségvetési beszámolók elkészültek. Az EB elnöke évente beszámolt a küldöttgyűlésnek a szekció gazdálkodásáról, amelyet a tagság minden évben elfogadott. Összességében megállapítható, hogy a szervezet az alapszabályban foglaltaknak megfelelően működött, a pénzügyi, számviteli és tagnyilvántartása rendezett, pontos és áttekinthető, a jelentési kötelezettségeinek időben eleget tett.

Nagy Zoltán, elnök az elmúlt öt év legfontosabb szakmai tendenciáit foglalta össze, értékelte a vezetőségi tagoknak egyenként és együtt végzett munkáját. A Szekció titkári feladatait **Pastyik Endre** tagtársunk látta el kezdetben, majd **Prokné Palik Mária** lépett a helyére a ciklus második felében. Az ő személyén keresztül szorosabbra fonódott szervezetünk kapcsolata alapító intézményünkkel a **Marton József** főigazgató úr által vezetett BME OMIKK-kal. Külön is köszönet illeti a Műszaki Egyetemet, amely számos rendezvényünknek adott otthont. (5. ábra)

Fazekas Gáborné Jutka lelkiismeretesen, nagy gondossággal intézi gazdasági ügyeinket, munkájában **Antal Lajosné** is segíti, aki az orvos egészségügyi csoport képviselőjét is ellátja emellett. **Farkas István** az EB elnökeként ellenőrizte pénzügyi tevékenységünket. Továbbá mint a Pedro Kft. ügyvezető igazgatójának a tapasztalatait is igénybe vettük az MKE elnöksége és MKE Tanácsa gazdasági rendelkezéseinek véleményezésénél, álláspontjaink kialakításánál egyes törvénytervezetekre

3. ábra Farkas István EB elnöki beszámolója, fotó Karasz Lajos

4. ábra Fazekas Jutka gazdasági felelős, fotó Karasz Lajos

5. ábra Nagy Zoltán elnöki beszámolója, fotó Karasz Lajos

adandó szöveges kitételek megírásánál. Rendszeres szervezője és kivitelezője egyes nagy rendezvényeinknek, mint például a nyári MKE Vándorgyűlések, ahol az elmúlt 5 évben az MKSZ programjának szponzora és előadója is volt. Kiállítóként is részt vesz a nyári vándorgyűléseken és a Könyvfesztiválokon, ahol könyvbemutató programokat szervezünk. Szerepet vállalt a műszaki tudományok értékes történeti dokumentumainak a digitalizálásában, amely kiemelkedő sikert hozott a szeptemberre átkerült Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon.

A vállalati könyvtárak szakmai munkájáról sem felejtkeztünk meg. Kóródy Judit szervezte a Műhelybeszélgetések sorozatát. Ennek keretében tagságunk is betekintést nyert különböző nagy cégek információs központjainak munkájába. Külön kiemelendő, hogy **Kutnyánszky Anikó** és **Vízvári Dóra** személyében egy fiatal nemzedék veszi át a folytatást. Nagy előrelépést jelent szervezetünk életében, hogy Kutnyánszky Anikó átvette a MUSZKON levelező lista karbantartását. Támogatjuk, hogy Anikó részt vegyen a következő vezetőség munkájában. **Kóródy Judit** az MKE elnökségében a Könyvtárvilág Webmagazin szerkesztője hosszú ideje. Munkájára az MKSZ vezetőségében is számítunk. (6. ábra)

Fontos területet a Felsőoktatási testületi tagokat képviselő szervezetünkben **Horváth Noémi** könyvtárigazgató a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Könyvtárából.

Másik nagy szakmai részterületünk az Orvosi és az egészségügyi könyvtárak csoportja, őket képviseli **Szluka Péter** a SOTE Központi Könyvtárának igazgatója, testületi tagunk, akinek munkájára

6. ábra Kóródy Judit és Kutnyánszky Anikó vezetőségi tagok

eddig is számíthattunk, a Vándorgyűléseken előadásokkal szerepeltek, és részt vettek a szervezésben is. (7. ábra)

Berek Lászlót az Óbudai Egyetem Központi és tagkönyvtárainak igazgatóját, az MKSZ régi tagját szeretnénk az MKSZ ellenőrző bizottságának az élére megválasztani, ebben is kérjük az MKSZ tagjainak támogató szavazatait. Az ellenőrző bizottságban pedig **Dr. Füredi Mihály** kollégánkra számítunk, aki Antal Lajosné Elli mellett bizottságunkat teljessé teszi az újabb ciklusra. (8. ábra)

A hozzászólások és az azokra adott válaszok után, a levezető elnök szavazásra tette fel az elhangzott beszámolókat, amelyeket a megjelent tagságunk egyhangú döntéssel elfogadott.

Ezek után került sor az elnöki és titkári határozati javaslatok előterjesztésére:

Az MKSZ-ben már jelenleg is, de a jövőben mindenképpen sokrétűbbé válik a szervezési és tartalmi munka, amelyet minden vezetőségi tagunk önkéntesen végez. Ezért javasoltuk, hogy az MKSZ

7. ábra Sluka Péter leendő vezetőségi tag, fotó Karasz Lajos

8. ábra Berek László az EB leendő elnöke fotó, Karasz Lajos

szervezeti szabályzatában jelzett, és korábban alkalmazott alelnöki tisztséget újból működtessük, amely 2023. április 13-a után **tiszteletbeli elnök** elnevezéssel kerüljön bevezetésre.

Elnök úr, mint az MKSZ vezetőségében hosszabb ideje tevékenykedő tisztségviselő javasolta, hogy **Bakos Klárát** szervezetünk régi tagját, aki az MKSZ titkári feladatkörét is ellátta, aktív szervező tevékenységére felfigyelve, a mi szervezetünk felterjesztése alapján az MKE elnöksége tiszteletbeli tagjának jóváhagyja. **Bakos Klárát** az MKE tagsága nagy múltú szervezetünk elnökévé választotta, amely tisztséget több cikluson át eredményesen ellátta. Jelenleg is szervezi az MKE Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon való tartalmi munkáját, az MKE Klub évenkénti működtetésével.

Az előterjesztéseket tagságunk egyhangúlag támogatta.

Bakos Klára visszaemlékezve a közös munkára, méltatta Szekciónk tevékenységet, **Nagy Zoltán** hosszú éveken át végzett kiemelkedő munkáját és köszönetet mondott a felterjesztésért. (9. ábra)

A Szekció új vezetőségi tagjainak megválasztása titkos szavazással történt. A szavazatszámláló bizottság munkája alatt **Dr. Gazda István** tudománytörténész a MATI igazgatója előadását hallgattuk meg "Digitalizálással a technikatörténeti értékű irodalom és a magyar műszaki múlt megmentéséért" címmel. Az előadás után **Antal Lajosné Elli** a szavazatszámláló bizottság elnöke kihirdette a szavazás eredményét. A Műszaki Szekció elnöke **Farkas István** lett, aki megköszönte a bizalmat. A vezetőség további tagjai: **Nagy Zoltán** tiszteletbeli elnök, **Prokné Palik Mária** titkár, **Faze-**

9. ábra Bakos Klára tiszteletbeli tagunk, fotó Karasz Lajos

10. ábra Antal Lajosné kihirdeti a választás eredményét, Fotó Karasz Lajos

kas Gáborné Jutka gazdasági felelős, **Kutnyánszky Anikó** PR felelős, **Horváth Noémi** egyetemi testületi tag könyvtár képviselője, **Zsigáné Kóródy Judit** Könyvtárvilág Webmagazin szerkesztője, **Szluka Péter** az orvos egészségügyi csoport képviselője, az ellenőrző bizottság elnöke **Berek László**, tagjai **dr. Füredi Mihály** és **Antal Lajosné Elli**. (10. ábra)

Nagy Zoltán a következő szavakkal zárta a tisztségátvétel taggyűlést: Az MKSZ mindig a haladást és fejlődést szolgálta, amit az új vezetés is minden bizonnyal feladatának tekint – „*Kérem az új vezetőséget, hogy segítse a különböző fórumokon való jelenlétet.*”

Az új vezetőségi tagok nevében **Horváth Noémi** beszélt magukról, s megköszönte a tagság bizalmát. Meghívta a tagságot az NKE Haditisztviselő Kari Könyvtárában megtekinthető: 100 év haditechnikája kicsinyített méreteken című Makettkiállításra. (11. ábra)

A megválasztott új vezetőség nevében *Farkas István* elnök köszönte meg a tagság támogatását.

A délután egy szerény büfé melletti kötetlen beszélgetéssel zárult.

Prokné Palik Mária
BME OMIKK

11. ábra Horváth Noémi az új vezetőség tagja, fotó Karasz Lajos

A logika vagy a morál fog érvényesülni?

„Az ember a legújabb technológiák között” című konferencia plenáris előadásai

Az Alkotmánybíróság, a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH), valamint a Nemzeti Közszerzői Egyetem Információs Társadalom Kutatóintézet (NKE ITKI) szervezésében rendeztek 2023. május 31-én figyelemre méltó konferenciát a Ludovika Campuson.

Török Bernát, az NKE ITKI igazgatója megnyitó beszédében kiemelte: az egyik legfontosabb kérdés az ember helyének definiálása a dinamikusan fejlődő technológiai vívmányok között. Világosan kell látnunk, mit jelent az „emberi”: milyen értékeket, milyen tulajdonságokat kell megőriznünk és továbbadnunk az utánunk következő generációknak.

Az igazgató a technológiai fejlődés felgyorsulását egy példával érzékeltette: *Charles Krauthammer* az általunk ismert civilizáció végének tekintette azt az 1996. február 10-én bekövetkezett eseményt, amikor a *Deep Blue* szuperszámítógép először győzte le *Garry Kasparov* világbajnokot, az akkori idők legerősebb sakkozóját. Krauthammer szerint a dolog külön érdekessége, hogy ezt a világrengető hírt a *New York Times* csak a lap 32. oldalán közölte.¹

Bő negyedszázaddal később mi már naponta értesülünk arról, hogy a mesterséges intelligencia mennyi mindent hajt végre nálunk jobban, gyorsabban, ügyesebben. Ez a tapasztalat számtalan tisztázandó kérdést vet föl. Melyek az emberi léttől elválaszthatatlan attribútumok? Hol foglal helyet az ember a legújabb technológiai vívmányok között? Mire kell a legjobban odafigyelnünk? Mit kell mindenáron megóvnunk? Mit engedhetünk át a gépeknek? A konferencián előadó társadalomtudósok ezekre a kérdésekre keresik a választ.

Török Bernát felidézte *Ferenc pápa* beszédét, amelyet legutóbbi budapesti látogatása során tartott a tudományos élet képviselői számára. A pápa a delphoi jósda híres szavaira emlékeztette hallgatóit: „*Ismerd meg önmagad!*” – majd így folytatta: „*De mit is jelent megismerni önmagadat? Azt jelenti, hogy fel kell ismernünk határainkat, és ebből következően meg kell fékeznünk önelégültségben gyökerező önhittségünket. Ez hasznos számunkra,*

mert elsősorban azért, hogy magunkat teremtményként ismerjük fel, váljunk alkotóvá és merülünk el a világban, ahelyett, hogy uralnánk azt.”²

A robotok óriási hibája: nincs humorérzékük

Sulyok Tamás, az Alkotmánybíróság elnöke egy sürögösen tisztázandó kérdéssel kezdte előadását: mit jelent a jogászok számára a technológia rohamértékű fejlődése? Ezután mindenki jogász lesz, mert a mesterséges intelligencia minden jogi szöveget egy pillanat alatt képes prezentálni bárki számára? Nem lesz szükség a jogi tudásra és bölcsességre? A robotok az embereknél okosabbnak látszanak, de különbek is nálunk?

Az előadó sietve leszögezte: a robotok nyomába nem jönnek az embernek, a hétköznapi helyzetekben csak vergődnek, nincsenek érzelmeik, és van egy óriási hibájuk: nem értik a viccet. Nagy derűtséget keltett, amikor az Alkotmánybíróság elnöke a tőle megszokottól erősen eltérő stílusú köszöntőjéről elmondta, hogy napjaink sztárját, a *ChatGPT*-t kérte meg az előadás bevezetőjének megírására – ezért szóltak az első mondatok tegező hangnemben.

Áttérve a tőle megszokott stílusra, *Sulyok Tamás* kijelentette: az *Isaac Asimov* által alkotott robotikai alaptörvények ma is érvényesek. A jól ismert három törvény:

1. A robotnak nem szabad kárt okoznia emberi lényben vagy tétlenül tűrnie, hogy emberi lény bármilyen kárt szenvedjen.
2. A robot engedelmességet tartozik az emberi lények utasításainak, kivéve, ha ezek az utasítások az első törvény előírásaiba ütköznek.
3. A robot tartozik saját védelméről gondoskodni, amennyiben ez nem ütközik az első és második törvény előírásaiba.

Ezek a törvények nem jelentenek veszélyt sem az élethez, sem emberi méltósághoz való jogok érvényesülése során. Az ember a mintaadó, a robot a mintakövető. Más szóval: az ember ural, a gép követ, és amíg ezek az elvek érvényesülnek, addig nincs veszély. Baj akkor lenne, ha a robotok saját érdekekkel, önálló véleménnyel bíró szereplőként jelennének meg a porondon.

Tisztában kell lennünk azzal, hogy a mesterséges intelligencia (MI) – amelyet *Szentjóby Tamás* legújabb ötlete alapján nevezhetünk akár *műésznek* – a mi jelenünk részévé, formálójává vált, térhódítása elengedhetetlen. Nem múló divatról, hanem gyökeres technológiai váltásról van szó. Az MI az internethez hasonlóan egész világunkat átformálja. Nem kell, és nem is szabad védekezni ellene, nem vetélytársat, hanem partnert kell látni benne.

Nagy kérdés, milyen hatással van (és lesz) a mesterséges intelligencia az egyes hivatásrendekre és tudományterületekre? Mikor veszi át például a jogászok munkáját? Sulyok Tamás véleménye szerint az MI erre sem most, sem a jövőben nem lesz képes, mivel a jogászok munkájának legfontosabb mozgatórugója a humán interakció, az egymásra rezonálás.

Kétségtelen, hogy a jogászok mindennapi tevékenysége megváltozik, és részben már meg is változott. Az EU tagállami alkotmánybíróságai számára például sok fordítást mesterséges intelligenciával készítenek el, azonban utólag emberek ellenőrzik és javítják a szövegeket. Ezzel a hibrid megoldással viszont a fordítás sokkal gyorsabb és olcsóbb lett.

A jogászok számára egyre nagyobb gondot jelent a fejlődés vihargyors, új élethelyzeteket teremtő üteme, amellyel a jogi szabályozás nem tud lépést tartani. Tény, hogy a mesterséges intelligenciára vonatkozó alkotmányos szabályozás nem kielégítő, jóformán nem is létezik, és ez néhány területen már jelenleg is gondot okoz. A jogalkotó nincs egyszerű helyzetben: mire egy jogszabály megszületik, a helyzet már megváltozott – vagy netán meg is szűnt. Számos olyan helyzet áll elő, amelyre nincs megfelelő jogi norma. A társadalomnak be kell látnia, hogy a jogtudomány nem proaktív, hanem reaktív tudomány.

Ami nem változik az alkotmányos alapjokban: az államnak védenie kell az emberi életet, mégpedig válogatás nélkül. Az élet értéke azonos, független az

adott ember társadalomban betöltött szerepétől. A döntéshozatal során a legalapvetőbb kérdés: mi vezéreljen elsősorban, a logika vagy a morál?

Nem most merül föl először a kérdés: hogyan döntsünk azokban a helyzetekben, amelyekben nem lehet jól dönteni? Arcvesztést vagy acélosodást hoz az alkotmánybíráskodásban a digitalizálódó világ? Másképp fogalmazva: kifoghat-e az alapjogvédelmen a mesterséges intelligencia térhódítása?

Rengeteg további kérdés adódik naponta – ezek közül az előadó két példát, az autonóm járműveket és a robotokat említette. Az önvezető autók érzékelik és értékelik a környezetüket, beleértve az ott tartózkodó embereket. Hogyan biztosítható a magánszféra védelme? Ha a jármű balesetet okoz, ki vonható felelősségre? Az autonóm eszköznek lehet véleménye, megilletetheti a véleménynyilvánításhoz való jog?

Az MI-fejlesztés célja, hogy a robot az emberhez hasonló entitás legyen. Ha ez a cél megvalósul, a robotoknak is kell adni bizonyos alapjogokat? Létrejön a robot tulajdonjoga az általa létrehozott szellemi alkotáson? A robot által elkövetett hibák kapcsán szintén fölmerül a felelősség kérdése.

Meg kell kísérelni olyan jogszabályi környezetet kialakítani, amely képes a bekövetkező változásokhoz kellő rugalmassággal alkalmazkodni. A jogászoknak nem szabad a változásokat félvállról kezelniük, meg kell érteniük a kihívásokat. Ha pedig egy megoldandó kérdéskör kívül esik a jogászai gondolkodás körén, ki kell lépniük a komfortzónájukból.

A betelefonáló ügyfelek hangulata és az adatvédelmi bírság

A mesterséges intelligencia alkalmazása során az EU adatvédelmi rendelete, a GDPR ugyanúgy érvényes, mint bármely más technológia esetén – hívta föl a figyelmet *Péterfalvi Attila*. A NAIH elnöke a „*Mesterséges intelligencia és adatvédelem: hatósági tapasztalatok*” című előadásában az MI kapcsán megállapított két konkrét jogsértésről is beszámolt. Előljáróban közölte, hogy a magyar hatóság elmarasztaló döntését a bíróság helybenhagyta.

A két jogeset ismertetése előtt az adatvédelmi hatóság elnöke rámutatott a jogszabály azon pontjaira, amelyek az MI-alkalmazások adatkezelését szabályozzák. A GDPR megszabja az új technológiák alkalmazásának feltételrendszerét. A szóban

forgó két esetről ki kell emelni a technológia-szemlegességet, valamint azt, hogy az EU-ban tartózkodó személyek adatainak kezelése során a GDPR szabályait az Európai Unióban tevékenységi helylyel nem rendelkezőknek is be kell tartaniuk. A rendelet alapelvei, a jogszerű, tisztességes, releváns, a szükségesre korlátozódó, pontos, naprakész adatkezelés kötelező erejű. Az előadásban említett két esetben kiemelt jelentősége van az adatkezelő részéről nyújtott tájékoztatásnak, valamint az érintett tiltakozási jogának.

Péterfalvi Attila röviden ismertette az egyik magyar bank által elkövetett adatvédelmi jogsértést. Kiemelte, hogy az érintettek jogainak súlyos sérelme nem a mesterséges intelligencia alkalmazása miatt, hanem a jogi előírásoknak való megfelelés hiánya miatt következett be.

Való igaz, hogy ezen a téren fokozott a kockázat, és ezzel együtt fokozott az adatkezelői felelősség is. Az adatalányok számára nehezen követhető a mesterséges intelligencia működése, emiatt az adatkezelőnek a szokásosnál több erőfeszítést kell tennie.

A jogeset bemutatása során Péterfalvi Attila ismertette az adott bank gyakorlatát. A jogszabályi előírások alapján az ügyfélszolgálattal folytatott telefonbeszélgetéseket rögzítik – eddig a dolog rendben is van. A bank azonban egy mesterséges intelligenciára épülő szoftverrel elemezte a felvett párbeszédeket. Az MI nemcsak a beszélgetések tartalmi elemeire, hanem az ügyfelek hangulatára nézve is levont bizonyos következtetéseket. Az elemzést követően a szoftver a telefonálóról összeállított egy listát, az ügyfeleket a beszédükből kiérződő elégedetlenségük sorrendjében besorolva. A bankban az MI által készített „rangsor” alapján döntöttek el, egyes vezetőket mely ügyfeleket hívják föl telefonon. A hangfelvételeket emellett az operátorok teljesítményértékelésére is felhasználták.

Jogi szempontból mi itt a gond? A GDPR által előírt előzetes tájékoztatás elmaradása. Az érintett betelefonálók ugyanis nem kaptak tájékoztatást arról, hogy a bank a hívások tartalma mellett azok érzelmi töltetét is elemzés alá veti.³ A bank honlapján egyetlen mondat hivatkozik a jogos érdekre, ebből azonban még egy figyelmes ügyfél sem tudhat arra következtetni, hogy a pénzügyi elemzés és értékeli az ügyfelek érzelmi reak-

cióit. Mindemellett a bank súlyosan megsértette a tiltakozási jogot: mivel az érintettek nem is tudtak az ilyen irányú adatkezelésről, természetesen tiltakozni sem tudtak ellene.

Amikor az adatkezelő a saját jogos érdekeire hivatkozik, köteles előzetes érdekmérlegelést elvégezni és bebizonyítani, hogy az érintett jogai miért nem élveznek elsőbbséget. A bank úgymond „lepapírozta” a tesztet, de utólag kiderült, hogy az csak üres formaság volt, a GDPR előírásainak való tényleges megfelelést nem tudták igazolni.⁴

Egy másik, nemzetközi szinten is nagy érdeklődést kiváltó eset alig néhány hete történt. Az olasz adatvédelmi hivatal március 31-én azonnali hatállyal megtiltotta a ChatGPT elérését és használatát az olasz felhasználók számára. A szigorú intézkedés indoka: súlyos veszélybe kerültek a népszerű chatbotot használók személyes adatai. A sajtóhírekben is szerepelt, hogy 2023. március 20-án feltörték a ChatGPT adatbázisát, és emiatt kizáróhattak az előfizetők adatai, valamint a csevegőrobottal folytatott beszélgetések, amelyek szintén tartalmazhatnak személyes adatokat.⁵ Az olasz adatvédelmi biztos szerint további probléma, hogy az *OpenAI* nem tájékoztatta megfelelően a felhasználókat. Még ennél is nagyobb súlyjal esik latba, hogy a fejlesztő cégnek nincs megfelelő jogalapja a személyes adatok kezelésére. Az olasz hatóság azt is számon kérte, hogy a cég ugyan meghirdette, miszerint 13 évesnél fiatalabbak nem használhatják a ChatGPT-t, 13–18 év között pedig szülői hozzájárulás kellene, de a korlátozásnak való megfelelést egyáltalán nem ellenőrizte. 2023 őszéig a fejlesztő techcégnek több ütemben kell pótolnia az összes hiányosságot.

Előadása végén a NAIH elnöke két új uniós jogszabály kidolgozásáról tett említést. Elfogadása után a *Data Act*⁶ a szabad és méltányos adatáramlást teszi lehetővé, a tervezet szintjén elfogadott *AI Act*⁷ pedig az alapvető jogokat tiszteletben tartó, biztonságos és jogszerű MI⁸-fejlesztést segíti elő.

A mesterséges intelligenciát lehet jól és rosszul használni

Rab Árpád, az NKE ITKI tudományos főmunkatársa „Az egyén jövője az információs társadalomban” címmel tartott előadásában kijelentette: 5–10–15 évre előre meglehetősen nagy biztonsággal meg-

lehet jósolni a jövőt. E téren a szemléletmód a legfontosabb, vagyis az, hogyan vizsgálják a jövőt? Jól ismertek azok a módszerek, amelyek a korábbi korszakokra jellemző ismérvek alapján fogalmazzák meg a jövő trendjeit. Az egyik legismertebb elemzés a *Nyikolaj Kondratyev* által kidolgozott cikluselmélet, amely a szokásosnál hosszabb időszakok jellemzőit vizsgálja.⁹

A Kondratyev-ciklusok alapján kidolgozott K-hullámokról kivetített ábra előtt az előadó igen érdekes fényképeket mutatott be. A 100 évvel ezelőtt készült egyik fotón láthattuk egy hatalmas léghajó belső szerkezetét építés közben, egy másikon pedig egy selyemharisnyagyárban a varrógépek előtt szorosan egymás mellett ülő nőket. Rab Árpád megemlítette, hogy az eredeti képen egy férfi is látható, aki egy emelvényről letekintve ellenőrzi a munkásnőket. A következő fotó, a londoni Picadilly Circuson zajló forgalom kapcsán elmondta, annak idején milyen örömmel fogadták a gépkocsikat, mivel azok végre megtisztítják a városokat a rengeteg lovaskocsi „áldásaitól”. Akkor annak örültek, hogy az utcákon végre nem kell sem kerülgetni, sem szagolni a lovak ott hagyott nyomait. A negyedik képen a londoni Hyde Parkban a szabadban játszó gyerekek láthatók. Abban az időben a gyerekek még nem a kütyüket nyomogatva, ülve töltötték a szabadidejüket.¹⁰

A jövőkutatóként ismert előadó ezután tanulságos ábrákkal illusztrálta, eleink hogyan képzelték el a jövő évszázadot, a mi jelenünket. Az egyik képen repülő autókat láthattunk, amelyek azért nem valósulhattak meg, mert képtelenség lenne számukra elegendő leszállóhelyet kialakítani. Egy másik képen egy háztartási takarítóautomata, a harmadikon csodás távbeszélő készülékek láthatók. A legérdekesebb talán egy osztályterem ábrázolása volt, ahol a tanár által egy tartályba dobált könyveket bedarálják, a könyvek tartalma pedig a tanulók fejére erősített vezetéken keresztül áramlik az agyukba.¹¹

A Kondratyev-féle K-hullámokkal jellemzett korszakok közül jelenleg a 6. hullám zajlik, melynek hajtóerejét az intelligens, erőforráshatékony technológiák képezik, az elsődleges alkalmazási terület pedig az anyag- és energiatermelés, valamint az elosztás. Érdekes végignézni a korábbi és a mai korszakokban az ún. humán érdekek érvényesülésé-

nek mozgatórugóit. A XVIII-XIX. század fordulóján a jobb élethez vezető új eszközöket készítették, ezt követően a cél a messzebbre és magasabbra jutás volt, majd a szabadság iránti vágy, a XX. század vége felé zajló fejlesztésekben az új tér teremtése dominált. A jelenlegi, nagyjából a XXI. század közepéig tartó korszakban a humán szféra fő célkitűzése a természet és a technológia együttműködése.

Nem a technológia, hanem az ember változtatja meg a világot – hangsúlyozta Rab Árpád. Korábban soha nem viszonyultunk olyan bizalommal vadidegen emberekhez, mint napjainkban, amikor sok milliárdnyian bízunk rá magunkat idegenek által fejlesztett eszközökre. Gondoljunk bele, mekkora bizalmi tőke rejlik a nap mint nap használt GPS alkalmazásokban: ismeretlenekre hagyatkozunk, akiknek elhisszük, hogy a lehető legjobb, leggyorsabb útvonalon vezetnek bennünket úticélunkhoz.

Az MI segítheti az embereket a képességeik kiteljesedésében, de – mint minden mást – ezt is lehet rosszul használni. Már most lehet látni, hogy az MI a „tudattalan” felhasználók kérdései közül többet tud begyűjteni, mint a tudatos felhasználókéból, és ez eltolódást okoz. Mi következik mind ebből? Jó kérdéseket kell(ene) tudni föltenni! Nem az a jó kérdés, hogy az MI elveszi-e majd a munkánkat. Lássuk be: ha valaki holnaptól napi 20 perc munkával ugyanakkora jövedelemre tud szert tenni, mint ma a 8 órás munkaidő alatt, nem fog ragaszkodni az egész napos munkához. Az eddigi mennyiségi, hatékonytalan növekedés helyett gyors, adattámogatott, hatékony együttműködést kell kialakítani.

Rab Árpád a mesterséges intelligencia fő ágenseit egy látványos gondolatterképben ábrázolva fejezte be előadását. Az társadalmi, humán érdekek által vezérelt MI bemeneti oldalán a hiteles, minőségi adatok, a társadalmi érdekek, a holisztikus megközelítésű üzleti érdekek állnak, a megvalósulás során pedig a fő vezérelv a társadalmi érdekek mentén érvényesülő szabályozás és etika.

*

Az immár negyedszer megrendezett konferencia az évek során egyre népszerűbbé vált. Idén olyan sok előadó jelentkezett, hogy az NKE Oktatási Központjában a plenáris ülést követően közel **60 előadás hangzott el** a következő fő témák-

ban meghirdetett 15 szekcióban: lét-kérdések; az ember személyisége, pszichéje, adatai, gyereke, munkája, szellemi alkotása, véleménye, vitái; az

ember a digitális államban; ember-adat-ellenőrzés; reguláció; jog és technológia; rendészet, valamint környezet.

Dr. Tószegi Zsuzsanna

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar,
Könyvtár- és Információtudományi Intézet

Hivatkozások

Az itt következő források nem az előadóktól származnak, azokat a szerző a további tájékozódás megkönnyítése érdekében közli.

- 1 Krauthammer, C. *Kasparov: Deep Blue funk. Kasparov wrestles a machine. Civilization hangs in the balance*, In: Times, Feb. 26, 1996. Elérhető: <https://content.time.com/time/subscriber/article/0,33009,984175,00.html>
- 2 Magyar Katolikus Püspöki Konferencia, *Ferenc pápa beszéde a Pázmányon*, Elérhető: <https://ferenc2023.hu/hu/informacio/ferenc-papa-beszede-a-pazmanyon>
- 3 Kugler, P. *A szentimentelemzés alapjai I.: áttekintés és szövegelemzés*, Nemzeti Közszerzői Egyetem, Elérhető: <https://www.ludovika.hu/blogok/cyberblog/2022/06/22/a-szentimentelemzes-alapjai-i--atekintes-es-szovegelemzes/> *A szentimentelemzés alapjai II.: multimodális elemzés*. Elérhető: <https://www.ludovika.hu/blogok/cyberblog/2022/06/22/a-szentimentelemzes-alapjai-ii--multimodalis-elemzes/> *A szentimentelemzés alapjai III.: kihívások és dilemmák*. Elérhető: <https://www.ludovika.hu/blogok/cyberblog/2022/06/22/a-szentimentelemzes-alapjai-iii--kihivasok-es-dilemmak/> (Mindhárom bejegyzés dátuma: 2022. június 22.)
- 4 A NAIH elnöke sem a bank nevét, sem a bírság összegét nem említette. Az esetről a következő cikk tudósít: Koi Tamás: Hanganalízis miatt büntettek 250 millióra egy hazai bankot, 2022. április 5. Elérhető: <https://www.hsw.hu/hirek/64480/naih-mi-mesterseges-intelligencia-birsag-bank-ugyfelszolgalat-hangfelvetel-elemzes.html>
- 5 IT Business, *Megvan az első ország, ahol betiltották a ChatGPT-t*, 2023. március 31. Elérhető: <https://itbusiness.hu/technology/security/tiltotta-valt-a-chatgpt-olaszorszagban/>
- 6 Az EU Tanácsa, *Adatmegosztási jogszabály: a tagállamok megállapodtak a méltányos adathozzáférésre és adatfelhasználásra vonatkozó közös álláspontról*, 2023. március 24. Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2023/03/24/data-act-member-states-agree-common-position-on-fair-access-to-and-use-of-data/>
- 7 Az EU Tanácsa, *Jogszabály a mesterséges intelligenciáról: a Tanács szorgalmazza az alapvető jogokat tiszteletben tartó, biztonságos mesterséges intelligencia előmozdítását*, 2022. december 6. Elérhető: <https://www.consilium.europa.eu/hu/press/press-releases/2022/12/06/artificial-intelligence-act-council-calls-for-promoting-safe-ai-that-respects-fundamental-rights/>
- 8 Jogászvilág, *Az EU elfogadta az AI Act tervezetét, ami a ChatGPT jellegű MI-re vonatkozó szerzői jogi szabályokra is kitér*, 2023. április 28. Elérhető: <https://jogaszvilag.hu/napi/az-eu-elfogadta-az-ai-act-tervezetet-ami-a-chatgpt-jellegu-mi-re-vonatkozo-szerzoi-jogi-szabalyokra-is-kiter/>
- 9 Szanyi, M. *Műszaki fejlődés és hosszú távú gazdasági ciklusok*, MTA, Elérhető: https://mta.hu/tudomany_hirei/muszaki-fejlo-des-es-hosszu-tavu-gazdasagi-ciklusok-108323
- 10 The Atlantic, *100 Years Ago in Photos: A Look Back at 1922.*, Elérhető: <https://www.theatlantic.com/photo/2022/09/photos-of-1922/671430/>
- 11 The Public Domain Review, *A 19th-Century Vision of the Year 2000*, Elérhető: <https://publicdomainreview.org/collecti-on/a-19th-century-vision-of-the-year-2000> [Jean-Marc Côté és más francia grafikusok munkái]